

Ғылыми-теориялық журнал
Научно-теоретический журнал
Scientific-theoretical journal

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ

ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА
ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

THEORY AND METHODOLOGY
OF PHYSICAL EDUCATION

№1 (75) 2024

Журнал поставлен на учет в Министерстве культуры, информации Республики Казахстан.
Свидетельство №13039-Ж от 20.09.2012 года (первичная постановка на учет – №969-Ж от 14 мая 1999 года).

Главный редактор

Авсиевич Виталий Николаевич – доктор PhD, ассоциированный профессор, Казахская академия спорта и туризма (Казахстан)

Заместитель главного редактора

Дошыбеков Айдын Багдатович – доктор PhD, ассоциированный профессор, Казахская академия спорта и туризма (Казахстан)

Выпускающий редактор

Кенжебекова Гулсин Уалиевна – кандидат технических наук, Казахская академия спорта и туризма (Казахстан)

Редакционный совет

Андрущишин Иосиф Францевич – доктор педагогических наук, профессор, Казахская академия спорта и туризма (Казахстан)

Бабушкин Геннадий Дмитриевич – доктор педагогических наук, профессор, Сибирский государственный университет физической культуры и спорта (Россия)

Жуманова Алия Султангалиевна – доктор педагогических наук, профессор, Казахская академия спорта и туризма (Казахстан)

Кулахметова Гульбарам Амантаевна – доктор PhD, Казахский национальный университет имени аль-Фараби (Казахстан)

Кулбаев Айбол Тиналович – доктор PhD, ассоциированный профессор, Академия физической культуры и массового спорта (Казахстан)

Макогонов Александр Николаевич – доктор педагогических наук, профессор, Казахская академия спорта и туризма (Казахстан)

Платонов Владимир Николаевич – доктор педагогических наук, профессор, Национальный университет физического воспитания и спорта Украины (Украина)

Потоп Владимир Владимирович – доктор наук по физическому воспитанию и спорту, профессор Экологического университета Бухареста, (Румыния)

Федоров Александр Иванович – кандидат педагогических наук, доцент, Южно-Уральский государственный университет (национальный исследовательский университет), (г. Челябинск, Россия)

Хаустов Станислав Иванович – доктор педагогических наук, профессор, Казахская академия спорта и туризма (Казахстан)

Гунина Лариса Михайловна – доктор биологических наук, профессор, Государственный налоговый университет Украины (Украина)

Учредитель и собственник:

**КАЗАХСКАЯ АКАДЕМИЯ
СПОРТА И ТУРИЗМА**

Адрес редакции:

г. Алматы, пр. Абая, 85
Телефон: 8 (727) 292-68-84

При перепечатке ссылка на журнал «Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. Теория и методика физической культуры. Theory and Methodology of Physical Education» обязательна. Рукописи и фотоснимки не рецензируются и не возвращаются.

Компьютерная верстка и дизайн обложки

Айша Калыева

ИБ №66

Подписано в печать 27.03.2024.
Формат 60x84 1/8. Бумага офсетная.
Печать цифровая. Объем п.л.
Тираж 500 экз.

Отпечатано в типографии издательство
«Smart University Press».
050040, г. Алматы, ул. Кенесары хан, дом 54/43

Приказом Комитета по обеспечению качества в сфере образования и науки МОН РК №776 от 29.10.2021 года научно-теоретический журнал «Теория и методика физической культуры» включён в Перечень изданий, рекомендуемых КОКСОН МОН РК для публикации основных результатов научной деятельности. Журнал индексируется в РИНЦ (импакт фактор 2022 г. – 0,152). КАЗБЦ (импакт фактор 2020 г. – 0,102). CrossRef (префикс DOI: 10.48114).

МАЗМҰНЫ // СОДЕРЖАНИЕ // CONTENT

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ, СПОРТ ЖӘНЕ ТУРИЗМ САЛАСЫНДА МАМАНДАРДЫ ДАЯРЛАУ

ПОДГОТОВКА СПЕЦИАЛИСТОВ В ОБЛАСТИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ, СПОРТА И ТУРИЗМА

TRAINING OF SPECIALISTS IN THE FIELD OF PHYSICAL EDUCATION, SPORT AND TOURISM

<i>Авсиевич В.Н., Жидовинова А.В., Шалабаева Л.И., Құлбаев А.Т., Щеголева Ю.В.</i> Уровень готовности казахстанских специалистов по физической культуре и спорту к научно-инновационной деятельности.....	6
<i>Alimova Sh.Zh., Zhakienova A.A.</i> Organization of non-formal education for future physical education teachers.....	20
<i>Бекнурманов Н.С., Байкулова А.М., Темірбай Н.М.</i> Ауыл мектебінде жұмыс істеу үшін болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің дене дайындығын жетілдіруін ұйымдастыру	27
<i>Губаренко А.В., Имангулова Т.В., Абдикаримова М.Н.</i> Креативный подход в организации учебного процесса по образовательной программе «Туризм».....	34
<i>Моисеева Н.А., Салиева А.Ж., Ибраев Е.Г., Байзахов Т.А., Процюк О.А.</i> Анализ трудоустройства выпускников образовательной программы бакалавриата «Физическая культура и спорт» ЕНУ имени Л.Г. Гумилева	45
<i>Rizakhojayeva G.A., Saipullayeva M.A., Akeshova M.M., Nyshanova S.T., Bingöl Zekeriya</i> Mobile-assisted language learning in training tourism specialists	53
<i>Төлегенұлы Н., Ислямов Б.Б., Мектепбергенов Н.Е., Мустафина К.К., Асқанов С.Н.</i> Қазақстандағы спорттық менеджменттегі ұйымдастырушылық мәдениетті қалыптастырудағы элементтік модельдер тәжірибесі	60
<i>Умирбекова А.Н., Бутабаева Л.А., Шалабаева Л.И.</i> Болашақ педагогтердің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделі (дене мәдениеті және спорт мамандығы мысалында).....	72

ХАЛЫҚТЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ

ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ НАСЕЛЕНИЯ

PHYSICAL EDUCATION OF THE POPULATION

<i>Есіркепов Ж.М., Құрманбаев Б.І., Омаров Б.С., Исаев Ә.И., Дайрабаев М.С.</i> Әбдісалан Нұрмахановтың ғылым, спорт және бапкерлік қызметтегі жетістіктері арқылы жастарды патриотизмге тәрбиелеу.....	82
<i>Кыдырмолдина А.Ш., Кудагельдин М.Т., Тұрсынхан Е.М., Оберкулова Л.А., Малик М.</i> Интеллектуалды спорт түрлерімен шұғылданудың мектеп оқушыларының ақыл-ой қабілетіне ықпалы (Семей қаласының физика-математика бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі оқушылары мысалында)	101
<i>Мучкин Д.П., Сыздықов А.А., Бронский Е.В., Лебедева В.И., Чернышова О.В.</i> Может ли профессиональная физическая активность стать фактором профилактики неинфекционных заболеваний? Аналитический обзор актуальных данных.....	108
<i>Петрачева И.В., Имангулова Т.В.</i> Перспективы развития танцевальных занятий в рекреативно-оздоровительной деятельности студенческой молодежи.....	116

Турдалиев Р.М., Дошыбеков А.Б., Ботағариев Т.А., Кубиева С.С., Сыздықов А.А.
Батыс Қазақстан университеттеріндегі студенттік спорттың құрама командаларының дайындық ерекшеліктерін анықтайтын факторлар..... 123

**СПОРТТЫҚ ЖАТТЫҒУДЫҢ
ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ**

**ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА
СПОРТИВНОЙ ТРЕНИРОВКИ**

**THEORY AND METHODOLOGY
OF ATHLETIC TRAINING**

Алимханов Е., Мырзаев М.О., Бекболатов Т.С., Темиров Н.Б., Гусманов Т.И.
Балуанның күрес әдіс-айлаларын меңгеруінің сандық көрсеткішімен, спорттық жарыстарда әдіс-айланы қолданудың өзара байланысын негіздеу..... 136

Дошыбеков А.Б., Құспанов Н.С., Ботағариев Т.А., Сыздықов А.А., Бимаханов Т.Д.
Ұлттық спорт түрлерінен (қазақ күресі) мамандарды даярлау ерекшеліктерін айқындайтын факторлар..... 144

Ткаченко Ю.С., Елеусизова А.Е., Салиева А.Ж., Сағиев Т.А
Ранняя специализация и форсирование подготовки в современном спорте..... 152

Сведения об авторах 159

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ,
СПОРТ ЖӘНЕ ТУРИЗМ САЛАСЫНДА
МАМАНДАРДЫ ДАЯРЛАУ

ПОДГОТОВКА СПЕЦИАЛИСТОВ
В ОБЛАСТИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ,
СПОРТА И ТУРИЗМА

TRAINING OF SPECIALISTS IN THE FIELD
OF PHYSICAL EDUCATION,
SPORT AND TOURISM

¹Авсиевич В.Н.^{ORCID}, ¹Жидовинова А.В., ¹Шалабаева Л.И., ²Кулбаев А.Т.,
¹Щеголева Ю.В.

¹Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан

²Академия физической культуры и массового спорта, г. Астана, Казахстан

УРОВЕНЬ ГОТОВНОСТИ КАЗАХСТАНСКИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ И СПОРТУ К НАУЧНО- ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Авсиевич Виталий Николаевич, Жидовинова Анна Вячеславовна, Шалабаева Лаура Исмаилбековна, Кулбаев Айбол Тиналович, Щеголева Юлия Викторовна

Уровень готовности казахстанских специалистов по физической культуре и спорту к научно-инновационной деятельности

Аннотация. В статье представлен материал, целью которого явилось определение уровня готовности казахстанских специалистов по физической культуре и спорту к научно-инновационной деятельности. Проведена диагностика самооценки готовности специалистов физической культуры и спорта к научно-инновационной деятельности на основе анкетирования. Оценка публикаций в журнале «Теория и методика физической культуры» и мониторинг редакционной деятельности журнала позволили определить уровень научно-инновационной деятельности специалистов. Проведен анализ работы диссертационного совета по направлению «Физическая культура и спорт» при Казахской академии спорта и туризма, на основе которого был сделан вывод о значительном расхождении в уровне самооценки и фактической готовности специалистов к научно-инновационной деятельности. Сформулировано определение понятия «инновация» и определены перспективные направления инновационной деятельности в физической культуре и спорте.

Ключевые слова: научно-инновационная деятельность, инновация, физическая культура, спорт.

Avsiyevich Vitaliy Nikolaevich, Zhidovinova Anna Viacheslavovna, Shalabayeva Laura Ismailbekovna, Kulbayev Aibol Tinalovich, Shchegoleva Yuliya Viktorovna

Level of readiness of Kazakh specialists in physical education and sport for scientific and innovative activities

Abstract. The article presents material the purpose of which was to determine the level of readiness of Kazakh specialists in physical education and sports for scientific and innovative activities. A diagnosis of self-assessment of the readiness of physical sport and sport specialists for scientific and innovative activities was carried out based on a questionnaire. Based on the analysis of publications in the journal "Theory and Methodology of Physical Education" and monitoring of the editorial activities of the journal, the level of scientific and innovative activity of specialists has been determined. The analysis of the work of the dissertation council in the direction of "Physical Education and Sport" at the Kazakh Academy of Sport and Tourism was carried out. The analysis made it possible to conclude that there is a significant discrepancy in the level of self-esteem and the actual readiness of specialists for scientific and innovative activities. The concept of "innovation" is formulated and promising directions of innovative activity in physical education and sports are identified.

Key words: scientific and innovative activity, innovation, physical education, sports.

Авсиевич Виталий Николаевич, Жидовинова Анна Вячеславовна, Шалабаева Лаура Исмаилбековна, Кулбаев Айбол Тиналович, Щеголева Юлия Викторовна

Дене шынықтыру және спорт жөніндегі қазақстандық мамандардың ғылыми-инновациялық қызметке дайындық деңгейі

Аңдатпа. Мақалада мақсаты қазақстандық дене шынықтыру және спорт мамандарының ғылыми-инновациялық қызметке дайындық деңгейін анықтау болып табылатын материал ұсынылған. Сауалнама негізінде дене шынықтыру және спорт мамандарының ғылыми-инновациялық қызметке дайындығын өзін-өзі бағалау диагностикасы жүргізілді. «Дене шынықтыру теориясы мен әдістемесі» журналындағы жарияланымдарды талдау және журналдың редакциялық қызметіне мониторинг жүргізу негізінде мамандардың ғылыми-инновациялық қызметінің деңгейі айқындалды. Қазақ спорт және туризм академиясы жанындағы «Дене шынықтыру және спорт» бағыты бойынша диссертациялық кеңестің жұмысына талдау жүргізілді. Жүргізілген талдау өзін-өзі бағалау деңгейінде және мамандардың ғылыми-инновациялық қызметке нақты дайындығында айтарлықтай алшақтық туралы қорытынды жасауға мүмкіндік берді. «Инновация» ұғымы тұжырымдалып, дене шынықтыру мен спорттағы инновациялық қызметтің перспективалық бағыттары айқындалды.

Түйін сөздер: ғылыми-инновациялық қызмет, инновация, дене шынықтыру, спорт.

Основные положения. На сегодняшний момент остро созрела необходимость реформирования казахстанской системы высшего образования на практико-ориентированный и опережающий формат. Данная необходимость обусловливается требованиями ориентации педагогической деятельности на современные и актуальные достижения науки, на полноценное и всеобъемлющее вовлечение в инновационную деятельность представителей педагогического сообщества (научных работников, преподавателей, инструкторов, тренеров, методистов, спортивных функционеров) по направлению работы, связанной с физической культурой и спортом.

Введение. В Концепции развития физической культуры и спорта Республики Казахстан на 2023–2029 гг. указано, что для достижения высоких результатов на международной спортивной арене необходим комплексный подход специалистов по направлениям спортивной науки, медицины и инновационных технологий. С каждым годом все острее становится борьба за чемпионские титулы. В этой связи недостаточно полагаться лишь на физические возможности атлета. Развитие спорта высших достижений необходимо осуществлять на основе полноценного анализа не только по результатам выступления спортсменов, но и с учетом их физиологического состояния, медицинского обеспечения, травматизма и так далее. Необходимо развитие спортивной науки. Без научно-обоснованного подхода и использования передовых технологий и методик в подготовке спортсменов высокого класса наши атлеты не смогут составить достойную конкуренцию и показывать высокие результаты на международной спортивной арене [1].

Федоров А.И., Сивохин И.П., Авсиевич В.Н. отмечают, что управление тренировочным процессом предусматривает комплексное использование как возможностей системы спортивной тренировки (закономерностей, принципов, положений, средств и методов и др.), так и внутри-тренировочных и внесоревновательных факторов системы спортивной подготовки (специального инвентаря, оборудования и тренажеров, средств восстановления, климатических факторов, организационных моментов и др.). С одной стороны, это определяет чрезвычайную сложность управления в спортивной тренировке, а с другой – его большую эффективность в случае обоснованности реализованных решений [2]. Безусловно, данный аспект имеет прямое отношение к инновационным решениям, реализация которых всегда являлась двигателем прогресса в спорте.

Morgan, K., Jones, R. L., Gilbourne, D., Llewellyn, D. в своем исследовании отмечают значительный разрыв между теоретическими знаниями и практическими навыками у спортивных тренеров. Авторы утверждают, что необходимо развивать у обучающихся сознательные отношения к тому, что теория может и должна быть отражена в профессиональной практической деятельности [3].

Kolyada M.G., Bugaeva T.I., Donichenko E.Yu. в своем исследовании информационных компетенций педагога в сфере физической культуры и спорта говорят о том, что для успешной разработки и применения инноваций в профессиональной деятельности будущим специалистам необходимо владение системами интеллектуального анализа данных, специализированным спортивным программным обеспечением, мобильными технологиями, а также применение на практике информационно-спортивного и информационно-обучающего контента [4].

Knowles Z, Borrie A, Telfer H., исследуя проблемы подготовки спортивных тренеров, говорят о необходимости развития способности к рефлексии, что даст возможность спортивным тренерам внедрять инновации, проводить научно-исследовательскую работу, формировать практические навыки на основе собственного опыта, анализа альтернативных тренерских решений и взаимодействия с другими тренерами [5].

Ivanii V., Vertel A.V., Zlenko N.M., Butenko V.H., Biler O.S. отмечают тот факт, что реализация компетентного подхода в образовании ставит ограничения в работе преподавателей высших учебных заведений. Большое количество времени тратится на планирование процесса обучения и контроля знаний студентов, что лимитирует время на непосредственное взаимодействие со студентами, соответственно фактическое качество в подготовке будущих специалистов в сфере физической культуры и спорта остается без внимания [6].

Atamanuk S. в своем труде по исследованию подготовки будущих специалистов в сфере физической культуры и спорта к использованию инновационных видов двигательной активности подчеркивает, что в условиях развития современного общества рынок труда в сфере физической культуры и спорта нуждается в специалистах с высоким уровнем профессиональных компетенций, включающих в себя рефлексивность, лидерство, умение работать в команде, умение рационально решать производственные задачи [7].

Зорина О.В. отмечает, что формирование готовности будущих учителей физической куль-

туры к инновационной деятельности заключается в совершенствовании теоретических, практических и методических знаний о внедрении инноваций в практику физического воспитания общеобразовательных учреждений, определяется инновационной направленностью базовых дисциплин, что мотивирует обучающихся к творческому овладению компетенциями педагогической, тренерской и рекреационной деятельности [8].

Агибаева А.Г. утверждает, что понятие «инновация» тесно связано с понятием «инновационный процесс». В общем виде схема инновационного процесса может быть представлена следующим образом. Первый компонент инновационного процесса – новации, т.е. новые идеи, знания, – это результат законченных научных исследований (фундаментальных и прикладных), опыт конструкторских разработок, иные научно-технические результаты. Вторым компонентом инновационного процесса является внедрение, введение новаций в практическую деятельность, нововведение или инновация. Третьим компонентом инновационного процесса является диффузия инноваций, под которой подразумевается распространение уже однажды освоенной, реализованной инновации, т.е. применение инновационных продуктов, услуг или технологий в новых местах и условиях [9].

Ботагариев Т.А., Кубиева С.С., Хакимова З.А., Советханұлы Д., Мамбетов Н.М. при определении сформированности компетенций педагогов физической культуры (n=125) выявили следующий факт: наиболее низкий уровень компетенций наблюдался по таким ее видам, как «умение перевести тему урока в педагогическую задачу» (65% респондентов); «умение ставить педагогические цели и задачи» (54,2 %); «компетентность в методах преподавания» (53,6 %); «компетентность в субъективных условиях деятельности» (52%); «умение разработать образовательную программу» (56,8%); «умение принимать решение в различных педагогических условиях» (52%); «компетентность в педагогическом оценивании» (48%); «компетентность в способах умственной деятельности» (46,4%) [10].

Козырская И.Н. утверждает, что, считаясь одним из основных условий успешной реализации новых задач, которые стоят перед образованием, нововведения способствуют повышению эффективности образовательно-воспитательной работы. Следовательно, чтобы образовательная система республики стала мощным фактором прогресса

казахстанского общества, необходимо обеспечить ее стабильное, опережающее развитие [11].

Сарсенбаева З.Н. отмечает, что необходимость совершенствования системы образования, ее модернизация связана с внедрением новых форм, к числу которых относится опережающее образование, на основе которого возможно решение задач инновационного развития системы образования [12].

Несоответствие современным тенденциям опережающего практико-ориентированного образования в казахстанской системе подготовки кадров для физической культуры и спорта. Снижение двигательной активности населения, повышение уровня заболеваемости по различным категориям болезней (в первую очередь связанных с заболеваниями сердечно-сосудистой системы организма и опорно-двигательного аппарата). Утрата такого формата, как производственная физическая культура, на предприятиях и организациях РК. Отсутствие полноценного развития массового и детско-юношеского спорта, отсутствие полноценного развития спортивных инфраструктурных объектов для массового и студенческого спорта. Отсутствие надлежащей подготовки спортивного резерва и, наконец, крайне низкие показатели казахстанских спортсменов на мировой арене в области спорта высших достижений. Все перечисленные факторы требуют прежде всего повышения уровня подготовки специалистов данной отрасли (тренеров, преподавателей, инструкторов, представителей научного направления и спортивных функционеров), занимающихся разработкой новых современных и эффективных методик подготовки как в области физической культуры, так и в области спорта.

Крайне низкий уровень научно-инновационной деятельности казахстанских специалистов в области физической культуры и спорта и созревавшая острая необходимость изменения вектора в направлении подготовки физкультурно-спортивных кадров в сторону опережающего практико-ориентированного направления определяют **актуальность исследования.**

Цель исследования – определить уровень готовности казахстанских специалистов по физической культуре и спорту к научно-инновационной деятельности.

Задачи исследования:

1. Провести диагностику самооценки готовности специалистов физической культуры и спорта к научно-инновационной деятельности на основе анкетирования.

2. На основе анализа публикаций в журнале «Теория и методика физической культуры» и мониторинга редакционной деятельности журнала определить уровень научно-инновационной деятельности специалистов.

3. Провести анализ работы диссертационного совета по направлению «Физическая культура и спорт» при Казахской академии спорта и туризма.

4. Сформулировать понятие «инновация» и определить перспективные направления инновационной деятельности в физической культуре и спорте.

Методы и организация исследования.

1. Была разработана анкета и проведена на платформе Google Forms диагностика готовно-

сти специалистов физической культуры и спорта к научно-инновационной деятельности на основе анкетирования (Таблица 1). Анкетирование проводилось в период с 08.01.24 г. по 15.01.24 г. В анкетировании приняли участие 125 человек – 56,80% мужчин, 43,20% женщин. Статистические данные по уровню образования участников анкетирования, их возрасту, спортивной специализации, должности и стажу работы в отрасли представлены на рисунках 1-4. По своей сути данный метод анкетирования явился самооценкой специалистов по уровню готовности к научно-инновационной деятельности. Участникам по окончании анкетирования также было предложено в свободной форме изложить понятие «научно-инновационная деятельность».

Таблица 1 – Анкета «Диагностика готовности специалиста физической культуры и спорта к научно-инновационной деятельности»

№	Вопросы	«Да»	«Нет»
1	Готовы ли Вы самосовершенствоваться в своей профессиональной деятельности?		
2	Способны ли Вы отказаться от традиционного обучения?		
3	Есть у Вас интерес к инновациям в профессиональной деятельности?		
4	Считаете ли Вы, что необходимо внедрять инновационную составляющую в Вашу профессиональную деятельность?		
5	Ощущаете ли Вы себя готовыми к научно-исследовательской деятельности в процессе Вашей работы?		
6	Как Вы считаете, существуют ли условия для развития научно-инновационной деятельности в сфере физической культуры и спорта?		
7	Используете ли Вы инновационные методы в тренировочном или соревновательном процессе?		
8	Изучаете ли Вы современные научные разработки по применению инноваций в Вашей профессиональной деятельности?		
9	Способны ли Вы к критическому самоанализу своей профессиональной деятельности и рефлексии?		
10	Создавали ли Вы когда-либо авторскую тренировочную или обучающую методику?		
11	Готовы ли Вы выйти с зоны комфорта при выполнении своих профессиональных обязанностей?		
12	Готовы ли Вы к объективной критике и рекомендациям со стороны руководства и коллег?		
13	Готовы ли Вы к сотрудничеству в Вашей профессиональной деятельности?		
14	Открыты ли Вы для получения новых знаний?		

При подсчете суммарного числа баллов ответы оцениваются по всем 14 вопросам: «да» – 1 балл, «нет» – 0 баллов.

На основе полученных результатов делаются выводы об оценке готовности:

- от 11 до 14 баллов – высокий уровень готовности;
 - от 6 до 10 баллов – средний уровень;
 - менее 6 баллов – низкий уровень (таблица 2).

Таблица 2 – Критерии оценки уровня готовности специалиста физической культуры и спорта к научно-инновационной деятельности

Уровень готовности	Количество баллов	Характеристика уровня
Полностью готов к осуществлению научно-инновационной деятельности	11-14	Специалист по физической культуре и спорту имеет ярко выраженный уровень к осуществлению научно-инновационной деятельности. На высоком уровне обладает современными педагогическими технологиями, полностью готов применить их в практической деятельности. Отмечается высокий уровень мотивации к осуществлению научно-инновационной деятельности. Открыт к восприятию новых форм знаний.
Частично готов к осуществлению научно-инновационной деятельности	6-10	У специалиста физической культуры и спорта наблюдается устойчивый интерес к научно-инновационной деятельности. Владеет хорошо или частично современными технологиями, частично или полностью готов применять их в практической деятельности. Присутствует мотивация к осуществлению научно-инновационной деятельности.
Не готов к осуществлению научно-инновационной деятельности	0-5	У специалиста физической культуры и спорта отмечается лишь начальный интерес или его полное отсутствие к научно-инновационной деятельности. Практически не знает или знает частично современные технологии, не готов применять их в профессиональной деятельности. Отсутствует мотивация к осуществлению научно-инновационной деятельности.

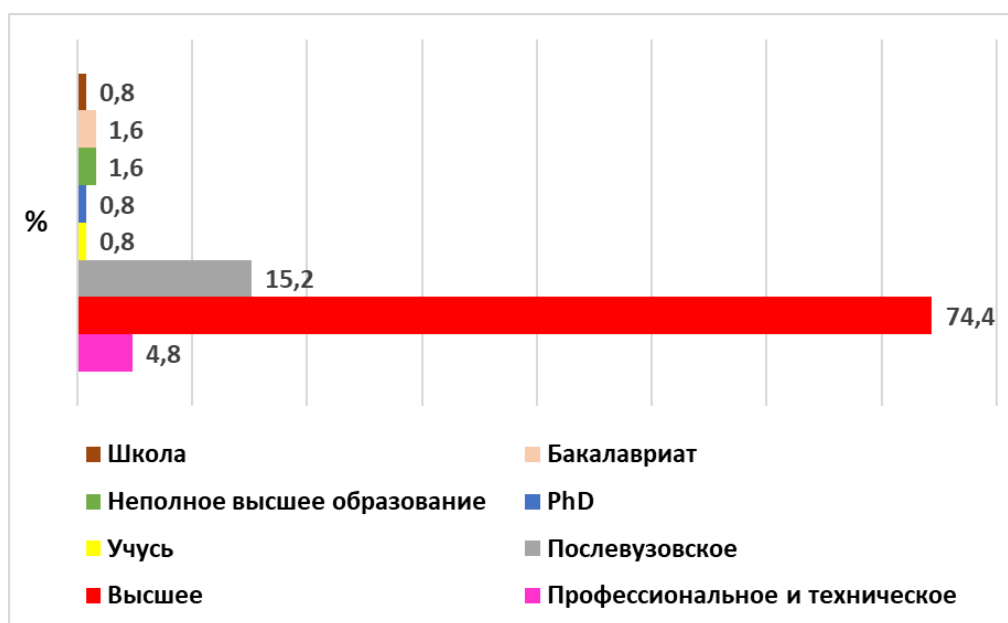

Рисунок 1 – Уровень образования участников анкетирования

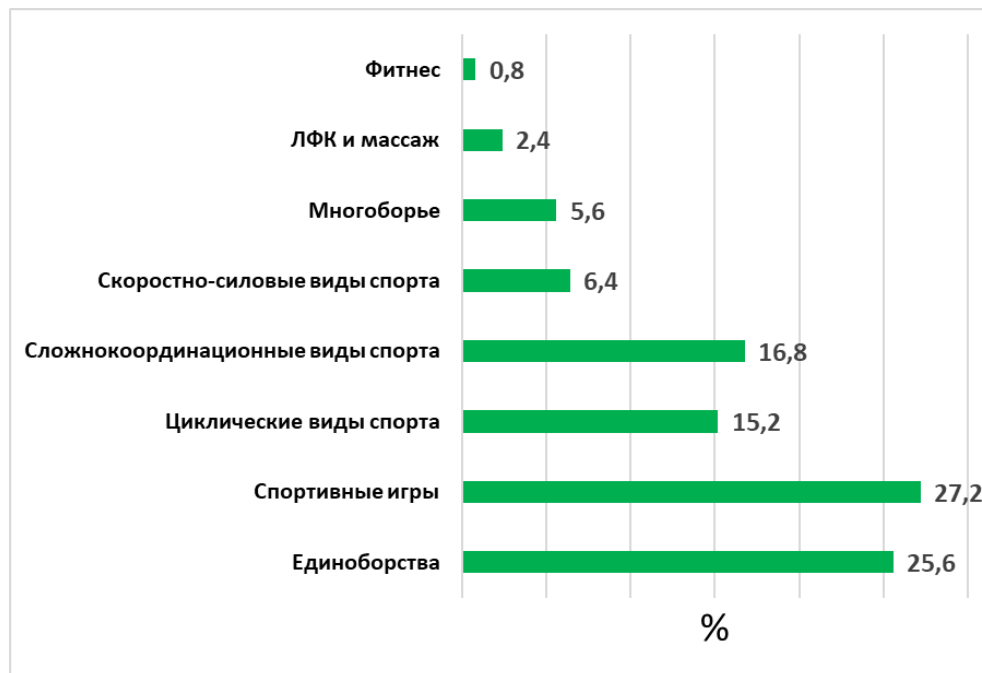

Рисунок 2 – Спортивная специализация участников анкетирования

Рисунок 3 – Должностная квалификация участников анкетирования

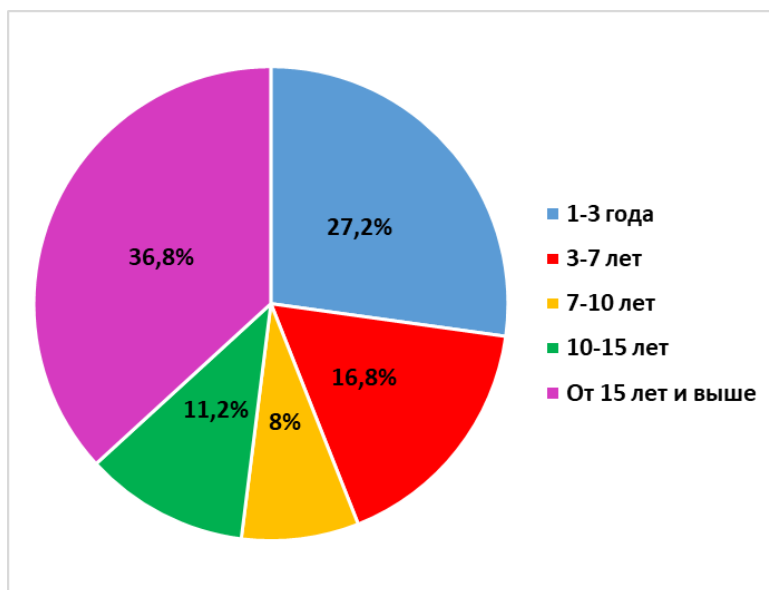

Рисунок 4 – Стаж работы участников анкетирования в отрасли

2. Проводилась статистическая и содержательная оценка наиболее информативных научных трудов казахстанских специалистов в области физической культуры и спорта, отражающих уровень научно-инновационной деятельности, на основе анализа статей журнала «Теория и методика физической культуры» за период с 2021 по 2023 год и диссертационных работ по направ-

лению «Физическая культура и спорт» за период с 2021 по 2023 год.

Результаты исследования и их обсуждение

1. Диагностика самооценки готовности специалистов физической культуры и спорта к научно-инновационной деятельности на основе анкетирования

Таблица 3 – Данные по общим результатам анкетирования для определения готовности к осуществлению научно-инновационной деятельности (n=125)

Уровень готовности	Полностью готов к осуществлению научно-инновационной деятельности	Частично готов к осуществлению научно-инновационной деятельности	Не готов к осуществлению научно-инновационной деятельности
Кол-во баллов	11-14	6-10	0-5
Кол-во специалистов	111	14	0

Как видно из таблицы 3: 88,8% специалистов являются полностью готовыми к осуществлению научно-инновационной деятельности, 11,2% частично готовы к осуществлению научно-инновационной деятельности, абсолютно не готовых к осуществлению научно-инновационной деятельности не выявлено. Представленные данные указывают на очень высокий уровень самооценки специалистов, принявших участие

в анкетировании. При этом сформулировать определение понятия «научно-инновационная деятельность» в сфере физической культуры и спорта не смогли 90% специалистов, 10% смогли сделать это частично, при этом половина из них указала в основном на внедрение новых методик преподавания дисциплин, связанных с физической культурой и спортом, а другая половина – на внедрение новых методик тренировочной

деятельности. Данный факт указывает на завышенную самооценку специалистов, принявших участие в анкетировании. Указанный аспект подтверждают и данные, представленные на рисунке 5, в категории вопросов о создании авторских методик, способности отказаться от традиционного обучения и условий развития научно-инновационной деятельности.

ке 5, в категории вопросов о создании авторских методик, способности отказаться от традиционного обучения и условий развития научно-инновационной деятельности.

Рисунок 5 – Результаты анкетирования «Уровень готовности специалиста физической культуры и спорта к научно-инновационной деятельности»

В результате проведенного исследования было определено, что полученные данные анкетирования нужно учитывать только в разрезе ответов на отдельные вопросы (рисунок 5) и не учитывать данные по общим результатам анкетирования (таблица 3), так они являются некорректными в условиях субъективного отношения респондентов к восприятию уровня своих компетенций.

2. Анализ публикаций в журнале «Теория и методика физической культуры» и мониторинг редакционной деятельности журнала [13].

Проведен анализ 162 научных статей, опубликованных в журнале «Теория и методика физической культуры» (издатель – Казахская академия спорта и туризма) за период с 2021 по 2023 год. Из них на русском языке опубликовано 54,3% статей, на казахском языке – 39,5%, на английском языке 6,2% статей. Теоретические статьи составляют 53%, эмпирические – 47%.

по публикационным направлениям журнала:

- 1) подготовка специалистов в области физической культуры, спорта и туризма – 31%;
- 2) медико-биологические проблемы физической культуры – 4%;
- 3) психологические проблемы физической культуры – 6%;
- 4) физическое воспитание населения – 26%;
- 5) теория и методика спортивной тренировки – 28%.
- 6) теория и методика активных видов туризма – 5%.

Редакция журнала отмечает следующий факт. Доля отклоненных статей за указанный период составляет 52%. Из них 95% отклонено в процессе предварительной экспертизы редакцией журнала и 5% – после прохождения процедуры рецензирования. 80% статей отправляется авторам на доработку как на этапе предварительной экспертной оценки редакцией журнала, так и после процедуры слепого рецензирования.

Основные причины отклонения статей:

1. Содержание статей не соответствует публикационному направлению журнала – физическая культура, спорт, туризм.
2. Наличие неправомерно заимствованного материала без ссылки на автора и источник (плагиат). В статьях на казахском языке довольно часто встречается метод неправомерного заимствования, выполненный переводом текста с русского языка, без ссылки на источник.
3. Материал статьи был ранее опубликован в других источниках.

4. Компиляция (изложение результатов чужих исследований без самостоятельной обработки источников).

5. Содержание статьи не представляет научного интереса (как в плане актуальности и новизны, так и в плане слабого академического контента).

6. Использование искусственного интеллекта при написании статей.

Авторы статей на очень слабом уровне владеют методологией подготовки научных публикаций. Это выражается в следующих фактах, являющихся поводом для отклонения статей:

- в аннотациях к статьям много излишних, пространных фраз, подробных описаний, копирования фраз из статьи, введение аббревиатур, сокращений и ссылок на источники, повторяется текст самой статьи;
- ключевые слова часто не отражают содержание самой статьи;
- раздел «Введение» не отражает постановку и развитие проблемы, актуальность проблемы, цель и задачи исследования;
- раздел «Методы и организация исследования» не содержит методологическую процедуру проведения исследования, отсутствует полноценное описание выборки, не указано число участников эксперимента либо анкетирования, их пол, не указан возраст и другие характеристики, учет которых необходим, не отражены примененные в ходе исследования методы и методики с их описанием, не отражены методы математического анализа и статистической обработки и другие способы обеспечения воспроизводимости полученных в ходе исследования данных;
- раздел «Выводы» не содержит окончательное резюме, интерпретацию полученных результатов, значение для теории и практики;
- наличие фальсификации в списке использованных источников (представленная информация вообще не содержится в указанном источнике);
- используемые при написании материала источники абсолютно не совпадают по содержанию с темой, целью и задачами самой статьи;
- необходимо также отметить тот факт, что очень значительное количество авторов не владеет способами технического оформления списка литературы.

Анализ публикационной и издательской деятельности, при данном количестве отклоненных статей и указанных фактах, по которым происходит отклонение, свидетельствует о слабом академическом уровне авторов публикаций, что, безусловно, так или иначе отражается на науч-

но-инновационной деятельности казахстанских специалистов, специализирующихся в области физической культуры и спорта.

3. Анализ работы диссертационного совета по направлению «Физическая культура и спорт» при Казахской академии спорта и туризма [14]

В результате анализ работы диссертационного совета по направлению «Физическая культура и спорт» за 3-летний период – с 2021 по 2023 год были выявлены следующие параметры. За указанный период было защищено 7 диссертаций: 4 диссертации на казахском языке, 3 диссертации на русском языке. По 6 диссертациям Комитет по обеспечению качества в сфере науки и высшего образования принял положительное решение о присуждении докторантам степени PhD. По одной диссертации было принято решение об отправке на доработку, после доработки по указанной диссертации было принято положительное решение.

По направлению деятельности: 3 диссертации касались развития студенческого спорта, 2 диссертации – методики спортивной подготовки, 1 – развития массового спорта, 1 – подготовки физкультурно-спортивных кадров.

Координационно-консультативным научным советом при Казахской академии спорта и туризма на постоянной основе введен в практику предварительный экспертный анализ диссертационных работ, который осуществляется до процедуры расширенного обсуждения диссертации на кафедре.

Указанный экспертный анализ позволил сформулировать основные нарушения, выявляемые в ходе подготовки диссертационных работ:

1. Наличие неправомерных заимствований (плагиата) в тексте диссертации. Выявляется как в форме прямого заимствования без изменения в тексте, так и методом попытки перефразирования (использования чужого текста с синонимической заменой слов и выражений без изменения смысла). А также методом перевода текста (как правило, с русского языка на казахский, т.е. когда текст диссертации на казахском является механическим переводом текста на русском языке).

2. Актуальность проведенного исследования не раскрыта в научном аппарате диссертации.

3. Проблема исследования изложена абсолютно не верно.

4. В научном аппарате в методах исследования не указан педагогический эксперимент.

5. В разделе связи данной работы с другими НИР и различными государственными и между-

народными программами не указано ни одной программы. Либо указана программа, которая перестала быть действующей 3 года назад! Либо данный раздел вообще отсутствует в диссертации.

6. В научном аппарате диссертации не отражается степень участия авторов при подготовке публикаций по теме диссертационной работы.

7. Практическая значимость сформулирована неверно.

8. В тексте диссертации повторяются одни и те же абзацы с одинаковым текстом несколько раз на разных страницах.

9. Под методологической основой диссертационного исследования указываются нормативно-правовые акты. Применительно к специальности «Физическая культура и спорт» НПА могут являться научно-правовой основой диссертационного исследования, но никак не методологической основой.

10. Разночтение в количестве лиц, участвующих в эксперименте, к примеру, в начале указано 98, далее – 100, потом – 80. Что свидетельствует о возможной фальсификации данных педагогического эксперимента.

11. Отсутствуют выводы по 2 разделу диссертации.

12. В заключении диссертации основные выводы не соответствуют цели и задачам исследования.

13. Автор диссертации указывает в научном аппарате: «Основные результаты исследования представлены в научных публикациях, в том числе в 3-х статьях, рекомендованных Комитетом, в 1 статье в журнале, входящем в международную базу Scopus, в 3-х статьях в материалах международной конференции. При этом в списке использованных источников самой диссертации отсутствуют статьи автора диссертационного исследования.

14. Содержание материала (т.е. текста) статьи соискателя, опубликованной в журнале, входящем в Scopus, отсутствует в тексте диссертации.

15. Диссертационная работа, судя по списку литературы, построена на анализе работ только российских и нескольких англоязычных авторов. Диссертационная работа в обязательном порядке должна базироваться в том числе и на анализе публикаций отечественных (казахстанских) авторов.

16. Компиляция целого подраздела диссертации из одного источника.

17. При организации педагогического эксперимента состав представленных групп (контрольной и экспериментальной) абсолютно

разный как по количеству участников эксперимента, так по их возрасту, полу, спортивной квалификации и т.д.

18. Практические рекомендации носят абстрактно-теоретический и порой бессмысловой характер.

19. Акты внедрения и акт о регистрации авторского права не представлены в диссертационной работе.

20. В статье содержится значительный объем орфографических и стилистических ошибок. Техническое оформление не соответствует требованиям.

21. Содержания опубликованных научных статей соискателя не соответствуют теме исследования.

При выявлении указанных фактов экспертный совет рекомендовал докторантам и кафедрам провести доработку диссертаций.

Вышеописанные обстоятельства также свидетельствуют о слабом академическом уровне докторантов, что, безусловно, отрицательно сказывается на научно-инновационной деятельности казахстанских специалистов, специализирующихся в области физической культуры и спорта. В связи с этим значительная доля докторантов так и не приступает в результате своей научной деятельности к процессу защиты диссертации. В данном случае возникает также серьезный вопрос о качестве консультирования со стороны научных консультантов, которые порой, к сожалению, являются лишь номинальными «научными консультантами».

4. Понятие «инновация» и перспективные направления инновационной деятельности в физической культуре и спорте

Понятие (определение) «инновация» в области физической культуры и спорта в настоящее время достаточно широко используется в дипломных и диссертационных работах, научных статьях, монографиях, учебных пособиях и докладах на конференциях. Но, к сожалению, очень часто по своей сути предлагаемые материалы не содержат ничего «инновационного», т.е. нового в своем содержании. А термин «инновация» используется с целью повышения значимости опубликованного материала либо просто потому, что сейчас модно говорить об инновациях. Данная проблема присуща не только направлению физкультурной и спортивной деятельности, такая же тенденция наблюдается во всех сферах научной деятельности от педагогики до экономики и прочих научных направлений. Порой авторы, применяющие термин «инновация» в своих работах,

не понимают смысл данного определения и не могут объяснить, что же нового они изобрели. В связи с этим необходимо конкретизировать, что же такое «инновация», применительно к области физической культуры и спорта.

По нашему мнению, *«инновация» – это новый актуально значимый созидательный замысел, который был бы осуществлен, и при этом результат его внедрения оказал бы положительное влияние на развитие физической культуры и спорта при обязательном наличии критического самоанализа собственного практического опыта и сравнительного анализа опыта отечественных и зарубежных коллег с целью выявления недостатков и упущений для дальнейшего внедрения эффективных изменений.* В данном контексте следует выделить следующие направления инновационной деятельности в физической культуре и спорте:

- изменение системы менеджмента в спортивной деятельности, внедрение новых направлений управленческих подходов к системе организации занятиями физической культурой и спортом;

- процесс улучшения педагогических подходов на уровне вузов, готовящих специалистов в области физической культуры и спорта, путем внедрения эффективных нововведений, разработок проектов, моделей и технологий либо дополнения фундаментальных, устоявшихся подходов новыми знаниями;

- внедрение чего-либо нового в методику тренировочной и соревновательной деятельности спортсменов (разработка новых тренировочных программ и комплексов упражнений либо изменение порядка их выполнения т.д.), изменение тренировочных и соревновательных методик, которые создают новые положительные аспекты для развития физической культуры и спорта;

- увеличение количества занимающихся физической культурой и массовым спортом за счет разработки и внедрения новых методических подходов либо строительства или изменения профиля инфраструктурных объектов;

- изобретение нового оборудования, специальных тренажерных устройств либо спортивного инвентаря;

- внедрение и успешное использование новых эффективных разработок зарубежных специалистов в области физической культуры и спорта;

- нововведение либо преобразование и внедрение в физическую культуру и спорт тех-

нологий, новых научных разработок, смежных дисциплин, таких как кинезиология, биохимия, нутрициология, спортивная фармакология, спортивная медицина, общая и специальная психология и педагогика и т.д.;

- разработка новых комплексов оздоровительных мероприятий на уровне ЛФК и рекреации;

- разработка и усовершенствование методов функциональной диагностики организма спортсменов;

- разработка новых продуктов питания для применения в спортивной диетологии;

- разработка новых методов и средств профилактики спортивного травматизма;

- внедрение в тренировочный и соревновательный процесс новых разработок спортивной одежды и обуви, оказывающих положительный эффект на тренировочную и соревновательную деятельность, т.е. повышающих спортивную результативность.

Основные параметры инновационной деятельности специалистов в области физической культуры и спорта представлены на рисунке 6.

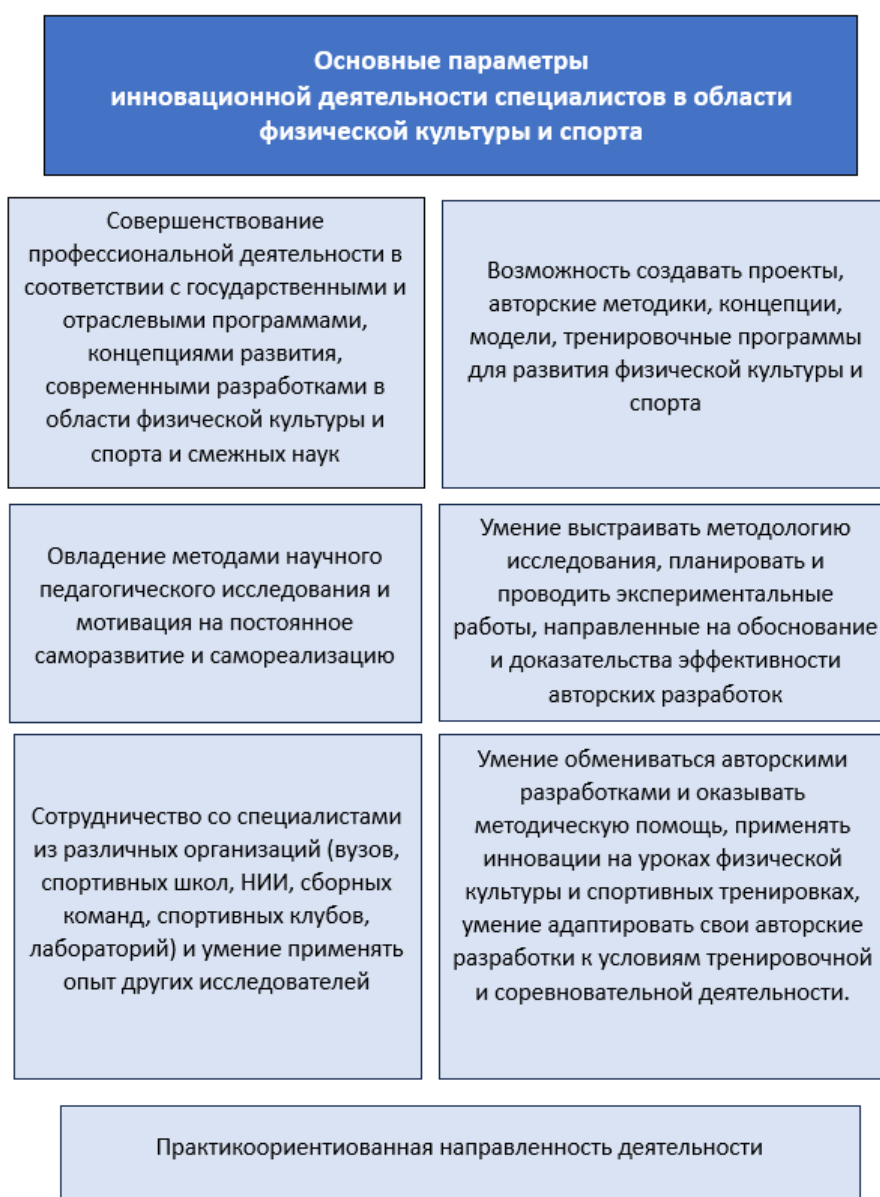

Рисунок 6 - Основные параметры инновационной деятельности специалистов в области физической культуры и спорта

Выводы: 1. Проведенная диагностика готовности специалистов физической культуры и спорта к научно-инновационной деятельности на основе анкетирования показала завышенную самооценку специалистов, принявших участие в анкетировании, 88,8% специалистов оценили себя полностью готовыми к осуществлению научно-инновационной деятельности. При этом 28% из принявших участие в анкетировании не способны отказаться от традиционного обучения, 36% никогда не создавали тренировочную либо обучающую методику, 16% не изучают современные научные разработки по применению инноваций в профессиональной деятельности и 90% не смогли сформулировать понятие «научно-инновационная деятельность» в сфере физической культуры и спорта. На основании полученных данных можно утверждать о значительном расхождении в уровне самооценки и фактической готовности специалистов к научно-инновационной деятельности.

2. Анализ публикаций в журнале «Теория и методика физической культуры» и мониторинг редакционной деятельности журнала на основании значительной доли отклоненных статей по различным причинам и отмечаемого редакцией журнала недостаточного уровня владения методологией подготовки научных публикаций авторами статей позволяет утверждать о низком уровне готовности к научно-инновационной деятельности специалистов в области физической культуры и спорта.

3. Анализ работы диссертационного совета по направлению «Физическая культура и спорт» при Казахской академии спорта и туризма также свидетельствует о недостаточной готовности к научной работе докторантов, что, безусловно, отрицательно сказывается на научно-инновационном потенциале в области физической культуры и спорта Казахстана.

4. Сформулировано определение понятия «инновация», выражающееся в новом актуально значимом созидательном замысле, и представлены двенадцать перспективных направлений инновационной деятельности в физической культуре и спорте применительно к сегодняшнему состоянию развития отрасли.

Проблема формирования компетенций специалистов по физической культуре и спорту постоянно находится в контексте противоречия между практической направленностью профессиональной деятельности и преобладанием теоретического обучения в современной системе вузовской подготовки в Казахстане. В существующих в настоящее время условиях интенсивно изменяющейся системы физкультурно-спортивного образования и недостаточной разработанности методического обеспечения этой подготовки требуется пересмотр образовательных приоритетов в сторону преобладания практического обучающего процесса с постоянным и систематическим использованием самостоятельной исследовательской деятельности, направленной на получение инновационных результатов.

Целеполагающей задачей в области физической культуры и спорта в настоящее время является формирование Казахстанской национальной инновационной системы развития отрасли, включающей в себя совокупность институтов, занимающихся разработкой научных знаний и их внедрением в практическую деятельность на уровне конкурентоспособных и опережающих методических разработок. Выполнение этой задачи позволит обеспечить развитие физической культуры и спорта с переориентацией приоритета на практико-ориентированный подход. Что, в свою очередь, даст возможность для многогранного развития всех направлений отрасли как в разрезе физической культуры и массового спорта, так и в контексте спорта высших достижений.

Литература

- 1 Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 251. Об утверждении Концепции развития физической культуры и спорта Республики Казахстан на 2023–2029 годы.
- 2 Федоров А.И., Сивохин И.П., Авсиевич В.Н. Комплексный контроль в спорте: теоретико-методические и информационные аспекты: учебное пособие. – Костанай: КГПУ им. У. Султангазина, 2019. – 140 с.
- 3 Morgan, K., Jones, R. L., Gilbourne, D., & Llewellyn, D. Innovative approaches in coach education pedagogy // *Nuances: Estudos Sobre Educação*. – 2013. – №24(1). – p. 218–234. DOI: 10.14572/nuances.v24i1.2170.
- 4 Kolyada M.G., Bugaeva T.I., Donichenko E.Yu. Essence and content of informational competence of a future sport coach // *Theory and Practice of Physical Culture*. – 2022. – №8. – p. 41-44.
- 5 Knowles Z, Borrie A, Telfer H. Towards the reflective sports coach: issues of context, education and application // *Ergonomics*. – 2005. – Vol. 48. – p. 1711-1720. DOI: 10.1080/00140130500101288.
- 6 Ivanii V., Vertel A.V., Zlenko N.M., Butenko V.H., Biler O.S. Competence and Professional Skills in Training Future Specialists in the Field of Physical Education and Sports // *Special number: Educational Psychology Practices in Europe and the Middle*

- East. – 2020. – Vol. 8, SPE (2). – p. e690 DOI:10.20511/pyr2020.v8nSPE2.690
- 7 Atamanyuk S., Semenikhina O., Shyshenko I. Pedagogical conditions of formation of readiness of future specialists of physical culture to use of innovative types of motor activity in professional activity // *Norwegian Journal of Development of the International Science*. – 2021. – №65-2. – p. 16-20.
 - 8 Зорина О.В. Формирование готовности будущих учителей физической культуры к инновационной деятельности // *Мир науки, культуры, образования*. – 2019. – №3 (76). – С. 35-37.
 - 9 Агибаева А.Г. Инновационные процессы в современной системе образования Казахстана // *Экономика и социум*. – 2015. – №2-5 (15). – С. 1036-1040.
 - 10 Ботагариев Т.А., Кубиева С.С., Хакимова З.А., Советханұлы Д., Мамбетов Н.М. Готовность педагогов и учащихся к реализации обновленного содержания образования по предмету «Физическая культура» // *Теория и методика физической культуры*. – 2021. – №4(66). – С. 6-12.
 - 11 Козырская И.Н. Инновации в системе образования Республики Казахстан в конце XX – начале XXI века как предпосылка современного этапа инновационного развития // *Ученые записки Орловского государственного университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки*. – 2018. – №2 (79). – С. 277-282.
 - 12 Сарсенбаева З.Н. Инновационная деятельность в современной системе образования и воспитания // *Известия Национальной Академии наук Республики Казахстан*. – 2012. – №4. – С. 16-21.
 - 13 Архив журнала. – Текст: электронный // *Теория и методика физической культуры: [сайт]*. – URL: <http://46.34.130.122/index.php/tmfk/issue/archive> (дата обращения: 08.01.2024).
 - 14 Диссертационные советы. Информация о защитах (ФКиС). – Текст: электронный // *Казахская академия спорта и туризма: [сайт]*. – URL: <https://kazast.edu.kz/> (дата обращения: 09.01.2024).

References

- 1 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 28 marta 2023 goda № 251. Ob utverzhdenii Konceptii razvitiya fizicheskoy kul'tury i sporta Respubliki Kazahstan na 2023–2029 gody.
- 2 Fedorov A.I., Sivohin I.P, Avsievich V.N. Kompleksnyj kontrol' v sporte: teoretiko-metodicheskie i informacionnye aspekty: uchebnoe posobie / *Kostanaj: KGPU im. U. Sultangazina*, 2019. – 140 s.
- 3 Morgan, K., Jones, R. L., Gilbourne, D., & Llewellyn, D. Innovative approaches in coach education pedagogy // *Nuances: Estudos Sobre Educaçao*, - 2013. - №24(1). - p. 218–234. DOI: 10.14572/nuances.v24i1.2170.
- 4 Kolyada M.G., Bugaeva T.I., Donichenko E.Yu. Essence and content of informational competence of a future sport coach // *Theory and Practice of Physical Culture*. - 2022. - №8. - p. 41-44.
- 5 Knowles Z, Borrie A, Telfer H. Towards the reflective sports coach: issues of context, education and application // *Ergonomics*. – 2005. - Vol. 48. - p. 1711-1720. DOI: 10.1080/00140130500101288.
- 6 Ivanii V., Vertel A.V., Zlenko N.M., Butenko V.H., Biler O.S. Competence and Professional Skills in Training Future Specialists in the Field of Physical Education and Sports // *Special number: Educational Psychology Practices in Europe and the Middle East – 2020*. - Vol. 8, SPE (2). - p. e690 DOI:10.20511/pyr2020.v8nSPE2.690
- 7 Atamanyuk S., Semenikhina O., Shyshenko I. Pedagogical conditions of formation of readiness of future specialists of physical culture to use of innovative types of motor activity in professional activity // *Norwegian Journal of Development of the International Science*. - 2021. - №65-2. - p. 16-20.
- 8 Zorina O.V. Formirovanie gotovnosti budushchih uchitelej fizicheskoy kul'tury k innovacionnoj deyatelnosti // *Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya*. - 2019. - №3 (76). – S. 35-37.
- 9 Agibaeva A.G. Innovacionnye processy v sovremennoj sisteme obrazovaniya Kazahstana // *Ekonomika i socium*. - 2015. - №2-5 (15). - S. 1036-1040.
- 10 Botagariev T.A., Kubieva S.S., Hakimova Z.A., Sovethanyly D., Mambetov N.M. Gotovnost' pedagogov i uchashchihsya k realizacii obnovenno go soderzhaniya obrazovaniya po predmetu «Fizicheskaya kul'tura» // *Teoriya i metodika fizicheskoy kul'tury*. – 2021. - №4(66). – S. 6-12.
- 11 Kozyrskaya I.N. Innovacii v sisteme obrazovaniya Respubliki Kazahstan v konce HKH - nachale XXI veka kak predposylka sovremenno go etapa innovacionno go razvitiya // *Uchenye zapiski Orlovskogo gosudarstvenno go universiteta. Seriya: Gumanitarnye i social'nye nauki*. - 2018. - №2 (79). – S. 277-282
- 12 Sarsenbaeva Z.N. Innovacionnaya deyatelnost' v sovremennoj sisteme obrazovaniya i vospitaniya // *Izvestiya Nacional'noj Akademii nauk Respubliki Kazahstan*. - 2012. - №4. – S. 16-21.
- 13 Arhiv zhurnala. — Tekst: elektronnyj // *Teoriya i metodika fizicheskoy kul'tury: [sajt]*. — URL: <http://46.34.130.122/index.php/tmfk/issue/archive> (data obrashcheniya: 08.01.2024).
- 14 Dissertacionnye soveti. Informaciya o zashchitah (FKiS). — Tekst: elektronnyj // *Kazahskaya akademiya sporta i turizma: [sajt]*. — URL: <https://kazast.edu.kz/> (data obrashcheniya: 09.01.2024).

Хат-хабарларга арналган автор (бірінші автор)	Автор для корреспонденции (первый автор)	The Author for Correspondence (The First Author)
<p>Авсиевич Виталий Николаевич – PhD, қауымдастырылған профессор, Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: qwer75tyu@mail.ru ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6790-726X</p>	<p>Авсиевич Виталий Николаевич – PhD, ассоциированный профессор, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан, e-mail: qwer75tyu@mail.ru ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6790-726X</p>	<p>Avsiyevich Vitaliy Nikolaevich – PhD, Associate Professor, Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan, e-mail: qwer75tyu@mail.ru ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6790-726X</p>

Alimova Sh.Zh.^{ORCID}, Zhakienova A.A.

Pavlodar Pedagogical University named after A. Margulan, Pavlodar, Kazakhstan

ORGANIZATION OF NON-FORMAL EDUCATION FOR FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS

Alimova Sholpan Zhanbolatovna, Zhakienova Aliya Amangeldinovna

Organization of non-formal education for future physical education teachers

Abstract. The organization of massive open online courses on the Coursera platform to enhance academic competence of future physical education teachers is the subject of this study. In the work massive open online courses are presented as a resource for students' non-formal education. The goal of the study is to identify the effectiveness of massive open online courses in increasing students' academic performance and developing academic competence. The authors used the following theoretical and empirical methods: literature review and analysis, content analysis of non-formal education courses and pedagogical experiment. Mathematical statistics methods as SPSS Statistics 27.0 program and the non-parametric Mann-Whitney U-test to compare the control and experimental groups were utilized in this research. 70 students of 3-4 years of study of the educational program "Physical Education and Sport" of Pavlodar Pedagogical University named after Alkey Margulan took part in the pedagogical experiment. Empirical data were collected based on the results of organizing 5 massive open online courses for students. As a result of the study, the authors found out that the presented courses increased the academic performance of the experimental group by 11.4%. This fact allows future physical education teachers to apply the acquired skills to develop their academic competence.

Key words: non-formal education, academic competence, physical education, massive open online course, pedagogical experiment.

Алимова Шолпан Жанболатовна, Жакиенова Алия Амангельдиновна

Болашақ дене шынықтыру мұғалімдеріне бейресми білім беруді ұйымдастыру

Аңдатпа. Бұл мақалада болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің академиялық құзыреттілігін дамыту үшін Coursera платформасында жаппай ашық онлайн курстарды ұйымдастыру талқыланады. Бұл жұмыста студенттерінің бейресми білім беру ресурсы ретінде жаппай ашық онлайн курстары ұсынылған. Зерттеудің мақсаты – студенттердің оқу үлгерімін арттыру және академиялық құзыреттілігін дамытудағы жаппай ашық онлайн курстардың тиімділігін анықтау. Авторлар әдебиеттерге шолу және талдау, бейресми білім беру курстарының мазмұнын талдау және педагогикалық эксперимент деген теориялық және эмпирикалық әдістерді пайдаланды. Мақалада бақылау және эксперимент топтарын салыстыру үшін SPSS Statistics 27.0 бағдарламасы және параметрлік емес Mann-Whitney U-тесті сияқты математикалық статистика әдістері қолданылды. Педагогикалық экспериментке Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің «Дене шынықтыру және спорт» білім беру бағдарламасының 3-4 курсына оқитын 70 студент қатысты. Эмпирикалық деректер Coursera платформасында студенттерге арналған 5 жаппай ашық онлайн курстарды ұйымдастыру нәтижелері бойынша жиналды. Зерттеу нәтижесінде авторлар Coursera платформасында ұсынылған жаппай ашық онлайн курстар эксперименталды топтың оқу үлгерімін 11,4%-ға арттырғанын анықтады. Бұл факт болашақ дене шынықтыру мұғалімдеріне өздерінің академиялық құзыреттілігін дамыту үшін алған дағдыларын қолдануға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: бейресми білім, академиялық құзыреттілік, дене тәрбиесі, жаппай ашық онлайн курс, педагогикалық эксперимент.

Алимова Шолпан Жанболатовна, Жакиенова Алия Амангельдиновна

Организация неформального образования для будущих учителей физической культуры

Аннотация. В данной статье рассматривается организация массовых открытых онлайн-курсов на платформе Coursera для развития академической компетенции будущих учителей физической культуры. Массовые открытые онлайн-курсы представлены авторами в качестве ресурса для неформального образования студентов. Цель исследования – выявление эффективности массовых открытых онлайн-курсов в повышении академической успеваемости студентов и развитии академической компетенции. Авторами применялись следующие теоретические и эмпирические методы: обзор литературы и ее анализ, контент-анализ курсов неформального образования и педагогический эксперимент. В работе также использовались методы математической статистики, такие как программа SPSS Statistics 27.0 и непараметрический критерий U-критерий Манна-Уитни, для сравнения контрольной и экспериментальной групп. В педагогическом эксперименте приняли участие 70 студентов 3-4 курсов обучения образовательной программы «Физическая культура и

спорт» Павлодарского педагогического университета имени Элкей Марғұлан. Эмпирические данные были собраны по результатам организованных для студентов 5 массовых открытых онлайн-курсов на платформе Coursera. Результаты исследования показали, что представленные онлайн-курсы повысили академическую успеваемость экспериментальной группы на 11,4%. Данный факт позволяет будущим учителям физической культуры применять полученные навыки для развития своей академической компетенции.

Ключевые слова: неформальное образование, академическая компетенция, физическая культура, массовый открытый онлайн-курс, педагогический эксперимент.

Basic provisions. Non-formal education contributes to reach the potential in terms of social, motivational, cognitive and creative abilities, to increase the competitiveness and to make the skills more marketable. Increasing the effectiveness of the key competencies of students who are mastering the relevant areas of training will allow turning to the possibilities of non-formal education. The main feature of non-formal education is the lack of universal standardized requirements for learning outcomes. This kind of education focuses on the specific needs and interests of students and has educational systems that are flexible in organization and form. It is able to respond to educational processes in a timely manner and obtain broaden opportunities for systematizing and monitoring educational activities. The mobility and flexibility of the non-formal education system are the advantages in the context of continuous global changes in the education sector. Teaching methods are innovative and objectives are practical and tailored to individual learning needs.

Introduction. Non-formal education is positioned as a supplement or a substitute to the main one. It is carried out outside the formal educational system and is unrestricted by the place, duration and form of training received. An analysis of recent studies and publications on non-formal education indicates the great importance of this type of education in modern society. B. Brennan views non-formal education as a complement or alternative to the formal education system. The researcher attempts to introduce a new concept of non-formal education [1]. Other researchers in their work write about the advantages of organizational forms of non-formal education and an inevitable transformation from formal to non-formal learning in the future [2]. Some academics note that the needs of students are better met by non-formal education, as it responds openly and flexibly to the interests of students [3]. M. Souto-Otero notes the necessity to validate the results of non-formal education. This allows educational institutions to take responsibility for learning that occurs outside their campuses, provided that non-formal education is consistent with established curricula [4]. S.E.

Novikova supports the verification and recognition of competencies within non-formal education in order to include them in the formal education system [5].

Non-formal education uses great freedom in choosing content, methods, and forms of teaching. Massive open online courses (MOOCs) are one of the main forms of non-formal education. MOOCs imply the ability to simultaneously train a large number of students and use software that has an open-source access code for registration for everyone. Such online courses are becoming a significant resource for non-formal education of certain social groups [6]. MOOCs are just online courses for educational purposes, they are distinguished by having accessibility and scalability in the terms that anyone can apply to them [7]. MOOCs are aimed at broadening horizons and deepening knowledge in various fields, they range from several modules to a series of courses. According to foreign studies, they involve increasing academic performance level and developing the academic competence of students [8]. MOOCs impact on participants' learning performance that are evidenced by facilitating the process of learning through providing materials and encouraging information sharing [9]. The development of academic competence means the ability of students to acquire new knowledge in the field of study, to enable to apply these skills in professional activities, to understand and utilize teaching methods of specialized disciplines, to be open to learning new things, to be flexible and mobile, and also show a high interest in knowledge of the organization of educational activities, and to be ready for self-education.

The goal of the study is to identify the effectiveness of massive open online courses in increasing students' academic performance and developing academic competence.

Methods and organization of research.

During the research process, the following theoretical and empirical methods were utilized in this research: literature review and analysis, content analysis of non-formal education courses and pedagogical experiment. In addition, the methods of mathematical statistics such as the non-parametric

Mann-Whitney U-test [10] and SPSS Statistics 27.0 program to compare the control and experimental groups were used. The research involved 70 students of 3-4 year of study of the educational program “Physical Education and Sport”. The pedagogical experiment was conducted during the first semester of the 2023-2024 academic year.

In this work the authors formulated three research questions:

RQ1 – Is there any difference in academic competence between the students from the experimental group and the control group before the experiment?

RQ2 – Is there any difference in academic competence between the students from the experimental group and the control group after the experiment?

RQ3 – Does non-formal education influence on students’ academic competence of the specialty “Physical Education and Sport”?

Research results and their discussion. In the third cohort of massive open online courses on the Coursera platform, 35 grants were distributed

among 3-4 year students of the educational program “Physical Education and Sport”. Thus, 70 students of 3rd and 4th year of study participated in the ascertaining stage of the pedagogical experiment. The experiment participants were split up into 35 students each into control and experimental groups. Both groups were determined based on the rating control indicators of such disciplines: “Gymnastics with teaching methods”, “Methods of teaching physical education” and “Sport games with teaching methods”, which were studied by the 3rd year students in the mentioned semester. The following disciplines: “Inclusive education”, “Theory and methodology of children’s and youth sports”, “Fundamentals of sport medicine and rehabilitation”, “Theory and methodology of health-improving and recreational physical culture”, “Swimming with teaching methods” were observed for the 4th year students.

The results of diagnosing the academic competence of the control group (CG) at the ascertaining stage of the pedagogical experiment are presented in Table 1.

Table 1 – Results of diagnosing the academic competence of the control group at the ascertaining stage of the pedagogical experiment (n=35)

Stage	Academic competence of the control group					
	high level		average level		low level	
	student number	%	student number	%	student number	%
Ascertaining stage	2	5,7%	21	60%	12	34,3%

The indicators demonstrate that students of the control group at the ascertaining stage of pedagogical experiment gain academic competence in a high level – 5.7% (2 students), in an average level – 60% (21

students) and in a low level – 34.3% (12 students). The results of diagnosing the academic competence of the experimental group (EG) at the ascertaining stage of the pedagogical experiment are presented in Table 2.

Table 2 – Results of diagnosing the academic competence of the experimental group at the ascertaining stage of the pedagogical experiment (n=35)

Stage	Academic competence of the experimental group					
	high level		average level		low level	
	student number	%	student number	%	student number	%
Ascertaining stage	1	2,9%	16	45,7%	18	51,4%

Results of diagnosing the academic competence of the experimental group at the ascertaining stage

show that students obtain this competence in a high level – 2.9% (1 student), in an average level – 45.7%

(16 students) and in a low level – 51.4% (18 students). The usage of statistical significance testing with the help of mathematical statistics method of the non-parametric Mann-Whitney U-test verified the results of control and experimental groups. This criterion illustrates the nonappearance of differences at the ascertaining stage of the pedagogical experiment in the levels of important characteristics between the experimental and the control groups.

The criterion statistics are presented as follows:

$$U = n_1 \cdot n_2 + \frac{n_x \cdot (n_x + 1)}{2} - T_x$$

The sum of ranks for the experimental group is 1233, for the control group – 1252. Let us signify the largest sum by $T_x = 1252$.

The criterion statistics allows to formulate hypotheses:

H0: the experimental group does not exceed the control group in terms of academic competence.

H1: The experimental group outperforms the control group in academic competence.

Defining the value U_{emp} utilizing the proposed formula we receive:

$$U_{emp} = 603$$

Thus, $U_{crit} = p \leq 0.01 - 413, p \leq 0.05 - 471$, as the result, the statistics shows the samples of unimportant differences and the H0 (null hypothesis) that proves the experimental group and the control group are homogeneous at the ascertaining stage. So, at the ascertaining stage, the EG does not exceed the CG in terms of academic competence.

Pavlodar Pedagogical University named after Alkey Margulan on behalf of the Ministry of Science and Higher Education organized free massive open online courses on the Coursera platform for the future teachers of physical education. The students of experimental group (n=35) completed 5 massive open online courses on different topics on the platform during the forming stage of pedagogical experiment: “Business Analysis and Process Management”, “Effective Problem-Solving and Decision Making”, “AI for Everyone”, “Excel Skills for Data Analytics and Visualization Specialization” and “Introduction to Basic Game Development Using Scratch”. The courses were selected and studied by the experimental group students in a wide range of languages as Russian, Kazakh and English, or in the English language with subtitles (Table 3):

Table 3 – The selection of courses on the Coursera platform by students of the experimental group (n=35)

#	Course title	Number of students enrolled
1	Business Analysis and Process Management	11
2	Effective Problem-Solving and Decision Making	9
3	AI for Everyone	8
4	Excel Skills for Data Analytics and Visualization Specialization	4
5	Introduction to Basic Game Development Using Scratch	3

The presented courses on the Coursera platform contain from 3 to 4 modules. The course “Business Analysis and Process Management” from Coursera Project Network was chosen by 31.4% of learners (11 students). In this course students learn to analyze business procedures and processes and find solutions to current issues. Students describe their business goals and operate within the organizational context; assess current business from a process perspective and identify appropriate business way outs. The second most preferred course among future teachers of physical education of the experimental group is “Effective Problem-Solving and Decision Making” from the University of California, which offers

4 modules. This course was studied by 25.7% of students (9 students). The ability to solve problems is an essential skill nowadays. The course teaches the students to utilize decision-making methods, generate potential solutions, analyze and evaluate them. The learning outcomes of the course are to build subject matter expertise, acquire fundamental understanding of a topic and tools, and get experienced to enhance employability. The course “AI for Everyone” from Deep Learning AI, consisting of 4 modules takes the third place among learners. 22.9% of learners (8 students) selected it. The course provides the information and tips to become better user of AI technology. The course teaches AI terminology, the

basics of data science, some opportunities to apply AI technologies, build machine learning projects, create AI strategies, and manage ethical norms and societal debates about AI. The fourth place among the courses on the Coursera platform takes the course from Macquarie University “Excel Skills for Data Analytics and Visualization Specialization”. It contains 3 module series. Only 4 students or 11.4 % applied to this course. The course helps to develop the ability of analyzing and visualizing information to improve work performance and increase employment opportunities. Students learn to use Excel functions, tables to automate analysis, create visualizations, utilize the tools such as transformation, linking and categorizing data. The last place is occupied by the course “Introduction to Basic Game Development Using Scratch” from the Coursera Project Network, which was studied by only 3 students (8.6%). The course teaches how to utilize some features in Scratch, create basic game with block-based codes, build confidence in creating algorithms for games with block-based programming.

The mentioned courses include an overview of the course, reading materials, contextual modules, videos, quizzes, assignments graded by other participants and discussion forums. Computer examinations or tests and written assessment are required in each Coursera course. 35 experimental group students were rewarded certificates of achievement upon completion of their online courses.

The table data demonstrates some variations in academic competence and academic performance of students in the experimental group mainly at an average level after they finished courses on Coursera platform. The control group also practiced little changes, just only +2,9% on the rating control indicators of the studied disciplines. The usage of the non-parametric Mann-Whitney U-test illustrated that academic competence and academic performance in the experimental group underwent quantitative transformations.

A comparative table for diagnosing the academic competence of the control and experimental groups at the final stage of the pedagogical experiment is presented in Table 4.

Table 4 – Comparative table for diagnosing the academic competence of the CG and EG at the ascertaining and final stages of the experiment

Stage	Control group			Experimental group		
	high	average	low	high	average	low
Ascertaining stage	5.7%	60%	34.3%	2.9%	45.7%	51.4%
Final stage	8.6%	62.9%	28.5%	5.8%	57.1%	37.1%
Comparison in %	+2.9%	+ 2.9%	- 5.8%	+2.9%	+ 11.4%	- 14.3%

At the end of pedagogical experiment, the control group did not reveal statistically significant changes in academic competence according the statistical process which was

applied to these students. Conversely, the experimental group presented an increase in average level of academic competence. The data are demonstrated in Figure 1.

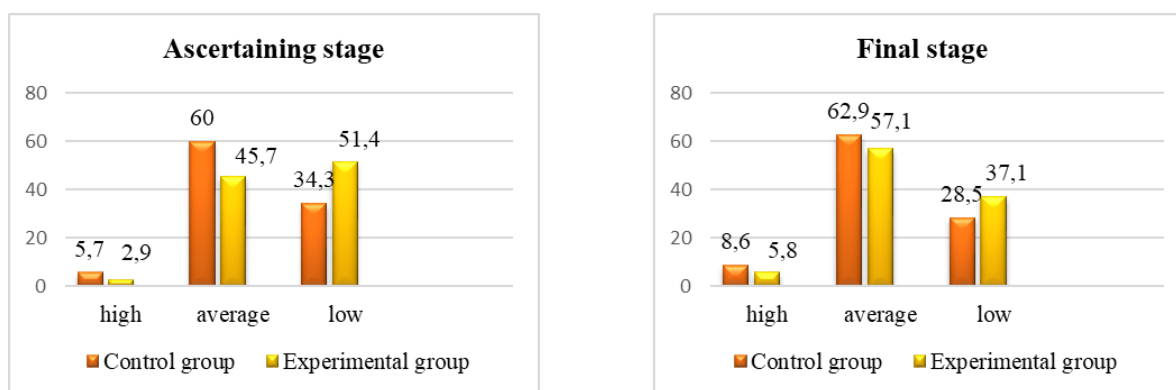

Figure 1 – Comparative figure of diagnostics of academic competence of the CG and EG at the ascertaining and final stages of the experiment

Answering to the first research question: “Is there any difference in academic competence between the students from the experimental group and the control group before the experiment?”, we conclude that in terms of academic competence and academic performance the experimental group is not greater than the control group. We take the hypothesis H₀ according to the results of mathematical statistics of the nonparametric Mann-Whitney U-test. This fact demonstrates that the students in the control and experimental groups were practically identical at the ascertaining stage of the experiment. In response to the second research question: “Is there any difference in academic competence between the students from the experimental group and the control group after the experiment?”, the students of EG finished 5 massive open online courses on the official Coursera platform: “Business Analysis and Process Management”, “Effective Problem-Solving and Decision Making”, “AI for Everyone”, “Excel Skills for Data Analytics and Visualization Specialization” and “Introduction to Basic Game Development Using Scratch”. The control group’s academic competence in a high level improved from 5.7% to 8.6%, which means +2.9%, whereas in an average level from 60% to 62.9%, i.e. +2.9%. The level of high academic competence of the experimental group increased by 2.9%, from 2.9% to 5.8% and an average level of academic competence grew from 45.7% up to 57.1%, which means +11.4%. The third research question was inquired as “Does non-formal education influence on students’ academic competence of the specialty “Physical Education and Sport”? Our findings after these research outcomes show that enrolling to non-formal education of massive open online courses is beneficial to students of specialty “Physical Education and Sport”. It not only on terms of the level of academic competence and academic performance, but also for developing metacognitive skills. The experimental group students demonstrated increased independence, the ability to filter secondary knowledge information in addition to current materials and data, showed perseverance in completing challenging assignments in classroom, and began to provide more feedback. The results of the study proved that students’ academic performance positively impacted by massive open online courses on the Coursera platform.

Conclusions. The content and methodological tools of non-formal education forms are an important factor in the development of students’ academic

competence. In-depth analysis of the domestic and foreign literature on non-formal education specifies the active development of the practice of this issue.

Our research revealed the impact and the effectiveness of massive open online courses on the Coursera platform on increasing students’ academic competence in the educational program “Physical Education and Sport”. The students of the experimental group completed 5 massive open online courses on the Coursera platform with successful completion certificates: “Business Analysis and Process Management”, “Effective Problem-Solving and Decision Making”, “AI for Everyone”, “Excel Skills for Data Analytics and Visualization Specialization” and “Introduction to Basic Game Development Using Scratch”. After finishing online courses, the students of the experimental group demonstrated gained skills in the next mid-term period in such theoretical disciplines as “Methods of teaching physical education”, “Sport games with teaching methods”, “Theory and methodology of children’s and youth sports”, “Fundamentals of sport medicine and rehabilitation” and “Theory and methodology of health-improving and recreational physical culture”. Students of educational program “Physical Education and Sport” became more open to learning new things, became flexible and mobile, and also showed a high interest in knowledge of the organization of educational activities. After pedagogical experiment academic performance of the control group improved by 2.9%, and the experimental group increased by 11.4%.

Our recommendations to the students of educational program “Physical Education and Sport” next time to choose the online courses not only to develop their key competences but professional as well. The number of online courses and topics for regional universities expand gradually. The consultations should be given by advisers because the Coursera platform provides courses for future physical education teachers: “The Science of Training Young Athletes”, “Sport Marketing” and “Sport and Society”. After completion of more professional-oriented courses students will receive practical sport science information, comprehend nature of coaching and utilize the skills of physical activities.

Thus, the development of non-formal education should make up for the shortcomings of formal education. In the future, it is necessary to create new conditions for the training of future teachers to implement the processes of integration, validation of non-formal education and recognition of obtained skills and competences.

References

1. Brennan B. Reconceptualizing non-formal education // *International Journal of Lifelong Education*. – 2006. – №3 (16). – P. 185-200.
2. Essomba M.A., Leonart P., Alfonso L., Bin H. Education for sustainable development in educating cities: Towards a transformative approach from informal and non-formal education // *Sustainability*. – 2022. – №14. – P. 1-14.
3. Grajcevcı A., Shala A. Formal and non-formal education in the new era // *Action Researcher in Education*. – 2016. – №7. – P. 119-130.
4. Souto-Otero M. Validation of non-formal and informal learning in formal education: Convert and overt // *European Journal of Education*. – 2021. – №3 (56). – P. 365-379.
5. Novikova S.E. Non-formal and informal education: European experience in competency validation // *Russian Economic Development*. – 2021. – №4. – P. 63-73.
6. Lashkova L.L., Chuikova I.V., Shants E.A. Non-formal education at a pedagogical university // *Scientific-methodological Electronic Journal “Concept”*. – 2022. – №1. – P. 15-28.
7. Al-Rahmi W.M, Aldraiweesh A., Yahaya N., Kamin Y.B., Zeki A.M. Massive Open Online Courses (MOOCs): Data on higher education // *Data in Brief*. – 2019. – №22. – P. 118-125.
8. Al-Rahmi W.M, Othman M.S., Yusuf L.M. The effectiveness of using e-learning in Malaysian higher education: a case study of University Technology Malaysia // *Mediterranean Journal of Social Sciences*. – 2015. – №6 (5). – P. 625-637.
9. Othman M.S., Tashimaimaiti G., Yusuf L.M., Al-Rahmi W.M. End-user perspectives on effectiveness of learning performance through Massive Open Online Courses (MOOCs) // *Information and Communication Technology*. – 2017. – №1. – P. 699-707.
10. Saegusa T. Mann-Whitney test for two-phase stratified sampling // *Stat*. – 2021. – №1 (10). – P. 1-12.

<p>Хат хабарга арналган автор (бірінші автор)</p> <p>Алимова Шолпан Жанболатовна – PhD, қауымдастырылған профессор, Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ, Қазақстан, e-mail: sholpan_alimova@mail.ru ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4254-1932</p>	<p>Автор для корреспонденции (первый автор)</p> <p>Алимова Шолпан Жанболатовна – PhD, ассоциированный профессор, Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар, Казахстан, e-mail: sholpan_alimova@mail.ru ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4254-1932</p>	<p>The Author for Correspondence (The First Author)</p> <p>Alimova Sholpan Zhanbolatovna – PhD, associate professor, Pavlodar pedagogical university named after Alkey Margulan, Pavlodar, Kazakhstan, e-mail: sholpan_alimova@mail.ru ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4254-1932</p>
---	--	--

¹Бекнурманов Н.С.^{ORCID}, ²Байкулова А.М., ¹Темірбай Н.М.

¹М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

²Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

АУЫЛ МЕКТЕБІНДЕ ЖҰМЫС ІСТЕУ ҮШІН БОЛАШАҚ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ДЕНЕ ДАЙЫНДЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУІН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Бекнурманов Нурлан Сайлаубекевич, Байкулова Айгерим Мейрхановна, Темірбай Нұржан Маратұлы

Ауыл мектебінде жұмыс істеу үшін болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің дене дайындығын жетілдіруін ұйымдастыру

Аңдатпа. Мақалада ауыл мектебіндегі кәсіби еңбек ету үшін болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің дене дайындығын жетілдірудің жетекші факторлары мен мотивтері қарастырылады. Жүргізілген зерттеулердің нәтижесінде эксперименттік топқа қатысушылардың өзіндік практикалық қызметін түсіну, орындау, талдау және болжау деңгейінде аналитикалық, әдістемелік, коммуникативтік, ұйымдастырушылық сипаттағы дағдыларының өсуі тіркелді. Болашақ дене шынықтыру мұғалімінің ауыл мектебінің жағдайына кәсіби дайындығын қалыптастыру процесінің педагогикалық құралы ретінде жеке тұлғаның дене тәрбиесі туралы кәсіби-педагогикалық білімді біріктіруді, физикалық өзін-өзі жетілдіруді ұйымдастыруды, проблемалық оқу-танымдық, педагогикалық және зерттеу міндеттері арқылы әдістемелік дайындықты жандандыруды көздейтін арнайы бағдарлама мен әдістеме болып табылады. Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың нәтижелері бойынша мақала авторлары болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің ауыл мектептері жағдайында жұмыс істеуге қалыптасқан кәсіби дайындығы қазіргі қоғамның қажеттіліктеріне жауап береді және тәжірибеде сәтті жүзеге асырылады деген қорытындыға келді.

Түйін сөздер: дене шынықтыру, дене дайындығы, дене шынықтыру мұғалімі, кәсіптік іскерлік пен дағдылар, ауыл мектебі.

Beknurmanov Nurlan Sailaubekovich, Baikulova Aigerim Meirhanovna, Temirbai Nurjan Maratuly

Improving the physical fitness of future physical education teachers to work in a rural school

Abstract. The article examines the leading factors and motives for the physical improvement of future physical education teachers for professional activity in rural schools. As a result of the conducted research, the participants of the experimental group recorded an increase in analytical, methodological, communicative, organizational skills at the level of understanding, execution, analysis and forecasting of their own practical activities. As a pedagogical tool for the process of forming the professional readiness of a future physical education teacher for the conditions of a rural school, a special program and methodology are used, involving the integration of professional and pedagogical knowledge about personal physical culture, the organization of physical self-improvement, the activation of methodological training, through problematic educational, cognitive, pedagogical and research tasks. Based on the results of experimental work, the authors conclude that the formed professional readiness of future physical education teachers to work in rural schools meets the needs of modern society and is successfully implemented in practice.

Key words: physical improvement, physical training, physical education teacher, professional skills, rural school.

Бекнурманов Нурлан Сайлаубекевич, Байкулова Айгерим Мейрхановна, Темирбай Нуржан Маратұлы

Совершенствование физической подготовленности будущих учителей физической культуры для работы в сельской школе

Аннотация. В статье рассматриваются ведущие факторы и мотивы по физическому совершенствованию будущих учителей физической культуры для профессиональной деятельности в условиях сельской школы. В результате проведенных исследований у участников экспериментальной группы зафиксирован прирост умений аналитического, методического, коммуникативного, организационного характеров на уровне понимания, исполнения, анализа и прогнозирования собственной практической деятельности. В качестве педагогического инструментария процесса формирования профессиональной готовности будущего учителя физической культуры к условиям сельской школы выступают специальная программа и методика, предполагающие интеграцию профессионально-педагогических знаний о физической культуре личности, организацию

физического самосовершенствования, активизацию методической подготовки, через проблемные учебно-познавательные, педагогические и исследовательские задачи. По результатам опытно-экспериментальной работы авторы приходят к выводу о том, что сформированная профессиональная готовность будущих учителей физической культуры к работе в условиях сельских школ отвечает потребностям современного общества и успешно реализуется на практике.

Ключевые слова: физическое совершенствование, физическая подготовка, учитель физической культуры, профессиональные умения и навыки, сельская школа.

Негізгі ережелер. Қимыл қозғалыс жаттығулары денсаулығында ауытқулары бар адамдар, немесе қимыл қозғалысы төмен еңбекпен айналысатын және гиподинамиядан зардап шегетін адамдар үшін ғана қажет деп ойлау дұрыс болмас еді. Дене шынықтыру жаттығулары әр адамға физикалық және рухани әлеуетін жоғарылату үшін қажет.

Біздің ойымызша дене шынықтыру мұғалімдердің дене дайындығын жетілдіру, сонымен қатар физикалық мүмкіндіктерін дамыту, сыртқы келбетті жақсарту, ерікті және психикалық салаларды жетілдіру мәселелерін талдау күрделі. Сонымен қатар, бұл бағытта дүниетанымның кеңеюін, әлеуметтік түсінуді қосуға болады және ауыл оқушыларының тұрмысындағы дене шынықтырудың маңыздылығы.

Болашақ дене шынықтыру мұғалімінің жеке басын дамытуда оның өз бетінше жұмыс істеуі үлкен орын алады.

Кіріспе. Мұғалімді даярлау мәселесі барлық уақытта басым рөл атқарды және әр тарихи уақыт кезеңінде оны шындыққа сүйене отырып шешуге тырысты. Қоғамдық өмірде болып жатқан елеулі өзгерістер мұғалімдердің жұмысына деген көзқарастың ғана емес, оның мәртебесінің де өзгеруіне әкелді. Қазіргі мұғалімнің алдында тұрған бірінші кезектегі міндет бәсекеге қабілетті түлек даярлау екені белгілі, оның білім деңгейі әлемдік стандарттарға сай болуы тиіс. Қазақстанның қазіргі әлеуметтік-экономикалық даму жағдайында ауылдық мектеп жағдайында жұмыс істей алатын мұғалімді даярлау мәселесі ерекше өзекті болып табылады.

Осы сәтте Қазақстан Республикасының Президенті Қасым Жомарт Тоқаев педагогтардың Республикалық съезінде сөйлеген сөзінде «Бүгінгі таңда озық технологияларға, ғылым мен білімге сүйенетін елдер қарқынды дамуға қол жеткізіп жатыр. Жаңа дәуірде мектептегі білім сапасы мемлекеттің дамуына тікелей әсер етеді, ал мектеп қандай болатыны мұғалімге байланысты. Көріп отырғанымыздай, педагогика ғылымның маңызды салаларының біріне айналды. Сондықтан бұл салада түбегейлі жаңа тәсілдер қажет [1].

Мемлекеттік құжаттарға жүргізілген теориялық талдау: «Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы [2], Қазақстан Республикасының

«Дене шынықтыру және спорт» заңы [3], «2020-2025 жылдарына арналған Біліммен ғылымды дамыту туралы мемлекеттік бағдарлама [4]», «Педагогтардың статусы туралы заңы [5]» олар дене шынықтыру мұғалімінің оқу кезеңінде оның кәсіби шеберлігінің негіздерін қалыптастыру мәселелерін кеңінен қарастыратынын көрсетті.

Өз білімін кеңейте отырып, барлық жаңа дағдыларды дамыта және игере отырып, болашақ мұғалім айтарлықтай өзгеруі мүмкін. Ол барлық дене қабілеттерін, рухани қажеттіліктерін берік мінезді дамыту қажет, себебі ақыл-ой еңбегі мықты денсаулықты, психикалық тепе-теңдік пен көңілділікті қажет етеді. Егер болашақ мұғалімнің өзін-өзі жетілдіруге және өзін-өзі тәрбиелеуге деген ұмтылысын белсенді дамытпаса, тәрбие мен оқыту күтілетін нәтиже бермейді. Демек, физикалық өзін-өзі жетілдіру арқылы біз адамның физикалық дамуы мен денсаулық жағдайына қатысты ұстанымын анықтайтын және реттейтін әдістер мен әрекеттер жиынтығын түсінеміз [6, 7].

Біздің зерттеулеріміз көрсеткендей, болашақ дене шынықтыру мұғалімдердің дене дайындығын жетілдіруін кедергі келтіретін маңызды себептер бар. Оларға өзін-өзі жетілдіру мотивациясының жеткіліксіздігі және өз бетімен жұмыс істеуге дайындықтың болмауы.

Студенттердің өзін-өзі жетілдіру мотивтерін зерттеу, оның жалпы мотивациясы әлсіз болып табылады. Бірақ жетекші себептері денсаулықты нығайту және жан-жақты дене дамуы - студенттер әлеуметтік маңызды деп санамайды, тек жеке мақсаттарда қолданылады.

Студенттердің өзін-өзі жетілдіруінің жетекші мотивтері анық: олар үшін ең жақын қажеттілікпен байланысты мотив денсаулықты нығайту 37,1%, немесе норматив талаптарын орындау қажеттілігімен 36,8% байланысты. Бірақ, олар студенттердің әлеуметтік маңызы бар екенін түсінбейді. Бұл жағдай жастарды жүйелі дене шынықтыру сабақтарына тартудың жеткіліксіздігі болғандығымен түсіндіріледі.

Дене шынықтыру және спорт мамандығының студенттерінің көпшілігінде мектептегі дене тәрбиесі сабағының әдістемелік жағынан төмен деңгейде өткізілуі және қозғалыс жеткіліксіздігі, студенттік жылдардағы белсенділік студенттердің жалпы санында

байқалады. Сондықтан жан-жақты даму мотиві денсаулықты нығайту сияқты мотивпен орын алады. Бой мен салмақ көрсеткіштерінің айқын сәйкессіздігі, қозғалыс белсенділігінің жеткіліксіздігінен туындаған проблемалар студенттердің көпшілігі дене жаттығулармен белсенді айналысады, дене дайындығын жетілдіреді.

Біздің зерттеулерімізге сәйкес 48% студенттердің өзін-өзі жетілдіру мотивтері мен әдістерінің бар екенін көрсетеді. Осыған сүйене отырып, өзін-өзі жетілдірумен айналысу оның мотивтері мен техниканы білуіне ғана емес, сонымен бірге осы қызметке дайындыққа, яғни әлеуметтік маңызды мотивтер мен өзін-өзі жетілдірудің практикалық тәжірибесі негізінде қалыптасқан көзқарасқа байланысты деп айтуға болады. Шынында да, өз денсаулықтарын нығайтуға, жан-жақты физикалық дамытуға, өзін-өзі тәрбиелеуге және өзін-өзі жетілдіруге әдістерін білуімен, өмір бойы онымен айналыспауға болады.

Жеке тұлғаның дене шынықтыру жаттығуларына қажеттілігі мен осы қызметке дайын болған жағдайда ғана студенттердің өзін-өзі жетілдіруіне тиісті көзқарас пайда болады. Тәжірибе көрсеткендей, студенттердің өзін-өзі физикалық жетілдіруі, оның мотивтері мен өз бетімен жұмыс істеу қабілетінің болуынан басқаларға қарағанда үлкен дәрежеде қарастырылған қиындықтар.

Зерттеу мақсаты: болашақ дене шынықтыру мұғалімінің ауыл мектебінің жағдайына кәсіби дайындығын қалыптастыру процесінің мазмұнын теориялық тұрғыдан негіздеу және әзірлеу.

Зерттеу міндеттері:

1. Ауыл мектебіндегі кәсіби қызмет үшін болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің дене дайындығының жетекші факторлары мен мотивтерін анықтау.

2. Болашақ дене шынықтыру мұғалімінің ауыл мектебінің жағдайына кәсіби дайындығын қалыптастырудың әзірленген әдістемесінің тиімділігін эксперименталды түрде тексеру.

3. Болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің ауыл мектебінің жағдайына кәсіби дайындығын қалыптастырудың критериялды-диагностикалық аппаратын әзірлеу.

Зерттеу әдістері мен ұйымдастырылуы

Диагностиканың логикалық аспектісін іске асыру және болашақ мұғалімдердің ауыл мектебінің жағдайына кәсіби дайындығының қалыптасу деңгейлерінің динамикасы туралы объективті деректер алу мақсатында біз 2022 жылдан бастап «дене шынықтыру және спорт» мамандығы бойынша оқитын М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің студенттеріне, сондай-ақ Жамбыл облысының бірқатар ауылдық мектептерінің

оқушылары мен дене шынықтыру мұғалімдеріне жүйелі түрде тексеру жүргіздік. Зерттеу барысында бақылау және эксперименттік топтар анықталды.

Жалпы, тәжірибелік-эксперименттік жұмыс классикалық схема бойынша жүргізілді және анықтаушы, қалыптастырушы және бақылау кезеңдерін дәйекті түрде жүзеге асыруды көздеді.

Біздің зерттеуімізде дене шынықтыру іс-әрекетінің ұйымдастырушылық негізі болып студенттерге спорт түрлері бойынша жаттықтыру сабақтарын өткізуге міндеттелді. Сонымен қатар студенттер спорттық жарыстар, дене шынықтыру мен спорттық іс-шаралар, ұлттық қимыл-қозғалыс ойындар ұйымдастырып өткізді. Бұл іс шаралардың мақсаты студенттердің қызықтырушылық және өзіндік қасиеттерін тәрбиелеу болып табылады.

Біз, педагогикалық жоғары оқу орындарының дене шынықтыру және спорт мамандықтары студенттерінің жетістіктері дене шынықтыруға бағытталған мақсатты тұлға қалыптасуымен анықталады деп ойлаймыз. Осыған байланысты дене тәрбиесі процесі әлеуметтік доминантқа сүйене отырып салынады.

Эксперименттік әсерлердің мазмұны ғылыми - технологиялық тұжырымдама негізгі идеяға жауап берді – дене шынықтыру және спорт мамандық студенттердің тұрақты дене шынықтырумен айналысуға қызығушылығын қалыптастыру. Сонымен қатар, саналы негізде білімді, іскерлік пен дағдыларды игеру және оларды дене шынықтыру қызметінде жүйелі түрде белсенді пайдалану.

Осыған байланысты оқу-тәрбие процесінің мақсатты бағыты эксперимент кезінде студенттердің дене тәрбиесін қалыптастыру – болашақ дене шынықтыру мұғалімінің дайындығының іргелі негізі ауыл оқушыларында дене шынықтыру негіздерін қалыптастыру. Студенттердің дене шынықтыру белсенділігі жоғары деңгейде болса (аптасына 8 сағаттан кем емес) және болашақ дене шынықтыру мұғалімі дене дайындығын жетілдіру процессіне қатысатын болса, біз дене тәрбиесі процесі дұрыс қойылған деп есептейміз.

Дене шынықтыру белсенділігін бағалау үшін біз әлеуметтік әдістерді қолдандық: сауалнама және сұхбат.

Эксперимент барысында жүргізілген сауалнама көрсеткендей, эксперимент басында екі топтың студенттерінің көпшілігі (70%) аптасына қимыл қозғалыс белсенділігі 4 сағаттан аспайтынын көрсетті. Эксперименттің қорытынды нәтижесінде эксперименталды топтың студенттерінің қимыл қозғалыс белсенділігі аптасына 8-10 сағатына дейін өсті. Бақылау тобының студенттерінің қимыл

қозғалыс көрсеткіштері өзгермеді. Сонымен қатар, сауызнамаға қатысқан студенттердің 30 % дене

жатығуларын қолдану үшін уақытың жетіспеуін атап өтті (№ 1 кесте).

1-кесте – Эксперимент барысында студенттердің қимыл қозғалыс белсенділігінің өзгеру динамикасы (% көрсеткіші)

№ Қимыл қозғалыс деңгейінің белсенділігі	Қимыл қозғалыс әрекетіне қолданған уақыты (аптасына)	Бақылау тобы		Эксперименталды топ	
		Эксперимент басында	Эксперимент соңында	Эксперимент басында	Эксперимент соңында
Пассивті	1 сағатқа дейін	29,2	32,1	26,5	10,1
Төмен	2 сағатқа дейін	51,8	49,2	52,6	47,0
Жеткілікті	8 сағатқа дейін	15,8	16,2	14,2	36,0
Жоғары	8 сағаттан жоғары	3,2	2,5	3,7	6,8

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау. Әрі қарай біз студенттердің дене шынықтыру іс-әрекетіне қатынасының көрсеткіштерін

зерттедік, олар тәжірибелік-эксперименттік жұмыс барысында тіркеліп, 2-кестеде келтірілген.

2-кесте – Эксперимент кезеңінде студенттердің дене шынықтыру іс-әрекетіне қатынасы көрсеткіштерінің сипаттамасы (%-бен)

Анкетадағы сұрақтардың мазмұны	Оң жауап берген студенттер саны			
	Бақылау тобы		Эксперименталды топ	
	Эксперимент басында	Эксперимент соңында	Эксперимент басында	Эксперимент соңында
Спорттық секцияларға қатысасызба?	10	10	15	40
Сіз факультет, ЖОО құрама командаларының құрамында спорттық жарыстарда өнер көрсетесіз бе?	10	5	10	40
Сіз дене шынықтырумен өз бетіңізше айналысасыз ба?	15	15	20	40
Сіз достарыңызбен дене шынықтырумен айналысасыз ба?	5	5	10	20
Спорттық ойындармен айналысуға уақыт табасызба?	30	30	35	50
Дене шынықтыру жаттығуларымен айналысатын басқа формалары	15	10	15	15

Бағдарламамыздың икемділігін қамтамасыз ету үшін біз болашақ дене шынықтыру мұғалімдерін даярлаудың дәстүрлі түрлерімен қатар жеке жоспар бойынша жұмыс істеу мүмкіндігін кеңінен қолдандық. Бұл әдіс диагностикалық негізде дайындық процесін жүзеге асыруға, өзін-өзі тәрбиелеудің маңыздылығын, рөлін, ерекшелігін анықтауға мүмкіндік береді. Демек, әрбір болашақ мұғалім ауылдық мектептердегі жұмыс проблемаларына дайындық деңгейіне немесе

шығармашылық қызығушылығына байланысты жеке жоғары деңгейдегі кәсіби дайындықты түсіне алады.

Кестенің деректерін талдау барысында студенттердің дене шынықтыру қызметіне қатысты тәжірибелік жұмыстың тиімділігін көрсетеді. Барлық позициялар бойынша көрсеткіштердің өсуі байқалады. Бақылау тобымен салыстыру нәтижесінде, эксперименталды тобында спорттық

секциясына қатысатын студенттер саны 25% өскені байқалады, ал бақылау тобында өзгеріссіз қалды – 10%. Спорттық жарыстарға қатысатын студенттер саны 30% көбейді, бақылау тобында өзгеріссіз қалды – 10%. Бұл зерттеу үшін өзін-өзі дене дайындығын жетілдірумен айналысатын студенттер санының артуы ерекше маңызды: эксперименталды тобының студенттері 20%, ал бақылау тобында өзгеріссіз қалды – 10%.

Біздің зерттеу аясында эксперименттің басында және соңында студенттердің физикалық даму диагностикасы өткізілді. Эксперимент нәтижелері оқу-тәрбие процесін ұйымдастыруға байланысты студенттердің дене дайындығы бірдей өзгермейтінін көрсетті. Шамасы, сабақтың міндетті формаларының физикалық өзін-өзі жетілдірумен үйлесуі 3-кестеде көрсетілген эксперименттік топ студенттерінің дене шынықтыру көрсеткіштерінде оң динамиканы тудырды.

3-кесте – Эксперимент барысында студенттердің дене дайындығының көрсеткіштері динамикасының сипаттамасы

Бақылау көрсеткіштері	Бақылау тобы		Эксперименталды топ	
	Ұлдар	Қыздар	Ұлдар	Қыздар
100м жүгіру (сек)	<u>13,68</u> 13,72	<u>17,96</u> 18,10	<u>13,52</u> 13,08	<u>17,56</u> 17,02
Арқаға жатып, денені көтеру (рет, 1 мин)	<u>36,42</u> 37,54	<u>28,60</u> 29,10	<u>37,68</u> 42,92	<u>31,64</u> 38,84
Қол тіреп жатып, қолды бүгіп жазу (рет)	<u>30,12</u> 30,10	<u>9,42</u> 9,32	<u>31,02</u> 33,62	<u>10,68</u> 12,36
Орыннан ұзындыққа секіру (см)	<u>239</u> 241	<u>184</u> 188	<u>245</u> 257	<u>183</u> 196
1000 м жүгіру (мин, сек)	3.12 3.16	3.54 3.56	3.05 2.56	3.56 3.43
Ескерту: Экспериментке дейін Эксперименттен кейін				

Эксперимент кезеңінде студенттердің дене шынықтыру көрсеткіштерінің динамикасын талдау эксперименттік оқу бағдарламасының практикалық бөліміне бөлінген міндетті сағаттардың азаюына қарамастан, бұл көрсеткіштердің деңгейі көптеген дене шынықтыру параметрлері бойынша жоғарылағанын дәлелдеуге негіз береді. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, дене шынықтыру деңгейіндегі оң өзгерістер осы көрсеткіштердің эксперименттік топ студенттерінің дене шынықтыру белсенділігінің деңгейімен, дене шынықтыруға деген құндылық қатынасымен байланысты.

Студенттің физикалық өзін-өзі жетілдіруінің мәні мен мазмұнына сүйене отырып, біз физикалық өзін-өзі жетілдіру дағдыларын төмендегідей саралаймыз:

Негізінен физикалық деректермен айқындалатын қимыл-қозғалыстар;

Негізінен зияткерлік деректермен айқындалатын зияткерлік-реттеушілік;

Реттеуші, негізінен студенттің психологиялық және адамгершілік ерекшеліктерімен айқындалады.

Қорытынды. Зерттеу барысында болашақ дене шынықтыру мұғалімінің ауыл мектебінің жағдайына

кәсіби дайындығын қалыптастыру процесінің сапасын қалай жақсартуға болатындығы туралы жаңа, сенімді ақпарат алу мақсатында нәтижелерді талдауға және түсіндіруге бағытталған педагогикалық диагностиканы құру мен ұйымдастырудың ғылыми тәсілдері анықталды, осылайша кәсіби дайындық кезеңінде бақылау-бағалау функцияларын күшейтуге ықпал етеді. Диагностикалық зерттеу құрылымының логикасына сәйкес біз өлшеу жүйесін жасадық, яғни. болашақ дене шынықтыру мұғалімінің ауыл мектебінің жағдайына кәсіби дайындығының критерийлері, көрсеткіштері мен деңгейлері анықталды. Өзірленген критериялды-диагностикалық аппарат негізінде ауыл мектептеріндегі дене шынықтыру мұғалімдерінің кәсіби қызметінің жай-күйіне талдау, сондай-ақ экспериментке енгізілген болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің ауыл мектебінің жағдайына кәсіби дайындығының бастапқы деңгейін зерделеу жүзеге асырылды. Бұл ретте мұғалімдер мен болашақ мұғалімдер қызметіндегі оң үрдістер (жұмысқа орналасуға ұмтылу, ынтымақтастықты ұйымдастыру, ауыл мектебінің жағдайына бейімделген сапалы даярлықтың маңыздылығын

түсіну), сондай-ақ жағымсыз тараптар (ЖОО-дағы ауыл мектептерінің жағдайына кәсіби даярлықтың жеткіліксіз нәтижелілігі, әкімшіліктер тарапынан әлсіз ұйымдастыру мен басшылық, материалдық-техникалық дайындықтың болмауы) анықталды. Тиімді кәсіби қызмет үшін қажетті техникалық база және т. б.). Зерттелетін мәселенің анықталған нақты жағдайы болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің ауыл мектебінің жағдайына кәсіби дайындығын қалыптастырудың мазмұнын, нысандары мен әдістерін әзірлеуге негіз болды.

Біздің зерттеуімізден алынған мәліметтер бірқатар қорытынды жасауға мүмкіндік береді:

Біріншіден, эксперименттік топ қатысушыларының арасында оқу-тәрбие процесінде инновациялық технологияларды қолданатын шығармашылық белсенді дене шынықтыру мұғалімдерінің саны артты (экспериментке қатысушылардың 58%);

Екіншіден, эксперименттік топтың дене шынықтыру мұғалімдерінің кәсіби қызметінің мазмұнын зерделеу ауылдық мектептердегі өзінің практикалық қызметін түсіну, орындау, талдау және болжау деңгейінде аналитикалық, әдістемелік, коммуникативтік, ұйымдастырушылық сипаттағы дағдылардың өсуін тіркеуге мүмкіндік береді.

Үшіншіден, эксперименттік топтың дене шынықтыру мұғалімдері ауылдық оқушылармен, ата-аналармен және педагогикалық ұжымдармен жұмыс істеуге психологиялық-педагогикалық дайындықпен едәуір күшейтілген. Эксперименттік топ дене шынықтыру мұғалімдерінің кәсіби қызметін бақылау мектеп пен сыныптардағы жағымды психологиялық атмосфераны, мұғалімдер мен оқушылардың дидактикалық өзара әрекеттесуінің сапалы деңгейін, олардың оқушылардың ата-аналарының жұмысын жоғары бағалауға мүмкіндік берді.

Төртіншіден, өзін-өзі бағалау, сауалнамалар, әңгімелесулер эксперименттік және бақылау топтарының дене шынықтыру мұғалімдерінің 76%-ы ауылдық мектептерде дене тәрбиесін ұйымдастыру мәселелері бойынша өздерінің кәсіби дайындығын жетілдіру қажеттілігін саналы түрде көрсететінін атап өтуге мүмкіндік берді.

Жалпы, біз әзірлеген бағдарлама бойынша эксперименттік топ түлектерінің 86%-ы ауыл мектептері жағдайында жұмысқа кәсіби дайындықты қалыптастырудың мазмұнына, тәсілдеріне, нысандарына, шарттарына қанағаттанды.

Жалпы, біз әзірлеген бағдарлама бойынша эксперименттік топ түлектерінің 86%-ы ауыл мектептері жағдайында жұмысқа кәсіби дайындықты қалыптастырудың мазмұнына, тәсілдеріне, нысандарына, шарттарына қанағаттанды. Бұл ретте, біздің бағдарламамыздың оң тұстарына жататын: теориялық және практикалық материалды дайындау барысында оңтайлы үйлесімділік, ауыл мектебі жағдайында жұмысқа бағдарлануды, уәждемені, кәсіби қызығушылықты нақты қалыптастыра білу, сауатты қойылған, негізделген және қол жеткізуге болатын дайындық мақсаттары, оқытудың белсенді нысандары мен әдістерінің жеткілікті көлемі мен үйлесімі және т.б. жатқызылды.

Осылайша, тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың нәтижелері бойынша біз болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің ауыл мектептері жағдайында жұмыс істеуге қалыптасқан кәсіби дайындығы қазіргі қоғамның қажеттіліктеріне жауап береді және тәжірибеде сәтті жүзеге асырылады деген қорытындыға келеміз. Білімді игеру және арнайы дағдыларды қалыптастыру процесі белсенді, саналы, шығармашылық сипатта болды, содан кейін педагогикалық эксперименттің логикасына сәйкес жүйеге құрылды, бұл ынталандырушы мотивтерге, сондай-ақ бүкіл білім беру жүйесін дамытудың стратегиясы мен тактикасын жасауға айтарлықтай әсер етті.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының Президенті Қасым Жомарт Тоқаевтің 5 қазан 2023 жылы Республикалық педагогтардың съезінде сөйлене сөзінен. <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-prinyal-uchastie-v-respublikanskom-sezde-pedagogov-594513>
- 2 «Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III Қазақстан Республикасының Заңы (2024.01.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30119920#activate_doc=2
- 3 «Дене шынықтыру және спорт туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 228-V Заңы (2023.03.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575883#activate_doc=2
- 4 «Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 Қаулысы (күші жойылды) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35774792#activate_doc=2
- 5 «Педагог мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 293-VI Заңы (2023.01.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37375928#activate_doc=2
- 6 Утегенов Е., Куракбаева А., Байғалиев Ә. Болашақ дене шынықтыру мұғалімін кәсіби іс-әрекетке дайындау // Абай атындағы ҚазҰПУ-ң хабаршысы. – 2020. - №1 (65), - 243-248 б.

- 7 Виленский М.Л. Физическая культура в гуманитарном образовательном пространстве вуза // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 1999. – № 1. – С. 27-32.

References

- 1 Қазақстан Республикасының Президенті Қасым Жомарт Тоқаевтің 5 қазан 2023 жылы Республикалық педагогтардың съезінде сөйлесе сөзінен. <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-prinyal-uchastie-v-respublikanskom-sezde-pedagogov-594513>
- 2 «Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III Қазақстан Республикасының Заңы (2024.01.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30119920#activate_doc=2
- 3 «Дене шынықтыру және спорт туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 228-V Заңы (2023.03.09. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575883#activate_doc=2
- 4 «Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 Қаулысы (қысқашы жойылды) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35774792#activate_doc=2
- 5 «Педагог мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 293-VI Заңы (2023.01.07. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37375928#activate_doc=2
- 6 Utegenov E., Kurakbaeva A., Bajgaliev Ə. Bolashaq дене шынықтыру мұғалімін кәсіби іс-әрекетке дайындау // Абаж атындағы ҚазҰПУ-ң хабаршысы. – 2020. - №1 (65), - 243-248 б.
- 7 Vilenskij M.L. Fizicheskaya kul'tura v gumanitarnom obrazovatel'nom prostranstve vuza // Fizicheskaya kul'tura: vospitanie, obrazovanie, trenirovka. – 1999. - № 1,- S. 27-32.

Хат-хабарға арналған автор (бірінші автор)	Автор для корреспонденции (первый автор)	Author for correspondence (first author)
Бекнурманов Нурлан Сайлаубекович – ҚР Құрметті спорт қызметкері, педагогика магистрі, М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан, e-mail: nurlan_beknurmanov@mail.ru, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0732-4780	Бекнурманов Нурлан Сайлаубекович – Заслуженный деятель спорта РК, магистр педагогики, Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан, e-mail: nurlan_beknurmanov@mail.ru, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0732-4780	Beknurmanov Nurlan Sailaubekovich – Honored Worker of Sports of the Republic of Kazakhstan, Master of Pedagogy, M.H. Dulati Taraz Regional University, Taraz, Kazakhstan, e-mail: nurlan_beknurmanov@mail.ru, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0732-4780

Губаренко А.В.^{ORCID}, Имангулова Т.В., Абдикаримова М.Н.

Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан

КРЕАТИВНЫЙ ПОДХОД В ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА ПО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЕ «ТУРИЗМ»

Губаренко Анастасия Вячеславовна, Имангулова Татьяна Васильевна, Абдикаримова Мадина Нурбулатовна

Креативный подход в организации учебного процесса по образовательной программе «Туризм»

Аннотация. В данной статье авторами приведены результаты исследования в области применения креативного подхода в организации учебного процесса по образовательной программе «Туризм», а именно – в разработке программ, дисциплин и учебных занятий, с целью формирования устойчивых профессиональных компетенций. В процессе исследования выявлен актуальный запрос на развитие креативного туризма через формирование методики креативного подхода к подготовке туристских кадров. Определено и уточнено понятие креативного подхода к туристскому образованию. Авторами представлены результаты эмпирического исследования и применения разработанной методики в организации креативных занятий для образовательной программы «Туризм» на примере конкретных дисциплин. Данные исследования позволяют оказать качественное влияние на развитие туристского образования в Республике Казахстан.

Ключевые слова: туризм, туристское образование, креативные занятия, креативность, образовательный процесс.

Gubarenko Anastassiya, Imangulova Tatiana, Abdikarimova Madina

Creative approach in the organization of the educational process according to the educational program "Tourism"

Abstract. In this article, the authors present the results of a study in the field of applying a creative approach to the organization of the educational process according to the educational program "Tourism", namely in the development of programs, disciplines and training sessions with the aim of forming sustainable professional competencies. In the course of the research, an urgent request for the development of creative tourism was identified, through the formation of a methodology for a creative approach to the training of tourist personnel. The concept of a creative approach to tourism education has been defined and clarified. The authors present the results of an empirical study and the application of the developed methodology in the organization of creative activities for the educational program "Tourism" on the example of specific disciplines. These studies will make it possible to have a qualitative impact on the development of tourism education in the Republic of Kazakhstan.

Key words: tourism, tourism education, creative activities, creativity, educational process.

Губаренко Анастасия Вячеславовна, Имангулова Татьяна Васильевна, Абдикаримова Мадина Нурбулатовна

«Туризм» білім беру бағдарламасы бойынша оқу процесін ұйымдастырудағы креативті тәсіл

Аңдатпа. Бұл мақалада авторлар «Туризм» білім беру бағдарламасы бойынша оқу процесін ұйымдастыруда креативті тәсілді қолдану саласындағы зерттеу нәтижелерін, атап айтқанда тұрақты кәсіби құзыреттіліктерді қалыптастыру мақсатында, бағдарламаларды, пәндер мен оқу сабақтарды өзірлеуде мысалдар келтірілген. Зерттеу барысында туристік кадрларды даярлауға креативті тәсіл әдістемесін қалыптастыру арқылы креативті туризмді дамытуға өзекті сұраныс анықталды. Туристік білімге креативті көзқарас ұғымы анықталды және нақтыланды. Авторлар нақты пәндер мысалында «Туризм» білім беру бағдарламасы үшін креативті сабақтарды ұйымдастыруда эмпирикалық зерттеу және өзірленген әдістемені қолдану нәтижелерін ұсынды. Бұл зерттеулер Қазақстан Республикасында туристік білім беруді дамытуға сапалы әсер етуге мүмкіндік береді.

Үйін сөздер: туризм, туристік білім, шығармашылық сабақтар, шығармашылық, білім беру процесі.

Основные положения. В настоящее время креативный туризм становится достаточно популярным направлением в развитии экономики многих стран, он подразумевает под собой не только развитие спектра туристских предложений, но и выявление способов решения возникающих в туристской индустрии проблем и задач. Туристское образование, являясь неотъемлемой частью индустрии туризма, так же должно быть переосмыслено с точки зрения креативного подхода. Методика организации креативных занятий, разработанная авторами, позволяет качественно сформировать нестандартные занятия в рамках существующих образовательных программ, тем самым повышая интерес к образовательному процессу как обучающихся, так и самих преподавателей.

Введение. В настоящее время туризм в Республике Казахстан является одним из приоритетных направлений экономики страны и предполагает поэтапное, системное и динамичное развитие. Неоднократно Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев в своих посланиях народу Казахстана подчеркивал важность индустрии туризма и особенно выделял важность реализации туристского потенциала, как объектов туризма, так и профессиональных кадров: «Нужно задействовать и туристический потенциал нашей страны. В сфере туризма должны быть реализованы такие же прорывные проекты» [1].

Сегодня развитие туризма предполагает постоянный поиск различных путей решения возникающих проблем и задач, в большинстве случаев это подразумевает нестандартный, нетривиальный и креативный подход. С этой целью в конце 2023 года, по заказу Министерства туризма и спорта Республики Казахстан в городе Туркестан, состоялся международный туристский форум «Kazakhstan Creative Tourism Forum 2023», главной целью которого стала консолидация субъектов индустрии туризма и туристского образования, привлечение новых поколений путешественников и укрепление конкурентоспособности организаций, а также создание и развитие креативных кластеров и центров креативных индустрий в Казахстане: «В рамках поручения Президента о развитии креативной индустрии в каждом областном центре в городе Туркестан прошел большой фестиваль креативной индустрии. Развитие этого направления очень важно со стороны государства в поддержке талантливой молодежи. Общей задачей указанных событийных меропр-

ятий является стимулирование экономической активности в регионе и создание новых рабочих мест, повышение инвестиционной привлекательности региона», – Вице-министр туризма и спорта РК Ержан Еркинбаев [2].

Развитие креативного туризма является неотъемлемой частью современной индустрии гостеприимства Казахстана, а поиск нестандартных подходов – в формировании новых туристских направлений и предложений, в координации и повышении эффективности туристской деятельности, в профессиональной подготовке туристских кадров страны.

В связи с этим **целью** исследования стала разработка методики креативного подхода в организации учебного процесса по образовательной программе «Туризм», для достижения которой были сформированы следующие **задачи**:

Выявлено понятие «креативное туристское образование», а также взаимосвязь креативного туризма и нестандартных, креативных подходов к подготовке туристских кадров в рамках высшего туристского образования.

Определено и уточнено понятие креативного подхода к туристскому образованию через формирования образовательных программ, учебно-методических комплексов дисциплин и организацию занятий по ОП «Туризм».

Проведены и оформлены результаты эмпирического исследования и применения разработанной методики в организации креативных занятий для образовательной программы «Туризм» на примере дисциплин «Анимационная деятельность в туризме», «Экскурсоведение», «Музееведение», «Туристское краеведение».

Таким образом, авторами создана эффективная методика организации креативных занятий в рамках туристских дисциплин как одного из форм креативного подхода к развитию современного туристского образования.

Методы и организация исследования. Креативность представляет собой способность находить нестандартные способы решения возникающих проблем или задач, в туризме и туристском образовании – это возможность расширить спектр существующих методик организации и предоставления услуг в данных областях. В процессе исследования авторами были проанализированы различные подходы к осмыслению понятия креативности в туризме и туристском образовании, определены и уточнены основные термины и понятия (Рисунок 1). Так, креативный подход в туристском образовании является одной из форм проявления креативного

туризма, который, в свою очередь, может быть сформирован в нескольких направлениях:

Креативный туризм – поиск нестандартных путей решения возникающих проблем и задач для всей индустрии туризма, сюда можно отнести как инновационные технологии, как и традиционные методики, используемые в различных эффективных вариациях [3].

Креативный туризм – это разновидность туризма, которая позволяет путешественникам развивать их творческие способности через активное участие в обучении навыкам, типичным

для данного региона [4]. Это разработка нестандартных туристских предложений в условиях современного туризма, их видов и форм, а также способов предоставленные туристских услуг [5].

Креативный туризм – это постоянный поиск эффективных методов подготовки и повышения специалистов для индустрии туризма, а именно формирование нестандартных подходов к созданию образовательных программ, курсов дисциплин и занятий. Образование традиционно относится к креативным индустриям [6], а туристское образование является частью креативного туризма.

Рисунок 1 – Понятие «креативность» в туризме и образовании

Таким образом, на основе вышеизложенного можно сказать, что понятие креативности сегодня активно применяется в различных сферах туризма и образования, это эффективный и достаточно творческий путь в развитии данных сфер деятельности. Именно креативное туристское образование решает ряд задач, без которых невозможно говорить о специалисте, способном к поиску нестандартных подходов к возникающим проблемам в области туризма и гостеприимства.

Туристское образование в различных его аспектах было изучено такими специалистами, как В.Н. Вуколов [7], А.А. Саипов [8], А.А. Жолдасбеков [9], Т.Т. Турсынов [10], Н.А. Огиенко [11], С.К. Алшымбеков [12], Е.С. Никитинский [13], О.Г. Лютерович [14], Т.В. Имангулова [15], О.А. Сардаров [16], М.Н. Абдикаримова [17], А.В. Губаренко [18] и др.

Результатом креативного туристского образования является становление креативной личности обучающихся, что возможно через

формирование всего педагогического процесса, профессиональную адаптацию студентов, развитие профессиональной компетентности и познавательной деятельности, творческой самостоятельности студентов, теории и практики современного содержания образования в вузе. Подробно рассматривается в трудах Д.М. Джусубалиевой [19], А.Т. Капановой [20], Б.Т. Кенжебекова [21], М.М. Рыскуловой [22], Б.А. Оспановой [23], Л.Ю. Гущиной [24], С.К. Кенжебаевой [25] и др.

В своем постоянном развитии креативное туристское образование подразумевает несколько путей:

- Формирование креативных образовательных программ по туризму, новым его направлениям и современным, а также прогнозируемым профессиям будущего.

- Создание модулей туристских дисциплин, объединяющих комплексы курсов, главной целью которых будет приобретение профессио-

нальных навыков и формирование креативного и критического мышления.

– Разработка учебно-методических комплексов дисциплин, где разработка лекций, практических работ и самостоятельных заданий будет проводиться через призму креативного мышления самого преподавателя.

Процесс исследования в области создания одного из элементов креативного туристского образования, а именно формирование методики креативных занятий, проходил в несколько этапов и носил практико-ориентированный и эмпирический характер, что определяет данное исследование как высоко применимое в практической деятельности преподавателей.

1-й этап – теоретический, исследование различных направлений развития креативного образования, который позволил ответить на вопрос, какие креативные занятия сегодня существуют, каков основной алгоритм их разработки, какие результаты от подобных занятий наиболее существенны для достижения целей всего туристского образования. Данный этап включал изучение общего понятия креативного образования [26], определение существующих методик организации креативного образования [27], роль студента в креативном образовании [28], исследование креативных технологий образовательного процесса [29], определение специфики туристского образования [30], а также актуальных тенденций его развития [31].

2-й этап – теоретико-практический, анализ востребованности креативных занятий у студентов, который показал их высокую вовлеченность. Посещение и выполнение таких занятий носит практически стопроцентный характер, а средний балл составлял от 85-90% (В+/ А-) и выше, но при этом наибольшее количество оценок было выше 90% (А-). Данный этап позволил выявить закономерности создания креативных занятий, тем самым сформировав необходимые опорные элементы будущей методики организации креативных занятий по ОП «Туризм», а также проследить четкую взаимосвязь креативных занятий в модулях туристских дисциплин, носящих комплексный и междисциплинарный характер. В результате данного этапа были подготовлены такие креативные занятия, как имитационные занятия (Активные виды туризма), тренировочные экскурсии (Экскурсоведение), игровые и ролевые занятия в музеях (Музееведение), поисково-исследовательские занятия на местности (Туристское краеведение), туристские мероприятия и экскурсии-квесты (Анимационная деятельность)

и прочее, а также собранные эмпирические данные для разработки методики организации креативных занятий в ОП «Туризм».

3-й этап – эмпирический, создание методики организации креативных занятий для туристского образования. На основе ранее собранных данных разработана методика, апробирование и внедрение которой прошло на базе Международного университета туризма и гостеприимства г. Туркестан по основным профильным дисциплинам, необходимым в формировании устойчивых компетенций в области профессиональной деятельности современного специалиста индустрии туризма.

Таким образом, проведенное исследование состояло из трех основных этапов, на каждом были получены результаты, позволившие оказать качественное влияние на разработку креативных занятий в рамках высшего туристского образования Республики Казахстан, а сформированная методика позволит применить данный опыт в профессиональной педагогической деятельности преподавателей туристских дисциплин ВУЗов нашей страны.

Результаты исследования и их обсуждение. Реализация креативного подхода в туристском образовании сегодня является важной и необходимой частью подготовки специалистов для индустрии туризма, а их использование позволяет более эффективно реализовывать принципы высшего образования, а именно подготовка высококвалифицированного специалиста, способного к постоянному профессиональному самосовершенствованию [32].

Креативный подход к туристскому образованию является частью креативного туризма, который, в свою очередь, раскрывается в развитии креативной экономики в целом, а основой развития креативной экономики стал креативный потенциал человека, т.е. сама суть образования [33]. Таким образом, прослеживается логическая взаимосвязь креативной экономики и туристского образования, в основе которой находится креативная личность, специалист, способный сформировать креативный кластер, а точнее общность людей, обладающих творческим потенциалом и возможностью генерировать инновационные идеи и продукты [34].

Основная цель современного туристского образования – подготовка высококвалифицированного специалиста для индустрии туризма и гостеприимства, достижение этой цели происходит через проектирование результатов обучения, создание ОП «Туризм», формирование модулей

туристских дисциплин, комплектование учебно-методических комплексов дисциплин, а также

самих занятий в их широком многообразии (Рисунок 2).

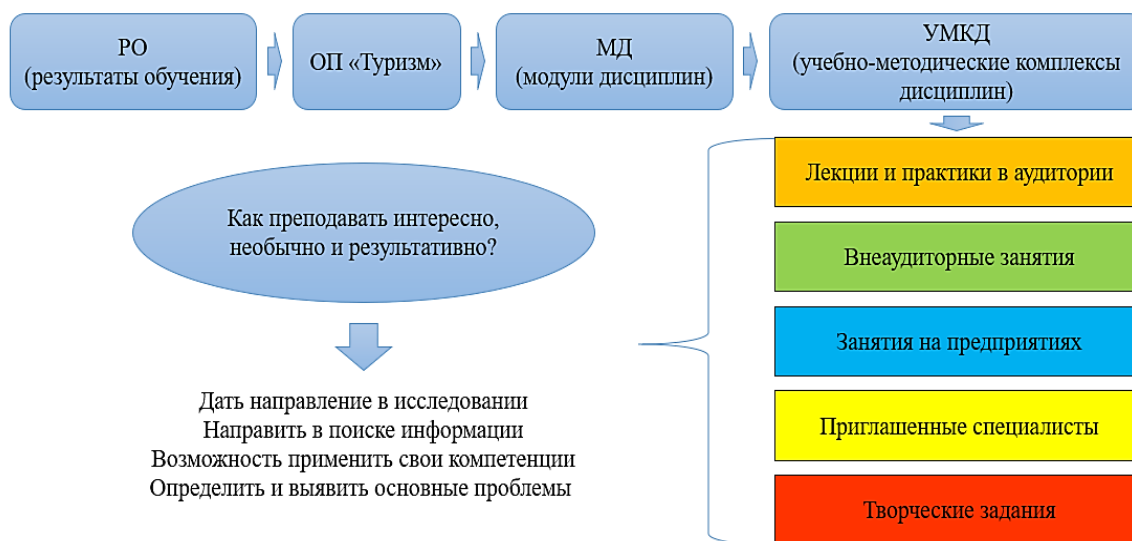

Рисунок 2 – Взаимосвязь элементов туристского образования

Реализация принципа креативности на всех этапах высшего туристского образования позволяет:

Создать РО (результаты обучения), которые не только полноценно отражают запросы стейкхолдеров, реальных и потенциальных работодателей, но и прогнозируют их на среднесрочной и долгосрочной перспективе.

Разработать ОП «Туризм» (образовательные программы), отвечающие не только современным тенденциям индустрии туризма, но и позволяющие готовить специалистов, которые будут востребованы в будущем, либо с имеющейся профессией, либо при переподготовке.

Сформировать МД (модули дисциплин), планомерно раскрывающие суть профессиональных компетенций через наличие пре- и постреквизитов, когда дисциплины формируют взаимосвязь, направленную на приобретение устойчивых знаний, умений и навыков в профессиональной деятельности. Креативный подход на данном этапе гарантирует эффективную преемственность компетенций, а процесс их формирования проходит детальное развитие от дисциплины к дисциплине, из курса в курс, а также раскрывается в их междисциплинарных связях.

Комплектование УМКД (учебно-методических комплексов дисциплин) через креативный подход позволяет преподавателю расширить спектр возможностей образовательного процес-

са, когда лекции, практики, самостоятельные работы не просто взаимосвязаны, но и имеют различные виды и формы, в том числе происходит планирование творческих заданий и внеаудиторных занятий.

Креативный подход к туристскому образованию определяет возможность выйти за привычные рамки организации занятий, когда логическая цепочка «лекции=теория» – «практические занятия» – «самостоятельная работа» расширяется такими элементами, как «внеаудиторные занятия», «творческие задания», «проектная деятельность» и т.п. Для эффективной реализации креативного подхода в организации занятий необходимо соответствовать следующим методическим принципам:

– Принцип единства. Разрабатывайте задания в контексте основного курса лекций и практических, самостоятельных работ, заданий рубежного контроля.

– Принцип целеполагания. Поставьте цель, равную результату, что именно вы хотите достичь этим занятием, как вы его оцените, лишь наличие цели может проектировать результат, а проектирование результата может гарантировать адекватную оценку его эффективности.

– Принцип четкого позиционирования. Создайте четкие инструкции по выполнению, ставьте временные рамки (этапные), сформулируйте ценность данной работы и обоснуйте ее обучающимся.

– Принцип преемственности. Комбинируйте дисциплины (пре- и постреквизиты) между собой, когда задания могут развиваться между дисциплинами, а также одно задание может быть по-разному представлено и совместить несколько курсов и дисциплин.

– Принцип мотивации. Выберите форму поощрения, положительная и отрицательная мотивация обучающихся, которая позволит оказать качественный эффект на выполнение заданий, в лучшем случае это будет внутренняя мотивация, выраженная в заинтересованности обучающихся.

Каждый из перечисленных принципов важен для реализации креативного подхода в туристском образовании. В процессе своей профессиональной деятельности авторами сформирована

методика организации креативных занятий, в качестве примера будет рассмотрена следующая преемственность дисциплин: «Туристское краеведение» – «Музееведение» – «Экскурсоведение» – «Анимационная деятельность в туризме» – «Научно-исследовательская деятельность в туризме». Цели каждой из дисциплин имеют свои особенности и специфику, а профессиональные компетенции развиваются в планомерном их изучении.

Методика организации креативных занятий по ОП «Туризм» может быть представлена различными способами в зависимости от целей, видов и форм этих занятий. На рисунке 3 сформирован один из подходов к осмыслению данной методики и ее применению в условиях туристского образования.

Рисунок 3 – Пример построения креативного, творческого и/или внеаудиторного занятия

Так, согласно рисунку 3, для каждого комплекса дисциплин создается «схема» креативных занятий, реализация которых происходит по принципу преемственности и сочетает между собой *основную дисциплину*, в контексте которой предусматривается закрепление сформированных знаний и их преобразование в конкретные умения и даже навыки, и *вспомогательные* (дополнительные) дисциплины, для которых данное креативное занятие позволит расширить спектр профессиональных компетенций дисциплины и/или подготовить к освоению последующих дисциплин (в случае если основная дисциплина для данного креативного занятия еще планируется быть освоенной на следующих курсах), и/или закрепить ранее сформированные компетенции (если основная дисциплина была изучена на предыдущих курсах).

Планирование креативных занятий через междисциплинарные связи позволяет осуществить и реализовать принцип преемственности обучения. Пример подобной методики организации креативных занятий по ОП «Туризм» представлен на рисунке 4.

На рисунке 4 представлен процесс формирования креативного занятия по основной дисциплине «Анимационная деятельность в туризме», главная цель которого заключается в формировании и развитии практического умения создавать анимационную программу по туризму, на примере экскурсии-квеста «Qazaqsha квест» студентами 4 курса ОП «Менеджмент туристских дестинаций». Дополнительными дисциплинами (ОД) выступают «Экскурсоведение» и «Туристское краеведение», изучаемые на втором курсе обучения.

Рисунок 4 – Пример планирования и реализации креативного занятия по дисциплине «Анимационная деятельность в туризме»

Именно через креативное занятие обучающиеся второго курса получают уникальную возможность увидеть результат профессионального обучения выпускного курса, а также реализовать свои цели:

- по дисциплине «Экскурсоведение» – исследовать на практике особенности организации и проведения программы интерактивной экскурсии-квеста, определить и понять специфику данного вида экскурсии и принять в ней активное участие;

- по дисциплине «Туристское краеведение» – проводить комплексное исследование территории города через участие в экскурсии-квесте, а также применять эти знания в выполнении заданий по изучаемой дисциплине, подразумевая комплексный подход к краеведческим исследованиям города Туркестан.

Таким образом, разработка креативного занятия предполагает выполнение вышеперечисленных принципов, что влечет за собой более качественный подход к формированию умений и навыков обучающихся, так как подобные занятия проводятся через призму внутренней мотивации, когда именно обучающиеся заинтересованы данным видом деятельности. При этом креативные занятия могут являться своеобразным итогом работы 7 или 15 недель. Так, в рамках дисциплины «Анимационная деятельность в туризме» креативное занятие по проведению экскурсии-квеста «Qazaqsha квест» имело несколько этапов, реализуемых в заданиях по самостоятельным и практическим работам:

1-й этап – теоретико-практический, до 7-8 недели (Рубежный контроль 1). Разработка ти-

повой анимационной программы, этапы и технологии создания анимационных программ. На данном этапе происходит исследование предложений туристско-анимационных услуг региона, анализ имеющихся ресурсов, формирование идеи, разработка сценария, подготовка должностных обязанностей каждого члена группы, что дает возможность нести индивидуальную ответственность в групповой работе. Итогом данного этапа становится защита проекта туристско-анимационного мероприятия в форме презентации с аргументацией каждого элемента программы, ролей и ответственности.

2-й этап – эмпирический, до 15 недели (Рубежный контроль 2). Реализация разработанной туристско-анимационной программы. На данном этапе происходит процесс подготовки мероприятия, его продвижение, реализация и анализ итогов проведения. Обязательным для оценивания на данном этапе является сам процесс реализации туристско-анимационного мероприятия, роль и деятельность каждого обучающегося, а также форма отчета, в данном случае это видеоотчет.

Разработка креативных занятий – сложный и многоплановый процесс, требующий от преподавателя-исследователя навыков области организации, планирования, мотивации, а также творческого подхода и нестандартного мышления, т.е. умений креативного и критического мышления. С целью качественной организации подобного вида занятий было сформировано несколько советов:

- ставить четкие сроки выполнения каждой задачи необходимо для подготовки креативного

занятия. Чем больше времени на выполнение заданий вы дадите, тем менее вероятно его выполнение в указанный срок;

– совмещать дисциплины, когда внеаудиторное занятие охватывает 2, 3, 4 дисциплины и группы, разные курсы, это дает возможность реализовывать принцип преемственности и закреплять имеющиеся у обучающихся знания, если они уже проходили эту дисциплину, а также подготовить к получению знаний, если изучение данной дисциплины еще предстоит;

– дать свободу обучающимся в выполнении заданий, кроме принципиальных и наиболее важных позиций. Лучшие занятия те, в которых вы принимаете минимальное участие, направляете, проверяете, отвечаете на вопросы, оцениваете и анализируете;

– изучайте международный опыт, думайте, спрашивайте, креатив – это не врожденный талант – он приобретается;

– ставить качество выше количества. Идеальным является 1-2 креативных занятия в семестр для каждой группы, где одно креативное занятие является основным для группы, а второе подразумевает участие, а не организацию. Важно сконцентрироваться на планировании креативного занятия, которое чаще всего занимает весь семестр для подготовки, и одного занятия для реализации.

Таким образом, в результате проведенных исследований были сформированы сделаны выводы:

– Приоритетом настоящего времени является креативная экономика, к ее структурным элементам, несомненно, относится и креативный туризм, в рамках которого реализуется как поиск новых идей для развития туризма и формирования новых туристских предложений, так и подготовка туристских кадров. Креативное туристское образование является сегодня необходимым

элементом подготовки специалистов индустрии туризма, так как подразумевает поиск нестандартных путей решения, возникающих в процессе обучения задач, направленных на качественное и эффективное усвоение профессиональных компетенций в рамках ОП «Туризм».

– Креативный подход к туристскому образованию, на разных этапах работы от выявления результатов обучения и формирования образовательных программ до подготовки учебно-методических комплексов дисциплин и организации занятий по ОП «Туризм», подразумевает повышение эффективности образовательной деятельности по средствам высокой вовлеченности и внутренней мотивации самих обучающихся.

– Разработка методики организации креативных занятий по ОП «Туризм» позволяет оптимизировать процесс разработки креативных занятий по туристским дисциплинам. Проведенные и оформленные результаты эмпирического исследования по применению разработанной методики в организации креативных занятий для образовательной программы «Туризм» на примере дисциплин «Анимационная деятельность в туризме», «Экскурсоведение», «Музееведение», «Туристское краеведение», позволяют подтвердить практический характер разработанной и представленной методики организации креативных занятий по ОП «Туризм».

Таким образом, креативный подход в организации учебного процесса по образовательной программе «Туризм» позволяет оказать качественное влияние на повышение эффективности образовательного процесса, развитие креативного мышления у обучающихся и улучшение вовлеченности в образовательный процесс через формирование и укрепление внутренней мотивации как обучающихся, так и преподавателей, так как именно креативные занятия вызывают наибольший интерес у всех субъектов образования.

Литература

- 1 Официальный сайт Президента Республики Казахстан. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Экономический курс Справедливого Казахстана» // <https://www.akorda.kz/> (дата обращения: 10.12.2023)
- 2 Новостной портал «World News» Развитие креативных индустрий в Казахстане: В поисках новых возможностей // <https://dknews.kz/ru/dk-life/309523-razvitie-kreativnyh-industriy-v-kazahstane-v-poiskah> (дата обращения: 03.12.2023)
- 3 Логунцова И. Понятие креативного туризма и его развитие в городах и регионах России // Электронный вестник «Государственное управление», 2022. – Выпуск № 93. – С. 197 – 206 DOI: 10.24412/2070-1381-2022-93-197-206
- 4 Волков С.К. Туризм как сектор креативной экономики // Креативная экономика, 2021. – Том 15. – № 5. – С. 2153–2162. DOI: 10.18334/ce.15.5.112027
- 5 Степанова Н.А. Креативный туризм как инновационное направление развития регионального туризма // Матер. межрегион. (с междунар. уч.) науч.-практич. конф. «Лучшие практики развития креативных индустрий в регионах России». Под общей редакцией Ю.П. Соболевой, А.В. Амеличкина, Н.А. Илюхиной. – Орел, 2023. – С. 103-105.

- 6 Фальковская Т.Ю. «Креативный город» как инструмент развития креативных компетенций студентов // Матер. III-й регион. науч.-практич. конф. «Креативные стратегии и креативные индустрии в экономическом, социальном и культурном пространствах региона». – Иркутск, 2021. – С. 43-47.
- 7 Вуколов В.Н. Теория и практика подготовки специалистов туристской индустрии в высших учебных заведениях: дис. ... д.п.н. – Алматы, 2001. – 269 с.
- 8 Саипов А.А. Научно-педагогические основы подготовки менеджеров туризма. – Алматы, 2002. – 236 с.
- 9 Жолдасбеков А.А. Система подготовки туристических кадров в региональных вузах Республики Казахстан: дис. ... д.п.н. – Алматы, 2005. – 271 с.
- 10 Турсынов Т.Т. Педагогические условия экономического образования будущих менеджеров туризма: дис. ... к.п.н. – Алматы, 2006. – 141 с.
- 11 Огиенко Н.А. Оптимизация профессиональной подготовки специалистов активных и спортивных видов туризма в высших учебных заведениях: дис. ... к.п.н. – Алматы, 2007. – 200 с.
- 12 Алшымбеков С.К. Подготовка будущих специалистов туризма к использованию материалов казахской этнопедагогики в профессиональной деятельности: дис. ... к.п.н. – Алматы, 2010. – 147 с.
- 13 Никитинский Е.С. Теория и практика устойчивого развития туризма и государственного управления туристической деятельностью в Республике Казахстан: дис. ... д.п.н. – Алматы, 2010. – 303 с.
- 14 Лютерович О.Г. Педагогические условия подготовки будущих экскурсоводов в высших учебных заведениях: дис. ... к.п.н. – Алматы, 2010. – 152 с.
- 15 Имангулова Т.В. Патриотическое воспитание старшеклассников средствами регионально-краеведческого компонента (на примере предмета «География»): дис. ... канд. пед. наук. - Алматы, 2010. – 163 с.
- 16 Сардаров О.А. Организационные и научно-методические основы развития детско-юношеского туризма в Республике Казахстан: дис. ... док. филос. (PhD): 6D090200. - Алматы, 2020. – 138 с.
- 17 Абдикаримова М.Н. Организационно-педагогические условия совершенствования подготовки туристских кадров: дис. ... док. филос. (PhD): 6D090200. – Алматы, 2020. – 150 с.
- 18 Губаренко А.В. Совершенствование форм и методов экскурсионного обслуживания в Республике Казахстан: дис. ... док. филос. (PhD): 6D090200. – Алматы, 2021. – 178 с.
- 19 Джусубалиева Д.М. Теоретические основы формирования информационной культуры студентов в условиях дистанционного обучения: дис. ... д.п.н. – Алматы, 1997. – 284 с.
- 20 Капанова А.Т. Формирование умений организации познавательной деятельности будущих специалистов: дис. ... к.п.н. – Алматы, 2004. – 143 с.
- 21 Кенжебеков Б.Т. Формирование профессиональной компетентности будущих специалистов в системе высшей школы: дис. ... д.п.н. – Алматы, 2005. – 267 с.
- 22 Рыскулова М.М. Влияние общения преподавателей и студентов на саморазвитие личности будущего специалиста: дис. ... к.п.н. – Алматы, 2006. – 161 с.
- 23 Оспанова Б.А. Педагогические основы формирования креативности будущего специалиста в системе университетского образования: дис. ... д.п.н. – Алматы, 2006. – 288 с.
- 24 Гущина Л.Ю. Формирование образовательного потенциала студентов в вузе: дис. ... к.п.н. – Алматы, 2006. – 186 с.
- 25 Кенжебаева С.К. Организационно-педагогические условия формирования готовности преподавателя к управлению учебно-познавательной деятельностью студентов: дис. ... к.п.н. – Алматы, 2006. – 139 с.
- 26 Журавлев В.А. Креативное образование – новая парадигма образования в XXI веке // Сборник научных трудов: Высшее образование, бизнес, предпринимательство, 2014. – С. 74-78.
- 27 Ovchinnikova A.Zh., Lazareva M.V., Tarasenko T.V., Solovieva T. Creative methods of noospheric learning through art assets: case study of authentic education Amazonia Investiga, 2021. – Т. 10. – № 37. – P. 180-189.
- 28 Litovchenko A.S., Sergienko N.A. Creative approach of students in education in the northern region // Матер. III Всероссийской науч.-практич. конф. «Безопасный Север – чистая Арктика», 2020. – С. 430-433.
- 29 Михалева Е.С. Использование креативных технологий педагогами дополнительного образования // Обзор педагогических исследований, – 2021. – Т. 3. – № 2. – С. 133-138.
- 30 Имангулова Т.В., Губаренко А.В. Инновационные направления развития туризма и гостеприимства в современной России // Раздел монографии «Современные стандарты экскурсионного обслуживания» / Под ред. Дюсенко С.В. – М.: РУСАЙНС, 2019. – С. 134-151.
- 31 Дусенко С.В. Тенденции туристского образования в условиях развития современного туризма // Матер. VII Междунар. интернет-конф. «Стратегия развития индустрии гостеприимства и туризма», 2018. – С. 171-175.
- 32 Файзуллина Г. Использование креативных подходов в реализации образовательных программ в университете «Туран» // Central Asian Journal of Art Studies, 2022. – Т. 7. – № 1. – С. 156–165. DOI: 10.47940/cajas.v7i1.542.
- 33 Хокинс, Дж. Креативная экономика. – М.: Классика XXI в., 2011. – 321 с.
- 34 Левченко Е.А. Креативная экономика, креативное образование и формирование креативной личности // Матер. междунар. науч.-практич. конф. «Потребительская кооперация стран постсоветского пространства: состояние, проблемы, перспективы развития». – Гомель, 2019. – С. 49–53.

References

- 1 Oficial'nyj sajt Prezidenta Respubliki Kazahstan. Poslanie Glavy gosudarstva Kasym-ZHomarta Tokaeva narodu Kazahstana «Ekonomicheskij kurs Spravedlivogo Kazahstana» // <https://www.akorda.kz/> (data obrashcheniya: 10.12.2023)
- 2 Novostnoj portal «World News» Razvitie kreativnyh industrij v Kazahstane: V poiskah novyh vozmozhnostej // <https://dknews.kz/ru/dk-life/309523-razvitie-kreativnyh-industriy-v-kazahstane-v-poiskah> (data obrashcheniya: 03.12.2023)
- 3 Loguncova I. Ponyatie kreativnogo turizma i ego razvitie v gorodah i regionah Rossii // Elektronnyj vestnik «Gosudarstvennoe upravlenie», 2022. - Vypusk № 93. - S. 197 – 206 DOI: 10.24412/2070-1381-2022-93-197-206
- 4 Volkov S.K. Turizm kak sektor kreativnoj ekonomiki // Kreativnaya ekonomika, 2021. – Tom 15. – № 5. – S. 2153–2162. DOI: 10.18334/ce.15.5.112027
- 5 Stepanova N.A. Kreativnyj turizm kak innovacionnoe napravlenie razvitiya regional'nogo turizma // Mater. mezhdunar. uch. nauch.-praktich. konf. «Luchshie praktiki razvitiya kreativnyh industrij v regionah Rossii». Pod obshej redakciej YU.P. Sobolevoj, A.V. Amelichkina, N.A. Ilyuhinoy. - Orel, 2023. - S. 103-105.
- 6 Fal'kovskaya T.YU. «Kreativnyj gorod» kak instrument razvitiya kreativnyh kompetencij studentov // Mater. III-ej region. nauch.-praktich. konf. «Kreativnye strategii i kreativnye industrii v ekonomicheskom, social'nom i kul'turnom prostranstvah regiona». - Irkutsk, 2021. - S. 43-47.
- 7 Vukolov V.N. Teoriya i praktika podgotovki specialistov turistskoj industrii v vysshih uchebnyh zavedeniyah: dis. ... d.p.n. – Almaty, 2001. – 269 s.
- 8 Saipov A.A. Nauchno-pedagogicheskie osnovy podgotovki menezherov turizma. – Almaty, 2002. – 236 s.
- 9 ZHoldasbekov A.A. Sistema podgotovki turistskich kadrov v regional'nyh vuzah Respubliki Kazahstan: dis. ...d.p.n. – Almaty, 2005. – 271 s.
- 10 Tursynov T.T. Pedagogicheskie usloviya ekonomicheskogo obrazovaniya budushchih menezherov turizma: dis. ...k.p.n. – Almaty, 2006. – 141 s
- 11 Ogienko N.A. Optimizaciya professional'noj podgotovki specialistov aktivnyh i sportivnyh vidov turizma v vysshih uchebnyh zavedeniyah: dis. ... k.p.n. – Almaty, 2007. – 200 s.
- 12 Alshymbekov S.K. Podgotovka budushchih specialistov turizma k ispol'zovaniyu materialov kazahskoj etnopedagogiki v professional'noj deyatel'nosti: dis. ... k.p.n. – Almaty, 2010. – 147 s.
- 13 Nikitinskij E.S. Teoriya i praktika ustojchivogo razvitiya turizma i gosudarstvennogo upravleniya turistskoj deyatel'nost'yu v Respublike Kazahstan: dis. ...d.p.n. – Almaty, 2010. – 303 s.
- 14 Lyuterovich O.G. Pedagogicheskie usloviya podgotovki budushchih ekskursovodov v vysshih uchebnyh zavedeniyah: dis. ...k.p.n. – Almaty, 2010. – 152 s.
- 15 Imangulova T.V. Patrioticheskoe vospitanie starsheklassnikov sredstvami regional'no-kraevedcheskogo komponenta (na primere predmeta «Geografiya»): dis. ... kand. ped. nauk. - Almaty, 2010. – 163 s.
- 16 Sardarov O.A. Organizacionnye i nauchno-metodicheskie osnovy razvitiya detsko-yunoscheskogo turizma v Respublike Kazahstan: dis. ... dok. filos. (PhD):6D090200. - Almaty, 2020. – 138 s.
- 17 Abdikarimova M.N. Organizacionno - pedagogicheskie usloviya sovershenstvovaniya podgotovki turistskich kadrov: dis. ... dok. filos. (PhD): 6D090200. – Almaty, 2020. – 150 s.
- 18 Gubarenko A.V. Sovershennstvovanie form i metodov ekskursionnogo obsluzhivaniya v Respublike Kazahstan: dis. ... dok. filos. (PhD):6D090200. - Almaty, 2021. – 178 s.
- 19 Dzhusubalieva D.M. Teoreticheskie osnovy formirovaniya informacionnoj kul'tury studentov v usloviyah distancionnogo obucheniya: dis. ...d.p.n. – Almaty, 1997. – 284 s.
- 20 Kapanova A.T. Formirovanie umenij organizacii poznavatel'noj deyatel'nosti budushchih specialistov: dis. ... k.p.n. – Almaty, 2004. – 143 s.
- 21 Kenzhebekov B.T. Formirovanie professional'noj kompetentnosti budushchih specialistov v sisteme vysshej shkoly: dis. ... d.p.n. – Almaty, 2005. – 267 s.
- 22 Ryskulova M.M. Vliyanie obschcheniya prepodavatelej i studentov na samorazvitie lichnosti budushchego specialista: dis. ... k.p.n. – Almaty, 2006. – 161 s.
- 23 Ospanova B.A. Pedagogicheskie osnovy formirovaniya kreativnosti budushchego specialista v sisteme universitetskogo obrazovaniya: dis. ... d.p.n. – Almaty, 2006. – 288 s.
- 24 Gushchina L.YU. Formirovanie obrazovatel'nogo potenciala studentov v vuze: dis. ... k.p.n. – Almaty, 2006. – 186 s.
- 25 Kenzhebaeva S.K. Organizacionno-pedagogicheskie usloviya formirovaniya gotovnosti prepodavatelya k upravleniyu uchebno-poznavatel'noj deyatel'nost'yu studentov: dis. ... k.p.n. – Almaty, 2006. – 139 s.
- 26 ZHurvlev V.A. Kreativnoe obrazovanie - novaya paradigma obrazovaniya v XXI veke // Sbornik nauchnyh trudov: Vysshee obrazovanie, biznes, predprinimatel'stvo, 2014. - S. 74-78.
- 27 Ovchinnikova A.Zh., Lazareva M.V., Tarasenko T.V., Solovieva T. Creative methods of noospheric learning through art assets: case study of authentic education Amazonia Investiga, 2021. - T. 10. - № 37. - R. 180-189.
- 28 Litovchenko A.S., Sergienko N.A. Creative approach of students in education in the northern region // Mater. III Vserossijskoj nauch.-praktich. konf. «Bezopasnyj Sever - chistaya Arktika», 2020. - S. 430-433.
- 29 Mihaleva E.S. Ispol'zovanie kreativnyh tekhnologij pedagogami dopolnitel'nogo obrazovaniya // Obzor pedagogicheskikh issledovanij. - 2021. - T. 3. - № 2. - S. 133-138.

- 30 Imangulova T.V., Gubarenko A.V. Innovacionnye napravleniya razvitiya turizma i gostepriimstva v sovremennoj Rossii // Razdel monografii «Sovremennye standarty ekskursionnogo obsluzhivaniya». Pod red. Dyusenko S.V. - M.: RUSAJNS, 2019. - S. 134-151.
- 31 Dusenko S.V. Tendencii turistskogo obrazovaniya v usloviyah razvitiya sovremenno go turizma // Mater. VII Mezhdunar. internet-konf. «Strategiya razvitiya industrii gostepriimstva i turizma», 2018. - S. 171-175.
- 32 Fajzullina G. Ispol'zovanie kreativnyh podhodov v realizacii obrazovatel'nyh programm v universitete «Turan» // Central Asian Journal of Art Studies, 2022. - T. 7. - № 1. - S. 156–165. DOI: 10.47940/cajas.v7i1.542.
- 33 Hokins, Dzh. Kreativnaya ekonomika. – M.: Klassika XXI v., 2011. – 321 s.
- 34 Levchenko E.A. Kreativnaya ekonomika, kreativnoe obrazovanie i formirovanie kreativnoj lichnosti // Mater. mezhdunar. nauch.-praktich. konf. «Potrebitel'skaya kooperaciya stran postsovetskogo prostranstva: sostoyanie, problemy, perspektivy razvitiya». – Gomel', 2019. – S. 49–53.

<p>Хат хабарга арналган автор (бірінші автор) Губаренко Анастасия Вячеславовна - PhD докторы, қауымдастырылған профессор м.а., Халықаралық туризм және меймандостық университеті, Түркістан қ., Қазақстан, e-mail: gerseda@mail.ru, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9237-1612</p>	<p>Автор для корреспонденции (первый автор) Губаренко Анастасия Вячеславовна – доктор PhD, и.о. ассоциированного профессора, Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан, e-mail: gerseda@mail.ru, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9237-1612</p>	<p>The Author for Correspondence (The First Author) Gubarenko Anastassiya Vyacheslavovna - PhD, acting associate professor. International University of Tourism and Hospitality, Turkestan, Kazakhstan, e-mail: gerseda@mail.ru, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9237-1612</p>
---	--	--

Моисеева Н.А.^{ORCID}, Салиева А.Ж., Ибраев Е.Г., Байзахов Т.А., Процюк О.А.

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан

АНАЛИЗ ТРУДОУСТРОЙСТВА ВЫПУСКНИКОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ БАКАЛАВРИАТА «ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТ» ЕНУ имени Л.Н. ГУМИЛЕВА

Моисеева Наталья Анатольевна, Салиева Айгүл Жанаевна, Ибраев Ергазы Гапизович, Байзахов Талгат Ақылбекұлы, Процюк Оксана Александровна

Анализ трудоустройства выпускников образовательной программы бакалавриата «Физическая культура и спорт» ЕНУ имени Л.Г. Гумилева

Аннотация. Статья посвящена проблеме трудоустройства выпускников образовательной программы бакалавриата «Физическая культура и спорт» Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Рассматривается взгляд отечественных авторов на одну из актуальных проблем современности – трудоустройство выпускников различных специальностей вузов страны. Раскрывается специфика работы профессорско-преподавательского состава кафедры по данному вопросу. Представлены показатели трудоустройства выпускников в динамике за последние 5 лет. Выявлены меры, содействующие трудоустройству выпускников образовательной программы 6B01408 – Физическая культура и спорт, как со стороны государства, так и со стороны вуза и кафедры физической культуры и спорта. На основании бесед с выпускниками определены причины, затрудняющие этот процесс. Авторами предложена еще одна мера, содействующая решению вопроса занятости выпускников вузов.

Ключевые слова: трудоустройство, выпускники, физическая культура, спорт, образовательная программа, университет.

Moiseeva Natalya Anatolyevna, Salieva Aigul Zhanaevna, Ibraev Ergazy Gapizovich, Bayzakhov Talgat Akylbekovich, Protsyuk Oksana Aleksandrovna

Analysis of employment of graduates of the undergraduate educational program “Physical Culture and Sports” of L.G. Gumilyov ENU

Abstract. The article is devoted to the problem of employment of graduates of the undergraduate educational program “Physical Culture and Sports of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. The view of domestic authors on one of the pressing problems of our time is considered - employment of graduates of various specialties from universities in the country. The specifics of the work of the faculty of the department on this issue are revealed. The indicators of employment of graduates over the past 5 years are presented. Measures have been identified to promote the employment of graduates of the educational program 6B01408 - Physical Culture and Sports, both from the state and from the university and the department of physical culture and sports. Based on conversations with graduates, the reasons complicating this process were identified. The authors proposed another measure to help resolve the issue of employment of university graduates.

Key words: employment, graduates, physical culture, sports, educational program, university.

Моисеева Наталья Анатольевна, Салиева Айгүл Жанаевна, Ибраев Ергазы Гапизұлы, Байзахов Талгат Ақылбекұлы, Процюк Оксана Александровна

Гумилев атындағы ЕҰУ «Дене шынықтыру және спорт» бакалавриат білім беру бағдарламасы түлектерінің жұмысқа орналасуын талдау

Аңдатпа. Мақала «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің дене шынықтыру және спорт. Отандық авторлардың қазіргі заманның өзекті мәселелерінің бірі – еліміздегі жоғары оқу орындарының түрлі мамандықтар түлектерін жұмысқа орналастыру туралы көзқарасы қарастырылады. Кафедраның профессорлық-оқытушылық құрамының осы мәселе бойынша жұмысының ерекшеліктері ашылды. Соңғы 5 жылдағы түлектердің жұмысқа орналасу көрсеткіштері берілген. 6B01408 – «Дене шынықтыру және спорт» білім беру бағдарламасы бойынша мемлекеттік, университет және дене шынықтыру және спорт бөлімі түлектерін жұмысқа орналастыруға жәрдемдесу шаралары белгіленді. Түлектермен әңгімелесу негізінде бұл процесті қиындататын себептер анықталды. Авторлар университет түлектерін жұмысқа орналастыру мәселесін шешуге көмектесетін тағы бір шараны ұсынды.

Түйін сөздер: жұмысқа орналасу, түлектер, дене шынықтыру, спорт, білім беру бағдарламасы, университет.

Основные положения. Важным шагом в развитии высшего образования РК выступает введение ключевого критерия эффективности учебных заведений – трудоустройство выпускников. Составление ежегодного рейтинга образовательных программ Национальной палаты предпринимателей (НПП) «Атамекен» по 19 критериям, объединенным в три блока: карьерные перспективы выпускников, качество образовательных программ и достижения обучающихся, позволяет отследить слабые и сильные стороны высших учебных заведений. При этом уровень трудоустройства выпускников педагогических специальностей, а именно по направлению подготовки кадров В005 – Подготовка учителей физической культуры, в столице остается достаточно высоким, что связано с обязательной обработкой государственных образовательных грантов, закрепленной в ряде нормативно-правовых актов РК, а также целенаправленной работой вуза и принятыми государственными программами для молодежи по содействию в трудоустройстве.

Введение. За последние годы к профессиональному педагогическому образованию в Республике Казахстан заметно изменилось отношение как со стороны Президента, Министерства просвещения РК, Министерства науки и высшего образования РК, так и со стороны выпускников школ. Признание особого статуса педагога, повышение стипендий в вузах, повышение зарплат учителям и проходного балла на педагогические специальности вызвало интерес к этой профессии у молодежи. Если раньше на педагогов поступали самые слабые ученики школ, то теперь на педагогические специальности поступают абитуриенты с достаточно высокими баллами Единого национального тестирования [1].

Государство ежегодно с учетом потребности в учителях разных предметов выделяет всё большее количество государственного образовательного заказа на подготовку кадров по педагогическим специальностям, что является стимулом для абитуриентов.

Популярность группы образовательных программ (ГОП) В005 – «Подготовка учителей физической культуры» в вузах Казахстана растет год от года. Так, по данным интернет-издания, в 2022 году самой востребованной среди абитуриентов была отмечена именно данная ГОП – 17 абитуриентов на одно место. В 2023 году по количеству поданных заявлений ГОП В005 – «Подготовка учителей физической культуры» заняла второе место в рейтинге востребованных

специальностей после «Информационных технологий» [2].

С одной стороны, такие показатели популярности радуют специалистов, тренеров, преподавателей вузов образовательной программы бакалавриата «Физическая культура и спорт» во всех регионах Казахстана, но вместе с тем, с другой стороны, такое массовое поступление по данной ГОП влечет за собой как результат обучения – трудоустройство выпускников по освоенной программе.

Вопрос трудоустройства выпускников сегодня – один из актуальных вопросов современной системы высшего образования РК. Ведь уровень трудоустройства выпускников является одним из основных критериев эффективности образовательной программы, показателем, отражающим качество подготовки профессиональных кадров и, соответственно, их востребованность на рынке труда [3].

Конкурентность в столице при трудоустройстве среди специалистов по физической культуре и спорту достаточно высокая. Миграционный поток людей в столицу из областей и малых городов Казахстана продолжается, а это, соответственно, влечет и вопрос трудоустройства прибывающего населения, в том числе и педагогических кадров.

В связи со сложившейся ситуацией возникла заинтересованность в изучении вопроса трудоустройства выпускников образовательной программы (ОП) 6В01408 – Физическая культура и спорт ЕНУ им. Л.Н. Гумилева за последние годы, включая уровень трудоустройства, проблемы и перспективы.

Целью данного исследования является анализ трудоустройства выпускников ОП 6В01408 – Физическая культура и спорт ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, выявление причин, тормозящих трудоустройство и возможностей трудоустройства для выпускников за последние годы. Для достижения цели исследования были поставлены **следующие задачи:**

- изучить научную литературу по данной проблеме среди публикаций отечественных авторов;
- собрать и проанализировать информацию относительно трудоустройства выпускников ОП 6В01408 – Физическая культура и спорт ЕНУ им. Л.Н. Гумилева за последние 5 лет;
- выявить причины, затрудняющие трудоустройство выпускников ОП 6В01408 – Физическая культура и спорт;
- определить принятые меры, содействующие трудоустройству выпускников ОП 6В01408

– Физическая культура и спорт, как со стороны государства, так и со стороны вуза.

Методы и организация исследования. В работе были использованы следующие методы теоретического исследования: описание, сравнение, обобщение; методы научного исследования в области физической культуры и спорта: анализ научно-методической литературы, анализ документальных материалов, беседы с выпускниками.

Исследование трудоустройства выпускников ОП 6В01408 – «Физическая культура и спорт» ЕНУ им. Л.Н. Гумилева за последние 5 лет осуществлялось в период с сентября по декабрь 2023 года с помощью сбора и последующего анализа информации. Статистической базой исследования стали: сведения о каждом выпускнике с АИС «Платонус» (наличие подтверждающих документов с места трудоустройства или их отсутствие, справки или приказы с вузов о поступлении на дальнейшее обучение в магистратуру, свидетельство о рождении ребенка, справка об инвалидности) и сведения (отчеты), поступающие с отдела карьеры и бизнес-партнерства ЕНУ им. Л.Н. Гумилева на кафедру физической культуры и спорта. Статистическая выборка составила 167 выпускников ОП бакалавриата, которые окончили обучение в период с 2019 по 2023 год. Это контингент групп с государственным и русским языками обучения (юноши, девушки), обучающиеся на государственном образовательном гранте и по договору об оказании образовательных услуг. Далее, путем простых математических расчетов, нами была сформирована статистическая таблица 1 с указанием количественных показателей трудоустройства выпускников, показатель трудоустройства также был определен в процентах (таблица 2).

Для выявления причин, затрудняющих трудоустройство выпускников с физкультурным образованием, использовали метод опроса в форме беседы посредством мобильной связи. Нами было опрошено 20 респондентов в возрасте от 21 до 23 лет, выпускники последних двух лет, обучавшиеся по гранту, которые не смогли трудоустроиться сразу после окончания вуза и трудоустроились в более поздние сроки. Их ответы были занесены в протокол для дальнейшей обработки и анализа.

Результаты исследования и их обсуждение. Молодежь – ключевой ресурс сохранения и развития любой нации. В 2023 году в Казахстане были внесены изменения в Закон РК «О молодежной политике». Теперь почти каждый третий житель страны считается представителем молодежи.

Связано это с повышением возрастного ценза. Молодежь в РК – граждане от 14 до 35 лет. Эти изменения увеличили долю молодежи в общей статистике населения с 3,7 млн до 6 млн человек.

Как известно, молодежь является социально-экономически активным слоем населения, обладает инновационным и творческим потенциалом, хотя в силу своего возраста некоторые из молодых людей не обладают достаточным опытом в той или иной сфере профессиональной деятельности. Поэтому вопросы трудоустройства, поддержка и развитие профессиональной конкурентоспособности молодежи на рынке труда являются весьма актуальным и стратегическим приоритетом государственной политики Республики Казахстан [4].

В последние годы трудоустройство выпускников вузов стало объектом исследований разных ведомств и организаций – Министерства труда и социальной защиты РК, Министерства науки и высшего образования РК, НПП «Атамекен», ведущих вузов и порталов по трудоустройству, экспертного сообщества [5, 6]. Результаты этих исследований не всегда и не во всем совпадают, и расхождения бывают весьма существенными. Это объясняется различиями в целях, методиках и масштабах исследования.

Анализ литературных источников показывает высокую заинтересованность отечественных исследователей вопросом трудоустройства выпускников разных вузов, разных направлений подготовки и образовательных программ.

Вопросам трудоустройства выпускников вузов посвящены публикации казахстанских исследователей А.А. Нурмагамбетова, Л.М. Иватовой, Л.А. Хасеновой, Г.А. Абдулиной, Г.Ж. Жолдасбековой, В.Р. Мешкова и многих других.

Так, например, авторы Абдуалы А.Б., Амандосова Р.С., Тумабекова Д.Д. в своей работе рассматривают проблемы трудоустройства студентов и выпускников на примере Таразского государственного университета имени М.Х. Дулати, анализируют факторы, создающие барьеры и препятствия при устройстве на работу по завершении учебы и по специальности, систему управления трудоустройством молодых специалистов вузе и городе в целом [7].

Анализ ситуации с трудоустройством выпускников-ИТ-специалистов 14 вузов городов РК – Алматы, Астаны и Талдыкоргана, на основе анкетирования, выявление проблем, возникающих при трудоустройстве и путей их решения проводят в своей научной статье Г.А. Абдулина, Г.Ж. Жолдасбека, В.Р. Мешков [8].

Л.А. Хасенова, А.А. Нурмагамбетов, Г.Т. Уранхаева в своем исследовании анализируют трудоустройство выпускников вузов, прошедших программы внешней академической мобильности, изучают роль академической мобильности выпускников в процессе их дальнейшего трудоустройства с помощью результатов опроса обучающихся в ряде казахстанских вузов, проводимого авторами на базе Южно-Казахстанского университета в 2020 г. [9].

Вопрос трудоустройства выпускников именно педагогических специальностей рассматривает в своей работе казахстанка М.К. Садыкова на примере Казахского государственного женского педагогического университета [10]. Группа преподавателей в рамках личной инициативы провела опрос выпускников 2012 года, где тематический блок анкеты состоял из пяти вопросов: каналы трудоустройства, отношение к труду, планы и перспективы трудоустройства. Были выявлены наиболее удобные каналы трудоустройства, отношение к трудоустройству по окончании учебы, значимые для успешного трудоустройства личностно-профессиональные качества.

Научных исследований по вопросу трудоустройства выпускников именно по образовательной программе бакалавриата «Физическая культура и спорт» нами не было найдено, за исключением краткой информации на просторах интернета [11].

За прошедшее десятилетие ситуация с трудоустройством выпускников педагогических специальностей значительно поменялась к лучшему.

В ЕНУ им. Л.Н. Гумилева за этот период осуществлена достаточно четко организованная,

спланированная работа по трудоустройству выпускников университета, построенная на основе взаимодействия руководств вуза и факультетов, специалистов отдела карьеры и бизнес-партнерства с ответственными преподавателями по факультетам, кафедрам и самими выпускниками.

Целенаправленная работа по разделу «Трудоустройство» ведется на уровне кафедры физической культуры и спорта в течение всего учебного года: сбор текущей информации (таблицы, списки, сведения и т.д.), составляется «База работодатель», осуществляется сбор справок с места трудоустройства, справок о поступлении в магистратуру, отзывов работодателей на выпускников, выдача направлений и обязательств об отработке грантов перед АО «Финансовый центр» г. Астаны и другие сведения. Вся работа ведется согласно ежегодному плану работы кафедры по трудоустройству. Все подтверждающие документы о трудоустройстве выпускников загружаются в АИС «PLATONUS» – раздел «картотека» – «трудоустройство выпускников» (справки и приказы), что делает мониторинг трудоустройства прозрачным и достоверным. Кроме того, с 2022 года была оптимизирована процедура распределения выпускников через АИС «PLATONUS», что обеспечивает экономию времени для всех участников образовательного процесса и переводит данную процедуру в автоматизированный формат.

Полученные сведения о выпускниках ОП 6B01408 – «Физическая культура и спорт» были занесены в таблицу 1, где определены количественные показатели трудоустройства выпускников 4-х курсов (русское и казахское отделения) за период с 2019 по 2023 год.

Таблица 1 – Показатели трудоустройства выпускников ОП 6B01408 (5B010800) – Физическая культура и спорт за период с 2019 по 2023 год.

Год выпуска	Общее количество трудоустроившихся выпускников, чел.		Общее количество трудоустроившихся выпускников, чел.		Общее количество нетрудоустроенных, чел.	
	Общее количество выпускников	Из них обучавшихся по государственному образовательному гранту	Из них по специальности	Из них не по специальности	Из них обучавшихся на договоре	Из них обучавшихся по государственному образовательному гранту
2019	29	19	19	10	-	-
2020	35	31	28	3	4	-
2021	35	27	33	1	1	-
2022	35	29	29	-	6	-
2023	33	28	28	-	3	2

Далее, количественные показатели трудоустройства выпускников ОП 6В01408 (5В010800) – «Физическая культура и спорт»

за 5 лет были высчитаны в процентах. Уровень трудоустройства выпускников представлен на рисунке 1.

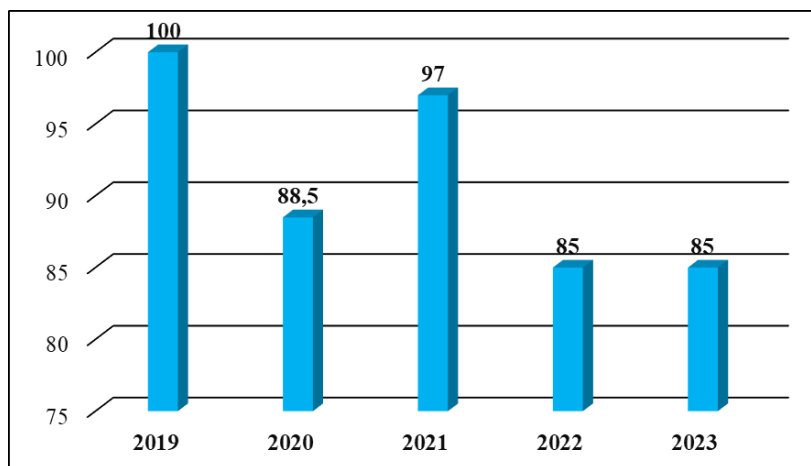

Рисунок 1 – Уровень трудоустройства выпускников за 2019-2023 гг. ОП 6В01408 (5В010800) – Физическая культура и спорт (грант + договор, %)

Из показателей таблицы 1 мы видим, что число нетрудоустроенных в динамике лет колеблется от 1 до 6 человек. Мониторинг сведений из АИС «Платонус» показывает, что это, как правило, выпускники, которые в течение 4 лет или менее обучались на договорной основе, т.е. платно. Вуз и кафедра не могут обязать такого выпускника трудоустроиться, так как в

заключенном между студентом и вузом договоре подобного обязательства нет. Показатели трудоустройства выпускников, обучавшихся на государственном образовательном гранте, приведены в таблице 2. Уровень их трудоустройства представляет собой отношение численности трудоустроенных выпускников-грантников к общей численности выпускников-грантников.

Таблица 2 – Показатели трудоустройства выпускников ОП 6В01408 (5В010800) – Физическая культура и спорт, обучавшихся по государственному образовательному гранту, за период с 2019 по 2023 год.

Год выпуска	Общее количество выпускников-грантников, чел.	Количество трудоустроившихся выпускников-грантников, чел.	% трудоустройства
2019	19	19	100
2020	31	31	100
2021	27	27	100
2022	29	29	100
2023	28	26	93

По данным статистической таблицы 2, показатели трудоустройства выпускников, обучавшихся на основе государственного образовательного гранта, по всем годам обучения оцениваются как высокие (от 93 до 100%).

Мониторинг трудоустройства выпускников осуществляется ответственным преподавателем

по кафедре на протяжении учебного года, наиболее важным является период с сентября по декабрь в год окончания обучающимися университета.

Согласно отчетной документации (справки, приказы о зачислении в магистратуру, справки об инвалидности, свидетельство о рождении ре-

бенка и др.), наши выпускники, обучающиеся на гранте, трудоустраиваются в государственные и частные организации образования: ТОО «Педагогический колледж Международного университета Астана», КГУ «Школа-лицей №37 им. Сырбая Мауленова», РГКП «Республиканская специализированная школа-интернат-колледж олимпийского резерва им. Х. Мунайтпасова», КГУ «Гимназия № 5» акимата города Астана, КГУ «Школа-лицей № 27» акимата города Астана, КГУ «Школа-лицей № 85 имени Шейх Тэмим бен Хамад эл-Тани» акимата города Астана и другие.

Некоторые выпускники трудоустроены в детских садах с государственной дотацией, образовательных и учебных центрах, реабилитационных центрах, центре (autism-центр) поддержки детей с аутизмом (расстройством аутистического спектра).

Кроме того, многие выпускники трудоустроены в организациях дополнительного образования: КГУ «Специализированная детско-юношеская спортивная школа № 2» акимата г. Астана, КГУ «Специализированная детско-юношеская спортивная школа олимпийского резерва № 1» акимата г. Астана, КГУ «Специализированная детско-юношеская спортивная школа олимпийского резерва № 3» акимата г. Астана, КГУ «Специализированная детско-юношеская спортивная школа олимпийского резерва № 8» акимата г. Астана, КГУ «Специализированная детско-юношеская спортивная школа № 10 по хоккею с шайбой» акимата г. Астана, региональные и областные детские спортивные школы РК.

Выпускники со стажем работы трудятся в организациях сферы физической культуры и спорта: РГКП «Республиканский учебно-методический и аналитический центр по физической культуре», РГКП «Дирекция развития спорта», РГКП «Центр олимпийской подготовки «Нур-Султан» и др.

В последние годы выпускники кафедры демонстрируют достаточно высокую конкурентоспособность на рынке занятости, успешно работают в самых различных спортивных и спортивно-оздоровительных комплексах и объектах фитнеса Республики Казахстан.

Проведенный нами анализ документальных материалов, в частности государственных документов, определяющих трудоустройство выпускников педагогических специальностей, как Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года №319 – III «Об образовании», «Об утверждении Правил направления специалиста на ра-

боту, возмещения расходов, понесенных за счет бюджетных средств, предоставления права самостоятельного трудоустройства, освобождения от обязанности или прекращения обязанности по отработке гражданами Республики Казахстан, обучавшимися на основе государственного образовательного заказа», Приказ и.о. Министра науки и высшего образования Республики Казахстан от 11 августа 2023 года № 403, позволяет говорить о благоприятных изменениях в законодательстве [12, 13]. Принятые изменения – возможность трудоустройства выпускников педагогических специальностей в организации образования независимо от форм собственности (2021 г.), расчет соразмерности срока отработки гранта фактическому сроку обучения на гранте в случае перевода студента с договорной основы на образовательный грант – частично решило вопрос трудоустройства. Расширилась профессиональная сфера деятельности бакалавров по ОП 6В01408-Физическая культура и спорт – включены частные учебные и образовательные центры, частные детские сады с государственной дотацией и другие частные организации образования, аккредитованные или сертифицированные Министерством просвещения РК.

Такая мера, как распределение выпускников в центры занятости (ЦЗ) или государственные центры трудовой мобильности, созданные местными исполнительными органами в районах, в городах областного значения, в городах Алматы и Астана, также направлена на содействие в трудоустройстве студенческой молодежи. Актуальные государственные проекты «Первое рабочее место», «Молодежная практика», «Контракт поколений» – программы, участниками которых являются выпускники организаций образования, реализующих образовательные программы технического и профессионального, послесреднего, высшего и послевузовского образования, по полученной профессии (специальности), завершившие обучение в течение 3 (трех) предыдущих лет, и не старше 35 (тридцати пяти) лет.

Проведение с недавних пор городской Ярмарки вакансий, организованной центром трудовой мобильности, проведение ежегодной Ярмарки вакансий в апреле месяце самим ЕНУ им. Л.Н. Гумилева с приглашением работодателей города, размещение вакансий на сайте университета, проведение круглых столов работодателей ОП с выпускниками и др. мероприятия подобного характера, так или иначе, способствуют расширению связей между работодателем и вы-

пускником, являются активными мерами содействия в трудовой занятости.

Но вместе с тем беседы с выпускниками разных лет выявляют и трудности, с которыми они сталкиваются при трудоустройстве в организации образования. Не всегда конкурсная основа при трудоустройстве в государственные организации образования (школы, детские сады) складывается благополучно для выпускника без опыта работы, руководители склонны брать специалистов со стажем работы. Выпускники, не сдавшие пороговые баллы обязательного тестирования ОЗП – оценка знаний педагога, не могут даже претендовать на конкурс в отдельные государственные организации образования. Высокая конкуренция при трудоустройстве и нехватка в столице организаций образования (общеобразовательных школ, спортивных школ) также отрицательно сказываются на процессе трудоустройства молодых специалистов, выпускников вузов.

Выводы. На основании проведенного исследования было выявлено, что проблема трудоустройства выпускников остается одной из актуальных в системе высшего образования РК и не менее других волнует современных отечественных авторов-исследователей.

Проведенный анализ трудоустройства выпускников ОП 6В01408 – Физическая культура и спорт за последние 5 лет показал достаточно

стабильную положительную динамику в уровне трудоустройства. Такие показатели трудоустройства молодых специалистов свидетельствуют о востребованности на рынке труда педагогических кадров с физкультурным образованием как в направлении базовой физической культуры, спорта, так и в таких направлениях, как адаптивная и лечебная физическая культура.

Принятые государственные меры поддержки молодежи по вопросу трудоустройства, осуществляемые с целью снижения количества временно неустроенной молодежи, благоприятно сказываются на решении этого вопроса в целом. Кроме того, большую поддержку в этом направлении оказывают отдел карьеры и бизнес-партнерства, кафедра физической культуры и спорта ЕНУ им. Л.Н. Гумилева. Отмечается высокий показатель трудоустройства выпускников, отучившихся по государственному образовательному гранту.

В результате исследования авторами высказано предложение о внесении изменений и дополнений в соответствующие нормативно-правовые акты. Мера об обязанности работодателя нанимать на работу молодых людей-выпускников вузов до 25 лет, не имеющих опыт работы, например, в количестве от 4 до 10 % в зависимости от вакантных мест, могла бы также содействовать в трудоустройстве молодых кадров.

Литература

- 1 Моисеева Н.А. Социально-экономические основы подготовки педагогических кадров Республики Казахстан // Сб. матер. междунар. науч.-теорет. конф. «Актуальные проблемы подготовки специалистов с высшим образованием в современных условиях». – Нукус, 2023. – С. 105-108.
- 2 Пять тысяч казахстанских выпускников хотят стать учителями физкультуры. URL: https://el.kz/ru/pyat-tysyach-kazahstanskih-vypusnikov-hotyat-stat-uchitelyami-fizkultury_82819/ (дата обращения 18.11.2023)
- 3 Никитин З.Н. Трудоустройство выпускников как показатель качества образования (на основе анализа данных мониторинга трудоустройству выпускников Якутского колледжа культуры и искусств) // Традиционное прикладное искусство и образование. – 2019. – №1 (27). – С. 68-77. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/turboustroystvo-vypusnikov-kak-pokazatel-kachestva-obrazovaniya-na-primere-analiza-dannyh-monitoringa-trumoustroystva-vypusnikov> (дата обращения: 18.11.2023).
- 4 Проблемы трудоустройства молодежи на рынке труда Казахстана. URL: <https://standard.kz/ru/post/problemny-trudoustroystva-molodezi-na-rynke-truda-kazahstana> (дата обращения: 18.11.2023).
- 5 ТОП-20 вузов Казахстана по востребованности их выпускниками. URL: <https://kz.kursiv.media/2019-01-29/top-20-vuzov-kazahstana-po-vostrebovannosti-ikh-vypusnikov/> (дата обращения: 19.11.2023).
- 6 Рейтинг вузов: сколько зарабатывают и где работают казахстанские выпускники. URL: <https://atameken.kz/ru/news/43058-rejting-vuzov-skolko-zarabatyvayut-i-gde-rabotayut-kazahstanskie-vypusniki> (дата обращения: 20.11.2023).
- 7 Абдуалы А.Б., Амандосова Р.С., Тумабекова Д.Д. Трудоустройство выпускников: опыт, проблемы и перспективы (на примере Таразского государственного университета имени М.Х. Дулати // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки». – 2020. – №2 (66). – С. 205-210.
- 8 Abdullina G.A., Zholdasbekova G.Zh., Meshkov V.R. Graduates of higher educational institutions and business: mutual expectations // The Bulletin National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. – 2018. – Vol. 5. – № 375. – Pp. 93–100.
- 9 Хасенова Л.А., Нурмагамбетов А.А., Уранхаева Г.Т. Трудоустройство выпускников вузов, участвовавших в программах внешней академической мобильности // Научный журнал «Вестник университета «Туран». – 2021. – № 2 (90). – С. 208-215.
- 10 Садькова М.К. Вопросы трудоустройства: планы и ожидания учащихся педагогического вуза (на материалах КазГосЖенПУ) // Педагогическое мастерство: матер. I Междунар. науч. конф. – М.: Буки-Веди, 2012. – С. 294-297. – URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/22/2168/> (дата обращения: 01.12.2023).

- 11 Уровень трудоустройства выпускников факультетов физкультуры составляет 75,6% в Казахстане. URL: <https://arbatmedia.kz/vaznoe-v-kazahstane/uroven-trudoustroystva-vypusknikov-napravleniya-fizkultury-sostavlyayet-756-v-kazahstane-7940> (дата обращения: 01.12.2023).
- 12 Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III. URL: [https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_\(с_изменениями_и_дополнениями_по_состоянию_на_01.01.2024_г.\)](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_(с_изменениями_и_дополнениями_по_состоянию_на_01.01.2024_г.))
- 13 Об утверждении Правил направления специалиста на работу, возмещения расходов, понесенных за счет бюджетных средств, предоставления права самостоятельного трудоустройства, освобождения от обязанности или прекращения обязанности по отработке гражданами Республики Казахстан, обучавшимися на основе государственного образовательного заказа. Приказ и.о. Министра науки и высшего образования Республики Казахстан от 11 августа 2023 года № 403 // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300033291>

References

- 1 Moiseeva N.A. Social'no-ekonomicheskie osnovy podgotovki pedagogicheskikh kadrov Respubliki Kazahstan // Sb. mater. mezhdunar. nauch.-teoret. konf. «Aktual'nye problemy podgotovki specialistov s vysshim obrazovaniem v sovremennykh usloviyakh», Nukus. - 2023. - S. 105-108.
- 2 Pyat' tysyach kazahstanskikh vypusknikov hotyat stat' uchitelyami fizkul'tury. URL: https://el.kz/ru/pyat-tysyach-kazahstanskikh-vypusknikov-hotyat-stat-uchitelyami-fizkultury_82819/ (data obrashcheniya 18.11.2023)
- 3 Nikitin Z.N. Trudoustrojstvo vypusknikov kak pokazatel' kachestva obrazovaniya (na osnove analiza dannyh Diptihi po trudoustroystvu vypusknikov yakutskogo kolledzha kul'tury i iskusstv) // Tradicionnoe prikladnoe iskusstvo i obrazovanie. - 2019. - №1 (27). - S.68-77. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/turboustrojstvo-vypusknikov-kak-pokazatel-kachestva-obrazovaniya-na-primere-analiza-dannyh-monitoringa-trumoustroystva-vypusknikov> (data obrashcheniya: 18.11.2023).
- 4 Problemy trudoustrojstva molodezhi na rynke truda Kazahstana. URL: [https://standard.kz/ru/post/problemy-trudoustroystva-molodezhi-na-rynke-truda-kazahstana\(data obrashcheniya: 18.11.2023\)](https://standard.kz/ru/post/problemy-trudoustroystva-molodezhi-na-rynke-truda-kazahstana(data obrashcheniya: 18.11.2023)).
- 5 TOP-20 vuzov Kazahstana po vostrebovannosti ih vypusknikami. URL: <https://kz.kursiv.media/2019-01-29/top-20-vuzov-kazahstana-po-vostrebovannosti-ikh-vypusknikov/> (data obrashcheniya: 19.11.2023).
- 6 Rejting vuzov: skol'ko zarabatyvayut i gde rabotayut kazahstanskije vypuskniki. URL: <https://atameken.kz/ru/news/43058-rejting-vuzov-skol-ko-zarabatyvayut-i-gde-rabotayut-kazahstanskije-vypuskniki>(data obrashcheniya: 20.11.2023).
- 7 Abdualy A.B., R.S. Amadosova R.S., Tumabekova D.D. Trudoustrojstvo vypusknikov: opyt, problemy i perspektivy (na primere Tarazskogo gosudarstvennogo universiteta imeni M.H.Dulati // Vestnik KazNPU im. Abaya, seriya «Pedagogicheskie nauki». - 2020. - №2 (66). -S. 205-210.
- 8 Abdullina G.A., Zholdasbekova G.Zh., Meshkov V.R. Graduates of higher educational institutions and business: mutual expectations // The Bulletin National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. – 2018. - Vol. 5, - № 375. - pp. 93–100.
- 9 Hasenova L.A., Nurmagambetov A.A., Uranhaeva G.T. Trudoustrojstvo vypusknikov vuzov, uchastvovavshih v programmah vneshnej akademicheskoy mobil'nosti // Nauchnyj zhurnal «Vestnik universiteta «Turan». – 2021. - № 2 (90). - S. 208-215.
- 10 Sadykova M.K. Voprosy trudoustrojstva: plany i ozhidaniya uchashchihsiya pedagogicheskogo vuza (na materialah KazGosZhenPU) // Pedagogicheskoe masterstvo: mater. I Mezhdunar. nauch. konf. - Moskva: Buki-Vedi, 2012. - S. 294-297. - URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/22/2168/> (data obrashcheniya: 01.12.2023).
- 11 Uroven' trudoustrojstva vypusknikov fakul'tetov fizkul'tury sostavlyayet 75,6% v Kazahstane. URL: <https://arbatmedia.kz/vaznoe-v-kazahstane/uroven-trudoustroystva-vypusknikov-napravleniya-fizkultury-sostavlyayet-756-v-kazahstane-7940> (data obrashcheniya: 01.12.2023).
- 12 Ob obrazovanii Zakon Respubliki Kazahstan ot 27 iyulya 2007 goda № 319-III. URL: [https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_\(s_izmeneniyami_i_dopolneniyami_po_sostoyaniyu_na_01.01.2024_g.\)](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_(s_izmeneniyami_i_dopolneniyami_po_sostoyaniyu_na_01.01.2024_g.))
- 13 Ob utverzhdenii Pravil napravleniya specialista na rabotu, vozmeshcheniya rashodov, ponesennyh za schet byudzhetnyh sredstv, predostavleniya prava samostoyatel'nogo trudoustrojstva, osvobozhdeniya ot obyazannosti ili prekrashcheniya obyazannosti po otrabotke grazhdanami Respubliki Kazahstan, obuchavshimisya na osnove gosudarstvennogo obrazovatel'nogo zakaza. Prikaz i.o. Ministra nauki i vysshego obrazovaniya Respubliki Kazahstan ot 11 avgusta 2023 goda № 403 URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300033291>

Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор)	Автор для корреспонденции (первый автор)	The Author for Correspondence (The First Author)
Моисеева Наталья Анатольевна – педагогика ғылымдарының магистрі, дене шынықтыру және спорт кафедрасының аға оқытушысы, Еуразия ұлттық университеті Л. Н. Гумилева, Астана қ., Қазақстан, e-mail: n.mendyaeva@yandex.ru ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6621-0786	Моисеева Наталья Анатольевна – магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры физической культуры и спорта, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, e-mail: n.mendyaeva@yandex.ru ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6621-0786	Moiseeva Natalia Anatolyevna – Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Physical Culture and Sports, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, e-mail: n.mendyaeva@yandex.ru ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6621-0786

¹Rizakhoyayeva G.A.^a, ¹Saipullayeva M.A., ²Akeshova M.M., ²Nyshanova S.T.,
³Bingöl Zekeriya

¹Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkistan, Kazakhstan

²International University of Tourism and Hospitality, Turkistan, Kazakhstan

³Ministry of Culture and Tourism, Culture and Tourism Expert, Muğla, Türkiye

MOBILE-ASSISTED LANGUAGE LEARNING IN TRAINING TOURISM SPECIALISTS

Rizakhoyayeva Gulnara Abdumajitovna, Saipullayeva Makhinur Abdimutalipovna, Akeshova Madina Murzakhanovna, Nyshanova Saltanat Tynybekovna, Bingöl Zekeriya

Mobile-assisted language learning in training tourism specialists

Abstract. Tourism is now recognized as a form of travel and leisure that directly contributes to the economic development of a country. It plays a significant role in the world economy. A new specialization in vocational education is being developed to train competent professionals for regional tourism development. Countries and neighboring regions are now receiving more attention as a result of the growing importance of regional tourism. Future tourism professionals need to know the best tourism destinations, the political and economic climate in the region, local tourism destinations, the political and economic climate in the region, local tourism strategy and growth trends, and the historical and cultural heritage of the region. With this knowledge, future tourism professionals will be better prepared to contribute to the growth and success of the industry. In order to enhance foreign language learning for those who will work in the tourism industry in the future, universities are utilizing state of the art methods. In addition, taking into account the complexity of tourism activities and global tourism trends is necessary for their practical application. The aim of the study was to investigate the peculiarities of foreign language skills development with the help of mobile technologies for future specialists in the field of tourism. Students' attitudes towards the use of mobile technologies for foreign language learning in tourism education were positive, in line with the objective, no significant differences were found between the academic year, level or gender of the participants.

Key words: mobile assisted language learning, foreign language communication, digital society, tourism activities, travels applications.

Ризаходжаева Гульнара Абдумажитқызы, Махинур Сайпуллаева Абдимуталипқызы, Акешова Мадина Мурзахановна, Нышанова Салтанат Тыныбековна, Бингол Зекерия

Туризм саласындағы мамандарды дайындау кезінде мобильді құрылғыларды пайдалана отырып, тілдерді үйрену

Аңдатпа. Туризм елеңдік экономика үшін өте маңызды және қазіргі уақытта елдің экономикалық дамуына тікелей ықпал ететін саяхат пен демалыс түрі ретінде қарастырылады. Кәсіптік білім беру саласында еңірлік туризмді дамыту үшін білікті мамандар даярлайтын жаңа мамандандыру пайда болады. Аймақтық туризмнің маңыздылығының артуына байланысты қазіргі уақытта елдер мен көршілес аймақтарға көбірек көңіл бөлінуде. Болашақ туризм мамандары туристер үшін ең жақсы бағыттар, аймақтағы саяси және экономикалық жағдай, жергілікті туристік Стратегия және өсу тенденциялары, сондай-ақ аймақтың тарихи және мәдени мұрасы туралы білуі керек. Осындай білімнің арқасында туризм саласындағы болашақ мамандар туризмнің дамуы мен табысына өз үлесін қосуға жақсы дайын болады. Университеттер туризм саласындағы болашақ мамандарға шет тілдерін оқыту сапасын арттыру үшін түрлі инновациялық тәсілдерді қолданады. Сонымен қатар, оларды практикалық қолдану туристік қызметтің күрделілігін және туризмді дамытудың жаһандық заңдылықтарын ескеруді талап етеді. Зерттеудің мақсаты мобильді технологиялардың көмегімен туризм саласындағы болашақ мамандардың шет тілін меңгеру дағдыларын дамыту ерекшеліктерін зерттеу болып табылады. Қойылған мақсатқа сәйкес студенттердің туристік білім беруде шет тілін үйрену үшін мобильді технологияларды қолдануға деген көзқарасы туралы оң нәтижелер алынды және оқу жылы, қатысушылардың деңгейі мен жынысы арасында айтарлықтай айырмашылықтар табылған жоқ.

Түйін сөздер: шет тілдерін мобильді оқыту, шетел тіліндегі коммуникация, цифрлық қоғам, туристік қызмет, туристік қосымшалар.

Ризаходжаева Гульнара Абдумажитовна, Махинур Сайпуллаева Абдимуталиповна, Акешова Мадина Мурзахановна, Нышанова Салтанат Тыныбековна, Бингол Зекерия

Изучение языка с помощью мобильных устройств при подготовке специалистов в сфере туризма

Аннотация. Туризм имеет огромное значение для мировой экономики и сегодня рассматривается как одна из форм путешествий и отдыха, которая вносит непосредственный вклад в экономическое развитие страны. В сфере профессионального образования появляется новая специализация,

которая готовит квалифицированных специалистов для развития регионального туризма. В связи с растущим значением регионального туризма все больше внимания уделяется странам и соседним регионам. Будущие профессионалы в области туризма должны знать о ведущих туристических направлениях, политической и экономической обстановке в регионе, местной стратегии туризма и тенденциях роста, а также об историческом и культурном наследии региона. Обладая такими знаниями, будущие специалисты по туризму будут лучше подготовлены к тому, чтобы внести свой вклад в развитие и успех туризма. Университеты используют различные инновационные подходы для повышения качества преподавания иностранных языков для будущих профессионалов туризма. В то же время их практическое применение требует учета сложности туристической деятельности и глобальных закономерностей развития туризма. Цель исследования – изучить особенности развития навыков иностранного языка у будущих профессионалов туризма с использованием мобильных технологий. В соответствии с поставленной целью были получены положительные результаты об отношении студентов к использованию мобильных технологий для изучения иностранных языков в туристском образовании, при этом не было выявлено значимых различий между учебным годом, уровнем и полом участников.

Ключевые слова: мобильное обучение иностранным языкам, иноязычная коммуникация, цифровое общество, туристическая деятельность, туристические приложения.

Basic provisions. Language learning is a hot topic for travel industry experts, as it may be necessary to successfully communicate with holidaymakers and work with partners around the world. A new method known as language learning with mobile devices is being used to facilitate language learning. Language learning with mobile devices opens up opportunities for exciting, personalized and contextually relevant language learning. Tourism professionals can easily access language learning resources, improve their communication abilities and track their progress using mobile technology. Professionals can capitalize on this strategy by sharpening their language skills and staying up to date with industry developments. Incorporating mobile technology into language learning can help tourism industry professionals advance their careers, improve customer service and collaborate with other professionals in the field.

Introduction. In the educational system, important components of the development of students' qualification in tourism and excursion services are determined by the methodological guidelines on the standards of higher professional education. The skill set of a tourism specialist, such as adaptability to new information, interpersonal and communication skills, tolerance and foreign language skills, are important factors that determine the quality of his/her education and his/her ability to apply it professionally. In the future, tourism industry professionals should be able to take advantage of mechanical advances and new programs in their field according to the rules of exhibition for students.

The Tourism Development Programmer in Kazakhstan wants to make the country's tourism product more competitive and realize its full potential. This will be done in several ways such as:

- Improving the level of tourism services;
- Creating language abilities among tourism industry employees to further develop speech abilities;

Achieving world-class computerized mastering and computerized improvement of fundamentals and management;

Modernization of advanced stages in the tourism industry to improve the tasks and quality of customer support.

Kazakhstan organizes various events such as the “Kazakhstan Creative Tourism Forum” and the “International Tourism Forum” to promote the country's scientific and technological achievements. These events are aimed at strengthening the country's position as a global tourist destination and introducing these achievements into the tourism sector.

Tourism has a significant impact on people's ability to learn about new places, cultures and traditions by introducing them to them. This in turn contributes to the development and maintenance of people's sense of self-determination and identity. To really succeed in the tourism industry, experts need to be able to provide unfamiliar guests with accurate and complete data about an area. This includes the effective use of the latest information technology. Kazakhstan has the potential to effectively develop its tourism industry and enhance its global position as a tourist destination by implementing these strategies and engaging in relevant activities [1].

There are several objective systemic problems that should be addressed. For instance, it is important to select the most sensible programming and versatile applications for showing unknown dialects to experts in the tourism industry. Moreover, selecting the most suitable portable innovation offices for understudies during autonomous verification is another important problem [2].

Furthermore, it is still unclear how to develop comprehensive concepts for enhancing tourism product creation by utilizing mobile technology and mobile learning resources for foreign language learning.

Subsequently, extra research is anticipated to explore the features of exercise planning in unknown dialect of understudies when utilizing universal applications during interaction and transport of tourism industry administrations.

The main aim of this research study is to find out how future tourism industry experts acquire foreign language skills through mobile technology.

The review suggested that integrating modules or units into unknown dialect preparing experts in the tourism industry, giving understudies the opportunity to actively participate in the creation and planning of specific portable accomplishments, will create new conditions that improve the improvement of attractive expert unknown dialect abilities and suitable abilities (e.g., meaningful correspondence in unknown dialect, skillful entrepreneurial exercises, cooperation, smart leadership abilities, and active training).

Literature review. Modern education has undergone a significant transformation in the last decades. Surviving childhood in the age of computerization with consistent access to PCs and mobile phones, understudies are now being educated in the so called “Digital Generations”.

With improvements in hardware, software and feature sets, teachers and students now have significantly more options when it comes to using mobile phones as a learning tool. Students are now given greater access.

There are many platforms for learning, including mobile and web-based applications. Mobile phones and remote innovation will drive further development. This technology is now at the center of all aspects of society’s existence, including commerce, education, transport and the economy. Researchers and educators interested in the continued use of universal advances such as mobile phones and tablets to educate campers are expanding.

With the increasing availability of computers and mobile phones, education has changed dramatically over the last decade. Students can now enhance their learning anytime and anywhere thanks to the availability of various learning platforms, including mobile and web-based applications.

According to our initial survey, student travelers in Kazakhstan are interested in learning via mobile device. In addition, the growing number of mobile device owners in the country provides an opportunity for mobile learning to become more accessible.

Although learning via mobile phones is considered useful, it is important to consider the viability of this approach. Critiques and evaluations of understudies will be crucial in deciding the outcomes of portable learning.

Consequently, it is crucial to focus on their encounters and ideas to guarantee that versatile learning is interesting and beneficial to their learning outcomes.

Titova’s study demonstrated the potential of mobile technologies in education to provide easy and ubiquitous access to smartphones, tablets and laptops. According to Titova, the introduction of mobile technologies and mobile learning in education allows teaching aids in various academic fields to have greater didactic potential [3].

Degteva supported this point of view, emphasizing that portable innovations create a useful platform for understudies and teachers to collaborate. They can quickly access resources for projects, research and studies, which makes them a useful educational tool [4].

Binbasioglu further emphasizes the unique features of mobile learning. By offering a subjectively new configuration for presenting and sending content, as well as the ability to see it disconnected, m-learning fundamentally improves the cognitive experience [5].

Finally, Tyagi, Singh and Jain dive into the potential and possibilities of portable advances and augmented reality to improve the travel industry. Their research showed that mobile technology and augmented reality play a crucial role in enhancing the competitiveness and tourism attractiveness of selected regions across the country [6].

The limitations of mobile application adoption in the tourism industry are the subject of this study. Some of the obstacles are high development costs, competing applications with similar functionality and dependence on the Internet.

According to Aniskin, Busygina and Zamara, the intensity of use of computer ICT and automated accounting systems by managers of tourist services tends to determine the efficiency of their professional activities [7].

In addition, the authors assumed that profoundly gifted expert in the tourism industry should actively use universal applications, alone or in combination with other data and correspondence innovations, to coordinate and manage the tourism industry, disregarding place and time. Overall, this study demonstrates the potential of mobile apps to improve tourism services, but also recognizes the barriers and limitations that need to be overcome to realize their full potential.

Maduku discussed the factors that influence the effectiveness of mobile travel apps. These include support from municipal and state authorities, marketing firms, financial resources, environmen-

tal and epidemiological circumstances and other factors [8].

Linking the booking option to the hotel's official website or mobile apps is one of the most effective marketing strategies. This makes possible a mobile guest identification system using push notifications from the operator. Thanks to this universal mechanism, visa information is entered into the administrative structure, which simplifies the check-in process. The mobile solution speeds up the process, but the receptionist still has to confirm the guest's check – in. Researchers said this time was about 30 seconds.

Ammirato, Felicetti, Linsalone and Carlucci used experimental information to confirm the significant impact of digitalization on the social sphere of the tourism industry, affecting both interest and supply [9].

The authors of the study note that the new mobile services made possible by advances in digital technology have made it easier for tourists to communicate with people from different cultures. In addition, these achievements have triggered the development of new economic business models.

The researchers examine the different service options provided by mobile application services in this area and emphasize the important aspects of mobile technology for cultural tourism. For example, the authors depict recurring designs in specific universal applications (Booking.com, Priceline) dealing with room bookings. They also describe their experiences with smart rooms based on facial recognition, smart security and voice control.

Using cloud storage technology, hoteliers in these situations are getting customer information. To increase customer loyalty, hoteliers are “customizing” rooms for visitors even before they arrive.

Mobile travel application, according to Volodchenka, Lantsova and Mironova, involved the use of content and functionality to maintain contact with customers, remotely resolve any abnormal situations, promptly resolve questions and concerns, and offer “hot” excursions and tours [10]. Moreover, a versatile application also addressed a specific software element whose usefulness and appearance are enhanced with the exceptional capabilities of a particular area.

In a nutshell, these advanced applications provide hotel guests with a more personalized and immersive experience and meet the diverse requirements of today's travelers.

Although the potential and possibilities of portable learning are recognized, Spatar-Kozachenka, Morozan and Petrienko found that there are difficul-

ties in understanding these possibilities and implementing them in the training of future tourism industry professionals [11].

The solution is to modify the current teaching method that teachers use in higher education. This modification is necessary because Kazakhstan's tourism development strategy and professional standards for tourism professionals stipulate that the system of educational tasks based on mobile applications should include a section in which teachers review specific digital resources relevant to job functions.

Future tourism professionals will have a deeper understanding of the latest mobile learning tools and their potential application in the tourism industry if they ensure that the selected digital resources are accurately matched to the required job functions.

Performing the various tasks of interface matching, object location, and content direction for a universal application is fundamental. These efforts are crucial to align the user interface of the mobile application with the learning objectives and specific requirements of tourism professionals in their future positions.

In addition, the instructive climate of the universal application should help in methods to improve the tourism industry in Kazakhstan while taking into account the specific needs of tourism industry managers, visit administrators, tourism services, local attendants, hotel managers, and the end customers of their administrations [12].

Methods and organization of the study. An employee's ability to communicate in foreign language is an essential part of his/her professional competence in tourism. Numerous innovative approaches are being implemented in higher education institutions to improve the level of foreign language teaching to potential specialists in tourism. However, when implementing them in practice, it is necessary to take into account the global strategy of tourism development and the specifics of tourism activity.

The aim of the study is to investigate the characteristics of future tourism sector specialists to improve their foreign language proficiency by using mobile technology.

The study used a single data collection method and was categorized as descriptive research. Description is an important aspect of the scientific process in general and pedagogical research in particular [13]. Convenience sampling was used to select participants based on their convenience. Convenience sampling constitutes non-random (non-probability) sampling [14].

The sample group consisted of third year and final year students studying at the International University of Tourism and Hospitality, including students from different countries and cultures. 39 junior participants and 29 senior students participated in the study, including 32 females and 36 females. A special questionnaire was conducted among third and fourth year students, and the results were analyzed in terms of percentages. The study provided conclusions, recommendations for future research, and brief summary of results based on theoretical analysis and practical research.

Results and Discussion. The study covered general information about the students, like gender and level of qualification. The questionnaire used a five-point Likert scale to categorize the respondents' level of agreeing or disagreeing with each item. The respondents' answers were classified into the following categories: "strongly agree, agree, neutral, disagree, and strongly disagree". The reliability of the presented questionnaire (0,849, greater than, 0,600) indicates its usability. Table 1 shows the reliability of the scale.

Table 1 – Reliability of the scale

Cronbach's Alpha	N of Items
0,849	13

In analyzing the data obtained in Part 1, it was found that the sample consisted of 39 females and 29 males. Depending on the level of English,

35 students had an intermediate level of English, and 33 students had a pre-intermediate level of English.

Table 2 – Demographic information

Gender	39 female	29 male
Level of English	35 intermediate	33 pre-intermediate

The findings obtained from the data analysis of this study are presented in this section. In the presentation of the results of the quantitative data, the study questions are mentioned. Results related

to the research question: To what extent are tourism students aware of the concept of mobile-assisted language learning? Table 2 shows the exact results.

Table 3 – The results of Mann-Whitney U test

	gender	N	Mean Rank	U	P
MALL	male	29	35,07	428,900	0,246
	female	39	32,29		

The aim of this study is to compare the development of learners' mobile-assisted language learning with a regional focus according to gender differences. The results of the questionnaire showed that there was no statistically significant difference between male and female participants' regionally oriented development of mobile-assisted language learning. However, the scores of the female partici-

pants were slightly more digital than females. Finally, in order to determine the answer to the study question, the Mann-Whitney U test was applied to the data to investigate the characteristics of building foreign language proficiency in future tourism industry professionals using mobile technology according to the students' enrolment years. The results of the Mann-Whitney U test are shown in Table 4.

Table 4 – The results of Mann-Whitney *U* test

	participants	N	Mean Rank	U	P
MALL	Junior	32	37,07	5,147	0,265
	Senior	36	54,15		

As seen in Table 3, there is no significant difference between the mean ranks of the two groups in terms of mobile technology use. As a result, according to the rank averages, it was observed that the mobile technology usage levels of the third year students were lower (MR=37, 07), while the rank averages of the final year students (MR=54, 15), were higher than the scores of the third year students.

The positive impact of mobile learning on the foreign language training of tourism professionals was the subject of discussion among the participants in the mobile learning experiment. They emphasized the development of how understudies could interpret the portable economy and its importance in a digital society. Portable innovation was seen as vital for intercultural correspondence and the promotion of multiculturalism. It also enabled instantaneous transmission of data across the globe, which was of great importance to traffic management associations. The utilization of “contactless” advancements in travel industry projects was seen to improve operations and save costs. Future experts will take a useful part in these advances, which will make the area more attractive to unfamiliar travelers [15].

On the other hand, some potential drawbacks were also noted. These memorable cut down jobs open doors to the tourism industry, immature communication abilities and the distracting impact of mobile phones on understudies’ adherence to academic subjects. By integrating multilingual portable applications into the present travel exercises, a travel typology was created as a response to further develop professional training in unknown dialects for travel industry experts in Kazakhstan.

Conclusion. To summarize, while the use of portable advances offers tremendous advantages in the tourism industry, there are also potential disadvantages that should be considered. Mitigating these negative effects and maximizing the potential tourism benefits of innovative mobile technologies may be the aim of future research.

The idea of studying language through mobile applications is becoming ubiquitous in dif-

ferent spheres, especially in the tourism industry. Be that as it may, research and understanding of this issue is lacking, undermining public acumen and commitment to the issue. The proposed class structure is expected to address this hole by focusing on the plan and improvement of multilingual universal applications clearly defined for tourism industry activities. This system allows experts to improve their skills in the tourism industry, including understanding buyer needs and finding ways to fulfil them. Soft skills such as project management, communication, teamwork, problem solving and presentation are also emphasized. The program includes part such as ventures, group training and mental exercises to develop these abilities. In addition, professionals can use the system to organize tours and itineraries based on their theoretical knowledge to stimulate real work functions.

Despite the possible advantages of portable training in tourism, there are several obstacles related to focusing on members, considering dependence on unfamiliar organizations, significant costs, specialized frustrations in remote regions and difficulties with coordination.

However, addressing these obstacles is a strategic imperative given the rapid advances in mobile connectivity and the expansion of the mobile work market. This is particularly important in relation to preparing for an unfamiliar language for travel industry experts, as aligning common sense exercises during planning and utilizing specific universal innovations improves overall growth opportunities.

In conclusion, the research study participants recognized that there are a number of challenges to overcome, but they also recognized the importance of these obstacles in advancing technological advances and facilitating effective mobile learning experiences for professionals working in the tourism industry.

Acknowledgments. This research is funded by the Science Committee of the Ministry Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (Grant No. AP19678230).

References

- 1 Rizakhojayeva G., Baltabayeva A., Abubakirova A. Intercultural Communication in the Great Silk Road Tourism Regions. Conference: Tourism and Cultural Heritage CongressAt: Turkey, Marmaris, 2019. – pp. 46-49.
- 2 Volodchenko V. S. et al. Analysis of the mobile application market in the tourism industry // Questions of science and education. – 2019. – №. 33. (83). – pp. 109-113.
- 3 Titova S.V. Mobile learning today: strategies and prospects // Bulletin of Moscow University. Series 19. Linguistics and intercultural communication. – 2012. – №. 1. – pp. 9-23.
- 4 Degteva K.S. Mobile applications in modern mathematical education // Education, innovation, research as a resource for community development. – 2018. – pp. 48-54.
- 5 Binbasioglu H., Turk M. Mobile technology acceptance among Turkish travelers // Digital Marketing Strategies for Tourism, Hospitality, and Airline Industries. – IGI Global, 2020. – pp. 111-140.
- 6 Tyagi P. et al. Tourist Experiences Through Mobile Augmented Reality // 2022 International Conference on Electronics and Renewable Systems (ICEARS). – IEEE, 2022. – pp. 1605-1610.
- 7 Aniskin V.N., Busygina A.L., Zamara E.V. Optimization of the process of training tourism specialists in the digital economy // Azimuth of scientific research: pedagogy and psychology. – 2019. – Vol. 8. – №. 1 (26). – pp. 29-32.
- 8 Maduku D. K. Antecedents of mobile marketing adoption by SMEs: Does industry variance matter? // Journal of Organizational Computing and Electronic Commerce. – 2021. – Vol. 31. – №. 3. – pp. 222-249.
- 9 Ammirato S. et al. Digital business models in cultural tourism // International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research. – 2022. – Vol. 28. – №.8. – pp. 1940-1961.
- 10 Volodchenko V.S. et al. Analysis of the market for mobile applications in the tourism industry // Issues of science and education. – 2019. – №. 33 (83). – pp. 109-113.
- 11 Spatar-Kozachenko T.I., Moroza O.V., Petrienko N.S. Current problems of professional training in the field of tourism and hospitality in Russia and abroad // Service plus. – 2018. – T. 12. – №. 3. – pp. 44-51.
- 12 Pavelyev I. G. et al. Digital service as a driver for the promotion of hospitality services in inclusive tourism // Competence. – 2022. – №. 4. – pp. 36-39.
- 13 Siedlecki S. L. Understanding descriptive research designs and methods // Clinical Nurse Specialist. – 2020. – Vol. 34. – №.1. – pp. 8-12.
- 14 Sedgwick P. Convenience sampling // Bmj. – 2013. – Vol. 347. DOI: <https://doi.org/10.1136/bmj.f6304>
- 15 Rizakhojayeva G. A. et al. Formation of communicative competence of future specialists in tourism // Man in India. – 2017. – Vol. 97. – №.25. – pp. 107-121.

<p>Хат хабарга арналган автор (бірінші автор) Ризаходжаева Гульнара Абдумажитовна – PhD докторы, қауымдастырылған профессор, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан, e-mail: gulnara_rizahodja@mail.ru ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6791-243X</p>	<p>Автор для корреспонденции (первый автор) Ризаходжаева Гульнара Абдумажитовна – доктор PhD, ассоциированный профессор; Международный казахско- турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави; г. Туркестан, Казахстан, e-mail: gulnara_rizahodja@mail.ru ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6791-243X</p>	<p>The Author for Correspondence (The First Author) Rizakhojayeva Gulnara Abdumajitkizi – PhD, Associate Professor; Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University; Turkestan, Kazakhstan, e-mail: gulnara_rizahodja@mail.ru ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6791-243X</p>
--	---	---

¹Төлегенұлы Н. , ¹Ислямов Б.Б., ¹Мектепбергенов Н.Е., ²Мустафина К.К.,
³Аскапов С.Н.

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ, Қазақстан

²М.Х.Дулати атындағы Тараз аймақтық университеті, Тараз қ, Қазақстан

³Астана IT университеті, Астана қ, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СПОРТТЫҚ МЕНЕДЖМЕНТТЕГІ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ӘЛЕМДІК МОДЕЛЬДЕР ТӘЖІРИБЕСІ

Төлегенұлы Нұржан, Ислямов Берік Ботабайұлы, Мектепбергенов Нұрбек Ерманұлы,
Мустафина Каниса Кайсарқызы, Аскапов Саржан Нұржанұлы

**Қазақстандағы спорттық менеджменттегі ұйымдастырушылық мәдениетті
қалыптастырудағы әлемдік модельдер тәжірибесі**

Аңдатпа. Мақалада ұйымдастырушылық мәдениетін құрудың, сақтаудың және өзгертудің негізгі анықтаушы факторлары, ұйымның жеке басын құрайтын көптеген элементтері және элементтерді қызметкерлерге әртүрлі жолдармен беру. Ұйымның негізгі құндылықтарына, нормаларына, сенімдері және болжамдарына, қызметкерлер мен көшбасшыларға, материалдық мәдениеттің элементтеріне сәйкес жалпы мәдениеттің әртүрлі салыстырмалы модельдері берілген. Ұйымдастырушылық тәжірибеде қарастырылатын негізгі элементтері, ұйымдастырушылық мәдениетті қалыптастыратын және мәдениет туралы білуге мүмкіндік беретін тәжірибелер көрсетілген. Спорттық менеджменттегі ұйымдастырушылық мәдениет саласында отандық және шетелдік әдебиеттерді талдау кезінде әртүрлі топтары көбінесе спорттық ұйымдарды басқаруға және көшбасшылық стиліне, стратегиялық бағытқа және кәсіп мақсаттарына, өсер ететін белгілі бір ұқсастық факторлар анықталады. Барлық мемлекеттік және жеке мекемелер сияқты, спорттық ұйымдардың үлесі мен қайтарымы жеке адамға байланыстылығы және тұлғааралық қатынастар алдыңғы қатарда тұрған спорттық ұйымдарда ұйымдастырушылық мәдениеті түсініктері беріледі.

Түйін сөздер: спорттық менеджмент, ұйымдастырушылық мәдениет, мекеме, көшбасшы, модель, құрылым.

Tolegenuly Nurzhan, Islyamov Berik Botabaevich, Mektepbergenov Nurbek Ermanovich,
Mustafina Kanisa Kaisarovna, Askapov Sarjan Nurjanovich.

**The experience of global models of organizational culture formation in sports management in
Kazakhstan**

Abstract. The article examines the main determining factors of creating, maintaining and changing organizational culture, the many elements that make up the identity of the organization, as well as the transfer of elements to employees in various ways. Various comparative models of general culture are presented according to the basic values, norms, beliefs and assumptions of the organization, employees and managers, and elements of material culture. The main elements taken into account in organizational practice are shown, forming organizational culture practices and allowing to learn culture. The analysis of domestic and foreign literature in the field of organizational culture in sports management reveals some similar factors that often influence the management and leadership style of sports organizations, the strategic direction and business goals of various groups. As in all public and private institutions, the contribution and profit of sports organizations are linked to the concepts of individual and organizational culture, which are given in sports organizations where interpersonal relationships are in the foreground.

Key words: sports management, organizational culture, institution, leader, model, structure.

Төлегенұлы Нұржан, Ислямов Берік Ботабаевич, Мектепбергенов Нұрбек Ерманович,
Мустафина Каниса Кайсаровна, Аскапов Саржан Нұржанович

**Опыт мировых моделей формирования организационной культуры в спортивном
менеджменте в Казахстане**

Аннотация. В статье рассмотрены основные определяющие факторы создания, поддержания и изменения организационной культуры, множество элементов, составляющих идентичность организации, а также передача элементов сотрудникам различными способами. Представлены различные сравнительные модели общей культуры по базовым ценностям, нормам, убеждениям и предположениям организации, сотрудников и руководителей, элементам материальной культуры. Показаны основные элементы, учитываемые в организационной практике, формирующие практики организационную культуру и позволяющие познавать культуру. При анализе отечественной и зарубежной литературы в области организационной культуры в спортивном менеджменте выявляются некоторые сходные факторы, которые зачастую влияют на стиль управления и лидерства спортивных организаций, стратегическое направление и бизнес-цели различных групп.

Как и во всех государственных и частных учреждениях, вклад и прибыль спортивных организаций связаны с концепциями индивидуальной и организационной культуры, которые приводятся в спортивных организациях, где межличностные отношения находятся на переднем плане.

Ключевые слова: спортивный менеджмент, организационная культура, учреждение, лидер, модель, структура.

Негізгі ережелер. Спорттық менеджментке байланысты кәсіби қызметтегі сапалы өзгерістерді жеделдету жағдайында сыртқы ортада болып жатқан өзгерістерге уақтылы және нақтылы жауап бере алатын менеджерлерді кәсіби даярлаудың жоғары сапасына қажеттілік артады. Бұл жағдайда ұжымның даму императивтері мен ұйымдастырушылық мәдениетке қол жеткізу міндеті стратегиялық болады және мамандарды кәсіби даярлау сапасын басқарудың, оны әлемдік тәжірибелермен қамтамасыз ету мен технологияландырудың тұжырымдамалық тәсілдерін анықтау үшін ғылыми сала аралық ізденісті талап етеді. Модельдер тәсілінің ережелері белгілі бір уақыт аралығында кәсіби даярлықтың жаңа ұйымдастырушылық мәдениетін қамтамасыз ету, жақсарту мен құру үшін жоспарланған іс-шаралар кешені болып табылады және басқарушылық әсерді қалыптастырудың қажетті құралы болып табылады. Модельдерді қолдана отырып, мамандарды кәсіби даярлау сапасын басқарудың мәні спорттық менеджменттегі субъектілерінің ұйымдастырушылық мәдениетін қалыптастыру әлеуетін дәйекті түрде арттыруға мүмкіндік береді.

Кіріспе. XXI ғасыр ұлттық бәсеке, ақпараттық сайыс, жаңа технологиялар, күрделі экономикалық реформалар сияқты көріністермен ерекшеленеді. Бұл ретте еліміздің білім және спорт жүйесінде айтарлықтай инновациялық серпілістер жасалды. Осыған орай еңбек нарығының талаптарына сай дені сау, ой-өрісі, шығармашылық әлеуеті дамыған, білімі мен біліктерін өмірдің өзгермелі жағдайына қарай оңтайлы пайдалана, дұрыс шешім қабылдай білетін, өзін-өзі бағалай, басқара алатын мамандарды даярлаудың отандық жүйесін жасау мемлекеттің негізгі міндеттерінің қатарынан саналады. Бұл мәселе білім және спорт саласының жұмысын реттейтін құжаттарда белгіленген [1].

Атап айтсақ, Дене шынықтыру және спорт туралы Қазақстан Республикасының Заңы. Ол дене шынықтыру және спорт саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейді, бұқаралық дене шынықтыру, әуесқой және кәсіпқой спорт қызметін қамтамасыз етудің және оларды дамытудың құқықтық, ұйымдық, экономикалық және әлеуметтік негіздерін айқындайды [2].

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауында: «Халықтың денсаулығын жақсарту мәселесі айрықша назар

аударуды талап етеді. Барлық жастағы ел азаматтары арасында спортты дамыту маңызды. Дене шынықтыруды өркендету ісі жаңа чемпиондар шыңына шығатын пирамидаға айналуы тиіс. Бұл салауатты әрі белсенді жастардың, түптеп келгенде, қуатты ұлттың негізін қалыптастарды» – делінген [3].

Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрлігі, Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру мамандықтарының жіктеуішіне өзгерістер енгізді. Бакалавриат және магистратура мамандықтарының тобына «Спорт менеджменті» мамандығы енгізілді [4].

Еліміздегі жоғары оқу орындарының ішінде, Қарағанды экономикалық университеті «БВ01402 - Дене шынықтыру және спорт менеджменті» Білім беру бағдарламасы дене шынықтыру және спорт саласын басқарудың ғылыми тәсілдерін енгізу бойынша кәсіби құзыреттілікті, педагогикалық, спорттық-бұқаралық, дене шынықтыру-сауықтыру қызметін әлемдік тәжірибеге және Ұлттық басымдықтарға сәйкес, жалпыұлттық бірліктің, ынтымақтастық пен жаңа қазақстандық патриотизмнің символы ретінде ұйымдастыруды қалыптастырады [5].

Астана қаласындағы Дене шынықтыру және бұқаралық спорт академиясы «MBA SPORT MANAGEMENT EMBA SPORT MANAGEMENT» Білім беру бағдарламалары стратегиялық менеджмент негізінде спорт индустриясы саласындағы заманауи көшбасшылар мен басшыларды, сондай-ақ спорт ұйымын тиімді дамыту және басқару үшін өз білімдерін трансформациялау мүмкіндігімен дене шынықтыру және спорт саласындағы басшылық қызметтерге ауысуды жоспарлайтын қызметкерлерді даярлайды [6].

Бүгінгі таңда спорт менеджерлерін даярлау бойынша белсенді жұмысты Қазақ спорт және туризм академиясында жүзеге асыруда. 2010 жылы ашылған PhD докторантурасы бүгінгі күні оқытылатын бағыт бойынша ұйымдастырушылық және басқару қызметі тақырыптарында диссертациялық жұмыстар қорғалуда.

Дене шынықтыру және спорт саласы көптеген дене шынықтыру-спорт ұйымдарын: спорт мектептерін, спорт клубтарын, стадиондарды, спорттық-сауықтыру орталықтарын, спорт федерацияларын қамтитын әлеуметтік басқару объектісі болып табылады [7].

XX ғасырдың ерекшеліктерінің бірі – ұйымдардың дәуірі, кәсіпорындардың пайда болуы, әсіресе, өнеркәсіптік революциядан кейін қоғамдарды ұйымдар қауымдастығына айналдырды. Адамдар құрған ұйымдардың әрқайсысының өзіндік құрылымы, үрдістері, жүйелері мен сипаттамалары бар. Тағы да әр ұйымның өзіндік өмір философиясы, өзіндік тарихы, кәсіпті жүргізу әдістері және басқа да көптеген аспектілері бар [8].

Ұйымдастыру мәдениеті ұйым мүшелеріне тән болғандықтан, олардың мінез-құлқы мен ойлауына әсер етеді. Ұйымдастырушылық мәдениеттің мінез-құлыққа әсері спорттық қызмет көрсету мекемелерінде ұйымдастырушылық мәдениетті зерттеудің маңыздылығын көрсетеді. Спорттық қызмет көрсететін ұйымдар мәдени тұрғыдан қарастырылады және бұл мәселе бойынша жұмыс құрылымдық сипаттамаларына сәйкес келеді, олар автономия, толеранттылық және бостандық сияқты тұжырымдамаларды алға тартады. Адам элементімен байланысты ұйымдастырушылық мәдениет спорт кәсібінде одан да маңызды бола түседі. Өйткені спорттық қызметтердің ерекшеліктеріне байланысты кемшіліктерді жоюдың ең маңызды жолы – ұйымдық мәдениетті қалыптастыру [9].

Қазіргі менеджмент жүйесіндегі ұйымдастырушылық мәдениеттің рөлі мен маңыздылығы көптеген отандық және шетелдік жан-жақты зерттеулерге арналған, онда авторлар ұйымдастырушылық мәдениет категориясы, мақсаты мен экономикалық мәні, ұйымның имиджін нығайтудағы және оның бәсекеге қабілеттілігін арттырудағы рөлі туралы өз көзқарастарын береді.

Фредерик Тейлор менеджментті өндірісті басқару ретінде анықтады [10]. Анри Файол «басқару – болжау, ұйымдастыру, үйлестіру және бақылау» деп түсіндірді [11].

П. Друкердің анықтамасы бойынша: «Менеджмент – бұл ұйымдастырылмаған топты тиімді мақсатты және өндірістік топқа айналдыратын ерекше қызмет түрі» [12].

Жүйенің күрделілігіне байланысты менеджмент ғылым мен өнер болып табылады.

Менеджмент = өнер + тәжірибе + білім жетілдіру.

Бүгінгі күнге дейін спорттың қол жеткізген кезеңдері және оның қазіргі қоғам өміріндегі маңызы орасан зор, ең алдымен осы саладағы басқару маңызды. Алайда, спорттық менеджменттің мақсаттарына жету көбінесе менеджмент ғылымының ережелерін, қағидалары мен әдістерін қолдануға байланысты деп айтуға болады. Ғылым мен технологияны дамыту жағдайында спорттық менеджмент саласында туындайтын талаптарды

қанағаттандыруда адамдардың демократиялық болуына мүмкіндік береді.

Ұйымдастырушылық мәдениет – бұл өз мақсаттары мен қызмет құрылымынан туындайтын ұйымдардың сипаттамалары бар әлеуметтік құндылықтардың жиынтығы.

Ұйымдастырушылық мәдениет – ұйымдастырушылық мінез-құлықты зерттеу саласы, ал ұйымдастырушылық мінез-құлық ұйымдағы адамдардың іс-әрекеттері мен көзқарастарын жүйелі түрде зерттеу болып табылады [13]. М. Фронтъера ұйымдық мәдениетке мәдениеттің ойлау және материалдық компоненттерін біріктіре отырып, жалпы анықтама береді [14]. Белгілі бір топ ішкі интеграция мен сыртқы бейімделу нәтижелерін талдау кезінде өзгеше элементтерді анықтайды және зерттейді.

Демек, ұйымдық мәдениет, ұйымдардың бәсекелестік артықшылықтарын пайдалануда маңызды рөл атқарады. Сондықтан ұйымдық мәдениет – бұл ұйымның стратегиялық мақсаттары, стратегиялық саясаттарды әзірлеуге айтарлықтай әсер ететін және менеджерлердің таңдаған стратегиясын орындауды жеңілдететін құрал.

Ұйымдастырушылық мәдениет мекеме сәттілігіне ықпал ету үшін, ең алдымен, ұйымдастырушылық стратегиялардың мәдениетке сәйкестігін қамтамасыз ету қажет [15]. Еңбек қызметінің мәні, демек мотивация жүйесінің тиімділігі, жекешілдік және ұжымшылдық, бұл мекемеге деген адалдықты, әріптестермен, басшылармен қарым-қатынасты, жұмыс күні мен жұмыс аптасының тәртібін орнатып, әлеуметтік-мәдени ерекшеліктерімен, кәсіпорынның ұйымдастырушылық мәдениетінің ерекшеліктерімен анықталады [16].

Бүгінгі таңда ақыл-ой еңбегінің қызметкерлері мен ұйымның негізгі капиталы басты бәсекелестік артықшылығын құрайды, бұл менеджментке бір уақытта жаңа өндірістік және әлеуметтік міндеттер қояды.

Осылайша, дене шынықтыру және спорт саласындағы менеджмент – бұл нарықтық қатынастар жағдайында дене шынықтыру және спорт ұйымдарын басқарудың арнайы теориясы мен тәжірибесі, бұл менеджменттің салалық түрлері, нарықтық жағдайда басқару қызметі салаларының бірі болып табылады.

Зерттеудің мақсаты: спорттық менеджменттегі ұйымдастырушылық мәдениетін қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық негіздерін анықтау.

Міндеттері:

– ұйымдастырушылық және көшбасшылық қасиеттерді дамыту үшін тиімді модельдердің технологиясын салыстырмалы түрде талдау;

– спорттық менеджменттегі ұйымдастырушылық мәдениетін қалыптастыруда шетелдік тәжірибесін жүйелеу және жинақтау.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Зерттеу материалдары бойынша келесі әлемдік менеджменттегі ұйымдастырушылық моделдері қолданылды:

William Ouchi «Z» Model – Z теориясы «жапондық басқару» стиліне негізделген, адамгершілік пен жұмысшылардың басшыларына деген сенімін шешуші аспектілері;

Peters and Waterman model of perfection – «кемелдік моделі» табысқа жету құпиялары;

Harrison and Handy Model – Ұйымдастырушылық мәдениет моделі;

Deal and Kennedy's Organizational Culture Model – «Ұйымдастырушылық мәдениет моделі». (Адамдар мекеменің ең үлкен ресурсы болып табылады және оларды тікелей компьютерлік есептер арқылы емес, мәдениеттің қарапайым сигналдары арқылы басқару);

Thomas Kilmann Model – жанжалдарды басқару;

Hofstede Model – мәдени өлшемдердің типологиясы;

Parsons AGIL Model – ұйымдастырушылық мәдениеттің құндылықтары.

Отандық және шетелдік әдебиеттерді, баспаларда жарияланған материалдарды талдау, тәжірибелерді зерделеу, диагностика тәсілдері.

Зерттеу нәтижелері мен оларды талқылау.

Ұйымдастырушылық мәдениеттің қалыптасуына әсер ететін факторлар.

Ұйымдастырушылық мәдениеттің қалыптасуына әсер ететін факторларды екі бөлімнен қарастыруға болады: ішкі және сыртқы қоршаған орта факторлары.

Қоршаған ортаның ішкі факторлары:

– қызмет саласы және өндіріс мәні, сондай-ақ осы бағытта қойылған мақсаттар мен міндеттер;

– құрылтайшылардың жеке басы, жетістіктері, дәстүрлері, сенімдері мен құндылықтары;

– менеджерлер және басқару тәсілі;

– ұйымның құрылымы және оның формальдылық дәрежесі;

– менеджерлердің бағыныштыларына көрсететін қарым-қатынас және қолдау дәрежесі;

– субмәдениеттер;

– ұйымдағы жеке тұлғалардың жауапкершілік дәрежесі;

– жеке адамдардың шығармашылық пен тәуекелі;

– ұйым құрған мақсаттар мен жетістік дәрежесі;

– ұйым ішіндегі бөлімдерді үйлестірілген түрде жұмыс істеуге ынталандыру;

– жұмыс істейтіндердің мінез-құлқын басқаратын ережелері мен тәртібі;

– ұйымдағы жеке адамдар өздері жұмыс істейтін ұйыммен немесе топпен кәсіпқойлармен интеграциялануы;

– қызметкерлердің табыс критерийлеріне сәйкес сыйақыларды әділ бөлу;

– қызметкерлердің мүддесін қорғауда көрсетілетін қолдау дәрежесі;

– басшылармен және бағыныштылармен қарым-қатынас жасау тәртібі; қолданылатын технологиялар мен ақпараттық жүйелер.

Қоршаған ортаның сыртқы факторлары:

– қоғамның құрылымы мен мәдени ерекшеліктері;

– жұмыс істейтін кәсіптік сектордың құрылымы;

– мемлекет және заңдар;

– тұтынушылар;

– бәсекелестер.

Сонымен қатар, ұйыммен өзара әрекеттесетін сыртқы элементтердің барлық түрлері ұйымның мәдениетіне әсер ететін сыртқы ортаны құрайды.

Зерттеу материалдарында қарастырылған әлемдік менеджменттегі ұйымдастырушылық моделдеріне талдау жасап өтсек.

William Ouchi «Z» Model – Z теориясының авторы Уильям Оучи [17], ұйымдық мәдениетті үш бөлек кәсіпорын тобын зерттеу арқылы талдады.

Бірінші тобы – әдеттегі американдық мекемелер.

Екіншісі – жапондық типтік мекемелер.

Үшіншісі – АҚШ-тың Z типті мекемелер

Уильям Оучидің теориясының негізінде типтік Z мекемесін сипаттай отырып, ол әрқашан жапондық модельді құрайтын төрт негізгі фактор (мотивация, сапа, тиімділік, жұмыс күшінің үздіксіздігі) ірі мекемелердің табысының негізгі элементтерін құрайтынын ескерген.

Уильям Оучи жасаған модельде ұйымдық мәдениет қызметкерлердің дерексіз, белгісіз және өзгермелі жағдайлармен жұмыс істеген кездегі жалпы тәжірибесінің болуы мен санына байланысты өзгереді. Жапондық мекемелерде басшылар көптеген жылдар бойы ұқсас лауазымдарды атқарғандықтан, олардың ортақ тәжірибесі бар. Осы ортақ белгілердің көптігі оларға қарым-қатынаста ыңғайлылық береді.

Тиімділік – бұл басқарушылық ұйымның проблемасы, дейді Оучи, тиімділікке қалай басқару керектігін білгеннен кейін ғана қол жеткізуге болады. Міне, Z теориясы мұның жолдарын қалай суреттейді. Тиімділік – бұл қоғамдық ұйым немесе кәсіп деп атайтын басқаруды ұйымдастыру мәселесі. Дегенмен, бұл қызметкерлерге белсенді болу, жеке күш-жігерді тиімді үйлестіру және бірлескен ұзақ мерзімді тәсілді қолдану арқылы шешілуі керек мәселе.

Сондықтан ұйым өз мақсаттарын орындап, қоршаған ортамен үйлесуі үшін мәдени құрылымға ерекше назар аудару қажет. Оучидің Z теориясы іс жүзінде мәдени элементтердің функцияларына рұқсат беру тәсілін қолданады.

Peters and Waterman model of perfection – «кемелдік моделі»

Том Питерс пен Роберт Уотерман жоғары табысқа жеткен американдық мекемелердің табысының құпияларын зерттеп, «Кемелдікке

ұмтылу» атты кітап жазды. Кемелдік моделі салыстырмалы талдау (салыстыру) әдістемесі арқылы дамиды, мұнда табысқа ұмтылатын мекемелер өздерін осы ұйымдармен салыстырып, өздерінен жоғары қасиеттер мен мәдени қасиеттерге ие мекемелердің артықшылықтарын қарастырады. Бұл зерттеуде Питерс пен Уотерман әртүрлі салаларда жұмыс істейтін көптеген мекемелерді зерттеп, осы мекемелердің жетістігін құрайтын сегіз ортақ нәрсені анықтады.

1-сурет – Peters and Waterman model of perfection – «кемелдік моделі» [18]

1-кесте – Кемелдік моделі

1	Әрекет ету:	<i>мәселелер мен талдауларға араласуға уақыт жұмсамай, шешім қабылдағанда тез әрекет ету.</i>
2	Тұтынушылармен тұрақты қарым-қатынас:	тұтынушылармен үнемі байланыста болу, олармен жақын болу, олардың қалауына қарай, оларға қызмет ету және тұтынушылардың қанағаттануын бәрінен жоғары қою.
3	Кәсіпкерлікті көтермелеу үшін іс-әрекет еркіндігі:	іс-әрекет еркіндігін және төмен тұрған эшелондарға бастама беру арқылы оның кәсіпкерлік белсенділігін арттыруға жылдам бәсекелестік жағдайында кәсіптің тиімділігін арттыру.
4	Адамға қамқорлық жасау арқылы өнімділікті арттыру:	адамға лайықты құндылық беру арқылы өнімділікті арттыру, болашақ жетістіктерде бірге атмосфераны құру, кәсіпорындағы барлық қызметкерлердің мекеме үшін маңызды екенін сезінуін қамтамасыз ету.
5	Қарапайым құрылым және шағын мемлекет:	саны аз қарапайым ұйымдық құрылымы бар аз штаттық қызметкерлермен жұмыс.
6	Кәсіп үшін негізгі құндылыққа мән беру:	мекемеге тән құндылықтарды ұстануға қол жеткізетін ұйымдық климатты құру және осы құндылықтарды бүкіл қызметкерлердің мінез-құлқын анықтауға ұмтылу.
7	Кәсіптің танымал саласында қалу:	кәсіпте авантюрист болмау, шамадан тыс тәуекелдерге бармау, кәсіптің танымал және мамандандырылған салаларында өсу мен даму қағидаларын басшылыққа алу.
8	Еркін және қатаң бақылауды ұстау:	менеджерлерге басқа мәселелерде әрекет ету еркіндігін бере отырып, маңызды аспектілерді мұқият бақылау.

Көріп отырғанымыздай, кемелділікке деген көзқарас мекемелердің жетістігін сегіз негізгі мәдени құндылықтар мен мінез-құлыққа негіздейді. Мәдениеттің үстемдігі мен біртұтастығы барлық мекемелердің ажырамас белгілеріне айналады. Егер ұйымдастырушылық мәдениет бір уақытта күшті бағытталған болса, онда ұйымдастырушылық схемаларға немесе ережелерге аз талаптар қойылады.

Бұл мекемелерде пирамиданың төменгі жағындағы адамдар көптеген жағдайларда не істеу керектігін біледі. Өйткені жеткілікті мәдени құндылықтар айқын. Нәтижесінде табысты мекемелерде қызметкерлерді басқаратын және қызметкерлер қабылдайтын күшті ұйымдастырушылық мәдениет бар. Бұл мәдениет мекемелердің сәттілігінің басты себептерінің бірі болып табылады.

2-сурет – Дене шынықтыру және спорт басқармаларының басқару құрылымы [19]

Peters and Waterman model of perfection – кемелдік моделін Дене шынықтыру және спорт басқармаларының басқару құрылымына ұқсастығын алсақ, мысалы: тұтынушылармен үнемі байланыста болу, олармен жақын болу, қалауына қарай, оларға қызмет ету және тұтынушылардың қанағаттануын бәрінен жоғары қою. Ол, Дене шынықтыру және спорт басқармаларының бөлімдерінің қызметтеріне тікелей қатыстығын байқаймыз. Нәтижесінде басқарушы ұйымдастыру мәдениетінің үстемдігі мен біртұтастығы барлық бөлімдердің ажырамас белгілеріне айналады.

Harrison and Handy Model – Ұйымдастырушылық мәдениет моделі [20].

Ұйымдарда бар әртүрлі мәдениеттерді жіктеу бойынша алғашқы зерттеулердің бірін Чарльз Хэнди жүргізді. Бұл зерттеу негізінен американдық әлеуметтік психолог Роджер Харрисонның жұмысына негізделген. Чарльз Хэнди ұйымдастырушылық мәдениетті ұйымдағы қызметкерлердің мінез-құлқын, ойлары мен құндылықтарын қалыптастыратын нормалар жүйесі ретінде қарастырады. Осы анықтамаға сүйене отырып, Чарльз Хэнди ұйымдарға тән әртүрлі мәдениеттерді зерттеп, оларды төрт негізгі топқа бөледі. Оларға мыналар жатады: билік мәдениеті; рөлдік мәдениеті; жауапкершілік мәдениеті; тұлға мәдениеті.

2-кесте – Ұйымдастырушылық мәдениет моделі

Билік мәдениеті:	Билік мәдениетінде билік адамның немесе оның сеніміне ие болған жеке адамдардың айналасында шоғырланған. Билік сарапшылар арасында нақты билік иелері бақыланатын негізде бөлінеді, шешімдерді билік иелері қабылдайды, басқалардың пікірлері сұралмайды. Жоғары деңгейдегі басшылардың сеніміне ие болғандар өз шешімдері мен тәжірибелерінде еркін әрекет ете алады.
Рөлдік мәдениеті:	Мамандандыруға қажетті еңбек өтілі рөлдік мәдениеттің пайда болуына әкеледі. Мекемедегі бөлімшелер – бұл ұйымды ұстап тұратын құрылымдар. Осы мәдениеттердегі функционалдық құрылымдар, лауазымдық нұсқаулықтар мен үрдістері жазбаша болғандықтан, оларды бюрократиялық құрылымдар деп атайды. Бюрократиялық мәдениеттерде жеке шешімдер ерікті түрде қабылданбауы керек, бірақ өкілеттіктер мен жауапкершіліктің жазбаша анықтамаларында қалуы керек. Бөлімшелер арасындағы үйлестіру жоғары басшылықтың шешімімен жүзеге асырылады.
Жауапкершілік мәдениеті:	Жауапкершілік мәдениетінде жобаға және топтық жұмысқа үлкен мән беріледі. Икемді және бейімделгіш құрылымдарда көрінетін бұл мәдениет ұйым мүшелеріне көбірек тәуелсіздік береді, ең бастысы қызметкерлер өздерін басқарады.
Тұлға мәдениеті:	Мекеменің жеке қызметкерлерінің қажеттіліктерін қанағаттандыру және қолдау үшін жасалынады. Модельдің символы – бір-бірінен алыс орналасқан ұжымдық отралар.

Мәдениет әдетте кәсіпқойлар ұнататын жүйе болып табылады. Басқару – бұл мәдениеті бар ұйымдағы үй жұмысы сияқты күнделікті міндет. Кез-келген түрлері жұмыстан шығару және жазау, көшбасшының өкілеттігінен асып түсу сияқты шешім қабылдауды қажет ететін кейбір мәселелерді жеке топтар орындайды.

Бұл модельдердің символы – тор. Өйткені бұл модельдер ұйымның әртүрлі бөлімшелері белгілі бір мәселеге назар аударуы керек екенін жақсы көрсетеді. Осы мәдениеттер тек сараптамалық білімді билік пен ықпал көзі ретінде таниды. Топта бейімделу үшін қажет жалғыз нәрсе – талант, сонымен қатар шығармашылық және сезімтал интуиция керек.

3-кесте – ҚР Туризм және спорт министрлігінің Спорт және дене шынықтыру істері комитеті басқару құрылымы [21].

Комитет төрағасы	Төраға орынбасары	Басқармалар	❖ Жазғы спорт түрлері басқарма басшысы
	Төраға орынбасары		❖ Қысқы спорт түрлері басқарма басшысы
	Төраға орынбасары		❖ Ұлттық спорт түрлері және спортта мүмкіндіктері шектеулі тұлғалармен жұмыс басқарма басшысы
			❖ Бұқаралық спортты дамыту басқарма басшысы
			❖ Спорт резерві және әдістемелік қамтамасыз ету басқарма басшысы
			❖ Олимпиадалық емес спорт түрлері басқарма басшысы
			❖ Спорт инфрақұрылымын дамыту басқарма басшысы
			❖ Экономика және қаржы басқарма басшысы
			❖ Жиынтық-талдамалық басқару басқарма басшысы
			❖ Мемлекеттік қызметтер және цифрлық дамыту басқарма басшысы

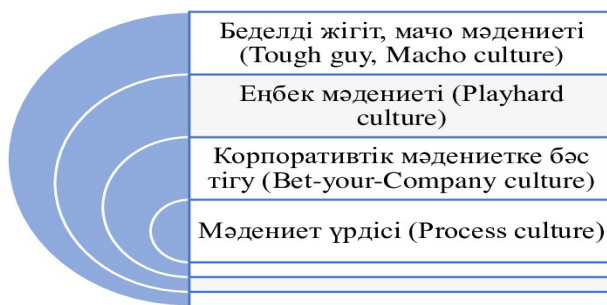
Harrison and Handy Model – Ұйымдастырушылық мәдениет моделін алға ала отырып, ҚР Туризм және спорт министрлігінің Спорт және дене шынықтыру істері комитеті басқару құрылымындағы билік мәдениетінде басшылар шешімдерді нақты қабылдауы және басқармаларға өз шешімдері мен тәжірибелерін еркін әрекет ете алуын қамтамасыз ету арқылы нәтижеге жету.

Deal and Kennedy’s Organizational Culture Model – «Ұйымдастырушылық мәдениет моделі».

Терренс Дил мен Аллан Кеннеди есімді екі зерттеуші және кәсіптік мәдениеті бойынша

кеңес беретін ойшылдар екі өлшемді айнымалыға негізделген мәдениеттің төрт түрлі мекемесін құру арқылы қоршаған орта мен ұйымдастырушылық мәдениет арасындағы байланысты түсіндіреді.

Осы әртүрлі мәдениеттердің пайда болуында рөл атқаратын айнымалылардың бірі – кәсіпорындардың стратегиялық шешімдеріне қатысты қоршаған ортаның белгісіз дәрежесі, ал екіншісі шешімнің сәттілігіне қатысты кәсіпорынның қоршаған ортадан алатын кері байланыс жылдамдығына байланысты.

3-сурет – Ұйымдастырушылық мәдениет моделі [22]

Беделді жігіт, мачо мәдениеті (Tough guy, Macho culture) – Мәдениеттің бұл түрі жоғары тәуекелге баратын және тез кері байланыс беретін құрылымдарда байқалады, мұнда қызметкерлер өздері қабылдаған шешімдердің дәлдігі туралы

ойлануға көп уақыт жұмсамайды. Полиция немесе әскери ұйымдардың құрылымы осы мәдениетке лайықты үлгі болып табылады.

Еңбек мәдениеті (Playhard culture) – Мәдениеттің бұл түрінде қабылданған шешімдердің тәуекел

дәрежесі аз болғанымен, қабылданған шешімдердің дұрыс емес немесе дұрыс екендігі туралы қоршаған ортаның кері байланысы тез жүреді.

Корпоративтік мәдениетке бәс тігу (Bet-your-Company culture) – Бұл мәдениеттің түрі өнеркәсіптік секторлар тұрғысынан экологиялық табысқа жету қаупі жоғары, бірақ табысқа жету үшін қоршаған ортаға баяу кері байланысы бар кәсіпорындарда талқыланады. Бұл салада батыр болудың құпиясы техникалық бәсекелестіктің артықшылығы мен сәттілігіне байланысты. Тек осы қызметкерлер шыдамдылық танытып, жасаған істерінің нәтижесін көруге асықпауы керек. Осы мәдениетте қабылданған шешімдерді жүзеге асыру үрдісі көп уақыт алады, ал жетістікке жету тәуекелге байланысты.

Мәдениет үрдісі (Process culture) – Егжей-тегжейлі қағаз зерттеулеріне үлкен мән берілген бұл мәдениетте зерттеу нәтижелерін өлшеу және бағалау өте қиын. Сондықтан бұл мәдениетті бюрократия мәдениеті деп те атайды. Инспекция мен

қадағалау бар бұл мәдениетте лауазымдар мен иерархиялық деңгейлер арасындағы айырмашылықтар маңызды.

Thomas Kilmann Model – жанжалдарды басқару [23].

Ұйымдастырушылық мәдениет ресми түрде сипатталған және іс жүзінде жасалып жатқан нәрсе арасындағы алшақтықты толтырады. Томас Килманнның айтуынша, мәдениет ұйымдық бюрократияны түсіндіру міндеттерін де орындайды. Демек, ұйымдастырушылық мәдениет барлық жүйелерімен және шешім қабылдау механизмдерімен бірге қызметкерлердің жұмыс істеуге деген ұмтылысы мен жұмысының тиімділігіне де әсер етеді. Себебі ұйымдастырушылық мәдениет – ұйымда үстемдік ететін сенімдердің көрінісі және ұйымдастырушылық климаттың мінез-құлыққа әсері. Осылайша, жақсы немесе жаман мәдениетті анықтауға, ұйымдастырушылық мәдениеттің екі функционалды аспектісін атап өтуге болады.

4-кесте – Жанжалдарды басқару

Бюрократиялық мәдениеттер:	бұрын функционалды болған бюрократиялық мәдениеттер барлық қызметкерлердің өкілеттіктері мен жауапкершіліктерін нақты анықтайтын ұйымдар үшін қолданылып, бақылау жүйелерін құрды. Осы сипаттағы мәдениеті бар мекемелер әдетте белгілі бір мөлшерге және ұйымның өмірлік циклінде жетілу деңгейіне жеткен мекемелер болып табылады. Сонымен қатар, мекеме ұзақ уақыт бойы басқарушы механизмдер арқылы сәтті нәтижелерге қол жеткізді, оны мекеме көп күш жұмсамай-ақ сынап көрді және қабылдады. Демек қалыптасқан мәдениетті өзгерту өте қиын.
Инновациялық мәдениеттер:	Бұл мәдениет үстемдік ететін мекемелердегі мәдениеттен күтілетін негізгі міндет – қоршаған ортаға бейімделу және жылдам өзгерістер мен жаһандану әлеміндегі қажеттіліктер. Бұл мәдениеттің көшбасшылары сонымен қатар бастамашыл, өзгерісті жақсы көретін, жаңашыл және табысқа ұмтылуды басшылыққа алуы керек. Инновациялық рухы бар адамдар, креативті, тәуекелге баруға және өз командасын жігерлендіруге батылдық танытатындар бюрократиялық ережелермен жүруді ұнатпайды.

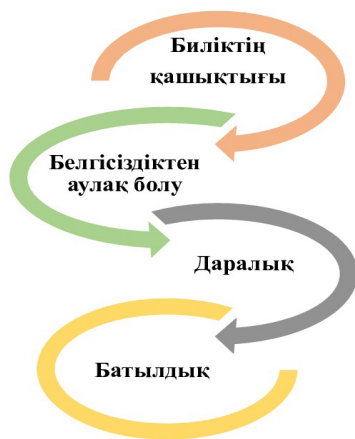

4-сурет – Алматы қаласының «Шаңырақ» шағын ауданындағы олимпиада резервінің мамандандырылған мектеп-интернат-колледжі әкімшілігінің құрылымы [24].

Thomas Kilmann Model – моделінің сәйкестігінде Алматы қаласының «Шаңырақ» шағын ауданындағы олимпиада резервінің мамандандырылған мектеп-интернат-колледжі оқу ісі орынбасары басшылығына күтілетін міндет – қоршаған ортаға бейімделу және жылдам өзгерістер мен жаһандану әлеміндегі қажеттіліктер, сонымен қатар бастамашыл, инновациялық рухы бар орынбасар, креативті, тәуекелге баруға және өз командасын (ұстаздарды) жігерлендіруге батылдық танытатындар басшы болуы.

Hofstede Model – мәдени өлшемдердің типологиясы.

Ел қоғамының мәдени құндылықтарының едәуір бөлігі осы елде жұмыс істейтін ұйымдарда көрінеді. Әлеуметтік құндылықтардан басқа, кейбір құндылықтар осы ұйымның ерекше субмәдениетін құрайды, бірақ оларға ұйым орналасқан қоғам қатты әсер етеді. Осы себепті мәдени айырмашылықтарға байланысты әртүрлі елдердегі ұйымдардың құрылымдары да әртүрлі. Голландиялық әлеуметтанушы Герт Хофстедтің жұмысы әртүрлі өлшемдегі ұлттардың мәдени құндылықтарын зерттеу нәтижесінде алынған нәтижелерді қамтиды.

5-сурет – Hofstede Model – мәдени өлшемдердің типологиясы [25]

Биліктің қашықтығы: Түрлі қоғамдарда теңсіздіктің салдары әртүрлі болады. Теңсіздік әл-ауқат, бедел және сумен қамтамасыз ету сияқты салаларда көрінеді. Осы өлшемге сәйкес ұйымдық құрылымның сипаттамалары бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленуі мүмкін.

Белгісіздіктен аулақ болу: мәдениеттің бұл өлшемі қоғамның белгісіздіктен аулақ болу дәрежесін білдіреді. Қоғамдардағы шамадан тыс белгісіздік адам төзгісіз шиеленісті тудырады және қоғамдар бұл шиеленісті жеңу әдістерін іздейді. Бұл әдістер технология және құқық салаларына қатысты. Технология адам жасаған материалдық

заттарды көрсетеді, заң әлеуметтік мінез-құлықты басқаратын ресми және бейресми ережелерді көрсетеді. Белгісіздікпен күресу жолдары мектеп, отбасы сияқты негізгі институттар арқылы беріледі және сақталады. Ұйымдар тұрғысынан белгісіздік ұғымы көбінесе қоршаған орта ұғымымен байланысты. Белгісіздік көзі ретінде қоршаған орта ұйымның тікелей бақылауынан тыс кез келген нәрсе ретінде қарастырылады.

Даралық: Бұл адамдардың тек өздерінің және отбасыларының мүдделеріне қамқорлық жасауға бейімделеді. Ұжымдық – бұл топқа жату және сол топқа адал болу үрдісі. Өз зерттеулерінде Герт Хофстеде бай елдерде әдетте даралық басым, ал кедей елдерде ұжымдық басым екенін анықтады.

Батылдық: Герт Хофстеде батылдық қоғамдағы басым құндылықтар ақша мен сәттілік болатын жағдай ретінде анықтайды. Екінші жағынан, жұмсақтық – бұл қоғамда басқаларға қамқорлық пен өмірлік қасиеттер басым болатын жағдай. Жапония сияқты жоғары батылдық қоғамдарда табысқа, беделге және бәсекелестікке үлкен мән беріледі. Табыстың өлшемі – атақ пен байлық. Батылдығы төмен елдерде ынтымақтастыққа, достық көңіл-күйге және кепілдендірілген жұмысқа үлкен мән беріледі. Батылдық мәдениетінің элементтеріне талапшылдық, бәсекелестік және материализм жатады, жұмсақтық мәдениетінің элементтеріне ана болу және өмір мен қарым-қатынас сапасы сияқты элементтер жатады.

Parsons AGIL Model – ұйымдастырушылық мәдениеттің құндылықтары.

Американдық әлеуметтік психолог Талкотт Парсонс әлеуметтік құндылықтардың ұйымдастырушылық мәдениетті зерттеуге және құруға қосқан үлесіне назар аударды. Талкотт Парсонс – әлеуметтік жүйенің күрделілігі, жұмыс істеу механизмі және ішкі жүйелердің үздік жүйелерге тәуелділігі туралы теорияларды зерттеген және дамытқан әлеуметтанушы. Парсонс моделі төрт функциядан тұрады.

6-сурет – Parsons AGIL Model – ұйымдастырушылық мәдениеттің құндылықтары [26].

Бейімделу: бір нәрсеге сәтті бейімделу үшін әлеуметтік жүйе өзінің қоршаған ортасын танып, қоршаған ортаның қалай өзгергенін түсініп, соған сәйкес қажетті бейімделуді көрсетуі керек.

Мақсат: мақсаттарға және табысқа жету.

Интеграция: ішкі жүйелер мен жүйенің бөліктері арасындағы үйлесімділік пен үйлестіруді қамтамасыз ету.

Заңдылық: орналасқан ортасында жүйе қабылдау арқылы ортасын құру.

Талкотт Парсонс бұл функциялар әр әлеуметтік жүйеде болуы керек дейді. Жүйенің болуы оның қоршаған ортаға бейімделуін, мақсаттарына жетуін, төменгі бөлік немесе оның жүйелері арасындағы интеграцияға қол жеткізуді талап етеді, ал орта мен қоғамды құрайтын адамдар оның бар екеніне лайықты немесе заңды түрде сенуі керек.

Талкотт Парсонстың пікірінше, әлеуметтік үйлесімділікті қамтамасыз ету үшін жүйе өз мақсаттарына жетуі, қоршаған ортаға бейімделуі, интеграциялануы және қызметкерлер де, басқа қоғамдардағы адамдар да заңды түрде мойындауы және қабылдауы керек. Бұл функцияларды орындауда мәдени құндылықтар маңызды рөл атқарады. Мәдени құндылықтар мен жүйелер тез өзгертін ортаға ілесіп, жоғарғы және төменгі жүйелерге бейімделіп, өз мақсаттарына заңды түрде жетуі керек. Осылайша, қоғамнан шығару сияқты жағдайларға тап болу ықтималдығы да төмендейді. Осы себептерге байланысты Парсонс мәдени құндылықтар әлеуметтік жүйелерді құруда және жалғастыруда маңызды рөл атқарады деп санайды.

Саралай келе, спорттық менеджменттегі ұйымдастырушылық мәдениетті қалыптастырудағы әлемдік модельдер тәжірибесіндегі пайдалы жақтарын негіздеу арқылы, еліміздегі спорт мекемелерінің менеджмент әлеуетін дамытуға келесі ұтымды жақтары анықталды:

- әрбір басшы өз жұмысын жоспарлау кезеңінде құрылымды жүргізу ерекшелігіне, жұмыс процесін ұйымдастыруға және өз қызметкерлерінің менталитетіне негізделген жұмыс процесін басқарудың белгілі бір түрін таңдайды;

- мәдениет пен ұйымның жетістігі арасындағы байланыс құра алады;

- талдауға көмектеседі және мәдениет ұғымын іс жүзінде қолдануға мүмкіндік береді;

- корпоративтік (ұйымдастырушылық) мәдениет және көшбасшылық салаларды қалыптастыруға мүмкіндік береді;

- жанжалдарды шешудің ең қолайлы тәсілдерін анықтау үшін классикалық құралын қолдана алады;

- факторлық талдаудан алынған ақпаратты пайдалана отырып, қоғам мәдениетінің өз мүшелерінің жеке құндылықтарына әсері етеді;

- кез келген әлеуметтік жүйе өмір сүру үшін орындауы керек белгілі бір функцияларды қабылдай алады.

Қорытынды. Қорыта келгенде, менеджердің маңызды міндеттерінің бірі – ұйымның мақсаттары мен қызметкерлердің жеке мақсаттарын бірлесіп жүзеге асыра білу. Адамдардың мақсаттары әртүрлі себептермен ерекшеленеді. Сол себепті ұйымға әртүрлі мәдениетпен жұмыс істеуге келген адамдар үшін қабылдайтын және оларға бейімделетін құндылықтардың жалпы жиынтығын құру қажет екендігі модельдерде көрсетілді. Бұл ұйымдастырушылық мәдениеттің маңыздылығын білуге мүмкіндік береді. Егер ұйымда осындай мәдениет қалыптасқан болса, қызметкерлер өздерін біртұтас тұтастықтың бір бөлігі деп санайды. Мұндай жағдай біздің заманымыздың ұйымдары үшін маңызды артықшылық екенін білу керек.

Күшті ұйымдастырушылық мәдениеті бар мекемелерде қызметкерлердің өзін қалай ұстау керектігін көрсететін бірқатар белгіленген мінез-құлық параметрлері бар. Бірақ әлсіз ұйымдастырушылық мәдениеті бар ұйымда жұмыс істейтіндер не істеу керектігін және оны қалай жасау керектігін анықтауға уақыт жоғалтады. Қысқаша айтқанда, ортақ құндылықтары, сенімдері мен мінез-құлық үлгілері жоқ әлсіз мәдениеттер күшті мәдениетке ие бәсекелестерінен артта қалады, өйткені олар белгілі бір ұйымдастырушылық стратегияларды жүзеге асыру кезеңінде күшті мәдениеті бар ұйыммен салыстырғанда ішкі және қоршаған ортамен қарым-қатынаста мінез-құлық икемділігін көрсете алмайды.

Ұйымдастырушылық мәдениет мекеменің мақсаттарын, стратегиялары мен саясаттарын қалыптастыруға маңызды әсер етеді және менеджерлер үшін таңдалған стратегияны орындауды жеңілдететін құрал болып табылады.

Практикалық ұсыныстар. Жоғарыда айтылған пікірлерді ескере отырып, Қазақстандағы спорттық менеджменттегі ұйымдастырушылық мәдениетті қалыптастырудағы әлемдік модельдер тәжірибесін салыстыра келе келесі кезектерін ұсынамыз:

- Дене шынықтыру және спорт басқармаларының басқару құрылымдары, тұтынушылармен үнемі байланыста болу, олармен жақын болу, қалауына қарай, оларға қызмет ету және тұтынушылардың қанағаттануын бәрінен жоғары қою;

- Спорт және дене шынықтыру істері комитеті басқару құрылымындағы билік мәдениетінде өз

шешімдері мен тәжірибелерін еркін әрекет ете алуын қамтамасыз ету арқылы нәтижеге жету; – Мектеп-интернат-колледжі орынбасарлары басшылығына тәуекелге баруға және өз командасын (ұстаздарды) жігерлендіруге батылдық танытатындар басшылар болуы.

Әдебиеттер

- 1 Белегова Ә.А. [Болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің рефлексивтік мәдениетін қалыптастыру]: Диссертация... Философия докторы (PhD). – Алматы. 2021. – 156 б.
- 2 Дене шынықтыру және спорт туралы Қазақстан Республикасының Заңы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000228> (қолданылған күні: 11.02.2023).
- 3 https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy (қолданылған күні: 25.02.2023).
- 4 Классификатор специальностей высшего и послевузовского образования Республики Казахстан. <https://testcenter.kz/> (қолданылған күні: 14.01.2024).
- 5 «6B01402 - Дене шынықтыру және спорт менеджменті» Білім беру бағдарламасы. 6B01402 – Дене шынықтыру және спорт менеджменті - Қазтұтынуодағы Қарағанды университет (keu.edu.kz) (қолданылған күні: 16.01.2024).
- 6 Астана қаласындағы Дене шынықтыру және бұқаралық спорт академиясы. MBA SPORT MANAGEMENT (apems.edu.kz) (қолданылған күні: 16.01.2024).
- 7 Обоина Д.А. Управление физкультурно-спортивной организацией: учеб. пособие / Д.А. Обоина; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург: Изд-во Урал. Ун-та, 2017. – 76 с.
- 8 Altay H. «Organizational Culture». (Editor: Mehmet T.). Selections from Organizational Behavior Dimensions. 1. Pressing. Ankara. Nobel Publication Distribution. – 2005. – 204 p.
- 9 Serarslan MZ. Sports Management and Case Study Analysis. – Istanbul: Morpa Publications. 2006. – 50 p.
- 10 Taylor F.W. The Principles of Scientific Management. – 1911. – pp. 1-7.
- 11 Файоль А. Общее и промышленное управление / пер. Б.В. Бабина; предисл. А.К. Гастева. – М.: Центр. ин-т труда, 1923. – 122 с.
- 12 Мескон М.Х., Альбер М.М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / пер. с англ.; под ред. А.Я. Кибанова. – М.: ИНФРА, 1998. – 512 с.
- 13 Шульмин С.А. Формирование культуры управления организацией предпринимательского типа. – Челябинск: Урал-ГУФК, 2019. – 180 с.
- 14 Frontiera M. [Leadership and Organizational Culture Transformation in Professional Sport]: Dissertation (PhD). – Morgantown, West Virginia. – 2008. – 13 p.
- 15 Жабаков, В.Е. Менеджмент спортивной индустрии: учебное пособие / В.Е. Жабаков. – Челябинск: Изд-во Южно-Урал. гос. гуман.-пед. ун-та, 2018. – 198 с.
- 16 Шульмин С.А., Попов А.Н. Методологические основы спортивного менеджмента: культуростроительный аспект // Известия Тульского государственного университета. Физическая культура. Спорт. – 2020. - Вып. 5. – С. 121-131.
- 17 Методы организации производства. Японский и американский подходы. <https://knigogid.ru/books/1073272-metody-organizacii-proizvodstva-yaponskiy-i-amerikanskiy-podhody> (қолданылған күні: 09.03.2023).
- 18 Thomas J. Peters and Robert H. Waterman, Jr., 2004, 1982. © Перевод. ООО «И.Д. Вильямс», 2005. © Издание на русском языке, оформление. ООО «Альпина», 2011 – 97 с.
- 19 Дене шынықтыру және спорт басқармаларының басқару құрылымы <https://www.gov.kz/memleket/entities/shymkent-sport/about/structure/16/1?lang=kk> (қолданылған күні: 23.02.2023).
- 20 Хэнди Ч. Время безрассудства / Пер. с англ. под ред. Ю. Н. Каптуревского. – СПб.: Питер, 2001 - 28 с.
- 21 ҚР Туризм және спорт министрлігінің Спорт және дене шынықтыру істері комитеті <https://www.gov.kz/memleket/entities/sport/about?lang=kk> (қолданылған күні: 01.03.2023).
- 22 Модели корпоративных культур по Т. Дилу и А. Кеннеди. https://studme.org/79855/menedzhment/modeli_korporativnyh_kultur_dilu_kennedi (қолданылған күні: 17.03.2023).
- 23 Стратегии поведения в конфликтной ситуации. https://studme.org/51700/menedzhment/strategii_povedeniya_konfliktnoy_situatsii_tomasu_killmenu (қолданылған күні: 21.03.2023).
- 24 Алматы қаласының «Шаңырақ» шағын ауданындағы олимпиада резервінің мамандандырылған мектеп-интернат-колледжі, әкімшілік құрылымы. <https://sport-shanyraq.kz/biz-turaly/mekeme-kimshiligini-rylymy/> (қолданылған күні: 16.02.2023).
- 25 Теория культурных измерений. https://studme.org/90309/kulturologiya/teoriya_kulturnyh_izmereniy_hofstede (қолданылған күні: 13.04.2023).
- 26 Система современных обществ <https://www.livelib.ru/author/14905-tolkott-parsons> (қолданылған күні: 15.04.2023).

References

- 1 Belegova A.A. [Bolashak дене shynuktyru mұғalimderiniń refleksivtik mädenietin қalyptastyru]: Dissertaciya... Filosofiya doktory (PhD). – Almaty. 2021. – 156 b.
- 2 Dene shynuktyru zhәне sport turaly Қазақстан Respublikasynuń Заңы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000228> (қолданылған күні: 11.02.2023).
- 3 https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy (қолданылған күні: 25.02.2023).

- 4 Klassifikator special'nostej vysshego i poslevuzovskogo obrazovaniya Respubliki Kazakhstan. <https://testcenter.kz/> (қолданылған күні: 14.01.2024).
- 5 «6B01402 - Dene shynyqtyru zhəne sport menedzhmenti» Bilim beru bardarlamasy. 6B01402 - Dene shynyqtyru zhəne sport menedzhmenti - Қазытынуодары Қараранды университет (keu.edu.kz) (қолданылған күні: 16.01.2024).
- 6 Astana қаласындары Dene shynyqtyru zhəne бұқаралық sport akademiyasy. MBA SPORT MANAGEMENT (apems.edu.kz) (қолданылған күні: 16.01.2024).
- 7 Obozhina. D.A. Upravlenie fizkul'turno-sportivnoj organizaciej: ucheb. posobie/D.A. Obozhina; M-vo obrazovaniya i nauki Ros. Federacii, Ural. feder. un-t. – Ekaterinburg: Izd-vo Ural. Un-ta, 2017. – 76 s.
- 8 Altay H. «Organizational Culture». (Editor: Mehmet T.). Selections from Organizational Behavior Dimensions. 1. Pressing. Ankara. Nobel Publication Distribution. – 2005. – 204 r.
- 9 Serarslan MZ. Sports Management and Case Study Analysis. – Istanbul: Morpa Publications. 2006. – 50 r.
- 10 Taylor F.W. The Principles of Scientific Management. – 1911. – pp. 1-7.
- 11 Fajol' A. Obshchee i promyshlennoe upravlenie / per. B.V. Babina; predisl. A.K. Gasteva. M.: Centr. in-t truda, 1923. – 122 s.
- 12 Meskon M.H., Al'ber M.M., Hedouri F. Osnovy menedzhmenta / per. s angl.; pod red. A.YA. Kibanova. M.: INFRA, 1998. – 512 s.
- 13 SHul'min S.A. Formirovanie kul'tury upravleniya organizaciej predprinimatel'skogo tipa. - CHelyabinsk: UralGUFK. – 2019. – 180 s.
- 14 Frontiera M. [Leadership and Organizational Culture Transformation in Professional Sport]: Dissertation (PhD). – Morgantown, West Virginia. – 2008. – 13 r.
- 15 ZHабakov, V.E. Menedzhment sportivnoj industrii: uchebnoe posobie / V.E. ZHабakov. – CHelyabinsk: Izd-vo YUzhno-Ural. gos. guman.-ped. un-ta, 2018. – 198 s.
- 16 SHul'min S.A., Popov A.N. Metodologicheskie osnovy sportivnogo menedzhmenta: kul'turostroitel'nyj aspekt // Izvestiya Tul'skogo gosudarstvennogo universiteta. Fizicheskaya kul'tura. Sport. – 2020. - Vyp. 5. – S. 121-131.
- 17 Metody organizacii proizvodstva. YAponskij i amerikanskij podhody. <https://knigogid.ru/books/1073272-metody-organizacii-proizvodstva-yaponskiy-i-amerikanskiy-podhody> (қолданылған күні: 09.03.2023).
- 18 Thomas J. Peters and Robert H. Waterman, Jr., 2004, 1982. © Perevod. ООО «I.D. Vil'yams», 2005. © Izdanie na russkom yazyke, oformlenie. ООО «Al'pina», 2011 – 97 s.
- 19 Dene shynyqtyru zhəne sport basqarmalarynuñ basqaru құрылымы <https://www.gov.kz/memleket/entities/shymkent-sport/about/structure/16/1?lang=kk> (қолданылған күні: 23.02.2023).
- 20 Hendi CH. Vremya bezrassudstva / Per. s angl. pod red. YU. N. Kapturevskogo. SPb: Piter, 2001 - 28 s.
- 21 ҚР Turizm zhəne sport ministrliginiñ Sport zhəne dene shynyqtyru isteri komiteti <https://www.gov.kz/memleket/entities/sport/about?lang=kk> (қолданылған күні: 01.03.2023).
- 22 Modeli korporativnyh kul'tur po T. Dilu i A. Kennedi. https://studme.org/79855/menedzhment/modeli_korporativnyh_kultur_dilu_kennedi (қолданылған күні: 17.03.2023).
- 23 Strategii povedeniya v konfliktnoj situacii. https://studme.org/51700/menedzhment/strategii_povedeniya_konfliktnoj_situatsii_tomasu_killmenu (қолданылған күні: 21.03.2023).
- 24 Almaty қаласынұң «Шанурақ» шағын ауданындағы olimpiada rezerviniñ mamandandyryлған mektep-internat-kolledzhi, әkimshilik құрылымы. <https://sport-shanyraq.kz/biz-turaly/mekeme-kimshiligini-rylymy/> (қолданылған күні: 16.02.2023).
- 25 Teoriya kul'turnyh izmerenij. https://studme.org/90309/kulturologiya/teoriya_kulturnyh_izmereniy_hofstede (қолданылған күні: 13.04.2023).
- 26 Sistema sovremennyh obshchestv <https://www.livelib.ru/author/14905-tolkott-parsons> (қолданылған күні: 15.04.2023).

<p>Хат хабарға арналған автор (бірінші автор) Төлегенұлы Нұржан - магистр, аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ, Қазақстан, e-mail: nurzhan_tolegenu@mail.ru ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4906-5051</p>	<p>Автор для корреспонденции (первый автор) Төлегенұлы Нуржан – магистр, старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан, e-mail: nurzhan_tolegenu@mail.ru ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4906-5051</p>	<p>The Author for Correspondence (The First Author) Tolegenu Nurzhan – master’s degree, senior lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: nurzhan_tolegenu@mail.ru ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4906-5051</p>
--	--	--

¹Умирбекова А.Н.^а, ²Бутабаева Л.А., ³Шалабаева Л.И.

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ, Қазақстан

²Ы. Алтынсарин атындағы ұлттық білім академиясы, Астана қ, Қазақстан

³Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ, Қазақстан

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДІҢ ИНКЛЮЗИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ-МАЗМҰНДЫҚ МОДЕЛІ (ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІ ЖӘНЕ СПОРТ МАМАНДЫҒЫ МЫСАЛЫНДА)

Умирбекова Акерке Нурланбековна, Бутабаева Лаура Аскарровна, Шалабаева Лаура Исмаилбековна

Болашақ педагогтердің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделі (дене мәдениеті және спорт мамандығы мысалында)

Аңдатпа. Бұл зерттеу болашақ педагогтердің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастырудың құрылымдық – мазмұндық моделін ұсынуға арналған. Зерттеуге дене мәдениеті және спорт пен бастауыш білім беру педагогтері қатысты, аталған мамандықтардың дайындығындағы әдістемелік ерекшеліктер қарастырылды. Зерттеу кезінде болашақ педагог маман даярлығының психологиялық ерекшеліктері, педагогикалық және әдістемелік мүмкіндіктері талданды. Болашақ педагогтердің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастырудың моделінің құрылымдық компоненттері мен негізгі сипаттамалық көрсеткіштері, деңгейлері берілді. Зерттеуге екі мамандықтан жалпы 165 білімалушы қатысты. Сауалнамалық зерттеу кезінде негізгі инклюзивті білім беру жүйесіне қарым – қатынастың басты мәселелері талданды. Инклюзивті құзыреттілік ұғымына, инклюзивті білім беру ортасын құрудың тиімді шарттарына, негізгі әлемдік тәжірибеде ұтымды қолданылып жүрген модельдерге теориялық талдау жасалып, тиімді тетіктері ұсынылған модельде ұтымды пайдаланылды. Зерттеу нәтижесі бойынша қорытынды мен ұсыныстар берілді. Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі ІРН АР19576707 «Оқытудың әмбебап дизайны технологиясы (UDL) арқылы болашақ педагогтердің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыру» жобасы аясында қазақстандық ғалымдар жүргізді.

Түйін сөздер: құрылымдық – мазмұндық модель, дене мәдениеті және спорт болашақ педагогы, инклюзивті құзыреттілік.

Umirbekova Akerke Nurlanbekovna, Butabaeva Laura Askarovna, Shalabaeva Laura Ismailbekovna

Structural and content model for the formation of inclusive competence of future teachers (using the example of the specialty physical education and sports)

Abstract. The purpose of this study is to propose a structural and content model for the formation of inclusive competence of future teachers. Future teachers of physical education and sports and primary education took part in the study, and the methodological features of the preparation of these specialties were examined. During the study, psychological characteristics, pedagogical and methodological possibilities for preparing a future teacher were analyzed. The structural components and main characteristic indicators and levels of the model for the formation of inclusive competence of future teachers are given. A total of 165 students of two specialties took part in the study. During the questionnaire study, the main issues of attitude towards the system of basic inclusive education were analyzed. A theoretical analysis of the concept of inclusive competence, effective conditions for creating an inclusive educational environment, rationally used models in the main world practice, and also rationally used effective mechanisms in the proposed model were carried out. Based on the results of the study, conclusions and recommendations were given. This study was conducted by Kazakh scientists, within the framework of the project of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan IRN AP19576707 «Formation of inclusive competence of future teachers through the technologies of universal learning design (UDL)».

Key words: structural and content model, future physical education and sports teacher, inclusive competence.

Умирбекова Акерке Нурланбековна, Бутабаева Лаура Аскарровна, Шалабаева Лаура Исмаилбековна

Структурно-содержательная модель формирования инклюзивной компетентности будущих педагогов (на примере специальности «Физическая культура и спорт»)

Аннотация. Целью данного исследования является предложить структурно-содержательную модель формирования инклюзивной компетентности будущих педагогов. В исследовании приняли участие будущие педагоги физической культуры и спорта и начального образования, были рассмотрены

методические особенности подготовки этих специальностей. В ходе исследования были проанализированы психологические особенности, педагогические и методические возможности подготовки будущего учителя. Приведены структурные компоненты и основные характерные показатели и уровни модели формирования инклюзивной компетентности будущих учителей. Всего в исследовании приняли участие 165 обучающихся двух специальностей. В ходе анкетного исследования были проанализированы основные вопросы отношения к системе базового инклюзивного образования. Проведен теоретический анализ понятия инклюзивной компетентности, эффективных условий создания инклюзивной образовательной среды, рационально используемых моделей в основной мировой практике, а также рационально использованы эффективные механизмы в предложенной модели. По результатам исследования были сделаны выводы и даны рекомендации. Данное исследование было проведено казахстанскими учеными в рамках проекта МОН РК ИРН АР19576707 «Формирование инклюзивной компетентности будущих педагогов через технологии универсального дизайна обучения (UDL)».

Ключевые слова: структурно-содержательная модель, будущий педагог физической культуры и спорта, будущий педагог начального образования, инклюзивная компетентность.

Негізгі ережелер. Болашақ педагог мамандарды даярлау үдерісінде (соның ішінде дене мәдениеті және спорт мамандары) инклюзивті құзыреттілікті жаңаша әдіс – тәсілдерді ұтымды түрде қолдану негізінде жаңа модель құрылымы мен мазмұндық ерекшеліктерін ұсыну өзектілігі айқын, себебі жаңаша модель инклюзивті білім беру жүйесінің әлеуметтік маңызын көрсетеді. Болашақ педагог мамандардың инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыру бойынша жаңаша моделді ұсыну тәжірибесі инклюзивті білім беру бойынша жаңа заңнамалар, ережелерді құрастыруға, жүйелі өзгерістерді енгізуге, инклюзивті білім беруге қарым – қатынасты жақсартуға өзіндік үлесі бар. Болашақ педагогтердің инклюзивті құзыреттілігін UDL оқытудың әмбебап дизайнын ұтымды игеру арқылы мазмұндық ерекшеліктерін көрсетудің өзіндік мәні бар екенін көреміз.

Кіріспе. Инклюзивті білім беру үдерісінің жүйелі жұмысындағы ең алғашқы мәселелердің бірі инклюзивті білім беруді жалпы білім беру мектептеріне ендіру мен негізгі заңнамалық құжаттарын әзірлеу. Заңнамаларда көрсетілген инклюзивті білім беруді дамытудың басым бағыттары негізгі тәжірибелік мүмкіндіктерді көрсетеді. Инклюзивті білім беру үдерісі тең деңгейде қоғам сұранысын ескеру, білім беру жүйесі даму тенденцияларын ескеру, жалпы білім беру мектептерінің даму деңгейін ескеру, инклюзивті білім беруді тиімді ендіруге ықпалы бар бірлестіктерді ескеру арқылы жүруі керек. Үдерістің ендіру сапасын айқындайтын екінші бағыт қаржыландыру саясаты, білім беру мекемелерін арнайы жабдықтау, білім беру бағдарламаларымен қамту, сапалы да білікті маман дайындау қажеттілігін жүйелі түрде қамтамасыз етуге әсер етеді. Сондай ақ инклюзивті білім беруді қамтамасыз ету үшін қолайлы және қауіпсіз орта құру. Инклюзивті білім беруді ендірудің жүйелілігін қамтамасыз ететін тағы бір басты фактордың бірі заманауи және тәжірибеде өз тиімділігін көрсеткен арнайы әдістемелік қамтамасыз ету. Оның қатарына

инклюзивті ортада сапалы түрде қызмет етуге даяр педагог мамандарды даярлау мазмұнына ұтымды технологияларды, әдіс – тәсілдерді, оқыту әдістерін ендіру арқылы, тәжірибеде қызмет етуге қажетті негізгі құзыреттіліктерді қалыптастыру үдерісінің деңгейін көтеру. Ол өз кезегінде инклюзивті білім беру саласы бойынша заманауи тенденцияларды зерттеу арқылы, тәжірибеде тиімділігін тексеру негізінде ұтымды нұсқаларын ұсыну қажеттілігінің өзектілігін айқындайды. Сонымен қатар, инклюзивті білім беру жүйесінің сапасы артуы үшін басқару тетіктерін жетілдіру қажеттілігі басты мәселелердің бірі болып табылады. Инклюзивті білім беру жалпы мектептерде сапалы болуы, әр мекемеде ұжымдық басқару жүйесінің орнықты болуының мәні зор.

Жүргізілген зерттеудің мақсаты, болашақ педагог мамандардың (дене мәдениеті және спорт мамандығы мысалында) кәсіби даярлығы үдерісінде болашақ қызметі аясында инклюзивті білім беру ортасында сапалы қызметі үшін қажетті инклюзивті құзыреттілікті қалыптастырудың құрылымдық – мазмұндық моделін ұсыну. Зерттеу жұмысының басты міндеттемелері төмендегідей сипатта берілген, болашақ педагог мамандардың даярлық үдерісінде инклюзивті құзыреттілікті қалыптастыру моделінің әдіснамалық тұғырларын көрсету, негізгі компоненттері мен көрсеткіштерін айқындау, болашақ дене мәдениеті және спорт мамандығы білім алушыларының инклюзивті білім беруге қатынасын айқындау арқылы, инклюзивті құзыреттілікті қалыптастыруды заманауи оқыту технологиясы әмбебап дизайн арқылы жүргізудің тиімді тетіктерін көрсету.

Әдістер мен материалдар. Ғылыми зерттеу барысында ғылыми, психологиялық, педагогикалық, білім беру бағдарламалары, тұжырымдамалар мен дене мәдениеті мен спорт мамандарын даярлау ерекшеліктерін ескеруге қажетті еңбектерге талдау жүргізілді, болашақ педагог мамандарда инклюзивті құзыреттілікті қалыптастырудың ерекшеліктерін ескеру үшін түрлі ұсынылған моделдердің мүмкіндіктері

талданды, инклюзивті құзыреттілік ұғымына анықтама беріліп, инклюзивті білім беру үдерісін сапалы түрде жүргізуге қажетті құзыреттілік мәні мен мазмұны, оны қалыптастырудың негізгі компоненттері мен көрсеткіштері, әдіс – тәсілдері көрсетілді. Болашақ дене мәдениеті және спорт мамандығы, болашақ бастауыш білім беру педагогтері арасында сауалнама жүргізіліп негізгі инклюзивті білім беру үдерісіне қатынасы мен негізгі ұғымдарды игеру деңгейі айқындалып көрсетілді. Болашақ педагог мамандарды даярлау үдерісінде инклюзивті құзыреттілікті қалыптастырудың құрылымдық – мазмұндық моделі ұсынылды. Зерттеу нәтижелері бойынша қысқаша қорытынды мен ұсыныстар берілді.

Нәтижелер мен талқылаулар. Өз зерттеулерінде авторлар дене шынықтыру және спорт студенттерінің түрлі жеке мүмкіндіктеріне сай нейрожүйелер және ақпараттық технологиялар арқылы әсер етудің педагогикалық мүмкіндіктерінің моделін ұсынған. Модельдің негізгі міндеттемелері, инклюзивті білім беру мүмкіндіктерін арттыру, мүмкіндігі шектеулі білім алушыларды кіріктіріп оқыту, әлеуметтік түрде бейімдеу, дене оңалту шараларын жүргізу, спортпен шұғылдануға тұрақты қызығушылығын арттыру арқылы теориялық және әдістемелік түрде негіздеме берген. Моделді қолдану барысында оқыту үдерісінде инновациялық педагогикалық амалды қолданған, оның ішінде ақпараттық технологиялар арқылы студенттердің ғылыми іс – әрекетін арттыру, нейрожүйелер арқылы қашықтан оқыту жүйесін қолдану, сондай ақ спорт түрлеріне сай тәжірибелік сабақтар тиімділігін көрсеткен. Моделді қолдану барысында зерттеушілер мынадай нәтижелерге қол жеткізген, қозғалыс дағдыларын дамыту, қызметтік мүмкіндіктерін арттыру мен дене сапаларын дамыту, мүмкіндігі шектеулі білім алушылардың спорттық жарыстарға қатысуға қызығушылық артуы, жалпы, арнайы және психологиялық дайындық деңгейінің жоғарылауы, қажетті құзыреттіліктердің қалыптасу деңгейінің жоғарылауы [1].

Өз мақаласында автор студенттерді инклюзивті білім беруге дайындық моделін құрастырған, моделді құрастыру үш кезеңнен тұрады (мақсаттылық, технологиялық, нәтижелік), бірінші кезеңге сай, негізгі мақсат және міндеттемелері айқындалған, оның негізінде жеке тұлғалық бағыттылығы, инклюзивті білім беру жағдайында негізгі іс – әрекет теориялық тұжырымдамаларын жасаған, негізгі оқытудың технологиялық мүмкіндіктерін анықтау. Екінші кезеңге сай, болашақ педагог мамандардың дайындық мазмұны берілген, өз зерттеулеріне сай модульдық технология қолданылған, модуль мазмұны бағдарлау, талдамалық және кәсіби

құзыреттіліктерді қалыптастыруға бағытталған. Үшінші деңгейге сай, бағалау материалдары іріктелген оның нәтижесінде модель дайындық барысындағы әсерін мониторинг жасау мүмкіндігі болған. Берілген модель нәтижесінде педагог мамандардың кәсіби даярлығы кіріктірілген үш компонентті моделді ұсыну арқылы нәтижелі түрде іске асқандығын көрсеткен [2].

Авторлар өз зерттеуінде инклюзивті білім беру ортасын құрудағы құндылықты моделін ұсынады, жалпы болашақ дене мәдениеті және спорт мамандарын дайындаудағы құзыреттілік тұғыр маңызын атап өтіп, оның негізінде дене мәдениеті және спорт мамандарын инклюзивті ортаға даярлау моделінің негізгі ұстанымдарын ұсынады, яғни оның негізгі компоненттері: рухани – адамгершілік, валеологиялық, кәсіби, мәдениеттік, эстетикалық, зерттеушілік, ұжымдық, ұйымдастырушылық, түзету мен оңалту жұмыстарын жүргізе алуға қабілеттілік сапаларын қамту керектігін көрсеткен. Сондай-ақ ұсынған дидактикалық модель атқаратын негізгі қызметтерді көрсеткен: бағдарлау, мәндік, ізгілік, олар болашақ мамандарға негізгі құзыреттіліктерді (академиялық, кәсіби, әлеуметтік, жеке тұлғалық), инклюзивті білім берудің негізгі құндылықтарын ескеріп, негізгі мақсат пен міндеттемелерді қалыптастыруға әсер етеді. Дидактикалық модел негізгі төрт бөлімнен тұрады, жалпымәдени, құрылымдық – мазмұндық, әдістемелік, іс-әрекеттік, сонымен қатар болашақ дене мәдениеті және спорт педагог мамандарының инклюзивті ортаға дайындығы негізгі модульде берілген базалық пәндерді игеру арқылы, психологиялық, педагогикалық, мәдени білімдерін арттыру негізінде қажетті құзыреттіліктерді қалыптастыру арқылы іске асатынын көрсеткен [3].

Мақала негізіндегі зерттеулеріне сәйкес авторлық бірлестік төмендегідей кәсіби инклюзивті құзыреттілік модел мазмұнын берген, ол мазмұнға сәйкес кәсіби инклюзивті құзыреттілік: мақсат пен мотивациясын қамтушы блок, білім беру мазмұнын қамтушы тұжырымдамалық, моделге сай қалыптасу деңгейін көру үшін бағалаушылық, негізгі қалыптастыру негізін қамтитын үдерістік блоктан тұрады. Мотивациялық – мазмұндық блок негізгі: әдістер, тәсілдер, ұстанымдар, технологиялар, мазмұндық элементтер, қажетті шарттар мен негізгі кезеңдерден тұрады. Тұжырымдамалық – мазмұндық блок: жүйелілік, субъективтілік, негізгі кәсіби құзыреттіліктердің қалыптасуын қамтиды. Бағалаушылық – талдаушылық блок, білім алушылардың белсенділігін, кәсіби ынтасын, жүйелілігі мен ұтқырлығын қамтиды. Үдерістік – ұйымдастырушылық блок, болашақ білім алушының инклюзивті құзыреттілігін, мүмкіндігі шектеулі

білім алушылармен дұрыс жұмыс ету құзыреттілігін қалыптастыруды қамтиды [4].

Білім алушылардың интеграция деңгейіне сай инклюзивті білім беру формалары әр түрлі болады: толық және үздіксіз интеграция, толық емес үздіксіз интеграция, уақытша интеграция, кезеңдік интеграция, қашықтан оқыту. Осыған сәйкес толық және үздіксіз интеграция кезінде мүмкіндігі шектеулі бала жалпы білім беру сыныбында оқиды. Толық емес үздіксіз интеграция кезінде оқу және оқудан тыс уақытты жартылай жалпы білім беру сыныптарында өткізеді. Уақытша интеграция білім алушылар жалпы сынып оқушыларымен тек арнайы іс – шаралар кезінде қарым – қатынасқа түседі. Кезеңдік интеграция мүмкіндігі шектеулі білім алушылардың тек әлеуметтік байланыс үшін жалпы білім беру сыныптарымен қатынасқа түседі. Қашықтан оқыту мүмкіндігі шектеулі бала білім алуына мүмкіндік беретін оқыту формасы [5].

Авторлар өз еңбегінде дене мәдениеті және спорт мысалында инклюзивті білім беру моделдеріне сәйкес арнайы қарым – қатынас модулдерінің көптеген нұсқасын көрсеткен:

- әлеуметтік, психологиялық және педагогикалық модуль;

- медициналық -әлеуметтік модуль;
- мәдени модуль;
- спорттық – сауықтыру модулі;
- кәсіби бағдар мен бейімделу модулі;
- диагностикалық модуль;
- кеңес беру модулі;
- ғылыми – әдістемелік модуль;
- ұйымдастырушылық – басқарушылық модуль;
- ақпараттық – талдамалық модуль;
- материалдық техникалық модуль;
- қоғамдық байланыс модулі [5].

Дене мәдениеті және спорт мамандарын дайындаудағы модель бойынша болашақ маман бойында медициналық, биологиялық, психологиялық, педагогикалық білімдерді игерген, мүмкіндігі шектеулі білім алушылар ерекшеліктерін білетін, дене шынықтыру саласында білікті, инклюзивті дене мәдениеті және спорт саласын меңгерген болуы керек. Ұсынылған модель төрт компоненттен құралған: мотивациялық, когнитивті, іс – әрекеттік, рефлексиялық компоненттер. Оның негізінде болашақ кәсібіне деген жоғары деңгейлі қызығушылығының болуы, инклюзивті білім беруге қатысты білімін толықтыру мүмкіндігінің жоғары деңгейі. Мүмкіндігі шектеулі балалардың дене дамуы ерекшеліктерін, психологиялық ерекшеліктерін түсіну, арнайы жаттықтыру әдістерін тиімді қолдана алу, өзіндік іс – әрекетін, эмоциялық деңгейін басқару мүмкіндігінің болуы [6].

Инклюзивті құзыреттілікті қалыптастыру үшін қажетті шарттардың болуы қажеттілігін көрсеткен, зерттеушілер пайымдауынша, білім алушы жастардың ең жақын қызығушылық аясын қалыптастыру, ол инклюзивті құзыреттіліктің қалыптасуына тікелей әсері бар, білім алушылар қызығушылығын ескеріп жаңаша орта құру жаңа мүмкіндіктер мен алғышарттарды, болашақ мамандарды инклюзивті ортаға даярлаудың алғышарттарын қалыптастырып, заманауи талаптарды ескеріп нарықтық жағдайға маман қажеттілігін тұрақтандырып, болашақ инклюзивті ортада өзіндік орнын маман ретінде тануға мүмкіндік береді [7]. Көптеген зерттеулерде инклюзивті білім беру ортасын құрудың негізгі шарттарын көрсеткен: цифрлық жауапкершілік, яғни цифрлық технологиялардың білім алушылар денсаулығына зиянын келтірмеу арқылы, қауіпсіз заманауи технологияларды тиімді қолдану, сандық ойлау жүйесін дамыту, яғни заманға сай құралдарды өз өмірінде ұтымды қолдану үшін қажетті ойлау дағдыларын қалыптастыру, бірлескен сыныптар, білім алушының қолжетімділігі, барлық балаға білім беру ортасының қолайлы болуын қамтамасыз ету, инновациялық педагогика, білім алушының жеке мүмкіндіктерін ескеру арқылы инновациялық әдіс – тәсілдерді ұтымды пайдалану, өмірлік дағдылар мен жұмыс күшінің болуы, бұл бір пайдалы білім берудің сипаты, яғни білім алушыға берілген әр білім өмірінде қолданысқа жарамды болуын қадағалау, білім алушыларды студенттер жетекшілігімен оқыту, бұл бір дуалды білім беру үдерісінің айқын көрінісі, яғни болашақ педагог мамандарды болашақ өзі қызмет ететін ортада қалыптастыру, болашақ білім алушыларынан тьюторлық қызмет ету дағдысын қалыптастыру арқылы оқыту, жоғары білім беру мекемелері мен жалпы білім беру мектептерінің бірлескен қызметін арттыру, заманауи трендтерді үнемі ескеру арқылы, тәжірибеде сапалы нәтиже көрсеткен жаңа технологияларды білім беру үдерісіне ендіру [8-10], бұл басым бағыттар біздің зерттеуіміздегі негізгі пән, құрылымдық – мазмұндық модельді құруға негіз бола алады. Ғалымдар өз зерттеуінде заманауи мектептің сапалы кеңістігін құрудың негізгі ұстанымдарын көрсеткен: қайта құруға икемді құрылым болуы, сырттан келетін тұтынушылар үшін негізгі ресурстардың ашық болуы, экономикалық және адам ресурстарын пайдалану бойынша тиімділігі, экологиялық және ұзақ уақытқа жарамды техникалық қамтамасыз ету, заманауи дизайн, қолайлы және қолжетімді орта, демалыс орындары мен ойынға арналған кеңістіктің болуы, қала немесе тұрғылықты жердегі арнайы байланыс болуы, мектептегі құралдардың қызметтерінің аясы кең және қолжетімді болуы, дербестік, жеке стиль

болуы, бала жасын ескеру негізінде құрылған арнайы оқу және демалыс, ойын орталарының болуы. Сонымен қатар, білім беру бағдарламаларының икемділігі, интегративтілігі мен жеке дербестігінің болуы маңызды [11]. Оқу дербестігі білім алушының жеке ерекшелігін ескеріп арнайы білім беру ортасын құру маңыздылығы, болашақ педагог мамандарды даярлау үдерісінде оқу дербестігін ескеріп қолайлы орта құру дағдыларын, арнайы құзыреттіліктерін қалыптастыру мүмкіндіктері [12].

Қазақстан Республикасында жоғары білімді және ғылымды дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында, озық кадрлық қамтамасыз ету моделіне көшу жөніндегі бөлімінде, мамандар дайындаудағы негізгі, заманауи сұранысты анықтауға арналған форсайт әдістерін анықтау, біліктілік мүмкіндіктерін көрсететін деңгейлік талдау жүргізу, жаңа буын мамандарын оқыту. Жоғары оқу орындарында маман дайындау үдерісі түлектің негізгі моделін ескеріп құрылуы, «Жайлы мектеп» жобасы аясында жаңа сұлбадағы педагог мамандарды дайындау қажеттілігін көрсеткен, болашақ педагог мамандардың ғылыми құзыреттілігін арттыру бойынша арнайы пән мазмұнын ендіру қажеттілігін алға тартады [13].

Сапалы инклюзивті білім беру ортасын құру үшін, білім субъектілерінің және қоршаған ортаның инклюзивті мәдениетін дамыту қажеттілігінің мәні зор, өйткені инклюзивті мәдениет ол, инклюзивті көзқарас, құндылықтар, интеграциялық амал негіздерін, инклюзивті оқыту тетіктерін толық қамтиды. Сондай ақ инклюзивті ортадағы басқару үдерісінің мәні зор деп жоғарыда атап өткендей, әр бастама үдеріс жүйелі түрде жүруі үшін, ғылым мен білім тенденцияларын дер кезінде саралап, соған сай әр қадамды дұрыс басқару арқылы ұйымдастыру қажеттілігі бар екенін көре аламыз. Оның қатарына сапалы да, білікті мамандардың даярлығы мен қолайлы және қауіпсіз білім ортасын құру шарттары, әр кезеңде этикалық нормалардың сақталуы кіреді. Сонымен қатар, инклюзивті білім беру жүйесіндегі ешбір оқшаулауға жол бермейті, ешкімнің жеке тұлғасына нұсқан келтірмеуші тілдің болуы аса маңызды. Яғни біздің болашақ мамандарымыздың өзіндік тұлғасы және өзге тұлғасына деген құрмет пен, дұрыс қарым – қатынастың тірегі инклюзивті тіл тетіктерін қалыптастыру қажеттілігі айқын.

Осы орайда біз, болашақ педагог мамандардың инклюзивті білімін тексеру, жалпы ұғымдық аппарат қалыптасу деңгейін анықтау мақсатында сауалнама жүргізілді. Сауалнама барысында көрсетілген сұрақтар келесідей (Инклюзивті білім берудің сапалы деңгейі дегенді қалай түсінесіз, Инклюзивті білім беру нормативті – құқықтық құжаттармен таныссыз

ба, Сіздің ойыңызша, ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар қай мекемеде білім алуы керек, Болашақ кәсіби іс – әрекетте мүмкін болатын ерекше білім беру қажеттілігі бар бала категорияларын атаңыз, Инклюзивті білім беруді қалай түсінесіз, оның ұстанымдары, негізгі тұжырымдамалық негіздері, Сіздің ойыңызша жалпы білім беру мектептерінде инклюзивті білім беруді тиімді ендіру үшін не қажет, Сіздің ойыңызша инклюзивті ортада қызмет ету үшін педагог маманға қандай негізгі құзыреттіліктер қажет, Сіздің тәжірибеңізде, инклюзивті ортада қызмет ету болды ма, Сіздің ойыңызша инклюзивті ортада тиімді қызмет үшін арнайы бағдарлама қажеттілі бар ма, Сіз өзіңізді инклюзивті ортаға психологиялық және әдістемелік түрде даярмын деп есептейсіз бе) сауалнамаға дене мәдениеті және спорт мамандығының магистранттары, бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығының магистранттары қатысты. Біздің магистрлік деңгей таңдау себебіміз, белгілі деңгейдегі кәсіби құзыреттілігі қалыптасқан, бүгінде қосымша қызметке және орта мектеп жағдайында инклюзивті білім беру деңгейімен таныстығы бар екендігі ескерілген. Жалпы сауалнамаға дене мәдениеті және спорт мамандығы бойынша 1-2 курс магистратура бойынша – 57 магистрант, бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығы бойынша – 108 магистрант қатысты. Жалпылама қазақ тобы магистранттары қамтылды.

Зерттеу нәтижесіне сәйкес, білім алушылардың берген жауаптарына талдау жасау кезінде төмендегідей нәтижелерге қол жеткіздік. Сауалнаманың кей сұрақтары ашық жауапты қажет етеді, кей сұрақтары ия/жоқ жауабына ие. Білім алушылардың басым көпшілігі инклюзивті білім ортасында сапалы білім деңгейін арнайы білім беру бағдарламаларымен сипаттаған, білім алушылар жауабынан біз күнделікті қызметте ерекше білім қажеттілігі ендірілмеген сыныптың өзінде, сабақ барысындағы уақыт тапшылығы мен бастауыш деңгейде сыныптағы бала саны көп екендігін атап өткен. Бала саны көп сыныпқа ерекше қажеттілігі бар балаларды кіріктіріп оқуда қиындық болатынын, білім деңгейі төмендейтінін, бала саны бір сыныпта 25 тен аспауы керек екендігін көрсеткен. Инклюзивті білім беру жүйесін сапалы деңгейге көтеруге арналған құжаттамалық база бар екенін, білім беру үдерісі кезінде олармен таныс болғандығын атап өтуге болады. Ерекше білім қажеттілігі бар балалардың жалпы білім беру мекемесінде оқыту керек дегендер саны 50 %, үй жағдайында оқытылу керек дегендер саны 30 %, арнайы білім беру мекемелерінде оқытылу керек дегендер саны 20 % құрайды. Жалпы магистранттардың ерекше

білім беру қажеттілігі бар балалардың қай категориясы жалпы білім беру мектептеріне кіріктіріліп оқытыла алатындығы туралы ақпаратпен таныстық деңгейі де, тікелей алдыңғы сұрақпен байланысты 50 % - 30 % - 20 %, өйткені бала категориясын анық білмегендіктен осындай көрсеткіш берілді деп пайымдай аламыз. Жалпы білім алушылар ұстаным мен тұжырымдамалық негізгі көп жағдайда құндылық бағдарларларын көрсеткен, білім алушылар жауаптарының арасында білім беру ортасы толерантты, түсініспешілікке құрылған, ізгілікке негізделген болу керек деп берген. Инклюзивті білім беруді жалпы білім беру мекемелеріне тиімді ендіру үшін арнайы жабдықталу мен арнайы бағдарламалар қажет екенін көрсеткен. Келесі сұрақ, құзыреттіліктерге келер болсақ, бұл тұста біз сауалнама жүргізген мамандар арасындағы ерекшелікті айқын байқаймыз. Бастауыш білім мамандары ата – анамен дұрыс байланыс орнату, коммуникативтік дағдылардың жоғары болуы, диагностика жүргізе алу, яғни бастауыш деңгейдегі баланың танымдық үдерістерінің даму деңгейлерін дұрыс анықтай алу қабілеті, дидактикалық, тәрбиелік және әлеуметтік дұрыс орта қалыптастыру дағдыларын атап өткен. Ал дене мәдениеті және спорт білім

алушылары, баланың дене даму деңгейлерін анықтау, психологиялық қабылдау деңгейін, баланың қабілетін дұрыс бағалай алу мүмкіндіктерін көру үшін маман дайындығы кезінде медициналық және психологиялық пән мазмұны басып болу керектігін көрсеткен. Осы тұста біз болашақ педагог мамандардың әдістемелік ерекшеліктерін толық көре аламыз. Инклюзивті ортада қызмет етіп көрген білім алушылар саны 30 % құрайды, бұл көрсеткіш біз үшін аса құнды, өйткені берілген жауаптардың тәжірибеге байланыстылығының көрсеткіші деп білеміз. Білім алушылардың 90 % мектеп жағдайында арнайы білім бағдарламалары қажет екенін көрсеткен. Ал білім алушылардың болашақ қызметіне даярлығына келер болсақ, басым көпшілігі 60 % дан жоғары саны даяр екенін көрсеткен, ол магистранттардың қосымша қызмет етуімен байланысты деп есептейміз, ал қалған білім алушылардың басым көпшілігі психологиялық тұрғыдағы даярлықтың аз екенін, қиындық бар екенін атап айтқан. Зерттеу нәтижелеріне сәйкес болашақ дене мәдениеті және спорт мамандары мен болашақ бастауыш білім беру педагогтеріне арналған салыстырмалы модельді 1 – кесте түрінде сипаттап ұсынамыз.

1-кесте – Болашақ дене мәдениеті және спорт пен бастауыш білім беру педагогтерінің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастырудың құрылымдық – мазмұндық моделінің салыстырмалы сипаттамасы

№	Модельдің құрылымдық – мазмұндық сипаттамасы	Дене мәдениеті және спорт педагогтері бойынша	Бастауыш білім беру педагогтері бойынша
1	Мақсаты	Болашақ дене мәдениеті және спорт мамандарының инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыру	Болашақ бастауыш білім педагогтерінің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыру
2	Негізгі ұстанымдар	Оқу ортасында пайдаланылатын ақпарат пен оқу материалдары қолжетімді болуы; берілген ақпарат икемді болуы; берілген ақпарат қарапайым және түлғаның жеке ерекшеліктерін ескеріп ұйымдастырылуы; берілген білім қабылдауға ыңғайлы және қолжетімді болуы; білім ортасында қателік жіберуге мүмкіндік болуы; дене мүмкіндіктерінің даму деңгейін ескеру арқылы білім ортасының ұйымдастырылуы; білім беру кеңістігінің ыңғайлы болуы; оқу ортасы білім алушылар мен оқытушыға қолайлы болуы.	
3	Компоненттер мен көрсеткіштері	<i>Мотивациялық компонент</i>	
		Болашақ дене мәдениеті және спорт мамандығы бойынша кәсіби қызметіне тұрақты қызығушылықтың болуы, үнемі өз саласы аясында болашақта білімін үнемі жетілдіруге ұмтылысының болуы. Болашақ педагогтердің инклюзивті білім алуға өзіндік қызығушылығының, жоғары оқу орнында инклюзивті білім бойынша игерген теориялық білімін, болашақ тәжірибесінде тұрақты қолдануға ынталы болу. Өз саласына сай инклюзивті білім беру жүйесінің дамуына сай инновациялық әрекеттерді және өзгертулерді қадағалау.	Болашақ бастауыш білім беру педагогтерінің өз кәсіби қызметіне тұрақты қызығушылығының болуы, өз мамандығы бойынша болашақ кәсіби құзыреттілігін жетілдіруге ұмтылу және бастауыш білім беру деңгейіне сай инклюзивті ортада инновациялық әрекетті іске асыруға даярлығының болуы. Кәсіби даярлығы барысында игерілген теориялық білімін тәжірибеде тиімді қолдану дағдысы.

		<i>Танымдық компонент</i>	
		Инклюзивті білім беру ортасында қызмет ету үшін қажетті ұғымдық аппаратты білу, болашақ оқу ортасына қажетті инклюзивті білім қажеттілігінің негізгі категорияларын білу, баланың дене даму деңгейлерін, мүмкіндіктерін, медициналық және биологиялық көрсеткіштерді білу, спорттық – сауықтыру сипатындағы оналту шараларын дұрыс бағытта жүргізе алу білімінің болуы;	Инклюзивті білім беру ортасында қызмет ету үшін қажетті ұғымдық аппаратты білу, 7-11 жас аралығындағы балалардың психологиялық және танымдық даму ерекшеліктерін білу; инклюзивті ортаға кіріктіріліп білім алуға бейім балалар даму ерекшеліктері туралы білімінің болуы, негізгі жас аралығына сай диагностикалық зерттеу жүргізе алу туралы білімінің болуы;
		<i>Іс – әрекеттік және рефлексивтік компонент</i>	
		Инклюзивті және дене мәдениетінің әдістемелерін, формаларын, тәсілдерін қолдана алу. Инклюзивті білім беру жағдайында эмоционалды тұрақтылықтың болуы, өзіндік дамуға ұмтылысының тұрақты болуы. Болашақ кәсіби іс – әрекетіндегі рефлексивтілік қабілет.	Инклюзивті және бастауыш мектепте қажетті әдістемелерін, формаларын, тәсілдерін қолдана алу. Инклюзивті білім беру жағдайында эмоционалды тұрақтылықтың болуы, өзіндік дамуға ұмтылысының тұрақты болуы. Болашақ кәсіби іс – әрекетіндегі рефлексивтілік қабілет.
4	Деңгейлері	Жоғары, орта, төмен	
5	Негізгі әдістемелік аппарат	Болашақ дене мәдениеті және спорт пен бастауыш білім беру педагогтерінің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыруда оқытудың әмбебап дизайнын (UDL) қолдану. Негізгі қолдану тетіктері: қарым – қатынас әдістерінің әмбебап және көп түрлі болуы; ақпаратты ұсынудың әмбебап және көп түрлі болуы; әрекет ету мен өзін – өзі көрсету әдістерінің әмбебап және көп түрлі болуы.	
6	Нәтижесі	Болашақ дене мәдениеті және спорт педагогтерінің инклюзивті білім беру жағдайында қызмет етуге даярлығы, инклюзивті құзыреттілігінің қалыптасуы.	Болашақ бастауыш білім педагогтерінің инклюзивті білім беру жағдайында қызмет етуге даярлығы, инклюзивті құзыреттілігінің қалыптасуы.

Қорытынды. Болашақ педагогтердің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастырудың құрылымдық – мазмұндық моделін ұсыну кезінде біз төмендегідей қорытындылар жасай аламыз:

– инклюзивті құзыреттілікті қалыптастыруда жаңа модель ұсыну еліміздегі инклюзивті білім беру ортасының мүмкіндіктерін арттырады, кіріктіріліп оқыту деңгейлерін қалыптастырады, білім алушыларды әлеуметтік бейімдеуге жағдай жасайды, әр мамандықтың ерекшелігіне сәйкес жаңа әдістемелік тетіктерді көрсетеді, оналту шараларын жүргізуге, сауықтыру шараларын жүргізуге мүмкіндік береді, білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді.

– Болашақ педагогтерді даярлау үдерісінде инклюзивті білім беруді сапалы кіріктіруге қажетті теориялық, құқықтық, тәжірибелік білімдермен қаруландыру, кәсіби даярлық пәндерінің мазмұнына

инклюзивті білім беруді кіріктіру, педагог мамандарды даярлауға арналған әдістемелік курстар дайындау. Заманауи инклюзивті тәжірибенің озық үлгілерін кәсіби даярлық деңгейін жетілдіруге тиімді ендіру, болашақ педагог мамандардың кәсіби тәжірибесі инклюзивті білім беру жағдайындағы мекемелерде өткеру қажеттілігінің бар екенін көрсетеді.

– зерттеу нәтижесінде болашақ педагогтер (дене мәдениеті және спорт пен бастауыш білім беру мамандықтарының) инклюзивті құзыреттіліктерін қалыптастыру моделінің, мақсаты, компоненттері мен көрсеткіштері, деңгейлері, әдістемелік ерекшеліктері мен нәтижесі көрсетілді.

– болашақ дене мәдениеті және спорт педагогтері мен бастауыш білім педагогтеріне он сұрақтан тұратын авторлық сауалнама жүргізіліп, нәтижелері көрсетілді, мамандық сипатына сай ерекшеліктері ескеріліп жеке талдау жасалынды.

Әдебиеттер

- 1 Болдов А.С., Карпов В.Ю., Аленуров Э.А., Шакиров М.Р. Модель инклюзивного педагогического подхода к физическому воспитанию студентов с ограниченными возможностями здоровья и различной степенью инвалидизации // Ученые записки университета Лесгафта. - 2020. - №6 (184). – С. 27-33.
- 2 Самарцева Е.Г. Модель подготовки бакалавров к инклюзивному образованию // Ученые записки ОГУ. Серия: Гуманитарные и социальные науки. - 2016. - №4 (73). – С. 338-343.

- 3 Андрианова Е.И. Модель подготовки педагога физической культуры к работе в инклюзивной образовательной среде // Вестник Новгородского государственного университета. – 2016. – №5 (96). – С. 13-16.
- 4 Жумагелдиева А.Д., Абаева Г.А., Турыскулов У.Ж., Модель формирования профессиональной подготовки педагогов в условиях инклюзивного образования // Вестник КазНПУ имени Абая, серия Педагогические науки. – 2023. – №2 (78), – С. 136–145. DOI: <https://doi.org/10.51889/2959-5762.2023.78.2.014>.
- 5 Кетриш Е.В., Андрияшина Т.В., Третьякова Н.В. Теория и практика инклюзивного образования (на примере физического воспитания) [Электронный ресурс]: учебное пособие. – Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2017. – 127 с. Режим доступа: <http://elar.rsvpu.ru/handle/123456789/21891>. ISBN 978-5-8050-0622-8.
- 6 Вартанова Я.А., Козырева А.В., Антонов О.Е., Магомедов Р.Р. Модель готовности педагога по физической культуре к работе в условиях инклюзивного образования. – Обеспечение глобальной конкурентоспособности науки и образования: сборник научных трудов по матер. междунар. науч.-практич. конф. / Под общ. ред. Е.П. Ткачевой. – Белгород: ООО Агентство перспективных научных исследований (АПНИ), 2021. – С. 80-84.
- 7 Зимнухова Т.Ю., Кожекина Т.В., Кондратьева В.В. Формирование инклюзивной компетентности будущих педагогов как составляющей их профессиональной компетентности // Научные исследования в образовании. – 2011. – №4. – С. 1-7.
- 8 Americans want life skills like budgeting and cooking added to standardized testing | YouGov, 2017. <https://today.yougov.com/topics/education/articles-reports/2017/09/18/americans-want-skills-budgeting-and-cooking-added>.
- 9 Mari A. Brazil's Generation Z aims for technology careers, 2018. Retrieved from <https://www.zdnet.com/article/brazils-generation-z-aims-for-technology-careers/>.
- 10 Teacher Wellbeing Index, 2018. Retrieved from <https://www.educationsupportpartnership.org.uk/about-us/press-centre/teacher-wellbeing-index-2018-highlights-stress-epidemic-and-rising-menta>.
- 11 Барсукова Е.М., Белолуцкая А.К., Иванова Е.В., Леван Т.Н., Шмис Т.Г., Устинова М.А., Лозовский М.Б. Формирование современной образовательной среды, Корпорация «Российский учебник», 2019, <https://director.rosuchebnik.ru/article/formirovanie-sovremennoj-obrazovatelnoy-sredy/>.
- 12 Garling T., Book A., Lindberg E Spatial Orientation and Wayfinding in the Designed Environment: A Conceptual Analysis and Some suggestions for Post-Occupancy Evaluation // Journal of Architecture and Planning Research, – 1986. – Vol. 3, – №1, – pp. 55-64.
- 13 Қазақстан Республикасында жоғары білімді және ғылымды дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы №248 қаулысы.

References

- 1 Boldov A.S., Karpov V.YU., Alenurov E.A., SHakirov M.R. Model' inkluzivnogo pedagogicheskogo podhoda k fizicheskomu vospitaniyu studentov s ogranichennymi vozmozhnostyami zdorov'ya i razlichnoj stepen'yu invalidizacii // Uchenye zapiski universiteta Lesgafita. – 2020. – №6 (184). – С. 27-33.
- 2 Samarcova E.G. Model' podgotovki bakalavrov k inkluzivnomu obrazovaniyu // Uchenye zapiski OGU. Seriya: Gumanitarnye i social'nye nauki. – 2016. – №4 (73). – С. 338-343.
- 3 Andrianova E.I. Model' podgotovki pedagoga fizicheskoy kul'tury k rabote v inkluzivnoj obrazovatel'noj srede // Vestnik Novgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. - 2016. - №5 (96). – С. 13-16.
- 4 ZHumageldieva A.D., Abaeva G.A., Turyskulov U.ZH., Model' formirovaniya professional'noj podgotovki pedagogov v usloviyah inkluzivnogo obrazovaniya // Vestnik KazNPU imeni Abaya, seriya Pedagogicheskie nauki. – 2023. – №2 (78), - S. 136–145. DOI: <https://doi.org/10.51889/2959-5762.2023.78.2.014>.
- 5 Ketrish E.V., Andryuhina T.V., Tret'yakova N.V. Teoriya i praktika inkluzivnogo obrazovaniya (na primere fizicheskogo vospitaniya) [Elektronnyj resurs]: uchebnoe posobie / Ekaterinburg: Izd-vo Ros. gos. prof.-ped. un-ta, 2017. - 127 s. Rezhim dostupa: <http://elar.rsvpu.ru/handle/123456789/21891>. ISBN 978-5-8050-0622-8.
- 6 Vartanova YA.A., Kozyreva A.V., Antonov O.E., Magomedov R.R. Model' gotovnosti pedagoga po fizicheskoy kul'ture k rabote v usloviyah inkluzivnogo obrazovaniya. - Obespechenie global'noj konkurentosposobnosti nauki i obrazovaniya: sbornik nauchnyh trudov po mater. mezhdunar. nauch.-praktich. konf. / Pod obshch. red. E.P. Tkachevoj. – Belgorod: ООО Агентство перспективных научных исследований (АПНИ), 2021. – С. 80-84.
- 7 Zimnuhova T.YU., Kozhekina T.V., Kondrat'eva V.V. Formirovanie inkluzivnoj kompetentnosti budushchih pedagogov kak sostavlyayushchej ih professional'noj kompetentnosti // Nauchnye issledovaniya v obrazovanii. – 2011. – №4. – С. 1-7.
- 8 Americans want life skills like budgeting and cooking added to standardized testing | YouGov, 2017. <https://today.yougov.com/topics/education/articles-reports/2017/09/18/americans-want-skills-budgeting-and-cooking-added>.
- 9 Mari A. Brazil's Generation Z aims for technology careers, 2018. Retrieved from <https://www.zdnet.com/article/brazils-generation-z-aims-for-technology-careers/>.
- 10 Teacher Wellbeing Index, 2018. Retrieved from <https://www.educationsupportpartnership.org.uk/about-us/press-centre/teacher-wellbeing-index-2018-highlights-stress-epidemic-and-rising-menta>.
- 11 Barsukova E.M., Beloluckaya A.K., Ivanova E.V., Le-van T.N., SHmis T.G., Ustinova M.A., Lozovskij M.B. Formirovanie sovremennoj obrazovatel'noj sredy, Korporaciya «Rossijskij учебник», 2019, <https://director.rosuchebnik.ru/article/formirovanie-sovremennoj-obrazovatelnoy-sredy/>.

- 12 Garling T., Book A., Lindberg E Spatial Orientation and Wayfinding in the Designed Environment: A Conceptual Analysis and Some suggestions for Post-Occupancy Evaluation // Journal of Architecture and Planning Research, - 1986. - Vol. 3, - №1, - pp. 55-64.
- 13 Қазақстан Республикасында жоғары білімді және ғылымды дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұзhyrymdamasyn bekitu turaly ҚР Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы №248 қаулысы.

<p>Хат хабарға арналған автор (бірінші автор) Умирбекова Акерке Нурланбековна – PhD, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің постдокторанты, Алматы қ, Қазақстан, e-mail: Akerkesha_85@mail.ru</p>	<p>Автор для корреспонденции (первый автор) Умирбекова Акерке Нурланбековна – PhD, постдокторант, Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан, e-mail: Akerkesha_85@mail.ru</p>	<p>The Author for Correspondence (The First Author) Umirbekova Akerke Nurlanbekovna – PhD, postdoctoral student of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan, e-mail: Akerkesha_85@mail.ru</p>
--	---	---

ХАЛЫҚТЫҢ
ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ

ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ
НАСЕЛЕНИЯ

PHYSICAL EDUCATION
OF THE POPULATION

Есіркепов Ж.М.^а , Құрманбаев Б.І., Омаров Б.С., Исаев Ә.И., Дайрабаев М.С.

Халықаралық туризм және меймандостық университеті, Түркістан қ., Қазақстан

ӘБДІСАЛАН НҰРМАХАНОВТЫҢ ҒЫЛЫМ, СПОРТ ЖӘНЕ БАПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТТЕГІ ЖЕТІСТІКТЕРІ АРҚЫЛЫ ЖАСТАРДЫ ПАТРИОТИЗМГЕ ТӘРБИЕЛЕУ

Есіркепов Жандос Мөргенбайұлы, Құрманбаев Болат Ізтілеуұлы, Омаров Бақытжан Сұлтанұлы, Исаев Әбдінеби Исаұлы, Дайрабаев Мақсат Сейілбекұлы

Әбдісалан Нұрмахановтың ғылым, спорт және бапкерлік қызметтегі жетістіктері арқылы жастарды патриотизмге тәрбиелеу

Аңдатпа. Бұл мақалада бокстан тұңғыш КСРО-ның Еңбек сіңірген спорт шебері, бокстан он дүркін Қазақстан чемпионы, Халықаралық дәрежедегі төреші, даңқты боксшы, білікті бапкер, ғалым-ұстаз Әбдісалан Нұрмахановтың өмір жолы, бокстағы жетістіктері, бапкерлік қызметтегі толғағай табыстары, боксшыларды дайындаудағы өзіндік әдіс-тәсілдері, жоғары дәрежелі боксшыларды физикалық, психикалық, теориялық тұрғыдан дайындаудың өзекті мәселелері ғылыми тұрғыдан талданып, қарастырылады. Әбдісалан Нұрмаханов туралы жазылған мақалалар мен кітаптар терең зерделеніп, бапкердің жаңа қырлары ашылады. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Тәуелсіздік алғаннан кейінгі уақытта бокстан ұлттық құраманың Олимпиада мен Азия ойындары, әлем және Азия чемпионаттарындағы жетістіктеріне жан-жақты талдау жасалады. Әбдісалан Нұрмахановпен қызмет жасаған әріптес шәкірттерінің лебіздері баяндалады. Алғаш рет еліміздегі «Дене шынықтыру және спорт» мамандарын даярлайтын 16 жоғары оқу орнының 10652 студентіне сауалнама жүргізіп, сауалнама нәтижелеріне мұқият талдау жасалып, даңқты боксшы, білікті бапкер, ғалым-педагог Әбдісалан Нұрмахановтың қазақ спортын дамытудағы баға жетпес еңбегін жас ұрпаққа насихаттау бойынша ұсыныстар жасалады.

Түйін сөздер: бокс, жаттықтырушы, ғалым, жаттығу, намыс, спорт, ғылым, жеңімпаз.

Yessirkepov Zhandos Mergenbaevich, Kurmanbaev Bolat Iztileuovich, Omarov Bakytzhan Sultanovich, Isaev Abdinabi Isaevich, Dairabayev Maxat Seilbekovich

Fostering youth patriotism through Abdisalan Nurmakhanov's achievements in science, sports and coaching

Abstract. This article highlights the life path, achievements in boxing, successes in coaching, own methods and techniques of training boxers of the first Honored Master of Sports of the USSR in boxing, ten-time champion of Kazakhstan in boxing, international-class judge, famous boxer, qualified trainer, scientist-teacher Abdisalan Nurmakhanov, scientifically analyzes and discusses topical issues of physical, mental, theoretical training of boxers of rank. Articles and books about Abdisalan Nurmakhanov will be deeply studied and new facets of the coach will be revealed. In addition, after the independence of the Republic of Kazakhstan, a comprehensive analysis of the achievements of the national boxing team at the Olympic and Asian Games, World and Asian championships will be conducted. The wishes of colleagues who worked with Abdisalan Nurmakhanov will be outlined. For the first time, a survey of 10,652 students of 16 universities of the country training specialists in Physical Culture and Sports will be conducted, a thorough analysis of the survey results will be conducted, recommendations will be developed to promote to the younger generation the invaluable work of the famous boxer, qualified coach, scientist Abdisalan Nurmakhanov in the development of Kazakh sports.

Key words: boxing, coach, scientist, training, honor, sport, science, champion.

Есіркепов Жандос Мөргенбаевич, Құрманбаев Болат Изтілеуович, Омаров Бақытжан Сұлтанович, Исаев Абдинаби Исаевич, Дайрабаев Мақсат Сеилбекович

Воспитание патриотизма молодежи через достижения Абдисалана Нурмаханова в науке, спорте и тренерской деятельности

Аннотация. В данной статье отмечены жизненный путь, достижения в боксе, успехи в тренерской деятельности, собственные методы и приемы подготовки боксеров первого Заслуженного мастера спорта СССР по боксу, десятикратного чемпиона Казахстана по боксу, судьи международного класса, известного боксера, квалифицированного тренера, ученого-педагога Абдисалана Нурмаханова. Научно анализируются и рассматриваются актуальные вопросы физической, психической, теоретической подготовки боксеров высокого ранга. Статьи и книги об Абдисалане Нурмаханове будут глубоко изучены и раскрыты новые грани тренера. Кроме того, после обретения Республикой Казахстан независимости будет проведен всесторонний анализ достижений национальной сборной по боксу на Олимпийских и Азиатских играх, чемпионатах

мира и Азии. Будут изложены пожелания коллег, работавших с Абдисаланом Нурмахановым. Впервые будет проведен опрос 10652 студентов из 16 вузов страны, готовящих специалистов по направлению «Физическая культура и спорт», и проведен тщательный анализ результатов опроса, выработаны рекомендации по пропаганде молодому поколению неоцененного труда известного боксера, квалифицированного тренера, ученого-педагога Абдисалана Нурмаханова в развитии казахского спорта.

Ключевые слова: бокс, тренер, ученый, тренировка, честь, спорт, наука, чемпион.

Негізгі ережелер. Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаев Қазақстан халқына жыл сайынғы Жолдауларында, Ұлттық құрылтай кеңестерінде, БАҚ-на берген сұхбаттарында ел тарихында ерекше орны бар тұлғаларға құрмет көрсету, олардың ерен еңбектері мен өз салаларында жеткен жетістіктерін өскелең ұрпаққа үздіксіз насихаттау жұмыстарын жүргізу бағытында үнемі айтып келеді. Зерттеу мәселесі бойынша Ә.Нұрмахановтың бапкерлік қызметтегі, ғылымдағы, спорттағы жетістіктеріне арналған ғылыми еңбектер негізге алынды. Қазақ тарихында кеменгер ғалымдар, жаужүрек батырлар мен әртүрлі салалар бойынша атақты тұлғалар өте көп. Сондай атақты тұлғалардың қатарында қазақ спортының өркендеуі жолында басын бәйгеге тіккен, спорт тарихында өзіндік ізі бар, қазақ боксының қара нары атанған Әбдісалан Нұрмахановты атап өтуімізге болады. Ол әлемдік спорт аренасында қазақ елінің абыройын биікке көтеріп, шойын жұдырығымен әлемнің алып боксшыларын сабасына түсіріп, үздік боксшылар дайындап, толағай табысқа жеткен білікті бапкер, спортты ғылыммен байланыстырып, әрбір жаттығудың ағзаға әсерін ғылыми тұрғыдан негіздеген кеменгер ғалым болғандығы сипатталды. Оның әр жылдары бокс тақырыбында шығарған оқу құралдары жылдар өтсе де құндылығын жоймайтындығы, жас бапкерлер көмекші құрал ретінде пайдалануы қажеттігі ұсынылды. Ұлт батыры Ә.Нұрмахановтың бокстағы, бапкерлік қызметтегі жетістіктері, қазақ спортының дамуына қосқан орасан зор еңбектері жас ұрпақты патриотизмге тәрбиелеуде аса құнды болып табылады.

Кіріспе. Қазақ боксының қара нары атанған Ә.Нұрмахановтың алып тұлғасы, спорттағы жетістіктері, бапкерлік қызметтегі толағай табыстары, ғылымдағы тың ізденістері мен жаңалығы жөнінде С.Бердіқұлов [1], Қ.Найманбаев [2], Ө.Жолымбетов [3], Т.Досмұхамбетов [4], Қ.Рысбекұлы [5], Ж.Нұсқабайұлы [6], Қ.Нұрданбекұлы [7], Б.Баймұхамбетов пен Ә.Халилаев [8] және т.б. елімізге танымал көптеген жазушы-журналистер, ғалымдар мен ұстаздар қалам тартты. Бұл авторлардың барлығы Ә.Нұрмахановтың спорттық мансабындағы жетістіктерін, ғылыми ізденістерін өз еңбектеріне арқау етіп, оқырман қауымға жеткізіп, жастардың бойында отансүйгіштік, еңбексүйгіштік қасиеттерді дарытып, тәрбиелеуге аса мән береді. Сонымен қатар,

мемлекет және қоғам қайраткерлері мен ғалымдар: Қ.Тұрысов, А.Ақпаев, Е.Серкебаев, Б.Қаражанов, А.Құлназаров, М.Дайырбеков, Ж.Егізбаевтар, спортшы ардагерлер мен жаттықтырушылар: Ш.Бөлтекұлы, Ж.Көкімов, Т.Еділов, С.Әбденәлиев, Б.Әсіренкоиевтер өздерінің Ә.Нұрмахановпен қызметтес, әріптес болған кездегі естеліктерінде қазақ спортының бағына туған болмысы бөлек азамат болғандығын ерекше толғаныспен атап өтеді.

Аса көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері Дінмұхамет Қонаев: «Республика спортшыларының әлемдік сахнадағы орнын ой елегінен өткерсем, ауызды қу шөппен сүрте қоятындай халде емес екенбіз. Былғары қолғап шебері Серік Қонақбаевтың шаршы алаңдағы айқастарын жан беріп, жан алу деуден гөрі сымбат әлемінің сұлу көріністері деп қабылдағанымыз әлі есімде. Боз кілем үстіндегі Шәміл Серіков, Жақсылық Үшкөмпіров сынды палуандарымыздың жауырыны жер иіскемегенін көру бір ғанибет еді. Мен желаяқ Әмин Тұяқов пен Ғұсман Қосановтың теңбіл доптың «тәңірлерінің» бірі Тимур Сегізбаевтың, қазақ үшін Қажымұқанның өзі болмаса да көзіндей болған Әбілсейіт Айхановтың, бокста өзіндік қолтаңбасын қалдырған Әбдісалан Нұрмахановтың есімдері талай-талай ұрпаққа үлгі болары даусыз. Олардың есімдерін елі ерекше қадірлейтіндіктен, одан артық құрмет болмас. Олардың ұшқан ұясы Қазақ дене шынықтыру институтының іргесі кеңіп, шаңырағы биіктей түсті», - деп өзінің «Ақиқаттан аттауға болмайды», - атты естелік-эссе кітабында қазақ спортшыларының әлемдік деңгейдегі спорт сайыстарында намысты қолдан бермей, қазақ деген елдің атын дүйім жұртқа паш етуін аса бір тебіреніспен атап өтеді [9].

Біз жоғарыда аталған авторлардың еңбектерін мұқият зерттеп, алдағы уақытта жарыққа шығатын монографиялық ғылыми-зерттеу жұмысымызда Ә.Нұрмахановтың өскелең ұрпақты патриотизмге тәрбиелеу бағытында қазақ боксының дамуына қосқан ұшан-теңіз еңбегін, шоқпардай шойын жұдырығымен ауыр салмақтағы әлемнің ең алып боксшыларын түйреп «Қазақ боксының қара нары» атануын жан-жақты зерделеп, темірдей тәртіп пен таудай талапқа негізделген бапкерлік қызметінің қыр-сырынғылыми тұрғыдан негіздеуге терең зерттеулер жүргізіп, спортшылардың салмақ қуудан кейінгі жылдам қалпына келуіне бағытталған

ғылыми-зерттеу ізденістеріне, қазақ боксының тәуелсіздік жылдарындағы толағай табыстарына терең талдаулар жасап, Әбдісәлан Нұрмахановтың қазақ боксында салып кеткен сара жолын лайықты жалғастырып келе жатқан білікті бапкерлердің, талантты шәкірттерінің ерен еңбектерін саралап, Ә.Нұрмахановтың қазақ спортындағы алатын өзіндік орны мен биік болмысын айшықтап, бапкерлік біліктілігі мен ғылымдағы жарқын жетістіктерін өскелең ұрпаққа насихаттау бағытында мазмұнды жұмыстар жүргізуді жалғастырамыз.

Зерттеудің мақсаты. Білікті бапкер, профессор Ә.Нұрмахановтың бапкерлік қызметінің қыр-сырын, әлемдік бокстағы абырой-беделін, тәрбиелеген шәкірттерінің жетістіктерін жан-жақты зерделеу. Денеге түсетін ауыр жүктемеден кейін спортшылардың қайтадан жылдам қалпына келуіне бағытталған ғылыми ізденістеріне талдау жасау. Зерттеу нәтижелерін оқу үдерісіне ендіру жолдарын қарастыру.

Зерттеудің әдістері мен ұйымдастырылуы. Ә.Нұрмахановтың бокстағы жетістіктеріне, бапкерлік және ғылыми жұмыстарына талдау жасау, белгілі қоғам және мемлекет қайраткерлерінің, ғалымдардың, жазушы-журналистердің, әріптестері мен шәкірттерінің сұхбаттарын, естелік ой-пікірлерін зерделеу. Ә.Нұрмаханов туралы жазылған кітаптарға, мерзімді БАҚ мақалаларға шолу жасау, материалдарды статистикалық өңдеу. Ә.Нұрмахановтың бапкерлік қызметіндегі толайым табыстарын, тәрбиелеген шәкірттерінің жетістіктерін саралау. Жоғары оқу орындарындағы (ЖОО) «Дене шынықтыру және спорт» білім беру бағдарламасында (БББ) оқитын студенттерге сауалнама жүргізу. Сауалнамаға қатысқан 10652 студенттің жауаптарын математикалық есептеу арқылы өңдеу. Ғылыми мақаланың нәтижелерін оқу-тәрбие үдерісіне ендіру бағытында жұмыстар жүргізу.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау. Ә.Нұрмахановтың боксқа келуі ата-анасының Өзбекстаннан Түркістанға қоныс аударуымен тікелей байланысты. Ата қонысқа көшіп келгеннен кейін көшенің атаманы, өзінен бірер жас үлкен Молдабек Құралбаевпен шекісіп қалып, жекпе-жекке шығады. Осы жекпе-жектен кейін Молдабекпен достық қарым-қатынас орнап, боксқа ықыласы оянады. Молдабектің былғары қолғабымен құм тотырылған қапшықты таң атқаннан кеш батқанға дейін соққылаған балаң жігіттің бокстың қыр-сырын үйренуге деген құштарлығын күн өткен сайын арттыра береді. Сол кезеңдегі белгілі бокс маманы К.В.Градополовтың 1941 жылы шыққан «Бокс» атты оқулығын қолға түсіріп, осы оқулық негізінде Молдабекпен бірлесіп алғашқы жаттығуларын

жасап, бокс әлемінің шым-шытырық құпияларын меңгеруге кірісіп кетеді [10].

Ә.Нұрмаханов ең алдымен өз бойындағы әлсіз тұстарымен күресіп, жеңе білді. Нар тұлғалы алып денесіне сай қайратты, салмақты болу алдына қойған мақсатына жетуге жеткіліксіз екенін түсініп, әбжіл, жылдам, жігерлі болуға аянбай еңбектенеді. Ол бала кезінен тарихи оқиғаларды оқып, батырлар жырын жаттап, атақты қолбасшылар жайлы кітаптарды құмарта ақтарды. Ақыры спортшы болуға бел байлап, ауыр темірлерді, тастарды көтеріп, шыныға бастайды. Ауа-райының ыстық-суығына қарамастан далада жүгіріп, секіріп жаттықты. Суыққа төзімді, ыстыққа шыдамды болуға үйренді. Қаптың ішіне құм толтырып, оны бағанға іліп күндіз-түні соққылауды күнделікті әдетке айналдырды [11].

Әбдісәлан Нұрмахановтың 15 жасында үлкен спорттағы ғұмыры басталды. Спортшы ретінде жүйке жұқартар жүктемелерге төзіп, үлкен ауыртпалықтың тауқыметін тартты. Бокс залына ерте келіп, кеш қайтып, жаттығу санын арттырған сайын одан ләззат алды. Бірақ кітап оқуды, ізденуді еш уақытта ұмытпайды. Ол қазақтың баһадүрі батыры Қобыландының жеңіске жетудегі құпиясымен танысып, денені, бұлшық етті жетілдіру әдістерін кітаптардан жалықпай ізденіп, алдына биік мақсаттар қойып, сол жолға бар ғұмырын арнады [12].

Әбдісәлан Нұрмаханов Түркістандағы сегізжылдық мектепті бітіргеннен кейін Алматы қаласындағы теміржол техникумына оқуға түсіп, баскетболдан техникумның құрамасында өнер көрсетеді. Сонда жүріп жеңіл атлетикамен шұғылданып, 15 жасында студенттер арасында ядро лақтырудан Алматының оқу орындары арасында чемпион атанып та үлгереді. Бойшаң, қолдары ұзын, алақандары жалпақ, күш-қуаты тасыған, қайратты, намысышыл жігіттің қарымын байқаған қырағы бапкер Октябрь Жарылғапов Әбдісәланды өзінің құрған «Буревестник» волейбол клубына шақырады. Буревестникте волейболмен үш айдай шұғылданған Әбдісәланның бар аңсары боксқа ауып тұратынын аңғарған Октябрь Жарылғапов «Сенен волейболшы шықпайды, бағынды байламайын, сенен мықты боксшы шығады», - деп бокстан білікті бапкер Дәулеткерей Муллаевқа әкеліп табыстайды. Өзінен теміржолшы шықпайтынын жақсы сезінген Әбдісәлан бокспен тыңғылықты шұғылдану үшін теміржол техникумын тастап, Алматы дене тәрбиесі техникумына ауысады. Оны 1957 жылы аяқтап, Қазақ дене шынықтыру институтына түседі. Бұл кезеңде Ә.Нұрмаханов ұстазы Д.Муллаевтың бапкерлігімен республикаға танымал, КСРО жарыстарында биіктен көріне бастаған, болашағынан үміт күттіретін талантты боксшылардың қатарында болатын.

Білікті бапкер Д.Муллаевтың қол астында жаттыққан Әбдісалан нағыз жаттығу мен әдіс-тәсілді, бокс өнерінің қыр-сырын жетік меңгеріп, нағыз жеңіс шелектеп тер төгумен келетінін терең түсінеді. Сол кездегі республиканың ауыр салмақтағы ең мықты боксшылары саналатын Л.Гильдинмен, С.Либерманмен жекпе-жекке шығып, шеберлігін шыңдайды. Дүбірлі додада қарсыласты бас-көз демей төпелеп соққыға алмай, ақылмен, алдамшы қимылдар арқылы оңтайлы сәтті аңдап, қапы қалдыратын айла-тәсілді қолдануға машықтанады. Өзінің мойымас жігері мен қайтпас қайсарлығының арқасында Қазақстан чемпионы атанып, қазақ халқының көз қуанышына айналады. 1955 жылы КСРО біріншілігіне қатысатын Ш.Бөлтекұлы баптайтын ұлттық құраманың сапына еніп, мәртебесі асқақтайды.

1955 жылы КСРО-ның жастар арасындағы біріншілігінде чемпион атанып, қазақ елінің абыройын асқақтатады.

1956 жылы КСРО халықтарының бірінші спартакиадасында литвалық боксшы, Еуропаның екі, КСРО-ның алты дүркін жеңімпазы А.Щоцикаспен аш қасқырдай арпалысып, қайсарлықтанытады. Жекпе-жек аяқталып, төрешілердің ұзақ талқысынан кейін ұпай санымен (3-2) жеңіс Щоцикасқа беріледі. Бокспен тыңғылықты айналысқанына екі жыл ғана болған Әбдісалан азулы қарсыласпен бір қадам да шегінбей, нағыз қас батырға тән мінез көрсетеді.

Осы қарқынмен 1957 жылы ересектер арасында тұңғыш рет КСРО чемпионатына қатысып, финалға сүрінбей жетіп, ақтық сында бокс әлемінде «орыс танкісі» атанған Андрей Абрамовпен қолғап түйістіріп, тәжірибесінің кемдігінен жеңіліс тауып, күміс медаль иеленеді. Алайда, өзінен 20 кг ауыр, орыстың майталман боксшысымен қорықпай айқасқа түсіп, беймәлім қазақты қалпақпен қағып аламын деген ойының астан-кестеңін шығарып, жаңа қарсыластың өсіп келе жатқанын көрсетіп, орыс танкісінің мысын басады. Бұл табыс Қазақ елінде бүкіл халықтық қуанышқа айналып, рухани күйзелісте жүрген қазақ халқының ұлттық рухын көтеруге ерекше әсер етеді.

1962 жылы Киевте өткен КСРО чемпионатының ақтық сынында Әбдісалан орыс танкісімен қайта кездеседі. Тартысқа толы бәсекеде қазақ боксшысы Абрамовты ауыр соққыларымен есін жиғызбай, екі рет нокадаунға түсірсе де төрешілер жеңісті Андрейге береді. Дегенмен, ол күмістің алтынға бергісіз екенін көзі қарақты жанкүйерлер мен бүкіл Одақ халқы түсінді. Арада біршама уақыт өткенде Абрамов: «Әбдісалан, сол жолы жекпе-жек тағы бір минутқа созылғанда, сен ұрмай-ақ өзім-ақ құлайтын едім», - деп қазақ боксшысының

мықтылығын мойындайды. Бұл туралы сол кезеңде «Советский спорт» газеті осы чемпионат жөнінде жан-жақты жарыса жазады [13].

Әбдісалан Нұрмаханов осы жылдары өзінің әлемдік деңгейдегі боксшы екендігін сан мәрте дәлелдейді. 1963 жылы Индонезияның астанасы Джакартада тұңғыш рет өткен Азия-Африка, Латын Америкасы (ГАНЕФО) елдерінің ойындарына қатысып, барлық қарсыласын уақытынан бұрын жеңіп, алтын медаль иеленеді. Ауыр салмақтағы боксшыларды марапаттау рәсіміне Индонезияның Президенті Сукарноның арнайы қатысып, құттықтауы Қазақстан спортына, қазақ халқына көрсетілген айрықша құрмет болып саналады. Осы жеңісінен кейін Әбдісалан Нұрмахановқа КСРО-ның Еңбек сіңірген спорт шебері атағы беріледі [14]. Бұл құрметті атақты Қазақ боксы тарихында тұңғыш рет Ә.Нұрмахановтың алуы тарихи құбылыс болды. Бұл даңқты боксшының еңбекқорлығының, қайсарлығының, табандылығының арқасында қаншама әділетсіздікке ерік-жігерінің мұқалмай, намысқа тырысып, қазақ елінің мәртебесін биікке көтеру жолында жасаған ерен ерлігінің ақталғаны деп қабылдауымыз қажет.

Ә.Нұрмаханов өзінің спорттық мансабында бокс қолғабын қолына кигеннен бастап Войтин, Либерман, Мухин, Яковенко, Гильдин, Ланцерс, Феофанов, Фазекаш, Стретикович, Сабо, Сивко, Реганаур, Брандербургер, Мами, Мұхаммед, Садықов, Абрамов, Изосимов, Щоцикас, Романов сынды және т.б. көптеген ауыр салмақтағы боксшылармен қолғап түйістірді. Осы алып боксшылардың арасында Абрамов, Изосимов, Щоцикас сынды КСРО, Еуропа, әлем чемпионы атанған боксшылардан жас кезінде тәжірибесінің жеткіліксіздігінен ұтылса, кейінгі жекпе-жектерінде төрешілердің әділетсіздігінен ғана жол береді. Бұл Әбдісалан Нұрмахановтың өз заманында аса танымал, шойын жұдырық иесі болғандығын көрсетеді.

Ә.Нұрмаханов спорттық мансабында КСРО чемпионатының екі мәрте күміс, КСРО халықтары спартакиадасының екі мәрте қола жүлдегері атанып, көптеген Халықаралық деңгейдегі жарыстарда топ жарған даңқты боксшы. Ол рингте 239 жекпе-жек өткізіп, оның 222-де жеңіске жетіп, ел мүддесі мен ұлт намысы үшін басын бәйгеге тікті. КСРО-ның алтын медалі бұйырмаса да, алтыннан да салмақты, алтыннан да қымбат – қалың қазағының қошеметіне, сый-құрметіне бөленді. Әбдісалан Нұрмахановтың осындай биік деңгейде өнер көрсетуіне бапкерлері Д.Муллаев пен Е.Хасановтың сіңірген еңбектері өлшеусіз екенін атап өтуіміз тиіс. Ол былғары қолғабын шешкеннен кейін де өзінің артынан ерген ізбасар боксшылар дайындау ісіне жан-тәнімен

кірісіп, жас жеткіншектерді тәрбиелеп, өмірлік тәжірибесін соларға үйретіп, жаттықтыруға арнады. Шәкірттерін баптай жүріп, өзі де шыңдалды. Көптеген халықаралық турнирлерде оның әділдігі мен бокстың майын ішкен білгірлігіне тәнті болған АИБА басшылары 1980 жылы Мәскеу Олимпиадасында төрешілік етуге шешім қабылдайды. Ол бұл мәртебелі сенімді абыроймен атқарған тұңғыш қазақ ретінде де тарихта қалды. Сонымен қатар, Бүкілодақтық дәрежедегі төреші, Еуропа құрлығының Халықаралық дәрежедегі төрешісі, Халықаралық АИБА төрешісі атақтарына қол жеткізді.

Ә.Нұрмахановтың бапкерлік шеберлігі - бұл бір күннің нәтижесі емес, ол ХХ ғасырдың 60-жылдарынан бастап 1997 жылға дейін жылдар бойы жиналған өмірлік тәжірибенің, үздіксіз ізденудің, жаңашыл ойлаудың нәтижесінде қалыптасты. Оның шәкірттері арасынан Б.Хрянин КСРО халықтары спартакиадасының қола жүлдегері, жастар арасында КСРО жеңімпазы атанып айды аспанға шығарды. Сондай-ақ, әр жылдары Кеңес Одағының жастар және ересектер біріншіліктерінің жүлдегерлері атанған В.Юнусов, Б.Аманбаев, М.Бекежанов, В.Чипурин сынды талантты шәкірттері Әбдісәланның үмітін ақтап, ел сенімінен шыға білді. КСРО-ның студенттер чемпионатында Б.Нұрпейісов жеңімпаз атанып, тұғырдың ең биік сатысына көтерілді. Ал, Б.Сағындықов Кеңес Одағының ең мықты боксшыларының бірі болды [5, б. 7]. С.М.Киров атындағы ҚазМУ-дің (қазіргі Әл-Фараби атындағы ҚҰУ) бокс командасы Ә.Нұрмахановтың жетекшілігімен 1982 жылы Красноярск қаласында өткен КСРО жоғары оқу орындары арасында өткен дүбірлі додада бас жүлдеге ие болды, ал Бүкілодақтық студенттік ойындарда командалық есепте екі рет қола жүлдеге ие болады. Бұл қазақ спортының тарихында сол кезеңдегі ең айтулы жетістіктер қатарында саналып, Ә.Нұрмахановтың өз ісінің қас шебері екендігін көрсетеді. Оның бокс мектебінен жүздеген жас өрен дәріс алып, толайым жетістіктерге жетті.

Ә.Нұрмаханов бокс залында жаттығудың сан түрін жасатып, үйретуде шәкірттерінің жан терін шығарып, атақты қолбасшы А.В.Суворовтың «Жаттығу қиын болса, жорықта оңай болады», - деген қағидасын берік ұстанып, шыдамдылықтарын шар болаттай шыңдауды алдыңғы орынға қояды.

«Аузында қалжыңы жоқ адамның қолында шоқпары бар» - дегендей шәкірттері жаттығудан қалжырап шаршаған кезінде олардың еңсесін көтеріп, орынды қалжындар айтып, рухтандырып отыру Әбдісәланның негізгі ұстанымына айналды.

Ә.Нұрмахановтың «Әрқашан жеңіске жетуінің, бапкерлік құлшынысының сыры неде? Оның бір

басына біткен ғаламат ақыл мен мұқалмас жігердің, күш-қуаттың бастауы қайда жатыр?», - деген сұрақтарға жауап іздесек, алдымен оның балалық шағына зер салуымыз керек. Ол бала кезінен-ақ алға қойған мақсатын бұлжытпай орындап шығуды, қиындықты қасқайып қарсы алып, төзімділікпен шығарып салуды, әрдайым сабырлы болып, кездескен кедергіні өр мінезімен, ерік-жігерімен, найзағай намысымен жеңе білуге талпынды [5, б. 13].

Бокстан Қазақстанның 10 дүркін жеңімпазы атанған Ә.Нұрмаханов ринг төрінде ұзақ жылдар жасындай жарқырауына болатын еді. Бірақ «Ерте ме кеш пе әйтеуір бір күні чемпионды талантты бір жас спортшы алмастырады. Спорттың заңы солай. Сондықтан әр нәрсенің өз уақыты болады», - деп абыройы асқақтап тұрған шағында бокс қолғабын шегеге ілуін көрегендігі мен ізінен ерген жас боксшыларға орнын босатқаны деп түсінуіміз керек. Болмаса өр кеудесінде асқақ рух пен ұлттық намыс болмаса, ринг төрінде бірде жеңіп, бірде жеңіліп жүре берер еді.

Ол бапкерлік қызметті жан-тәнімен жақсы көрді. «Жақсы жаттықтырушы бойына алдымен көптеген жақсы қасиеттерді жинай білуге тиіс. Ол өзінің қара басының мақсатынан гөрі ұжымның мүддесін жоғары қоя білуі қажет. Шәкірттерінің барлығын күшіне, шеберлігіне қарай әділ бағалайтын, ешқайсысын беделіне, ұлтына қарап алаламайтын интернационалист адам болуы керек. Шыдамды педагог, көрегенді психолог болмай білікті жаттықтырушы бола алмайсың», - деген қағиданы терең сезінді. Және бұл қасиеттер Ә.Нұрмахановтың тұла бойынан артығымен табылды.

Бүгінде атақты боксшының және жоғары білікті маманның көптеген шәкірттері еліміздің барлық өңірінде табысты еңбек етуде. Ә.Нұрмаханов шәкірттерінің шеберлігі мен күшін ғана емес, оның саяси, рухани дайындығын да жоғары қоятын. Ол шәкірттерінің санасына үнемі ұлттық рухты, намысты, мәдениетті сіңіріп отырды. Командасындағы жақсы өнер көрсетіп, чемпион атануға мүмкіншілігі мол шәкірттерінің бойынан ұнамсыз қасиеттерді көрсе кешірмейтін. Темірдей тәртіпті ұстанып, құрама командадан шеттетуге дейін барды.

Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін республиканың спорты, оның ішінде бокс спорты ерекше қарқынмен даму үстінде. 1992 жылы Барселонада өткен Олимпиадалық ойындарға үш боксшымыз (А.Топаев, Б.Теміров, Б.Жұмаділов) ТМД елдерінің құрама командасының сапында болды. Бірақ оларды әртүрлі себептермен рингке шығармады. Аталған үш боксшының да әлеуеті Олимпиада жүлдесін алуға жетіп тұрған болатын. Бұл әділетсіздік Әбдісәлан Нұрмахановтың жүрегіне қатты батты.

Барселона Олимпиадасынан кейін 1993 жылы бокстан ұлттық құраманың бас бапкері қызметіне КСРО-ның Еңбек сіңірген спорт шебері, ғалым-ұстаз Ә.Нұрмаханов тағайындалып, үлкен реформа жасады. Ол қазақ боксының реформаторы бола білді. Тәуелсіздігін жаңа алған жас мемлекеттің бюджетіне салмақ салмай қосымша қаржы көздерін тауып, құлдыраудың алдында тұрған құраманы аяғына тік тұрғызды. «Балапан басына, тұрымтай тұсына тартқан» заманда Қазақстанның бокс құрамасын қар суына қалдырмай, шілденің ыстығына қақтатпай, күздің қара суығына тоңдырмай, қақаған қыстың боранына бой бермей қанатының астына алды. Жөнсіздікке бой алдырған ұжымды тәртіпке ұйытты, бірлікке, жауапкершілікке баулыды.

Әбдісалан Нұрмахановтың бапкерлік дәуірі Қазақстан Тәуелсіздік алғаннан кейін ерекше дәуірледі. Оның нағыз азаматтық болмысы, қарым-қабілеті мен ой-өрісі осы кезеңде ерекше көрінді. Ол енді ғана алған, бүтін бір мемлекет боксының абыройын әлемге таныту міндеті өзіне жүктелгенін жан-тәнімен сезінді. Бұл жерде қиыс кетіп, қателесуге қақысы жоқ еді. Ес білгеннен бейнетпен өскен Әбдісалан Нұрмаханов тәуекелге басты. В.Жиров, Е.Ыбыраймов, Б.Жұмаділов, Б.Ниязымбетов, Н.Сманов, Б.Аубакиров, Б.Тілегенов, Қ.Шағатаев, А.Топаев сынды боксшыларды Қазақстан құрамасына шақырды. Өзі ұлттық құраманы баптай жүріп, республика боксының даму жүйесін қалыптастыруға бел шешіп кірісті. Ол өзіне көмекші кадрлар таңдауда қателескен жоқ. Бокстың майын ішкен кәсіби мамандар А.Апачинский, Н.Сафиуллин, Ф.Т.Цой, Д.Буданбеков, В.Фетисовтер мен Мемлекеттік бапкер С.Әбденәлиев сынды білікті мамандармен тізе қоса тер төгіп, негізгі түйінді, өткір мәселелер кеңесіп, келісіп шешіліп, аз ғана уақыттың ішінде ауыз толтырып айтарлықтай жетістіктерге жетті.

Ә.Нұрмаханов талантты жастардан ұлттық құраманы қайта жасақтап түрлі оқу-жаттығу жиындарын өткізуге ден қойды. Алыс-жақын шет мемлекеттерге шығып түрлі деңгейдегі жарыстарға қатысты, тәжірибе жинақтады, жас боксшыларға әкелік мейірімін төге білді.

Тынымсыз ізденістің нәтижесінде 1993 жылы Иран астанасында өткен Азия чемпионатында алты боксшы алтын медаль алып, жалпы командалық 1-ші орын иеленді. Сол чемпионаттан кейін қазақ боксының былғары қолғап шеберлері әлемдік бокс аренасына атойлап енді. Осы жылы Тайландта өткен әлем кубогында Куба мен Украинадан кейінгі үшінші орынға жайғасты.

Сол тұста экономикасы тұрақсыз, өтпелі кезеңде тұрған елдің еңсесін көтеріп, рухын қайрауда Нұрмаханов жігіттерінің еңбегі зор еді. 1995

жылы Қазақстан боксшылары Ташкентте өткен Азия чемпионатында Болат Жұмаділов, Бектас Әбубәкіров, Бақтияр Тілегенов, Болат Ниязымбетов, Ермахан Ыбыраймов, Василий Жиров сынды 6 бірдей боксшы алтын жүлдені қанжығаға байлады. Сыралғы қарсыластар – Өзбекстан құрамасы мен Азияның небір шойын жұдырықты боксшылары Ташкенттің төрінде қазақ боксшыларының сұрапыл қимылына төтеп бере алмады. Атланта олимпиадасы қарсаңындағы бұл табыс Нұрмахановтың бағытының дұрыс, әрі құрама тізгіні сенімді қолда екенін көрсетіп берді. 1995 жылғы Әлем чемпионатында Болат Жұмаділов күміс, Василий Жиров қола медалді жеңіп алды. Бұл жүлделер қазақ боксының тәуелсіздік тұсындағы үлкен жеңістерінің басы еді.

Сол кезеңде Қазақстан бокс федерациясының тізгіні Бекет Махмұтовтай білікті маманның қолында болды. Бекет Сапабекұлының боксқа келуіне Әбдісалан Нұрмахановтың тікелей ықпалы болғанын атап өткеніміз дұрыс. Махмұтов пен Нұрмаханов тізе қосқан сәттен бастап қазақ боксы аршындап алға басты. Нұрмаханов білім-білігі мен маңдай терін аямай жұмсаса, Махмұтов жанашырлықпен қатар, құраманы қаржыдан тарықтырмауға барын салды. «Бітер істің басына, жақсы келер қасына», - демекші Бекет Махмұтовтың АИБА-ның бірінші вице-Президенті лауазымына сайлануы қазақ боксына тың серпін әкелді. Бұған қоса Нұрмахановтың оңтүстік пен Арқадағы достары мемлекеттің қаржысы жетпей қалған кездерде команданы демеп отырды. Сол бір қиын-қыстау кезеңде Нұрмаханов бокс құрамасын қара нардай өрге сүйреді. Осындай кесек турап, тереңнен толғайтын ағаларын арқа тұтқан боксшылар да ширығып шыға келді.

1996 жылы АҚШ-тың Атланта қаласында өткен жазғы Олимпиада ойындарына Қазақстан дербес ел ретінде алғаш рет қатысып, елімізден 94 спортшы спорттың 15 түрінен сынға түсті. Олимпиада қорытындысында ең қомақты нәтижені боксшылар көрсетті. Әбдісалан Нұрмаханов қазақ елінің боксшыларын Атланта Олимпиадасына бастап барып, әлемнің 197 елінің ішінен мерейлі 3-ші орынды иеленіп, айды аспанға шығарған ұлттық құраманың алғашқы қаһарман бас бапкері атанды. Бұл жетістік Олимпиада тарихында көк байрақты тұңғыш көтерген қазақ боксы үшін зор табыс, болашаққа бағдар болған ерен ерлікпен тең еді.

Атланта Олимпиадасында Болат Жұмаділов күміс, Ермахан Ыбыраймов пен Болат Ниязымбетов қола медалдарға ие болды. Ал, Василий Жиров чемпион атанып, Олимпиада ойындарының ең үздік боксшысына берілетін «Вел Баркер» кубогына ие болды. В.Баркер АИБА-ның 1920-1930 жылдар арасындағы Президенті, әуесқой бокстың

әлемде тарап, өркендеуіне сүбелі үлесін қосқан қайраткер тұлға. Бұл жұлдеге ие болу өзінің өмірін, бойындағы бар талантын спорттың осы бір тамаша түріне арнаған әрбір боксшының асыл арманы екені белгілі.

Әбдісалан Нұрмаханов көреген, тереңге бойлап, тұңғыықтан байлам жасайтын кәсіби маман болғанын Атланта Олимпиадасына жүрер алдында Қазақстан Республикасы ҰОК-нің алдында «бес медалмен ораламыз», - деп сенімді айтуы сөзімізге дәлел. Нұржан Сманов жұлдеге бір қадам жетпей, 5-орын иеленді. Болмаса Нұрмахановтың болжамы дәл келетін еді.

Ұлттық құраманың бас жаттықтырушысы бола жүріп Әбдісалан Нұрмаханов Куба Республикасының атақты жаттықтырушысы А.Саггарамен арадағы достық қарым-қатынас, Олимпиадалық ойындардың үш дүркін чемпионы Теофилио Стивенсонмен жете таныстықтың арқасында Куба-Қазақстан, Қазақстан-Куба бок-

сшыларымен жолдастық кездесулер, біріккен оқу-жаттығу жиындарын өткізуді дәстүрге айналдырды. Оның нәтижесі 1999 жылы Хьюстондағы Әлем чемпионаты мен 2000 жылы Сиднейде өткен Олимпиада ойындарында нақты көрінді. Хьюстонда Б.Жұмаділов әлем чемпионы, Е.Ыбыраймов қола жұлдегер атанды. Ал, Сидней төрінде Е.Ыбыраймов пен Б.Саттарханов алтын, М.Ділдабеков пен Б.Жұмаділов күміс медалға ие болды. Қазақстан боксшылары ресми емес есепте Куба мен Ресей командаларынан кейінгі жалпы командалық үшінші сатыға жайғасады. Бұл тарихи жеңіс Атлантадағы жетістікті кездейсоқ санаған іші тар, кеудемсоқ елдердің алдында Қазақстанның «бокс державасы» елдерінің қатарына именбей кіретіндігін толық дәлелдеп берді.

Тәуелсіздік жылдарындағы Ә.Нұрмаханов бокстан бапкерлік атқарған кезеңдегі және одан кейінгі жылдардағы Қазақстан құрамасының жеткен жетістіктерін 1-кестеден көруге болады.

1-кесте – Қазақстан Тәуелсіздік алғаннан кейінгі бокстан Ұлттық құрама құрамасының жетістіктері (1991-2023 жж.).

№	Жарыс атаулары	Нәтижелері		
		алтын	күміс	қола
1	Олимпиада ойындары	7	7	9
2	Әлем чемпионаты	18	15	19
3	Азия ойындары	15	10	9
4	Азия чемпионаты	43	32	39

1996-2020 жылдар аралығында Қазақстан боксшыларының Олимпиада ойындарында жеткен жетістіктерін 2-кестеден көруге болады.

2-кесте – Қазақстан Тәуелсіздік алғаннан кейінгі бокстан Қазақстан Ұлттық құрама құрамасының Олимпиада ойындарындағы жетістіктері (1996-2020 жж.).

№	Боксшылардың аты-жөні	Олимпиаданың өткен қаласы және жылы	Медалдар жиынтығы		
			алтын	күміс	қола
1	Жиров Василий	Атланта, 1996	1		
2	Жұмаділов Болат	Атланта, 1996		1	
3	Ниязымбетов Болаты	Атланта, 1996			1
4	Ыбыраймов Ермахан	Атланта, 1996			1
5	Саттарханов Бекзат	Сидней, 2000	1		
6	Ыбыраймов Ермахан	Сидней, 2000	1		
7	Жұмаділов Болат	Сидней, 2000		1	
8	Ділдабеков Мұхтархан	Сидней, 2000		1	

9	Артаев Бахтияр	Афины, 2004	1		
10	Головкин Геннадий	Афины, 2004		1	
11	Елеуов Серік	Афины, 2004			1
12	Сәрсекбаев Бақыт	Бейжің, 2008	1		
13	Шыналиев Еркебұлан	Бейжің, 2008			1
14	Сәпиев Серік	Лондон, 2012	1		
15	Ниязымбетов Әділбек	Лондон, 2012		1	
16	Дычко Иван	Лондон, 2012			1
17	Вольнова Марина	Лондон, 2012			1
18	Елеусінов Данияр	Рио, 2016	1		
19	Ниязымбетов Әділбек	Рио, 2016		1	
20	Левит Василий	Рио, 2016		1	
21	Шәкімова Дариға	Рио, 2016			1
22	Дычко Иван	Рио, 2016			
23	Бибосынов Сәкен	Токио, 2020			1
24	Қоңқабаев Қамшыбек	Токио, 2020			1
Барлығы:			7	7	9

1995-2023 жылдар аралығында Қазақстан боксшыларының Әлем чемпионаттарында жеткен жетістіктерін 3-кестеден көруге болады.

3-кесте – Бокстан Қазақстан Ұлттық құрама құрамасының Әлем чемпионаттарындағы жетістіктері (1996-2023 жж.).

№	Боксшылардың аты-жөні	Әлем чемпионатының өткен қаласы және жылы	Салмақ дәрежесі	Медалдар жиынтығы		
1	Жұмаділов Болат	Берлин, 1995	51 дейін		1	
2	Жиров Василий	Берлин, 1995	81 дейін			1
3	Жұмаділов Болат	Хьюстон, 1999	51 дейін	1		
4	Ділдәбеков Мұхтархан	Хьюстон, 1999	91 жоғары		1	
5	Ыбыраймов Ермахан	Хьюстон, 1999	71 дейін			1
6	Джафаров Галиб	Белфаст, 2001	57 дейін		1	
7	Джафаров Галиб	Бангкок, 2003	57 дейін	1		
8	Головкин Геннадий	Бангкок, 2003	75 дейін	1		
9	Сәпиев Серік	Мянъян, 2005	64 дейін	1		
10	Жаңабегенов Ердос	Мянъян, 2005	81 дейін	1		
11	Жақыпов Біржан	Мянъян, 2005	48 дейін			1
12	Сәрсембаев Мираг	Мянъян, 2005	51 дейін			1
13	Артаев Бахтияр	Мянъян, 2005	69 дейін			1
14	Сәпиев Серік	Чикаго, 2007	64 дейін	1		
15	Артаев Бахтияр	Чикаго, 2007	75 дейін			1

16	Шыналиев Еркебұлан	Чикаго, 2007	81 дейін			1
17	Сәпиев Серік	Милан, 2009	69 дейін			1
18	Сәпиев Серік	Баку, 2011	69 дейін		1	
19	Ниязымбетов Әділбек	Баку, 2011	81 дейін		1	
20	Жайлауов Ғани	Баку, 2011	60 дейін			1
21	Дычко Иван	Баку, 2011	91 дейін			1
22	Жақыпов Біржан	Алматы, 2013	49 дейін	1		
23	Ақшалов Мерей	Алматы, 2013	64 дейін	1		
24	Елеусінов Данияр	Алматы, 2013	69 дейін	1		
25	Әлімханұлы Жәнібек	Алматы, 2013	75 дейін	1		
26	Ниязымбетов Әділбек	Алматы, 2013	81 дейін		1	
27	Дычко Иван	Алматы, 2013	91 жоғары		1	
28	Ералиев Қайрат	Алматы, 2013	56 дейін			1
29	Абдрахманов Берік	Алматы, 2013	60 дейін			1
30	Елеусінов Данияр	Бангкок, 2015	69 дейін		1	
31	Дычко Иван	Бангкок, 2015	91 жоғары		1	
32	Ералиев Қайрат	Гамбург, 2017	56 дейін	1		
33	Аманқұл Әбілхан	Гамбург, 2017	75 дейін		1	
34	Жүсіпов Абылайхан	Гамбург, 2017	69 дейін			1
35	Қоңқабаев Қамшыбек	Гамбург, 2017	91 жоғары		1	
36	Левит Василий	Гамбург, 2017	91 дейін			1
37	Нұрдаулетов Бекзат	Екатеринбург, 2019	81 дейін	1		
38	Қоңқабаев Қамшыбек	Екатеринбург, 2019	91 жоғары		1	
39	Бибосынов Сәкен	Екатеринбург, 2019	52 дейін			1
40	Жүсіпов Абылайхан	Екатеринбург, 2019	69 дейін			1
41	Құлахмет Тұрсынбай	Екатеринбург, 2019	75 дейін			1
42	Левит Василий	Екатеринбург, 2019	91 дейін			1
43	Жүсіпов Теміргас	Белград, 2021	48 дейін	1		
44	Бибосынов Сәкен	Белград, 2021	51 дейін	1		
45	Сабырхан Махмуд	Белград, 2021	54 дейін		1	
46	Теміржанов Серік	Белград, 2021	57 дейін		1	
47	Жүсіпов Абылайхан	Белград, 2021	67 дейін			1
48	Ташкенбай Санжар	Ташкент, 2023	48 дейін	1		
49	Сабырхан Махмуд	Ташкент, 2023	54 дейін	1		
50	Шымбергенов Асланбек	Ташкент, 2023	71 дейін	1		
51	Оралбай Нұрбек	Ташкент, 2023	80 дейін	1		
52	Бекбауов Дулат	Ташкент, 2023	67 дейін		1	
Барлығы:				18	15	19

Әлем чемпионаты мен Олимпиада ойындарында ең үздік боксшыға берілетін «Вел Баркер»

кубогын иеленген Қазақстандық боксшылар туралы мәліметті 4-кестеден көруге болады.

4-кесте – «Вел Баркер» кубогын иеленген Қазақстандық боксшылар туралы мәлімет.

№	Боксшылардың аты-жөні	Олимпиада өткен қаласы және жылы
1	Жиров Василий	Атланта, 1996 жыл
2	Артаев Бахтияр	Афины, 2004 жыл
3	Сәпиев Серік	Лондон, 2012 жыл

Кестелерде көрсетілген нәтижелердің барлығы Қазақстанның тәуелсіздігінің жемісі. Бұл қазақ бокс мектебінің әлемдегі ең мықты мектептердің қатарында екендігін көрсетеді. Бұл Ә.Нұрмахановтай кәсіби бапкердің жетістігі. В.Жиров 1996 жылы Атланта Олимпиадасында «Вел Баркер» кубогын иеленіп, артынан ерген ізбасар інілеріне сара жол салып берді. Ә.Нұрмаханов тек үздік боксшылар дайындап қана қоймай, бапкерлік қызметінде де лайықты ізбасар жаттықтырушылар тәрбиелеп, дайындағанын көрсетеді. Бұл өз алдына бөлек зерттеуді қажет ететін дүние.

Әбдісәлан Нұрмаханов әрдайым «Спорт үнемі өзгеріп тұратын құбылыс. Сондықтан жоғары жетістікке ұмтылған әрбір спортшы уақытқа, жаңашылдыққа ілесіп отыруға тиіс. Ал, уақытпен тайталасу деген қандай қиын. Осы ауыр жолда босандық танытсаң, жаңашылдыққа, бәсекеге қабілетті болмасаң, ешкім де сені кешірмейді. Ал, қайтадан бұрынғы дәрежеге, деңгейге жету үшін бұрынғыдан екі-үш есе күш-жігер жұмсап, тер төгуің керек болады», - деп шәкірттерін қайрап, рухтандырып отыру оның негізгі кредосы болды.

Сондай талантты, айтқан сөзді екі етпейтін шәкірттерінің бірі Олимпиада чемпионы Е. Ыбырайымовтың бойындағы нағыз боксшыға тән қасиеттерді танып, өз баласындай үйіне тұрғызғаны – ғибраты мол тәрбие деп санаймыз. Оған шәкіртінің бойындағы бір беткейлік ұнайтын. Етінен ет кесіп алсаң да мыңқ етпейтін нағыз қайсардың өзі. Бір элементті үйренуді қолға алса, қашан үйреніп алғанша бір тыным таппайды. Залда, жаттығу кезінде орындай алмаса, үйіне барған соң қаншама қайталайды. Ермахан: «Спорт үлкен де күрделі өнер. Барлық жаныңмен берілсең ғана оның асқар биігіне шыға аласың. Сол биікке шығар жолда небір қиындықтар мен кедергілер кездеседі? Сәтсіздікке күйреме, қайта жігеріңді жанып жаңа күшпен биікке ұмтыл. Табыс келсе тасыма, келесі жолы бәсекенің мұнан да қиын болатынын терең ұғын. Сонда ғана

Әбдісәлан Нұрмаханов ұстазым сияқты керемет жасай аласың», - деп өзін-өзі қайраған кездері қаншама [3, б. 52].

Әбдісәлан Нұрмахановтың ең асыл арманының бірі – өзіне лайықты ізбасар даярлау болды. Сондықтан ол «Ұстаз, бір жылдары өзіңнің қандай болғандығыңды көргің келсе, шәкірт тәрбиеле!»,- деген қағиданы өмірінің соңына дейін ұстанып кетті.

Әбдісәлан Нұрмахановтың бокстағы бай тәжірибесі кейінгі буын інілері үшін баға жетпес байлық, таптырмайтын қазына. Бұл күндері олардың араларынан да Әбдісәлан Нұрмахановтың ізін басып, еліміздің құрама командасының бас жаттықтырушысы, аға жаттықтырушысы болғандар аз емес. Солардың арасында – Тұрсынғали Еділов, Дамир Буданбеков, Нұрғали Сафиуллин, Александр Стрельников, Қайрат Сәтжанов, Мырзағали Айтжановтарды ерекше атап өтуге болады. Мырзағали Айтжанов өзінің білікті бапкер екендігін толағай жетістіктерімен дәлелдеп, АИБА тарапынан 2013 және 2014 жылдары «Әлемнің ең үздік бапкері» атағын екі рет жеңіп алды. Осы жас бапкерлерге бағыт-бағдар беріп, талантты, білікті бапкер ретінде қалыптасуына Әбдісәлан Нұрмахановтың сіңірген еңбегі өте зор.

Әбдісәлан Нұрмахановтың бапкерлік көрегендігін: «Талантты жастарды Алматы, Жамбыл, Түркістан, Қарағанды сияқты облыстардың төңірегінен ғана іздемей шет аймақтардан, аудан-ауылдардан да іздеуіміз керек. Мысалы, ұлан-байтақ еліміздің шет ауылдарында небір спортта дарынды жастар бар, мақсат соларды тауып қатарға қосу, тәрбиелеу», - деген сөзінен-ақ байқауға болады [4, б. 46]. Соның нәтижесінде еліміздің Ақтөбе қаласынан Г.Джапаров, Маңғыстаудан Е.Жаңаберген, Ә.Ниязымбетов, Б.Нұрдәулетовтер, Қызылордадан Қ.Қоңқабаев, Қ.Тұрсынбай, Ақмола облысынан С.Тәшкенбай мен Т.Жүсіпов сынды үздік боксшылар шығып, Әлем және Азия чемпионаттарында жеңіс тұғырынан көрінді.

Қазіргі таңда бокс профессоры айтқандай еліміздің түкпір-түкпірінен талантты боксшылар шығып, көк байрағымызды Әбдісәлан Нұрмаханов көтерген биіктен түсірмей келеді. Елімізде бокс спортының аса қарқынмен дамып келе жатқаны аға буынның салып кеткен сара жолына дақ түсірмей жалғастырып келе жатқан жас бапкерлердің еңбегі шексіз. Мұның барлығы Тәуелсіздіктің сыйы. Бүгінгі ұлттық құрама сапындағы боксшылар ертең жаттықтырушылық қызметке келіп, алдыңғы толқынның ізін басатынына толық негіз бар. Қазір бәрі де жеткілікті. Бапкерлер де бұрынғыдай қаражат іздеп, табанынан тозбайды. Еліміздің алпауыт компаниялары тұрақты демеушік жасап, қаражат жағынан қыспай қолдап келеді. Әбдісәлан Нұрмаханов ұлттық құраманың бас бапкері қызметін қолға алғанда Бекет Махмұтовтай нарқасқа азаматтарға арқа сүйеді, сондай атымтай-жомарт кең жүректі азаматтардың қолдауына ие болды, қаржылай демеуін көрді. Ұлттық құрама боксшыларының қаражаттан тарықпай, оқу-жаттығу жиынында алаңсыз әзірленуі үшін, түрлі шипажайларда емдік-сауықтыру курстарынан өтуіне қаражатты демеушілерден тапты. М.Дайырбеков, Қ.Төлеметовтей меценат азаматтарды қазақ боксының өркендеуіне үлесін қосуға, қолдауға, демеуге ұйыстыра білді.

Қазіргі буын осыдан 30 жыл бұрын ұлттық құраманың мүшелері Қазақстан-Түркіменстан-Иран аралығын автобуспен қатынап, жарысқа түскенін біле бермейді. Қиындық қыспаққа алған кезде де намыс үшін, елдің мәртебесі жолында жан аямай жаттығып, айқасқа шыққан саңлақтардың азаматтығынан үлгі алуымыз тиіс.

Ә.Нұрмахановқа ұлттық құраманың тізгіні сеніп тапсырылғанда «Бос қиялдан гөрі еңбегіңе сен. Тәуекелдің төресі сол. Тауға да шығарады, дауылдан да алып өтеді. Мен ұлттық құрамаға келгенде мансап қуып келмегенімді тереңірек түсіндім. Қалайда енді ғана тәуелсіз ел болып, қиындықтан шығу жолын іздеген ел-жұртыма демеу болар іс тындырып, аянбай тер төгіп, елімнің рухын көтеріп, қуаныш сыйлауым керек», - деген алдыма таудай міндет қойдым. Халыққа бос сөзің емес, тындырған ісің керек. Жаңа қызметке аш бөрідей қызынып кірістім. Халық «Төзім – ердің тірегі», - дейді. Бұл – қиындығы мол, бірақ ерлікке толы жылдар болды десем қателеспеймін. Пейілі дархан қазағымның аманатын арқалап, қуантудан артық мәртебе жоқ», - деп өзін қашанда халықтан төмен санап, туған халқын жарқын жеңіспен қуанту үшін белді бекем буып, «Нар жолында жүк қалмас», - деген халықтың қанатты сөзін бойтұмар етіп, нартәуекелге барады [15].

Үздіксіз еңбектену арқылы Ә.Нұрмаханов өзінің ақыл-ойын да дамытып отырды. Бұл жекпе-жек үстінде шәкіртіне дұрыс кеңес беріп, нақты шешім қабылдауына мүмкіндік жасады. Онымен қоса Әбдісәланнның мәдениеті өте жоғары адам болды. Өзінің қарамағындағы қызметкерлері мен шәкірттеріне, тіпті күзетші мен техникалық қызметкерлерге дейін құрметпен қарады. Оның «Маған шәкірттерім өз балаларымнан да қымбат», - деген сөзі нақты дәлел бола алады [8, б. 586].

Ол шәкірттеріне үлкен жаттығудан кейінгі демалыста қазақ батырларының ерлік істерін, жеңіске жету құпиялары мен әдістерін үнемі айтып, жігерлендіріп отырды.

Оның: «Қазақ болып туылып, осы жолды таңдадың екен, қазақтың абыройын асқақтату сендерге міндеттеледі. Қазақ жігітінің басты мақсаты – өзі үшін туу, елі үшін өлу», «Боксшы рингке шығарда, салқынқанды, қарапайым қалпын сақтай білгені дұрыс. Сырт көзге сабырлы, бойынды түзу ұстап, еңсенді түсірмей әдемі шығуың керек», «Жекпе-жек басталар сәтте қарсыласқа өте сақтықпен, тепе-теңдікті сақтай отырып, аяғыңды нық басып, жақындаған жөн. Ішкі қобалжуды сыртқа шығармауға тырыс. Өзіңе сенімді болсаң, бұл жағдай қарсыласыңа сөзсіз әсер етеді. Осыны естен шығармаңдар», - деген жалынды сөздері арқылы шәкірттерінің бойындағы күйзелісті сейілтіп, намыс отын қыздырып, рухын көтеріп отыратын. Бұл көп бапкерлерде бола бермейтін біліктілік пен кемеңгерлік болса керек.

Шәкірттері де бапкерді жанындай жақсы көрді. Оның айтқанын бұлжытпай орындап, темірдей тәртіпке бас иіп, жеңістен-жеңіске жетті.

Оның табандылығы, жоғары мәдениеті, өз кәсібін терең білетіндігі, шәкірттерін жақсы көруі, қазақ боксшыларынан «бокс барыстарын» тәрбиелей алуы Әбдісәлан Нұрмахановты жеңімпаз жаттықтырушы етіп, есімі әлемге әйгілі болды.

Әбдісәлан Нұрмахановтың өмір жолымен танысқан әрбір адам оның бойынан – батыл да табанды болуды, кітапқа, білім-ғылымға құштарлықты, Отанын шынайы сүйуді, досқа адал, өтірік пен жалғандыққа жаны қас, нағыз намысты, ақылды азамат болуға талпындырады деп сенеміз.

Оның бүкіл ғұмыры спорт залы мен рингте, іс-сапарларда өтті. Қазақ халқы оның есімін құрметпен, асқан сүйіспеншілікпен еске алады. Спорт саласының мамандары Ә.Нұрмахановтың бапкерлік қызметіне, жеңісті жетістіктеріне ғылыми тұрғыдан терең талдау жасап, шәкірт тәрбиелеудің қыр-сырына қанығып, парасатты, намысты, патриот тұлға қалыптастыруда аса құнды болып табылады.

Спортшалыр арасында «Жеңіске жету қиын, ал

жеңіске жеткен соң оны сақтап қалу одан да қиын», - деген қағида бар. Ә.Нұрмаханов осы қағиданы шәкірттерінің санасына жеткізуде уақытпен санаспай еңбек етті.

Олимпиада алдындағы оқу-жаттығу жиындарының өту барысын ұсақ-түйегіне дейін білуге асығатын ҚР Ұлттық Олимпиада комитетінің Президенті А.Ақбаевқа жаттығу жиынының өту барысын егжей-тегжей баяндайтынмын. Жаттығудың аты – жаттығу, ол барлық уақытта майдан қыл суырғандай мінсіз бола бермейтін. Спортшылардың жарақат алуы және т.б. Ақбаев жақсылығын да көре білетін, соған сай орнымен жылы сөзін айтып, қанаттандыра да алатын. Ал, кемшілікке де кешірімсіз еді, «шикілігінді» аңғарса, «апшыңды қуырып» шыр-пыр болатын. Зілсіз, кексіз ашуға біз де сергек қарайтынбыз. Табиғатында бауырмал, ешкімді жатсынбайтын, жатырқамайтын әрі көпшіл, әрі қара қылды қақ жаратын әділ басшы еді. Оның маған деген ақ тілегі, құрдастық қамқорлық көңілі ерекше еді. Менің тарапымнан ұсыныс жасалса, бір бастама көтерсем, іліп әкетуге, қолдап қана қоймай, соны аяғына дейін жеткізуге барын салатын. Ашық та жарқын мінезі, адал да әділ қасиеті онымен қызметтес болған үлкен-кішіге түгел өнеге еді. Көп жігіттер сол кісіге ұқсауға ұмтылатын. Бапкерлермен сөйлесіп, хал-жағдайларымен, тұрмыс-тіршілігімен жете танысатын», - деп өмірлік тәжірибесі мол азаматпен әрбір кездесудің өзі бір өмір, ізгілікті қасиеті осындай ыстық ықыласқа лайықты екенін аса бір толғаныспен атап өтеді.

Бәлкім әркімнің өз жастық шағы әлдеқайда қызықты, әлдеқайда мәнді өткендей көрінер, бірақ біздің жастық заманымызда көрген қиыншылықтарымыз ертеңгі жақсы тұрмысымыздың, бақытты өміріміздің бастауындай сезінетін едік. 60-70 жылдарда жастар жалынды сөздің де, қаһарман істердің де адамы еді. Алдарына асқақ мақсат қоя білетін, мұратты істер жолында аянбай тер төге де білетін. «Дайын асқа тік қасық», - деген ұғым үш ұйықтаса да түсіне кірмейтін. Менің өмірдегі ұстанатын қағидам: «Үйренуден жалықпау, сосын үйретуден аянбау», - деп өмірдің екі тірегін өзіне мақсат етіп қояды [16].

Қазір не жетпейді дегенде, бізге жан-тәнімен берілгендік, ынта-ықылас, ыждаһаттылық жетіспейді. Ең бастысы ертеңге деген сенім жоқ. Адам осы бір асыл қасиеттен айырылған кезде қара бастың қамынан аса алмас хал кешеді. Мұндай әлсіздікке ұшыраған кезде біреуге үйретпек түгілі үйренудің өзіне уақыт таппайсың. Атланта Олимпиадасындағы толағай табысымызды көре алмайтын елдер мансұқ етіп, қазақ боксының болашағына күмәнмен қарағысы келгені көпшілігімізге белгілі. «Қазақстан – бокс

державасына» айналады деген тұжырымның қаншалықты ақиқатқа айналғанын Сидней Олимпиадасы дәлелдеп берді. Меніңше осынау мызғымас бірлікке құрылған ұлттық құрама сол бір қиын шақта шыңдалды. Сол кездегі команда ұжымының ауызбірлігі дос сүйсініп, дұшпан күйінетіндей берік еді. Жетістіктер ауыз толтырып айтатындай-ақ болды. Басқа спорт түрлері бапкерлерінің де қатардан қалыспаудың жолын іздеп, көш бастауға ұмтылған ілгері қадамдарына біздің ауызбіршілікке құрылған құраманың жарқын жеңістері бастама болғаны барлығымызға аян.

Олимпиадада жүлдеге іліну қаншама күш-қайратты, қаншалықты жанкешті еңбекті талап ететінін бағамдап көрсеңіз. Тұтас бір елдің алдындағы жауапкершілікті сезініп көріңіз. Тіпті, үрей туғызатындай іс деуге болады! «Көз – қорқақ, қол – батыр», - деп дана халқымыз бекерге айтпаса керек. Бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығарса, алынбас қамал, аспас асу бар ма?! Жаттығудың ең озық әдістерін меңгеру жолында тынбай ізденіс жасадық. Олимпиадалық құраманың басты қаһармандары ретінде қазақтың қара домалақ жігіттерінің жүргеніне іштей сүйсініп, жүрегім жарылардай қуанатынмын. Мұның барлығы Тәуелсіздіктің жемісі. Осы сөздерді шәкірттеріміз санасына құюдан бір сәтке де жалыққан емеспін. «Өз еліңнің намысын қорғайтын қандай бақытты спортшысындар деп жігерлендіре түсемін», - деп шәкірттерінің жеңіске деген құлшынысын ұлттық рухты көтеру арқылы да арттыруға күш салғанын аңғаруға болады [17].

Көзінің тірісінде лайықты құрмет-қошемет көрмей, асқақ кеудесі илікпей, алтын басы нөқтаға сыймай кеткен Әбдісәлан Нұрмахановтай даңқты спортшы, көрнекті ғалым, білікті бапкердің қазақ боксының дамуына сіңірген ерен еңбегін ұлықтап, жастарды спорт өнері арқылы ұлттық рух, болмысқа, намысқа, Отансүйгіштікке тәрбиелеуге бағытталған бапкерлік қызметін жан-жақты зерттеп, өскелең ұрпаққа насихаттап, рухына тағзым ету біздің азаматтық борышымыз деп білеміз.

Ғылымдағы жетістігі. Әбдісәлан Нұрмаханов осыдан үш ғасыр бұрын қазақтың ұлы перзенті Абылай ханның артындағы ұрпағына айтқан: «Білекке сенген заманда ешкімге есе бермедік, білімге сенер заманда қапы қалып жүрмелік», - деген қанатты сөзін бойтұмардай сезініп, жаттықтырушылық қызметтің инемен құдық қазғандай қиямет екенін ұғынады [18]. Ол Қазақ дене шынықтыру институтын бітіргенде-ақ спорт залында ілінген бокс қабын оңды-солды қара күшпен соққылаудың ескірген әдіс екендігін, қарсыластың осал тұсын дәл табу, әрбір жаттығуды, әдіс-тәсілді ғылымитұрғыдан

зерделеп, күш-қуатты сарқа жұмсамай, ақылға салып, парасатпен жаттығып, барлық жаттығу тек ғылымға негізделгенде ғана үздік нәтижеге жетуге болатынын жете түсінеді. Әрбір адам өзі аз білетін нәрсені терең зерттеп, нәтиже шығаруға ұмтылатыны анық. Әбдісәлан Нұрмаханов та сондай ізденгіш жанның бірі болды. Бокс жайлы кітаптарды ізденіп оқу, атақты бокс шеберлерінің жаттығулары мен жарыстардағы өнерлерін мұқият қадағалау оның білімін дамытты. 1972 жылы КСРО-ға таны-мал атақты биолог, академик А.Д.Бернштейннің жетекшілігімен «Моншада салмақ азайтудың адам ағзасына тигізетін функциялық әсері» атты тақырыпта кандидаттық диссертация қорғап, биология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алады. А.Д.Бернштейн Алматы дене тәрбиесі институтының негізін қалауға ат салысқан көрнекті ғалымдардың бірі. Мәскеуде тұрса да Қазақстаннан қол үзбей, тығыз байланыстың нәтижесінде Қазақстандық жас ғалымдардың ғылыми жұмыстарына қолдау көрсетіп, бағыт-бағдар беріп, ақыл-кеңесін аямай жүрген жүрегі кең ғалым. Диссертацияның ресми оппоненті спорттық медицинаның майын ішкен ғалым, әлемдегі ең үздік физиолог мамандардың бірі А.В.Коробков: «Әбдісәлан Нұрмахановтың үш жыл бойына мыңнан астам спортшылармен жүйелі түрде жүргізген ғылыми тәжірибелерінің практикалық маңызы өте ауқымды. КСРО құрамасының спортшыларын әлемдік деңгейдегі жарыстарға дайындау барысында Ә.Нұрмахановтың бұл еңбегі қомақты қолдау болатынына сенемін. Осы ғылыми-зерттеу жұмыстарының негізінде үлкен жетістікке жетуге болады», – деп жоғары баға береді [19].

Диссертациялық еңбекте Ә.Нұрмахановтың зерттеген мәселесі өзектілігімен және ауқымдылығымен құнды болып табылады. Атап айтқанда, боксшы қандай да бір жекпе-жекте жеңіске жету мақсатында салмақ қуу үшін моншаның қатты ыстық буына ұзақ уақыт отыру арқылы ағзасына қаншама зиян келтіретінін анықтап, осы бағытта жазылған шетелдік ғалымдардың еңбектеріне терең талдаулар жасап, өзінің ғылыми тұжырымдамасын ұсынады. Сонымен қатар, профессор Ә.Нұрмаханов Мәскеуден шығатын «Ежогодник бокса» атты ғылыми журналында жариялаған «Отдых боксера в минутном перерыве» атты ғылыми мақаласында «Рингте боксшының жүйелі әрекетімен еңбек қабілеттілігін арттыруда раундтар арасындағы үзілістің қатты шаршаған боксшылар үшін қаншалықты маңызды екендігіне ерекше тоқталып, бұл өзекті мәселеге (раундтар арасындағы үзілісте қанша секунд болса, боксшыға соншалық күш-қуат беретін әдістер болатынын) ешқандай ғалым ғылыми тұрғыдан негіздеме жасамаған», – деп атап өтеді [20]. Осы

мәселені Қазақ дене тәрбиесі институтының «Бокс» кафедрасының көп жылдық тәжірибелеріне сүйене отырып, дене қызметтерінің жекпе-жектегі раундтар арасындағы үзілістердің спортшыны қайта қалпына келтірудегі маңыздылығын ашу барысында атақты ғалымдар И.Т.Сеченов пен А.Д.Бернштейннің ғылыми-зерттеу еңбектеріндегі гипотезаны қолдана отырып, зертханалық анықтау құралдары арқылы боксшылардың ағзасындағы өзгерістерді нақтылап, нақты тұжырым жасап көрсетеді.

Профессор Ә.Нұрмаханов саналы ғұмырында өзінің өмірлік тәжірибесін, ғылыми жұмыстарын болашақта спорт сүйер өскелең ұрпақтың күнделікті жаттығу барысында қолдануы үшін ғылыми тұрғыдан негіздеп, оқу-әдістемелік құралдар жазуға ден қойды. Оның қаламынан туған әр жылдары жазылған «Жекпе-жек» [11], «Бокс» [21], «Боксшы болғың келе ме?» [22], «Бокс мектебі» [23] атты оқу құралдары жас жаттықтырушылар мен бокспен шұғылданушы спортшылар үшін баға жетпес құнды құрал болып табылады.

Профессор Ә.Нұрмаханов спортты ғылыммен байланыстырмаса жоғары дәрежелі спортшыларды дайындау мүмкін болмайтынын 1970 жылдары түсініп, барлық оқу-жаттығу жиындарын, залдағы жаттығуларды ғылыми тұрғыдан негіздеуді тәжірибеге енгізуді қолға алады. Нәтижесінде ол көптеген атақты боксшыларды тәрбиелеп шығарды. Оның есімі әлемдегі атақты кубалық бокс мамандары А.Саггара және ресейлік А.К.Червоненколармен қатар аталатын болды.

Атақты қолбасшы А.В.Суворовтың «Генералға керекті бірден-бір жағдай – ол кітап оқу арқылы білімін үздіксіз толықтырып отыруы», – деген қанатты сөзін жадынан шығармай, қайда барса да, қайда жүрсе де жол дорбасынан кітабын тастамады. Ол «Қанмен дарығанды қасиеттемесең, қадірің болмайды. Өнер де тәрбиені сүйеді. Оқи жүрмесең, тоқығаныңды ұмытып қаласың. Миың тоқырауға ұшырайды», – деген аталы сөзді жадына тоқып, алдына қойған мақсат–арманға тек білектің күшімен ғана жету мүмкін емес екенін жете түсінді. Жақсы кітап – бір ғұмыр, оны оқыған сайын беймәлім дүние кешесің. Адамзат баласы рухынды байытар басқа құрал тапқан жоқ. Сол үшін тынымсыз ізденіс жасап, ғалымдардың еңбектерін талдап, саралап, биік белеске күш пен қуатты тек білімді ғылыммен ұштастырғанда ғана жетуге болатынына көз жеткізіп, ғылымға ден қойып, әрбір жаттығудың, үлкен жүктеменің адам ағзасына әсерін, қайта қалыпқа келу жолдарына ғылыми тұрғыдан негіздеме береді.

Ә.Нұрмаханов бір сұхбатында: «1993 жылы Қазақстан құрамасының бас бапкерлігіне

тағайындалған кезімде құрамадағы мақтаулы боксшылардың өзі тәртіптің, бақылаудың болмауынан жүгенсіздікке бой алдырғанын байқадым. Олармен күресіп, тәртіпті жолға қоюыма бір жылдай уақытымды жұмсадым. Тәртіпке бағынғысы келмеген 3-4 боксшыны құрамадан шеттеттім. Табандылық керек болды. Құрамада қалған спортшылардың күнделікті ұйқысы мен тамағына дейін қадағалап отыру маған қосымша үлкен күшті қажет етті. Күндізгі үлкен жаттығуда адам 8-9 мың килокалория қуатын жоғалтады. Тамағы, демалысы нашар болса, қалыпты жағдайға түсе алмайды. Боксшылардың асқазан жолдарын түрлі шлактан тазартып, арылтып-жуу үшін Олимпиадаға екі жарым ай қалғанда құраманы «Сарыағаш» шипажайына алып бардым. Асқазанды ертерек шаюдың да зор маңызы бар. Шайынудан кейін спортшы бір айсыз қалпына келе алмайды. Адам басқа географиялық аймаққа тек 9-шы күні ғана үйренеді. Түрлі атмосфералық қысымға ағзаны үйрету үшін команданы Олимпиада алдында екі рет тауға шығардым. Сол арқылы өкпе қабын кеңейттік, жүрек соғысын реттедік. Осындай ғылыми ізденіспен жүйеленген жаттығу арқасында жігіттер үшінші раундта да шаршамайды. Осы аса жауапты да күрделі істі ғылыммен сабақтастыра жоспарлаған Ә.Нұрмаханов бапкерлер алқасымен кеңесе келе Олимпиадаға екі апта қалғанда команданы АҚШ-қа алып барады. Білген адамға бұл – нар тәуекел! Олимпиадаға екі апта бұрын бару – қомақты шығын. Ертең нәтиже болса, арқаннан қағады. Болмаса, қара есекке теріс мінгізіп жіберуі мүмкін. Жүрегінің түгі бар Ә.Нұрмаханов бар жауапкершілікті өз мойнына алды [4, б. 53]. Осындай ғылымға негізделген жүйенің нәтижесінде 1994 жылы Иранда өткен Азия чемпионатында, 1995 жылы Ташкентте болған Азия біріншілігінде жалпы командалық 1-орын иелендік. 1994 жылы Әлем кубогында А.Тобаев алтын жүлде иеленді. Атланта Олимпиадасында үздік үштікті түйіндеп, қазақ елінің абыройын асырдық. Бұл жетістіктердің барлығы 3-4 жылдың төңірегінде болған нәтижелер еді», - деп ғылымсыз спорттың өрге баспайтынына ерекше тоқталып өтеді [8, б. 46].

АИБА төрешісі, Мемлекеттік жаттықтырушы қызметін атқарған әріптес досы С.Әбденәлиев «Әбдісалан жаттықтырушылық жұмысқа керемет құлшыныспен кірісті. Сол кезеңде бапкерліктің қыр-сырын Нұрмахановтан артық білетін маман жоқ еді. Ол бокстың жаңа техникалық элементтерін іздеді, жаттықтырушылық жұмысын ғылыми шығармашылық ізденіспен ұштастырды. Ғылымға ден қойып, ғылыми зерттеулер жүргізіп, кандидаттық диссертация қорғады. Әбдісалан Нұрмаханов үздіксіз ізденіс үстіндегі жаттықтырушының ғана жастарды

баптауға қақысы бар екенін жан-жүрегімен түсінді. Осы жолда бейнетке төзді. Ерен еңбектің арқасында ол бокс саласындағы ірі тұлғаға айналды», - деп, қазақ боксының бағына туған асыл азаматтың бағасын дәл береді [3, б. 276].

Бұл тұрғысында Ә.Нұрмахановтың бапкерлік құрамында болып, қасында жүрген ізбасар шәкірті, ҚР Еңбек сіңірген жаттықтырушысы Тұрсынғали Еділов: «Әбдісалан Нұрмахановтың темірдей тәртіпке негізделген құраманы басқарудағы іскерлігіне, әр салмақ бойынша әлемдегі үздік боксшылардың техникасын, әдіс-тәсілін зерттеп-зерделеп, шәкірттерін сол боксшыға лайықты баптап, кемшілікпен күресуге еш жалқаулық танытпайтын. Жаттығуға қатысты барлық мәселені тек ғылыми тұрғыдан негіздеуге дайын тұратын», - деп ұстазының жеңіске жетудегі құпиясын атап өтеді [24].

Белгілі спорт журналисі Қ.Рысбекұлы: «Әбдісалан Нұрмаханов 1990 жылдары тарихтың өтпелі сатысында елінің еңсесін көтеріп, жігіттерге жігер бере білді. Оның басқа жаттықтырушылардан ең үлкен артықшылығы – ол кісі спорттың өте үлкен ғалымы болды. Профессор А.Д.Бернштейннің жетекшілігімен спортшының ағзасына байланысты, спортшының күшін қалпына келтіруге байланысты «Тау деңгейінен, таудың белгілі бір биіктігінде жаттығып, спортшы қалпына қайта қалай келеді, бабына қалай келеді?», - деген бағытта өте үлкен ғылыми еңбек жазған кісі. Атланта Олимпиадасында тәуелсіз ел ретінде алғаш рет қатысып, қазақ тарихында бұрын-соңды болмаған тарихи ерлік жасады. Сол тарихтың, сол жеңістің басында Ә.Нұрмаханов тұрды», - деп қалам тербейді [25].

Ал, профессор Ә.Нұрмаханов: «Спорттық жетістіктер, оның алғы шарттары ғылыми негіздемеге сүйенеді. Тек алдыңғы озық ғылыми тәжірибе ғана спортшыны үздік нәтижеге қол жеткізеді. Ғылымсыз әлемдік рекордтар жасау мүмкін емес. Күнделікті оқу-жаттығулар мен дене тәрбиесі сабақтарының өзі ғылымның соңғы жетістіктерін басшылыққа алып жүргізілуі керек. Сонда ғана өз нәтижесін береді. Қандай жаттығу, сабақ болмасын сапалы жүргізілсе, оның нәтижесі де жоғары болады», - деп жас бапкерлерге өзінің өмірлік тәжірибесімен бөлісіп, ғылыми әлеуетінің кең екендігін көрсетеді [26].

«Қай заманды алып қарасақ та, дамудың басты кілті бұл – ғылым». Халқымыздың рухын асқақтатып, жігерін жанитын ар намысын, қара күштің қасиетін тұла бойына тоғыстырған бокс өнері екені анық. Рингте бақ пен бап сынға түскенде, білекті мен жүректі жұдырықтасады. Ақылы мен айласы асқан азамат қана топ жарады. Міне осындай жекпе-жек қана нағыз мықтыны анықтайды. Әбдісалан

Нұрмаханов қазақ боксының бағына туған, атын қазақ спортының тарихына алтын әріппен жазып қалдырған асыл азамат. Ол рингте өткізген 13 жыл ішінде 239 рет жекпе-жекке шығып, оның 222-сін жеңіспен аяқтап, былғары қолғаптың нағыз шебері атанды. Оның бар арманы қазақ баласының Олимпиада шыңын бағындырғанын көру еді. Ғасырлар тоғысында аңсаған асқақ арманына, ұлы мұратына жетті. Өзінің өсіп-өнген Түркістан шаһарынан Бекзат Саттарханов сол биікті бағындырды.

Еліміздегі ЖОО-ғы «Дене шынықтыру және спорт» БББ-да білім алып жатқан студенттердің Әбдісәлан Нұрмахановтай алып тұлғаның есімін қаншалықты деңгейде білетінін анықтау және даңқты боксшының есімін ұлықтау мақсатында 16 жоғары оқу орнында әріптестердің ат салысуымен 10652 студентке сауалнама жүргіздік. Сауалнама жүргізу төрт ай мерзімді қамтыды. Сауалнама нәтижелерін №5 кестеден көруімізге болады.

5-кесте – Еліміздегі ЖОО-да «Дене шынықтыру және спорт» БББ-да оқитын студенттерден «Әбдісәлан Нұрмахановты танысыз ба? Ол қандай спорт түрімен айналысқан?», – деген тақырыпта алынған сауалнама нәтижесі (01.09.-31.12.2023 ж. аралығы) n=10652.

№	Сауалнама сұрағы	Сауалнама жүргізген жоғары оқу орындарының атауы	Сауалнамаға қатысқан студенттер саны	Сауалнама нәтижесі	
				ия	жоқ
1	Әбдісәлан Нұрмахановты танысыз ба? Ол қандай спорт түрімен айналысқан?	Халықаралық туризм және меймандостық университеті (Түркістан қ.)	272	254	18
		Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ (Түркістан қ.)	502	146	356
		Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты (Арқалық қ.)	121	18	103
		Қорқыт Ата атындағы ҚУ (Қызылорда қ.)	951	116	835
		Ө.Жәнібеков атындағы ОҚПУ (Шымкент қ.)	1180	252	928
		Мирас университеті (Шымкент қ.)	755	96	659
		Ж.А.Ташенов атындағы университет (Шымкент қ.)	530	115	415
		М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті (Тараз қ.)	1420	295	1125
		Ш.Есенов атындағы университет (Ақтау қ.)	310	93	310
		Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қ.)	704	46	658
		Қазақ Ұлттық педагогикалық қыздар университеті (Алматы қ.)	80	59	21
		М.Әуезов атындағы ОҚУ	655	226	429
		Ш.Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты (Тараз қ.)	740	81	659
		Орта Азия инновациялық университеті	1050	102	948
		Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті	856	96	760
С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті	526	62	526		

Кестеден көріп отырғанымыздай, сауалнама нәтижелерін талдай келе, сауалнамаға қатысқан 10652 студенттің 2057 (19,3%) Әбдісәлан Нұрмахановты танытындарын, ол бокс спортымен айналысқаны

туралы нақты жауап берген. Ал, 8595 (80,7%) студент Ә.Нұрмахановты танымайтындарын, оның ішінде: Ә.Нұрмахановты – 2296 (26,7%) студент күреспен айналысқан, 1691 (19,6%) студент бокспен

айналысқан шығар, 259 (3%) студент волейбол, 69 (0,8%) студент жеңіл атлетика, 276 (3,2%) студент ауыр атлетика, 106 (1,2%) студент баскетболмен айналысқан деп жауап берген. 3898 (45,3%) студент «білмеймін» деп көрсеткен. Бұл өте өкінішті жағдай. Бұл көрсеткішті елдігімізге үлкен сын деп қабылдауымыз керек.

Сондай-ақ, осы 10652 студенттен қайтара «Мұхаммед Әли мен Майк Тайсонды танысыздар ма?», - деген сауалнама алынды. 10096(94,8%) студент жақсы танытындарын, олар бокспен айналысқанын атап көрсеткен. 556 (5,2%) студент естігенбіз, барлығы бокспен айналысқан болу керек деп жауап берген.

Сауалнама нәтижесі біздің ойлаған жоспарымыздан да өте төмен нәтиже көрсетті. Қазақтың маңдайына біткен даңқты боксшы, білікті бапкер, ғалым-ұстаз Ә.Нұрмахановты «Дене шынықтыру және спорт» БББ-да оқитын студенттің 80,7% танымауы жоғары оқу орындарында аңызға айналған қазақ спортшыларының жетістіктері жеткілікті түрде насихатталмауынан деп айтуға толық негіз бар. Өйткені, бірнеше ЖОО-ның «Дене шынықтыру және спорт» БББ-ның элективті пәндер каталогындағы «Дене шынықтыру және спорт тарихы» пәнінің сипаттамасын, жұмыс оқу бағдарламаларын (силлабус) саралап, талдау жасағанымызда: «Көне дәуір кезіндегі дене тәрбиесі», «Орта ғасырдағы дене мәдениеті», «Феодалдық дәуірдегі дене тәрбиесі мен спорттың дамуы», «КСРО-ның соғысқа дейін және соғыстан кейінгі дене тәрбиесі», «Олимпиадалық қозғалыстың дамуы», «КСРО тарқағаннан кейінгі ТМД елдеріндегі дене тәрбиесі мен спорттың дамуы» тақырыбындағы материалдарға көп сағат жоспарланғанын, ал, Қазақстандағы дене тәрбиесі мен спорттың дамуына, қазақтан шыққан атақты спортшылардың қазақ спортын дамытудағы еңбектері мен жетістіктеріне сағат саны аз қарастырылғанын аңғардық. Сонымен қатар, «Qazsport» телеарнасында даңқты қазақ спортшылары туралы телехабарлар мен деректі фильмдердің аз көрсетілуі, жастардың теледидарға, БАҚ беттерінде («Жас Алаш», «Егемен Қазақстан», «Қазақ спорты» және т.б.) жарияланатын мақалаларға назар аудармайтындықтарын, өздігінше ізденіп, газет-журнал оқымайтындықтарын да нақты дәлел ретінде атап өтеміз.

ЖОО-да «Дене шынықтыру және спорт» БББ білім алатын студенттердің Мұхаммед Әли, Майк Тайсон және т.б. шетелдік атақты спортшыларды жақсы тануы елімізде шет ел спортшыларының жүйелі түрде насихатталып, спорттық киімдер мен күнделікті пайдаланылатын дәптер беттерінде атақты шетелдік спортшылардың суреттері басылып, аты-жөндері жазылып, кең көлемде жарнамалануы

да олардың танымалдылығын арттыра түсетінін де атап өтуіміз қажет.

Қорытындылай келе, халқымыздың мақтанышы, атақты боксшы, білікті жаттықтырушы, ғалым-ұстаз Әбдісәлан Нұрмахановтың есімін лайықты дәрежеде дәріптеуіміз үшін келесі мәселелерді қолға алсақ батыр рухының алдында азаматтық парызымыз орындалады деп санаймыз.

Қорытынды. Бүгінде даңқты боксшының есімін туған күні қарсаңында өткізілетін бокстан Ә.Нұрмаханов атындағы Халықаралық турнир кезінде ғана еске аламыз. Қазақ боксының басында отырған ағаларымыз Қазақстан біріншілігінде шеберлігі ең кемел боксшыға Олимпиадада берілетін «Вел Баркер» кубогы сияқты «Ә.Нұрмаханов» атындағы арнайы жүлде табыстауды қолға алса. Бұл құрметке Әбдісәлан Нұрмаханов әбден лайықты. Өйткені 1996 жылы Атлантада өткен Олимпиада ойындарында Қазақстан Тәуелсіз ел болып алғаш рет қатысқан кезде Әбдісәлан Нұрмаханов баптаған бокс құрамасы әлемді тамсандырып, 197 мемлекеттік ішінде жалпы командалық есепте 3-орын алуы таңғажайып оқиға болды. Сонымен қатар, жер шарындағы ең үздік боксшыға берілетін «Вел Баркер» кубогын Қазақстан боксшысы Василий Жировтың тұңғыш иеленуі тарихи жағдай емес пе? Мұндай мәртебеге өздерін ұлы халық санайтын орыс империясының өкілі 1964 жылы Токио Олимпиадасында Валерий Попенченконың ғана қолы жетті. В.Жировтың бұл жетістігі оңай келген жоқ. Ә.Нұрмахановтың табандылығы, темірдей тәртіпке негізделген жанкешті жаттығулардың, жылдар бойы жасаған есіл еңбектің, төккен тердің нәтижесінде келді. Тұңғыш қатысқан Олимпиада ойындарында бастау алған «Вел Баркер» кубогының 2004 жылы Афинада Б.Артаевтың, 2012 жылы Лондонда С.Сәпиевтың иеленуі Ә.Нұрмахановтың салған сара жолының қайырлы болғаны деп мойындауымыз керек. Қазақстан чемпионатында ең үздік боксшыға «Нұрмаханов» кубогы берілсе несі айып? Бұл аталымға Ә.Нұрмахановтың алып тұлғасы сұранып-ақ тұрған жоқ па? Жас боксшыларды ынталандыруда, техникалық шеберлігін арттыруда, чемпионаттың бәсін көтеруде, жастар арасында Отансүйгіштікті насихаттауда бұл бастаманың алатын орны зор деп білеміз. Бұл дәстүрге айналса Әбдісәлан Нұрмахановтай даңқты боксшыларымыздың қатары көбейетіні сөзсіз.

Ә.Нұрмаханов - сөз жоқ тарихи тұлға. Оның алып тұлғасын жасөспірім балаларға ұлттық рухтың идеалы етіп, жан-жақты жарқырата ашып көрсетер кино туынды өте қажет. Сондай-ақ, патриоттық ән шығарылса да жастардың ұлттық рухын асқақтатып, Отансүйгіштікке тәрбиелеп, шындейтыны сөзсіз.

2011 жылы Қазақ спорт және туризм академиясында Ә.Нұрмахановтың 75 жылдығына орай өткізілген Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциядан кейін үлкен көлемде ғылыми-тәжірибелік конференция өткізілмеді. Алдағы уақытта даңқты боксшы, білікті бапкер, ғалым-ұстаздың есімін ұлықтап, 90 жылдық мерейтойы аясында осы халықаралық конференция жалғасын тауып, ғалымның ғылыми-зерттеу жұмыстары мен бапкерлік қызметтегі ерен еңбектері жан-жақты зерттеліп, оқу-жаттығу сабақтары мен оқу үдерісіне тәжірибеге ендіру жұмыстары қолға алынса.

Республиканың барлық ЖОО-ғы «Дене шынықтыру және спорт» кафедраларында Ә.Нұрмахановтың спорттағы жетістігі, бапкерлік ізденісі, спорт ғылымын дамытудағы зерттеу еңбектері, өзі жазған оқу құралдарының құндылығы бағытында дәрістер оқу ұйымдастырылса.

Елімізде сатылатын спорттық киімдер мен кітапшаларда, күнтізбелерде, дәптерлерде қазақ спортының дамуына өлшеусіз үлес қосқан даңқты спортшылардың суреттері басылып, аты-жөндері жазылып, спорттағы жетістіктерін қысқаша насихаттау жұмыстары құзырлы органдар тарапынан қолдау тауып, назарға алынса, өскелең ұрпақтың санасында қазақтың маңдайына біткен даңқты спортшыларының есімдері мәңгілікке сақталатын болады.

Өскен жері киелі Түркістанда спорт мектепке, көшеге аты берілді, ескерткіш орнатылды, атында бокс-стан Халықаралық турнир өткізіліп тұрады. Әбдісәлан Нұрмаханов Түркістанның түлегі болғанымен, қазақтың намысын Халықаралық жарыстарда, әлемдік додаларда қорғаған, әлемдік деңгейдегі боксшыларды тәрбиелеген алты Алашқа ортақ ұл! Сондықтан Әбдісәлан Нұрмаханов атындағы Халықаралық турнирдің мәртебесін көтеріп, аясын кеңейту мақсатында Астана, Алматы қалаларында, барлық өңірлердің орталықтарында өткізуді қолға алып, Қазақстанның басқа да қалаларының көшелеріне, бокс, спорт мекемелеріне есімін беріп, Қазақ даңқын асырған арда азаматтың халық арасында мәртебесін әрқашан биік ұстасақ Әбдісәлан Нұрмахановтың асқақ рухы алдындағы елдік парызымыз өтелер еді.

Әбдісәлан Нұрмаханов: «Жасым алпысқа жеткенше спорттың нағыз саясат екенін, спорттағы келеңсіздік пен әділетсіздіктің ең үлкенін өз көзіммен

көрдім, өз құлағыммен естідім. Қаншама қиянатқа төздім, шыдадым. Менің түсінігім, білімім, тәжірибем, қателіктерім о дүниеге бір тиынға керек емес. Үлкен спорттан көңілге түйгендерімді, қиындыққа мойымауды, әр сәтсіздіктен сабақ алуды, «Сүрінген сәтте құламай, қайта тұрып күресуді», өмірдің тауқыметіне сынбай, қайсарлық танытып, ағысқа қарсы жүзуді жас ұрпақтың санасына сіңіріп кетуім керек. Мұны, халқымның алдындағы азаматтық парызым деп түсінемін. Мені қазақ спортының басында отырған басшылар шеттетіп, үлкен спорттан аластатса да қазақ спортын дамыту ісінде, оның ішінде қазақ боксының әлемдік рейтингтегі биіктіктен төмен құлдырамауы бағытында жас жаттықтырушылар мен боксшыларға бағыт-бағдар мен ақыл-кеңесімді беріп, өмірлік тәжірибеммен бөлісіп, бокс әлеміндегі сүйікті ісімді жалғастыра беремін. Мен туған халқыма қызмет етуден жалықпаймын», - деп тік мінезді, кемел ақыл иесі, жағымпаздықтан ада, қазақ спортының бағына туған, қазақ боксының қара нары атанған алып тұлғаның ерен еңбегін жас ұрпаққа насихаттап, санасына сіңіріп, есімін ұлықтау мен қазақпын деген әрбір тұлғаның азаматтық парызы деп санаймыз.

Әбдісәлан Нұрмахановтың ұлағатты өмір жолын, қазақ боксының дамуына қосқан сүбелі үлесін ұлтқа, ұрпаққа кеңінен таныстырып, өнеге етуіміз керек. Өскелең ұрпақ туған халқының мәртебесінің барлық ұлттан биік тұрғанын қалаған Әбдісәлан Нұрмахановтың өз заманы артқан ұлы жүкті қара нардай қайыспай көтеріп, ұлт алдындағы азаматтық парызын артығымен атқарып кеткенін, қазақ спорты тарихында алатын орнын жақсы білуге тиіс. Бұл жас ұрпақтың жүрегіне отаншылдық нәрін дарытып, бойында Отанды шынайы сүйетін намысшылдық, қайсарлық, табандылық сияқты қасиеттердің қалыптасуына ықпал ететіні анық. Қазақ спортының тарихын, даңқты спортшылардың жүріп өткен жолдарының бұлтарыс-қалтарысын, әділетсіздік орнаған сәттегі шыдамдылықтары мен қайраткерлік өнегелерін терең ұғынып өскен ұрпақ қана өзіне жүктелген міндетті биік тұғырға абыроймен жеткізетініне сенім мол. Ол үшін біз келер ұрпақ алдындағы асыл міндетімізді толық атқарып, жастардың ой-санасының дұрыс қалыптасуына, саңлақ спортшылардың өнегелі істерін жүрегіне тоқып, санасына сіңіріп, ұрпақтар сабақтастығын жаңғыртып, ұрпақтан-ұрпаққа дәріптеуге барынша мүмкіндік жасауымыз қажет.

Әдебиеттер

- 1 Бердіқұлов С. Екі томдық таңдамалы. - Алматы: «Жазушы», 2 том - 1991. - 432 б.
- 2 Найманбаев Қ. Даңқ тұғырында: Деректі хикаяттар. – Алматы: «Білім», 2009. – 234 б.

- 3 Жолымбетов, Ө.Ш. Намыс / Деректі хикаяттар. – Астана: «Фолиант», 2009. – 416 б.
- 4 Досмұхамбетов Т. Намыс сардары. – Астана: «Жарыс», 2014. – 248 б.
- 5 Рысбекұлы Қ. Әбдісалан. – Астана: «Жарыс КЗ», 2014. – 288 б.
- 6 Нұсқабайұлы Ж. Қазақ спортының саңлақтары. – Алматы: «Білім», 2007. – 277 б.
- 7 Нұрданбекұлы Қ. Намысы Найзағай Нұрмаханов. – Алматы, 2018. – 184 б.
- 8 Баймаханбетов Б.М., Халилаев А.Н. Нар тұлғалы Нұрмаханов Әбдісалан. Өнегелі өмір жолы және спорттағы жетістіктері. – Түркістан, 2006. – 68 б.
- 9 Қонаев Д. Ақиқаттан аттауға болмайды. Естелік-эссе. – Алматы: «Marfu Press», 2022. – 400 б.
- 10 Градополов К.В. Бокс: Учебное пособие. – М.: «Воениздат», 1941. – 216 с.
- 11 Нұрмаханов Ә. Жекпе-жек. – Алматы: «Жалын», 1985. – 208 б.
- 12 Көпіш Ә. Қазақ халқының тарихи тұлғалары: Қысқаша анықтамалық / Құраст.: Ә.Көпіш. – Алматы: «Өнер», 2016. 1-кітап. – 312 б.
- 13 Қазақ халқының тарихи тұлғалары: Қысқаша анықтамалық / Құраст.: Ә.Көпіш. – Алматы: «Өнер», 2016. 2-кітап. – 368 б.
- 14 Тараторин Н.Н. Бокс. Справочник. – М.: «Физическая культура и спорт», 1976. – 248 с.
- 15 Жанғанатова К.Н. Қазақ спортының тарихындағы ірі тұлғалар // XVIII Международный научный конгресс «Олимпийский спорт и спорт для всех». – Алматы: КазАСТ, 2014. 1-4 октябрь. – 457 б.
- 16 Есіркепов Ж.М., Құрманбаев Б.І., Омаров Б.С., Сабденбеков Е.У., Бимаханов Т.Д. Білікті бапкер Әбдісалан Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық мұрасын оқу-тәрбие процесіне ендірудің әдістемесі // Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. – Алматы, 2023. – №4 (74). – 14-25 б.
- 17 Есіркепов Ж.М., Аширметова О.М. Даңқты боксшы Ә. Нұрмахановтың бапкерлік қызметтегі тәлім-тәрбиелік ой пікірлері арқылы жастарды патриотизмге тәрбиелеу // «Білім беру, дене мәдениеті, туризм және спорттағы инновация» атты III Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. – Алматы: «ҚазҰУ», 2022. – 249 б.
- 18 Бердімұратова А. Абылайханның ерлігі – ұрпаққа өнеге // «Өшпес рух» Қазақ елінің тұтастығының негізін қалаған Абылай ханның 300 жылдығына арналған Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. – Түркістан, 2012. – 471 б.
- 19 Нұрмаханов Ә. Бокс мектебі. – Алматы, 2006. – 256 б.
- 20 Нұрмаханов А. Отдых боксера в минутном перерыве // Ежегодник бокса. – М.: «Физкультура и спорт», 1980. – 65 с.
- 21 Нұрмаханов Ә. Бокс. Оқу құралы. – Алматы: «Мектеп», 1986. – 176 б.
- 22 Нұрмаханов Ә. Боксшы болғың келе ме?: Көмекші оқу құралы. – Алматы: «Санат», 1994. – 80 б.
- 23 Нұрмаханов Ә. Бокс мектебі. Оқулық. – Алматы, 2006. 1-бөлім: – 256 б.
- 24 Есіркепов Ж.М., Аширметова О.М. Даңқты боксшы Ә. Нұрмахановтың бапкерлік қызметтегі тәлім-тәрбиелік ой пікірлері арқылы жастарды патриотизмге тәрбиелеу // «Білім беру, дене мәдениеті, туризм және спорттағы инновация» атты III Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. – Алматы: «ҚазҰУ», 2022. – 249 б.
- 25 Аширметова О.М., Садықов Қ.И. Даңқты боксшы А.Нұрмахановтың спорттағы жетістіктері арқылы жастарды отансүйгіштікке тәрбиелеу // «Жоғары оқу орындары мен колледж, мектептерде дене тәрбиесі құралдары арқылы жастардың рухани интеллектуалдық деңгейін қалыптастыру жолдары» атты Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференциясының еңбектер жинағы. – Қызылорда, 2022. – 435 б.
- 26 Есіркепов Ж.М., Аширметова О.М. Ә.Нұрмахановтың бапкерлік қызметтегі жетістіктері арқылы жастарды отансүйгіштікке тәрбиелеу // «Жоғары оқу орындары мен колледж, мектептерде дене тәрбиесі құралдары арқылы жастардың рухани интеллектуалдық деңгейін қалыптастыру жолдары» атты Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференциясының еңбектер жинағы. – Қызылорда, 2022. – 436 б.

References

- 1 Berdikýlov S. Eki tomduq tañdamaly. – Almaty: «ZHazushy». 2 tom – 1991. – 432 b.
- 2 Najmanbaev Q. Dañq tǵyrynda: Derekti hikayattar. – Almaty: «Bilim», 2009. – 234 b.
- 3 ZHolumbetov, Ө.SH. Namys / Derekti hikayattar. – Astana: «Foliant», 2009. – 416 b.
- 4 Dosmұhambetov T. Namys sardary. – Astana: «ZHarys», 2014. – 248 b.
- 5 Rysbekýly Q. Өbdisalan. – Astana: «ZHarys KZ», 2014. – 288 b.
- 6 Nұsqabajýly ZH. Қазақ sportynың саңлақтары. – Almaty: «Bilim», 2007. – 277 b.
- 7 Nұrdanbekýly Q. Namysy Najzaǵaj Nұrmahanov. – Almaty, 2018. – 184 b.
- 8 Bajmahanbetov B.M., Halilaeв A.N. Nar tұлǵaly Nұrmahanov Өbdisalan. Өnegeli Өmir zholy zhөne sporttary zhetistikteri. – Tүrkistan, 2006. – 68 b.
- 9 Qonaev D. Aқиқattan attaura bolmajdy. Estelik-esse. – Almaty: «Marfu Press», 2022. – 400 b.
- 10 Gradopolov K.V. Boks. Uchebnoe posobie. – Moskva: «Voenizdat», 1941. – 216 s.
- 11 Nұrmahanov Ө. Zhekpe-zhek. – Almaty: «ZHalyн», 1985. – 208 b.
- 12 Kөpish Ө. Қазақ halkynың tarihi tұлǵalary: Qysqasha anyqtamalyq / Qұrast.: Ө.Kөpish. – Almaty: «Өner», 2016. 1-kitap. – 312 b.
- 13 Қазақ halkynың tarihi tұлǵalary: Qysqasha anyqtamalyq / Qұrast.: Ө.Kөpish. – Almaty: «Өner», 2016. 2-kitap. – 368 b.
- 14 Taratorin N.N. Boks. Sprovochnik. – M.: «Fizicheskaya kul'tura i sport», 1976. – 248 s.
- 15 ZHANғанatova K.N. Қазақ sportynың tarihyndaғы iri tұлǵalar // XVIII Mezhdunarodnyj nauchnyj kongress «Olimpiskij sport i sport dlya vsekh». – Almaty: KazAST, 2014. 1-4 oktyabr'. – 457 b.
- 16 Esirkepov ZH.M., Qұrmanbaev B.I., Omarov B.S., Sabdenbekov E.U., Bimahanov T.D. Bilikti bapker Өbdisalan Nұrmahanovtyn ǵylыmi-pedagogikalыq mұrasyn oқu-tәrbie procesine endirudiң әdistemesi // Dene tәrbiesiniң teoriyasы men әdistemesi. – Almaty, 2023. – №4 (74). – 14-25 b.
- 17 Esirkepov ZH.M., Ashirmetova O.M. Dañqy boksshy Ө. Nұrmahanovtyn bapkerlik qызmettegi tәlim-tәrbielik oј pikirleri arkyly zhastardy patriotizmge tәrbieleu // «Bilim beru, dene мәdenieti, turizm zhөne sporttary innovaciya» atty III Halykaralыq ǵylыmi-tәzhiribelik konferenciya materialdary. – Almaty: «KazҰU», 2022. – 249 b.

- 18 Berdimuratova A. Abylajhannuң erligi – ұтраққа өнеге // «Өshpes ruh» Қазақ елінің тұтастығунуң negizin қалаған Abylaj hannuң 300 zhyldyғуна арналған Halyқаралық ғылыми-тәzhiribelik konferenciya materialdary. – Түrkistan, 2012. – 471 b.
- 19 Нұрмаханов Ә. Boks mektebi. – Almaty, 2006. – 256 b.
- 20 Nurmahanov A. Otdyh boksera v minutnom pereryve // Ezhegodnik boksa. – M.: «Fizkul'tura i sport», 1980. – 65 s.
- 21 Нұрмаханов Ә. Boks. Оқу құралы. – Almaty: «Mekter», 1986. – 176 b.
- 22 Нұрмаханов Ә. Boksshy bolғуң kele me?: Kөmekshi оқу құралы. – Almaty: «Sanat», 1994. – 80 b.
- 23 Нұрмаханов Ә. Boks mektebi. Оқулық. – Almaty, 2006. 1-bөlim: – 256 b.
- 24 Esirkeпов ZH.M., Ashirmetova O.M. Даңқты boksshy Ә. Нұрмахановтуң баpкерlik қызметтегі тәlim-тәрbielik оj pikirleri арқуly zhasardy patriotizmge тәрbiелеу // «Bilim беру, dene мәдениетi, turizm zhөne sporttary innovaciya» atty III Halyқаралық ғылыми-тәzhiribelik konferenciya materialdary. – Almaty: «ҚазҰU», 2022. – 249 b.
- 25 Ashirmetova O.M., Sadykov Қ.I. Даңқты boksshy A.Нұрмахановтуң sporttary zhetistikteri арқуly zhasardy otansыjgishtikke тәрbiелеу // «ZHоғары оқу оғундары мен kolledzh, mektepterde dene тәрbiesi құралдары арқуly zhasardy руhani intellektualдық деңгейin қалыптастыру zholdary» atty Respublikалық ғылыми-тәzhiribelik konferenciyasуnуң еңбекter zhinaғу. – Kyzylorda, 2022. – 435 b.
- 26 Esirkeпов ZH.M., Ashirmetova O.M. Ә.Нұрмахановтуң баpкерlik қызметтегі zhetistikteri арқуly zhasardy otansыjgishtikke тәрbiелеу // «ZHоғары оқу оғундары мен kolledzh, mektepterde dene тәрbiesi құралдары арқуly zhasardy руhani intellektualдық деңгейin қалыптастыру zholdary» atty Respublikалық ғылыми-тәzhiribelik konferenciyasуnуң еңбекter zhinaғу. – Kyzylorda, 2022. – 436 b.

Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор)	Автор для корреспонденции (первый автор)	The Author for Correspondence (The First Author)
<p>Есіркепов Жандос Мергенбайұлы – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Халықаралық туризм және меймандостық университеті, Түркістан қ., Қазақстан, e-mail: zhandos-1978@mail.ru, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2542-6246</p>	<p>Есіркепов Жандос Мергенбаевич – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан, e-mail: zhandos-1978@mail.ru, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2542-6246</p>	<p>Yesirkeпов Zhandos Mergenbaevich - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate professor, International University of Tourism and Hospitality, Turkestan, Kazakhstan, e-mail: zhandos-1978@mail.ru, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2542-6246</p>

¹Қыдырмолдина А.Ш.^а, ¹Кудагельдин М.Т., ¹Тұрсынхан Е.М.,
¹Оберкулова Л.А., ²Малик М.

¹Семей қаласындағы физика-математика бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі, Семей қ, Қазақстан

²Семей медицина университеті, Семей қ, Қазақстан

ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ СПОРТ ТҮРЛЕРІМЕН ШҰҒЫЛДАНУДЫҢ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ АҚЫЛ-ОЙ ҚАБІЛЕТІНЕ ЫҚПАЛЫ (СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ ФИЗИКА-МАТЕМАТИКА БАҒЫТЫНДАҒЫ НАЗАРБАЕВ ЗИЯТКЕРЛІК МЕКТЕБІ ОҚУШЫЛАРЫ МЫСАЛЫНДА)

Қыдырмолдина Айнуір Шаймуратовна, Кудагельдин Махсат Тұрсынханович, Тұрсынхан Ескендір Махсатулы, Оберкулова Лаззат Ахметтуллаевна, Малик Меруерт

Интеллектуалды спорт түрлерімен шұғылданудың мектеп оқушыларының ақыл-ой қабілетіне ықпалы (Семей қаласының физика-математика бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі оқушылары мысалында)

Аңдатпа. Мақала Семей қаласының физика-математика бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі 12-13 жас аралығындағы оқушылардың интеллектуалдық спорт түрлерімен шұғылдануы мен ақыл-ой қабілеттері арасындағы байланыс зерттелген. Жұмыста оқушыларды Ландольт сақинасы сынағанды арқылы олардың тапсырманы орындау дәлдігі коэффициентінің, ақыл-ой өнімділігінің коэффициентінің, көру ақпараты көлемінің және ақпаратты өңдеу жылдамдығының орташа көрсеткіштері қарастырылған. Алынған мәліметтерде интеллектуалды спорт түрлерінің (шахмат, тоғызқұмалақ, дойбы) оқушылардың зейін, ақпаратты өңдеу жылдамдықтарына жағымды ықпал ететіндігі негізделген. Педагогика, психология, спорттық физиология ғылымдарының тоғысында орындалған зерттеу жұмысы бүгінгі таңда Қазақстанда күн тәртібінде тұрған әлеуметтік маңызы зор мәселенің бірі – халық денсаулығы мен білім беру мәселелеріне бағытталған. Мақала соңғы уақытта әлеуметтік өзгерістер мен білім беру мазмұнының жаңаруымен байланысты ерекше мәнге ие болып отырған оқушылардың ақыл-ой қабілеттерін сақтау, қолдау мен дамытудағы интеллектуалдық спорттың рөліне арналған.

Түйін сөздер: интеллектуалды спорт, көру-моторлық реакция, Ландольт сақинасы, психофизиологиялық даму, ақыл-ой өнімділігі, зейін.

Kydyrmoldina Ainur, Kudageldin Makhsat, Tursynkhan Yeskendir, Oberkulova Lazzat, Malik Meruert

The influence of intellectual sports on the mental abilities of schoolchildren (on the example of students of the Nazarbayev Intellectual School of Physics and Mathematics in Semey)

Abstract. The article examines the relationship between mental abilities and intellectual sports of students aged 12-13 years of Nazarbayev Intellectual School of Physics and Mathematics in Semey. The paper presents the average indicators of the accuracy coefficient of the students' task performance, the coefficient of mental performance, the volume of visual information and the speed of information processing using the Landolt ring sample. Based on the data obtained, the authors proved that intellectual sports (chess, togyzkumalak, checkers) have a positive effect on the attention of students, the speed of information processing. The research work carried out at the junction of the sciences of pedagogy, psychology, sports physiology is aimed at one of the most important socially significant issues on the agenda in Kazakhstan today – the health of the people and education. The article is devoted to the role of intellectual sports in the preservation, support and development of students' mental abilities, which have recently acquired special importance associated with social changes and updating the content of education.

Key words: intellectual sport, visual-motor reaction, Landolt ring, psychophysiological development, mental performance, attention.

Қыдырмолдина Айнуір Шаймуратовна, Кудагельдин Махсат Тұрсынханович, Тұрсынхан Ескендір Махсатулы, Оберкулова Лаззат Ахметтуллаевна, Малик Меруерт

Влияние занятий интеллектуальными видами спорта на умственные способности школьников (на примере учащихся Назарбаев Интеллектуальной школы физико-математического направления г. Семей)

Аннотация. В статье исследуется взаимосвязь между умственными способностями и занятиями интеллектуальными видами спорта учащихся 12-13 лет Назарбаев Интеллектуальной школы физико-математического направления г. Семей. В работе представлены средние показатели коэффициента точности выполнения задания, коэффициента умственной работоспособности, объема зрительной информации и скорости обработки информации

с помощью пробы кольца Ландольта. На основе полученных данных авторами доказано, что интеллектуальные виды спорта (шахматы, тогызқумалак, шашки) положительно влияют на внимание учащихся, скорость обработки информации. Исследовательская работа, выполненная на стыке наук педагогики, психологии, спортивной физиологии, направлена на один из важнейших социально значимых вопросов, стоящих сегодня на повестке дня в Казахстане, – здоровье народа и образование. Статья посвящена роли интеллектуального спорта в сохранении, поддержке и развитии умственных способностей учащихся, которые в последнее время приобретают особое значение, связанное с социальными изменениями и обновлением содержания образования.

Ключевые слова: интеллектуальный спорт, зрительно-моторная реакция, кольцо Ландольта, психофизиологическое развитие, умственная работоспособность, внимание.

Негізгі қағидалар. Қазіргі қазақстандық қоғамға креативті ойлайтын, стандартты емес шешімдер қабылдай алатын, жағдайға тез жауап бере алатын белсенді және бастамашыл тұлға қажет. Бұл білім беру жүйесінен білім алушылар бойында дағдыларды қалыптастыру және дағдыларды дамыту қажеттілігін талап етеді, сонымен қатар оларды білім алу барысында маңызды қасиеттерді қалыптастыра отырып, оларды шығармашылықпен пайдалануға үйретеді. Бұл міндет педагог пен білім алушылардың өзара іс-қимылын ұйымдастыруға, оқушының қарқынды дамуы үшін оңтайлы жағдайлар жасауға мүмкіндік беретін белсенді, оның ішінде интеллектуалды спорт ойындарын, физиология, психология және дене шынықтыру педагогикасы әдістерін ұштастыра дәйекті қолдану арқылы шешілуі мүмкін.

Жұмыстың өзектілігі. Адамның денсаулығы мен жоғары жұмысқа қабілеттілігінің қажетті деңгейін сақтайтын салауатты өмір салты факторларының арасында спортпен, оның ішінде интеллектуалды спорт түрлерімен шұғылдану айтарлықтай орын алады. Сонымен қатар тән саулығы мен жан саулығының білім берумен тікелей байланысты екендігі ғылыми дәлелденген. Алайда мектеп жасындағы оқушылардың ақыл-ой қабілеттіліктері – зейін психологиясының теориялық негіздері толық ашылмай, әсіресе эксперименттік зерттеулер қолданбалы дәрежеде жеткілікті зерттелмеген. Педагогикалық психология басқа гуманитарлық ғылымдардан айырмашылығы, әлеуметке, қоғамға міндетті түрде пайдалы болу және тұлғаның мүмкіндіктерін, қабілеттіліктерін жетілдіруге бағытталуы тиіс. Сондықтан да зейін мәселесі – педагогика және психология ғылымының өзекті тақырыптарының бірі болып табылады.

Ақыл-ой қабілеттерін сақтау, қолдау мен дамыту соңғы уақытта әлеуметтік өзгерістер мен білім беру мазмұнының жаңаруымен байланысты ерекше мәнге ие болуда [1].

Бұл өзгерістер әсіресе орта мектептерден Назарбаев Зияткерлік мектебіне түскен 7-сынып оқушылары үшін өте өзекті мәселе болып табылады. Оларда орта, мұғалімдері, жеке талаптар мен қоршаған ортаның (ата-ана, туыстар) оқушыдан күтетіндерінен туындайтын қысым мен үміт әсерінен

ерекше көрініс береді деп ойлаймыз. Жаңа әрі мықты бәсекелестік орта - мектепке келгеннен бастап, баланың психофизиологиялық даму деңгейі жеке ерекшеліктерінің дамуы ұлғая бастайды. Бұл ерекшеліктер ең алдымен олардың ақыл-ой, моральдық даму деңгейлерінің көріністерінен байқалады.

Ақыл-ой қабілеттеріне көптеген факторлар әсер ететіні белгілі [2-4]. Ақыл-ой қабілеттерін сақтау, қолдау мен дамыту соңғы уақытта әлеуметтік өзгерістер мен білім беру мазмұнының жаңаруымен байланысты ерекше мәнге ие болуда. Ақыл-ой әрекетінің интенсификациясы адамның жүйке-психикалық функциясына айтарлықтай қысым жасайды. Орталық жүйке жүйесіне қасиеттерінен көрініс береді.

Звягина, Морозованың еңбектерінде [2] балалар мен жасөспірімдердің ақыл-ой жұмыс қабілеттеріне сараптама жасалынған. Өзге авторлар жас, егде, қарт адамдардың ақыл ой қабілеттеріне зерттеу жүргізген [3, 4]. Дегенмен бұл жұмыстарда нақты жас шкаласы тым кең, яғни 18 жас пен 45 жастағы адамдар бірдей қарастырылған.

Қазіргі уақытта көптеген психофизиология саласындағы зерттеулер жоғары дәрежедегі психоэмоционалдық және дене жүктемесі кезіндегі психофизиологиялық функцияның өзгеруіне зерттеуге бағытталған. Дегенмен, интеллектуалды спорт (шахмат, тоғызқумалак, дойбы) түрлерімен айналысудың оқушылардың мектептегі оқу-танымдық әрекеттері барысында олардың психофизиологиялық күйіне қалай әсер ететіндігі әлі де болса жеткілікті қарастырылмаған.

Интеллектуалды спортқа (Mind sport; Интеллектуальный спорт) Collins Dictionary «Шахмат не бридж сияқты ақыл-ой қабілетіне сүйенген бәсекелестік негізіндегі ойын түрі» деп анықтама береді [5]. Аталмыш терминнің нақты анықтамасы қазақ және орыс тілдерінде кездеспейді. 2005 жылы бұл спорт түрлерін біріктірген International Mind Sports Association құрылды [6]. Оған жеті спорт түрлері федерациялары кіреді (шахмат, дойбы, бридж, го, сеги, рэндзю, сянци). Біз оған халықаралық реестрде ресми тіркелмесе де интеллектуалды

тоғызқұмалақ ойынымен шұғылданатын оқушыларды да зерттелуші ретінде енгіздік.

Танымдық процестерді жетілдірудің маңызды кезеңі мектепте оқу уақыты болып табылады. Бұл аралықта табысты оқу-танымдық әрекетке қажетті қабылдау, зейін, есте сақтау мен ойлау сияқты психофизиологиялық функциялардың жақсаруы, жетілуі жүреді. Аталмыш процеске мектеп қабырғасында дене шынықтырумен, соның ішінде біз қарастырмақ болып отырған сананың ерекше қатынасы көрінетін интеллектуалды спорт түрлері әсер етеді. Сондықтан интеллектуалды спорт түрлері оқушылардың психофизиологиялық функциясын кешенді түрде жақсартуға мүмкіндік береді.

Отандық ғалымдар арасында А. Ш. Қыдырмолдина «Дене тәрбиесі мен спорт түрлерінің физиологиялық негіздері» атты еңбегінде «дене жаттығуы мен интеллектуалдық спорт түрінде де бұлшық ет талшықтары саны азаюы, жүрек-тамыр жүйесі немесе жүйке импульстерінің берілу жылдамдығы 24 пен 30 жас аралығында максимум мәнге жетіп, содан соң жұмысқа қабілеттіліктің дереу төмендеуі орын алады. Алайда, шахмат ойынында бұл жұмысқа қабілеттіліктің төмендеуі баяулау өтеді... Қозғалыс белсенділігі сезім мүшелері арқылы сыртқы ортадан түскен ақпараттардың меңгерілуіне әкеледі. Бұл ақпараттың тек дене жұмыс қабілеттіліктері мен ақыл-ой қабілетін жоғарылатуда ғана емес, адамның тұлға ретінде қалыптасуында да маңызы бар» деп атап өтеді [7].

Сондықтан да 7-сынып оқушыларының психологиялық даму деңгейін шынайы бағалау үшін, баланың ақыл-ой деңгейіне сәйкестігін және ықпал етуші факторларды да зерттеу қажет. Аталмыш мәселенің осы тұрғыда қарастырылуы жұмыстың өзектілігін көрсетеді. Зерттеу Семей қаласының физика-математика бағытындағы Назарбаев зияткерлік мектебіне 2021-2022 оқу жылында оқуға түскен 7-сынып оқушыларына жүргізілді.

Зерттеу жұмысының мақсаты. Зерттеудің мақсаты оқушылардың психофизиологиялық күйлеріне интеллектуалды спорт түрлерімен шұғылданудың ықпалын анықтау барысында Семей қаласындағы Назарбаев Зияткерлік мектебіндегі 7-сынып оқушыларының интеллектуалдық спорт түрлерімен тұрақты айналысатын (екінші топ) және айналыспайтын оқушыларының (бақылау топ) ақыл-ой қабілеттерінің ерекшеліктерін зерттеу болып табылады.

Жұмыстың міндеттері.

Оқушылардың оқу-танымдық әрекеттеріне интеллектуалдық спорт түрлерінің ықпалы мәселесін

қарастыратын заманауи ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді қарастыру;

Интеллектуалдық спорт түрлерімен айналысатын және айналыспайтын оқушылардың психофизиологиялық күйінің ерекшеліктерін анықтау;

Семей қаласы НЗМ спортшы оқушылар мен интеллектуалды спорт түрлерімен жүйелі түрде шұғылданбайтын оқушыларының ақыл-ой қабілетінің көрсеткіштерінің бірі - тапсырманы орындау дәлдігі коэффициентін (А) зерттеу;

Спортшы зерттелушілерде ақыл-ой өнімділігінің коэффициентін (Р) салыстыра анықтау;

Семей қаласы НЗМ оқушыларының көру ақпараты көлемін (Q) зерттеу;

Ақпаратты өңдеу жылдамдығы (S) орташа көрсеткішін мектептегі оқушыларда салыстыра зерттеу.

Зерттеу әдістері мен ұйымдастырылуы. Зерттеуге Семей қаласы физика-математика бағытындағы Назарбаев зияткерлік мектебінің 7-сынып оқушылары алынды. Зерттеуге қатысушы оқушылардың саны - 72. Зерттелінушілердің орташа жасы 12-13 жасты құрады. Бақылау тобы ретінде интеллектуалды спорт түрімен тек дене шынықтыру сабағында ойнайтын 61 оқушы алынды. Тәжірибелік топта шахмат, дойбы және тоғызқұмалақпен жүйелі түрде айналысатын әуесқой спортшы ретінде 11 оқушы алынды. Олардың арасында аталған спорт түрлерінен қалалық, облыстық, республикалық, халықаралық жарыстарға қатысушы, спорттық разряды бар спортшы оқушылар бар. Оқушылардың ақыл-ой қабілеттерінің деңгейін анықтау үшін Ландольт сақинасы бойынша корректуалдық сынама әдісін пайдаландық [8]. Ландольт сақинасы корректуалдық сынама модификациялары арасында ең танымалы және оқушылардың жұмыс істеулеріне ең қолайлысы болып табылады (корректуалдық бланк түрлі бағытта қиығы бар кездейсоқ тәртіппен орналасқан сақиналардан тұрады. Кесте әрқайсысы 30 сақиналы 22 қатар тізбектелген 660 сақинадан тұрады [9].

Ландольт сақиналары тсынамаларын пайдалану мектеп оқушыларының ақыл-ой көрсеткіштерін зерттеуді тереңдетеді. Джейн Доудың «Visual Acuity Development in Children: A Longitudinal Study» (2018) когнитивті тапсырмаларды орындау кезінде көру өткірлігін бағалаудың өзектілігін көрсетеді. Қабылдау процестерін түбегейлі түсіну үшін Дэвид Маррдың «Vision: A Computational Investigation into the Human Representation and Processing of Visual Information» (1982) кітабының орны ерекше. Джон Смиттің «Cognitive Assessments in Educational Settings» (2015) атты еңбегі біздің жұмысымызда қолданылып отырған әдісті де

қамтитын корректорлық тәсілдерді біріктіруге арналған әдістемелік нұсқаулық болып табылады. Бұл ресурстарды біріктіру жеке білім беру стратегияларын әзірлеу үшін маңызды когнитивті қабілеттерді егжей-тегжейлі зерттеуге ықпал ететін жан-жақты құрылымды береді. Бұл сілтемелер біздің зерттеуімізді тереңдетудің негізгі тірегі ретінде қызмет етеді және оқушылардың ақыл-ой қабілеттерін зерттеуде теория мен практикалық қолдану арасында тығыз байланыс жасайды.

Көптеген психофизиологиялық сынамаалар арасынан бұл әдістемені таңдап алу себебіміз: қолжетімді, қосымша құрал-жабдықтарды қажет етпейді, зерттеу уақыты да ұзақ емес, әрі кез келген жас өкілдеріне жүргізуге болады. Сынама зейіннің өзгермелілігі мен жоғарғы жүйке жүйесінің кейбір динамикалық ерекшеліктерін бағалауға бағытталған. Корректуралық сынама алдын-ала дайындалған бланктерде орындалды. Зерттелінушілер түсіндіру жұмысынан кейін өздігінен орындады. Нұсқау аяқталғаннан соң біз секундомер қостық, зерттелінушілер жұмыстарын бірден бастады.

Ландольт сақинасымен жұмыс барысында берілген 5 минут барысында кестедегі белгілі бір қиығы бар сақиналарды жіктеп белгілеуі (дифференциялауы) тиіс. Біз зерттелінушілерге сақина үзігі сағат 17.00 сәйкес келетін сақиналарды жылдам, солдан оңға бағытта тауып, белгілілеп шығуын сұрадық. Мәліметтерді сараптау барысында біз тапсырманы орындаудың көлемі мен жылдамдығын сипаттайтын қаралған сақиналардың жалпы санын есептедік. Одан кейін оның сапалық орындалуын қарастырдық, яғни жалпы қарастырылған белгілер арасында белгіленген сақиналардың саны мен кеткен қателер (өтіп кетіп, белгіленбей қалған сақиналар) санын айқындадық.

Формуланың көмегімен келесідей көрсеткіштерді анықтадық (А): тапсырманы орындау дәлдігі коэффициенті (А):

$$A = M/N,$$

мұндағы М – дұрыс белгіленген сақиналардың саны; N – белгілеуге тиісті сақиналардың жалпы саны.

1-кесте – Зерттелушілердің тапсырманы орындау дәлдігі коэффициентінің (А) орташа көрсеткіштері.

Көрсеткіш	Норма	1-топ	2-топ
А (ш.б)	0,85±0.02	0.73±0.04*	0.85±0.01+

Мұндағы, 1- топ – бақылау тобы, 2-топ – зерттелінуші топ спортшы оқушылар;
 * - Нормаға сәйкес айырмашылық нақтылығы: * - p<0,05, ** - p<0,01
 + - Бақылау топқа сәйкес айырмашылық нақтылығы: + - p<0,05, ++ - p<0,01
 ш.б – шартты бірлік

Ақыл-ой өнімділігінің коэффициенті (Р):

$$P = A * S,$$

мұндағы S – қаралған белгілердің жалпы саны. Тапсырманы орындау дәлдігі мен ақыл-ой өнімділігінің коэффициенттері арқылы зейін концентрациясын (ш.б – шартты бірлікпен) бағалайды.

Көру ақпараты көлемін (Q) мына формуламен есептедік:

$$Q = 0,5936 * N,$$

мұндағы Q – көру ақпараты көлемі, бит/сек; 0,5936 – бір белгіге шаққандағы орташа көру ақпараты; N – қаралған белгілердің саны.

ақпаратты өңдеу жылдамдығы (S) – мына формуламен есептелінеді:

$$S = (Q - 2.807 * n) / T,$$

мұндағы Q – көру ақпараты көлемі, бит/сек; n – қалып қалған сақиналар саны, T – тапсырманы орындау уақыты, с; 2,807 – бір белгіге шаққанда кеткен ақпараттың шамасы;

Зерттеудің сандық мәліметтер нәтижелері EXCEL-2003 бағдарлама пакеті қолданып, статистикалық өңдеу жүргізілді. Сандық көрсеткіштер орташа арифметикалық мәні және орташа ауытқуы (M±m) түрінде көрсетілген. Студент критерийлері қолданылып, орта көрсеткіштердің айырмашылығы салыстырылды. Бір біріне тәуелсіз екі топтың сандық көрсеткіштерін салыстыруға арналған бір жақты нақты Фишер критерийі қолданылды.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау. Жұмыс барысында біз нәтижесі 1-4 кестелерде көрсетілгендей оқушылардың психофизиологиялық функциясының күйін зерттедік. 1-кестеден зейін концентрациясын бағалайтын – тапсырманы орындау дәлдігі коэффициентінің (А) орташа көрсеткіштері 1-топқа, яғни Семей қаласы НЗМ интеллектуалды спорт түрімен жүйелі айналыспайтын оқушыларына қарағанда спортшы зерттелушілерде 0,12-ге нақты (p<0,05) жоғары екенін байқауға болады.

Зерттелушілердің ақыл-ой өнімділігінің коэффициентінің (P) орташа көрсеткіштеріне келсек, өте қызықты мәліметтерді аңғаруға болады: НЗМ 7- сынып оқушыларының екі тобында да бұл көрсеткіш қалыптағы деңгейден жоғары, алайда

1-топта айырмашылық нақты болмады, ал 2-топ спортшы зерттелушілерде ақыл-ой өнімділігінің коэффициенті қалыптан ($p < 0,01$) да әрі топтан ($p < 0,05$) да 661-ге тең болып, айтарлықтай жоғары мәнді көрсеткен.

2-кесте – Зерттелушілердің ақыл-ой өнімділігінің коэффициентінің (P) орташа көрсеткіштері

Көрсеткіш	Норма	1-топ	2-топ
P (ш.б)	610±13.8	625±14.5	661±7.3**+
Мұндағы, 1- топ – бақылау тобы, 2-топ – зерттелінуші топ спортшы оқушылар; * - Нормаға сәйкес айырмашылық нақтылығы: * - $p < 0,05$, ** - $p < 0,01$ + - Бақылау топқа сәйкес айырмашылық нақтылығы: + - $p < 0,05$, ++ - $p < 0,01$			

Тәжірбиелік топтағы оқушылардың зейін көрсеткіштері бақылау тобына қарағандай 1- және 2-кестелерден көретіндеріңіздей спортшы оқушылардың берілген қысқа уақыт аралығында қателіктер жіберу саны бақылау тобына қарағанда аз. Бұл олардың зейіндерінің шоғырлануының (концентрацияларының) жоғары дәрежеде екендігін көрсетеді. Тәжірбиелік топта бақылау топ оқушыларына қарағанда мидың жоғары өткізгіштік қабілетін көрсетті. Ол интеллектуалдық спорт түрінің

зейіннің интенсивтілігін көтеруге ықпал ететіндігін көрсетті. Орыс ғалымы Малинина Е.В. (2016): «Зейін - адам миының басты психофизиологиялық функциясы. Ол біздің санамыздың қандай да бір объектіге бағытталуын айқындайды» деп анықтама бергендей біздің экспериментіміз нәтижесі де интеллектуалдық спорт түрінің зейіннің интенсивтілігін көтеруге ықпал ететіндігін көрсетті [10]. Оған оқу жетістіктері тікелей тәуелді екендігі де бірнеше ғалымдар зерттеулерінде де дәлелденген екен [11].

3-кесте – Зерттелушілердің көру ақпараты көлемінің (Q) орташа көрсеткіштері

Көрсеткіш	Норма	1-топ	2-топ
Q (бит)	340±35	501.5±74**	455±73**
Мұндағы, 1- топ – бақылау тобы, 2-топ – зерттелінуші топ спортшы оқушылар; * - Нормаға сәйкес айырмашылық нақтылығы: * - $p < 0,05$, ** - $p < 0,01$ + - Бақылау топқа сәйкес айырмашылық нақтылығы: + - $p < 0,05$, ++ - $p < 0,01$			

Зерттелушілердің көру ақпараты көлемінің (Q) орташа көрсеткіштеріне (3-кестеге) келетін болсақ, қалыпқа қарағанда НЗМ оқушыларының екі тобында да аталмыш көрсеткіш ($p < 0,01$) елеулі үлкен мәнді көрсеткен. Алайда $Q=455$ мәні спортшы оқушыларда

бақылау тобына қарағанда төменірек болғанымен, айырмашылық нақты болмағандықтан интеллектуалды спорт түрімен айналысатын зерттелушілерде көру ақпараты көлемінің орташа көрсеткіші төмен деп қорытынды жасай алмаймыз.

4-кесте – Зерттелушілердің ақпаратты өңдеу жылдамдығының (S) орташа көрсеткіштері

Көрсеткіш	Норма	1-топ	2-топ
S (бит/с)	1.02±0.09	1.39±0.03**	1.42 ±0.05**
Мұндағы, 1- топ – бақылау тобы, 2-топ – зерттелінуші топ спортшы оқушылар; * - Нормаға сәйкес айырмашылық нақтылығы: * - $p < 0,05$, ** - $p < 0,01$ + - Бақылау топқа сәйкес айырмашылық нақтылығы: + - $p < 0,05$, ++ - $p < 0,01$			

4-кестеден көрініп тұрғандай, ақпаратты өңдеу жылдамдығының (S) орташа көрсеткіштері алдыңғы көрсеткіш сияқты мектебіміздегі оқушылардың барлығында, яғни екі топта да нақты жоғары екенін аңғаруға болады.

Психофизиологиялық үрдістердің дамуының жоғары деңгейі ретінде ойлау танылған, ол спортпен айналысу барысында оперативті функциясы қасиетіне ие болады. Кестеден көретініміздей моторлық және перцептивті әрекеттерімен қатар жүреді. Тиісінше, бұл алынған мәліметтердің зерттеуші топ мүшелерінің ақпаратты өңдеу жылдамдығының бақылаушы топ оқушыларына қарағанда сәл жоғары болуынан көруге болады.

Аталған ерекшеліктер оқушылардың оқу-танымдық әрекеттерінде, әсіресе жылдамдық факторы шешуші болып табылатын процесте (жылдамдыққа есеп шығару, уақыты шектеулі тест

және т.б) табысқа жетулеріне септігін тигізеді. Олар жоғары темпте жұмыс операцияларын орындауда, күрделі алгоритмді операцияларды орындай алады.

Психофизиологиялық түрлі үрдістердің күйін өзара салыстыра отыра айта кетерлік жәйт екі топ оқушыларының де зейіндерінің көрсеткіштерінің жоғары екендігін байқаймыз. Дегенмен, мұнда интеллектуалды спортпен айналысатын оқушылардың көрсеткіштерінің жоғары екендігін атап өтуіміз керек. Зейін параметрі әртүрлі әрекеттер барысында жетілетіндігін ескерсек, біз тіркеп отырған факт спортшы оқушылардың зейіндері сабақ оқу барысында да, интеллектуалдық спортпен жаттығу барысында да жетіле беретіндігімен байланыстыруға болады.

В.Н. Сысоевтің [9] еңбектерін пайдаланып ақпараттарды өңдеу жылдамдығы S көлемін төмендегі шкала бойынша стандартты балға аударуға болады (5- кесте).

5-кесте – Ақпараттарды өңдеу жылдамдығын стандартты балға айналдыру шкаласы

S көлемі	< 0,57	0,57 - 0,63	0,64 - 0,73	0,74 - 0,83	0,84 - 0,91	0,92 - 1,04	1,05 - 1,19	1,20 - 1,34	1,35 - 1,36	> 1,36
Стандартты балл	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Стандартты балдардың жалпы мәнін келесідей беруге болады: 10 балл – ақпаратты өңдеудің жоғары жылдамдығы;

8-9 балл - ақпаратты өңдеудің ортадан жоғары жылдамдығы; 4-7 балл - ақпаратты өңдеудің орташа жылдамдығы;

>4 балл- ақпаратты өңдеудің төменгі жылдамдығы (инертті) [6].

Жоғарыдағы ғалым стандартына сүйене отырып, талдайтын болсақ Семей қаласы НЗМ мектебі оқушыларының көрсеткіштері шахмат, тоғызқұмалақпен тұрақты айналысатын оқушылардікі сияқты (1,39-1,42) ақпаратты өңдеудің жоғары жылдамдығы бойынша ең жоғары 10 ұпайға ие екендігін көрсетеді.

Әр оқушыға педагог осы әдістеме арқылы жеке зерттеу жүргізе отырып көп пайдалы ақпарат ала алады. Мәселен, инертті (≤ 4 балл) жүйке жүйесі тән оқушылар жылдамдықты талап ететін жұмыстарды нашар орындайды екен. Бұл ол оқушылардың бөлім бойынша жиынтық бағалау (БЖБ) мен тоқсандық жиынтық бағалау (ТЖБ), пәндік олимпиада тапсырмаларын орындау кезінде кедергілер келтіріп, оқу үлгеріміне кері әсер ететіндігі сөзсіз. Сәйкесінше оқушылармен жеке-дара жұмыс істеу барысында мұғалімдер

мен әкімшілік жылдамдықтың жетіспеушілігін компенсациялау арқылы жылдамдық операцияларын орындауды жетілдіре алады.

Аталмыш факт ақпараттарды өңдеу жылдамдығы күрделі танымдық процесс болуымен байланысты. Спорттық әрекет алынған ақпаратты өңдеуде позитивті әсер етуіне ықпал жасауы мүмкін. Интеллектуалды спортпен (жалпы спортпен) үнемі айналысу қозғалыс пен спорттық ойын барысында жылдамшешімдер қабылдауды қалыптастырып ОЖЖ (орталық жүйке жүйесін) тиісті бөлімдерінің әрекеттерін ынталандырып (стимуляция жасап) түрлі жүйке механизмдерін іске қосады. Шартты рефлекторлық байланыстар арқылы жаңа жүйке жолдары пайда болып (қалыптасып), мидың функционалды белсенділігі қалпына келеді.

Қорытынды. Тапсырманы орындау дәлдігі коэффициенті (А) Семей қаласы НЗМ интеллектуалды спорт түрімен жүйелі айналыспайтын оқушыларына қарағанда спортшы зерттелушілерде 0,12-ге нақты ($p < 0,05$) жоғары екені дәлелденген.

Спортшы зерттелушілерде ақыл-ой өнімділігінің коэффициенті (Р) қалыптан ($p < 0,01$) да әрі 1-топтан ($p < 0,05$) да 661-ге тең болып, айтарлықтай жоғары мәнді көрсеткен.

Көру ақпараты көлемі (Q) спортшы оқушыларда бақылау тобына қарағанда төменірек болғанымен, айырмашылық нақты болмаған.

Ақпаратты өңдеу жылдамдығы (S) орташа көрсеткіштері алдыңғы көрсеткіш сияқты мектептегі оқушылардың барлығында, яғни екі топта да нақты жоғары мәнді көрсеткен.

Зерттеу нәтижелерінен оқушылардың психофизиологиялық күйіне интеллектуалдық спорт түрлерімен айналасу позитивті әсер ететіндігі жөнінде қорытынды жасауға болады. Интеллектуалдық спорт түрімен тұрақты түрде айналысу зейін, қабылдау мен ойлау сияқты оқушылардың дене және интеллектуалдық потенциалдық үйлесімді даму мәселелерін шешуге ықпал етіп, олардағы

психофизиологиялық функцияларға жағымды әсер ететіндігін көрсетті. Зерттеу перспективасы оқушылардың танымдық процестерін жетілдірудегі спорттың ықпалын айқындауға бағытталады.

Тәжірбиелік ұсыныстар. Аталмыш әдістеме көмегімен орта мектепте үлгерімі «нашар» деп саналатын оқушыларға зерттеу жүргізе отырып, мұғалімдер Ландольт сақинасын қолдану арқылы, шәкірттерінің ақыл-ой қабілетіне диагностика жасап мәселені шешу барысында қолданала алады.

Болашақ көшбасшыларды дайындайтын мектебімізде спорттық әрекет алынған ақпаратты өңдеуде позитивті әсер етуіне ықпал жасайтындықтан интеллектуалды спорт үйірмелері көбейе түссе игі іс болар еді.

Әдебиеттер

- 1 Бекмансуров Х.А., Бильданова В.Р. Умственная работоспособность как интегративный тест паспорта здоровья // Психолого-педагогическое сопровождение образовательного процесса: теория и практика: Регион. сб. науч. тр. – Елабуга: ЕГПУ, 2006. – Вып. 3. – С. 55–59.
- 2 Звягина Н.В., Морозова Л.В. Возрастные особенности умственной работоспособности и внимания у детей и подростков города Архангельска // Новые исследования. – 2011. – Т. 1, Вып. 26. – С. 66–76;
- 3 Белозерова Л.М. Работоспособность и возраст: Том избр. тр. – Пермь: Прикамский социальный ин-т, 2001. – 328 с.
- 4 Мякотных В.В., Ходасевич Л.С. Возрастная динамика умственной работоспособности при различных режимах двигательной активности // Вопросы курортологии, физиотерапии и лечебной физической культуры. – 2012. – № 3. – С. 39–42.
- 5 Mind sport <https://www.collinsdictionary.com/><https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/mind-sport> 15.11.2022 ж.
- 6 History. International Mind Sports Association // <http://www.imsaworld.com/wp/history/> 22.04.2023 ж.
- 7 Қыдырмолдина А.Ш. Дене тәрбиесі мен спорт түрлерінің физиологиялық негіздері. Оқулық. – Алматы, 2014. – 528 б.
- 8 Краснопевцев В.М. К методике определения умственной работоспособности учащихся средних школ // Гигиена и санитария. – 2001. – №12. – С. 84-85.
- 9 Сысоев В.Н. Тест Э. Ландольта: диагностика работоспособности. – СПб.: ИМАТОН, 2003. – 31 с.
- 10 Малинина Е.В. Расстройство памяти, внимания и интеллекта: Учебное пособие / Е.В. Малинина и [др.]. – Челябинск, 2016. – 52 с.
- 11 Сабанин П.В. «Наука. Мысль: электронный периодический журнал». Научный журнал. – 2014. - №7. – С. 43-51

References

- 1 Bekmansurov H.A., Bil'danova V.R. Umstvennaya rabotosposobnost' kak integrativnyj test pasporta zdorov'ya // Psihologo-pedagogicheskoe soprovozhdenie obrazovatel'nogo processa: teoriya i praktika: Region. sb. nauch. tr. – Elabuga: EGPU, 2006. – Вып. 3. – С. 55–59.
- 2 Zvyagina N.V., Morozova L.V. Vozrastnye osobennosti umstvennoj rabotosposobnosti i vnimaniya u detej i podrostkov goroda Arhangel'ska // Novye issledovaniya. – 2011. – Т. 1, Вып. 26. – С. 66–76;
- 3 Belozerova L.M. Rabotosposobnost' i vozrast: Tom izbr. tr. – Perm': Prikamskij social'nyj in-t, 2001. – 328 s.
- 4 Myakotnyh V.V., Hodasevich L.S. Vozrastnaya dinamika umstvennoj rabotosposobnosti pri razlichnyh rezhimah dvigatel'noj aktivnosti // Voprosy kurortologii, fizioterapii i lechebnoj fizicheskoj kul'tury. – 2012. – № 3. – С. 39–42.
- 5 Mind sport <https://www.collinsdictionary.com/><https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/mind-sport> 15.11.2022 zh.
- 6 History. International Mind Sports Association // <http://www.imsaworld.com/wp/history/> 22.04.2023 zh.
- 7 Qydyrmoldina A.SH. Dene tərbiyesi men sport tūrleriniń fiziologiyalyq negizderi. Oqulyk. – Almaty, 2014. – 528 b.
- 8 Krasnopevcev V. M. K metodike opredeleniya umstvennoj rabotosposobnosti uchaschihsya srednih shkol / Gigiena i sanitariya. – 2001. – №12. – С. 84-85.
- 9 Sysoev V.N. Test E. Landol'ta: diagnostika rabotosposobnosti. – SPb.: IMATON, 2003. – 31 s.
- 10 Malinina E.V. Rasstrojstvo pamyati, vnimaniya i intellekta. Uchebnoe posobie / E.V. Malinina i [dr.]. – Chelyabinsk. – 2016. – 52 s.
- 11 Sabanin P.V. «Nauka. Mysl': elektronnyj periodicheskij zhurnal». Nauchnyj zhurnal. – 2014. - №7. – С.43-51

Хат хабарға арналған автор (бірінші автор)	Автор для корреспонденции (первый автор)	The Author for Correspondence (The First Author)
Қыдырмолдина Айнуір Шаймуратовна - биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, НЗМ мұғалім-сарапшы, Семей қаласындағы физика-математика бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі, Семей қ., Қазақстан, e-mail: a_kydyrmoldina@mail.ru	Қыдырмолдина Айнуір Шаймуратовна – кандидат биологических наук ассоциированный профессор, учитель-эксперт НИИШ, Назарбаев Интеллектуальная школа физико-математического направления, г. Семей, Казахстан, e-mail: a_kydyrmoldina@mail.ru	Kydyrmoldina Ainur Shaymuratovna – Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, teacher-expert NIS, Nazarbayev Intellectual School, Semey, Kazakhstan, e-mail: a_kydyrmoldina@mail.ru

Мучкин Д.П.^а^{id}, Сыздыков А.А., Бронский Е.В., Лебедева В.И., Чернышова О.В.

Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан,
г. Павлодар, Казахстан

МОЖЕТ ЛИ ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ФИЗИЧЕСКАЯ АКТИВНОСТЬ СТАТЬ ФАКТОРОМ ПРОФИЛАКТИКИ НЕИНФЕКЦИОННЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ? АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОБЗОР АКТУАЛЬНЫХ ДАННЫХ

Мучкин Дмитрий Павлович, Сыздыков Амангазы Аушахметович, Бронский Евгений Васильевич, Лебедева Валентина Ильинична, Чернышова Ольга Владимировна.

Может ли профессиональная физическая активность стать фактором профилактики неинфекционных заболеваний? Аналитический обзор актуальных данных

Аннотация. В статье указывается, что на современном этапе развития Республики Казахстан особое внимание уделяется вопросам профилактики в сфере охраны здоровья и формирования здорового образа жизни, а также отмечается наличие проблем в борьбе с неинфекционными заболеваниями в нашей стране. Авторы указывают на тот факт, что регулярная физическая активность является общепризнанным, научно обоснованным фактором при профилактике и лечении неинфекционных заболеваний и, к сожалению, на данный момент нет четких рекомендаций по требованиям к реализации различных видов физической активности. Так как одной из основных сфер реализации физической активности является профессиональная деятельность граждан, авторы поставили перед собой цель выяснить, может ли профессиональная физическая активность стать фактором профилактики неинфекционных заболеваний. Работа носит характер аналитической обзорной статьи, где на основе анализа валидных источников научной информации авторами дается аргументированное заключение по теме исследования.

Ключевые слова: профилактика в сфере охраны здоровья, профессиональная физическая активность.

Muchkin Dmitry Pavlovich, Syzdykov Amangazy, Bronskiy Evgeny Vasilyevich, Lebedeva Valentina Ilyinichna, Chernyshova Olga Vladimirovna

Can professional physical activity become a factor in the prevention of non-communicable diseases? Analytical review of current data

Abstract. The article indicates that at the present stage of development in the Republic of Kazakhstan, special attention is paid to issues of prevention in the field of health care and the formation of a healthy lifestyle, and also notes the presence of problems in the fight against non-communicable diseases in our country. The authors point to the fact that regular physical activity is a generally recognized, scientifically proven factor in the prevention and treatment of non-communicable diseases, but at the moment there are no clear recommendations on the requirements for the implementation of various types of physical activity. Since one of the main areas of implementation of physical activity is the professional activity of citizens, the authors set themselves the goal of finding out whether professional physical activity can become a factor in the prevention of non-communicable diseases. The work is in the nature of an analytical review article, where, based on an analysis of valid sources of scientific information, the authors give a reasoned conclusion on the research topic.

Key words: prevention in the field of health care, professional physical activity.

Мучкин Дмитрий Павлович, Сыздыков Амангазы Аушахметович, Бронский Евгений Васильевич, Лебедева Валентина Ильинична, Чернышова Ольга Владимировна.

Кәсіби дене белсенділігі жұқпалы емес аурулардың алдын алу факторына айналуы мүмкін бе? Ағымдағы мәліметтерге аналитикалық шолу

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасындағы дамудың қазіргі кезеңінде денсаулық сақтау саласындағы профилактика және салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселелеріне ерекше көңіл бөлініп отырғаны, сондай-ақ аурумен күресуде еліміздегі жұқпалы аурулар проблемалардың бар екендігі атап өтілген. Авторлар тұрақты физикалық белсенділік жұқпалы емес аурулардың алдын алу мен емдеуі жалпы танылған, ғылыми дәлелденген факторы болып табылады, бірақ қазіргі уақытта дене белсенділігінің әртүрлі түрлерін жүзеге асыру талаптары бойынша нақты ұсыныстар жоқ екенін көрсетеді. Дене шынықтыру жаттығуларын жүзеге асырудың негізгі бағыттарының бірі азаматтардың кәсіптік белсенділігі болғандықтан, авторлар кәсіби дене шынықтыру жұқпалы емес аурулардың алдын алу факторына айналу мүмкіндігін анықтауды мақсат етіп қойды. Жұмыс аналитикалық шолу мақаласы сипатында, мұнда ғылыми ақпараттың жарамды көздерін талдау негізінде авторлар зерттеу тақырыбы бойынша дәлелді қорытынды жасайды.

Түйін сөздер: денсаулық сақтау саласындағы профилактика, кәсіби дене белсенділігі.

Основные положения. Физическая активность является научно обоснованным фактором профилактики неинфекционных заболеваний, но важно различать виды физической активности, так как они могут оказывать различное влияние на состояние здоровья. Так, профессиональная деятельность, связанная как с умеренной, так и высокой физической активностью, может не оказывать положительного влияния на состояние здоровья и даже наносить ему вред. Разработчикам социальных программ, направленных на развитие здорового образа жизни, следует учитывать данный факт при составлении рекомендаций для трудящихся граждан.

Введение. В документе «Концепция развития здравоохранения Республики Казахстан до 2026 года» (от 24 ноября 2022 года) сказано, что: «Укрепление здоровья нации является одной из важнейших задач государства» [1]. Далее, в этом же документе, в числе основных принципов охраны здоровья населения отмечается: «приоритетность профилактики в сфере охраны здоровья и формирование здорового образа жизни». В свою очередь, в соответствии с Кодексом Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения» в качестве основной цели профилактики в сфере охраны здоровья указывается: «предупреждение возникновения или прогрессирования заболеваний, а также их последствий и осложнений» [2]. И тут важно отметить, что в нашей стране «наблюдается незначительная динамика по снижению преждевременной смертности (определяемая как вероятность умереть в возрасте от 30 до 70 лет от сердечно-сосудистых заболеваний, сахарного диабета, рака или хронических респираторных заболеваний) от основных неинфекционных заболеваний. Уровень показателя составил 20,48 % в 2020 году, что на 0,36 % ниже уровня 2016 года (20,84 %). В Казахстане основное бремя неинфекционных заболеваний (составляющих более 90% причин смертности) приходится на 7 ведущих факторов риска: повышенное кровяное давление, табак, алкоголь, повышенное содержание холестерина в крови, избыточная масса тела, недостаточное потребление овощей и фруктов, малоподвижный образ жизни [1]. Таким образом, справедливо предположить, что в связи с вышеуказанными обстоятельствами следует усилить деятельность по профилактике обозначенных ведущих факторов риска для здоровья наших граждан.

На данный момент является научно доказанным и широко известным тот факт, что «регулярная физическая активность является общепри-

знанным защитным фактором при профилактике и лечении неинфекционных заболеваний, таких как сердечно-сосудистые заболевания, диабет 2-го типа, рак молочной железы и толстой кишки, также физическая активность благотворно влияет на психическое здоровье, задерживает начало развития деменции, может способствовать поддержанию оптимального веса и общего самочувствия [3]. В свою очередь, «физическая активность – это какое-либо движение тела, производимое скелетными мышцами, которое требует расхода энергии. Термин «физическая активность» относится к любым видам движений, в том числе во время отдыха, поездок в какие-либо места и обратно или во время работы. Улучшению здоровья способствует как умеренная, так и интенсивная физическая активность» [4]. Следовательно, адекватная физическая активность может способствовать профилактике четырех из семи факторов риска неинфекционных заболеваний для здоровья наших соотечественников (профилактику употребления табака и алкоголя, а также недостаточное потребление овощей и фруктов в данной работе мы рассматривать не будем, так как это тема для отдельного исследования). Более того, существуют и бесплатные общедоступные электронные документы, сформулированные Всемирной организацией здравоохранения, содержащие перечень научно обоснованных рекомендаций по реализации физической активности для различных категорий граждан [3, 4].

Так, например, взрослым (18-64 лет) рекомендуется:

- уделять аэробной физической активности умеренной интенсивности не менее 150-300 минут в неделю;
- или аэробной физической активности высокой интенсивности не менее 75-150 минут в неделю; или уделять время аналогичному по нагрузке сочетанию физической активности средней и высокой интенсивности в течение недели;
- а также дважды в неделю или чаще уделять время физической активности средней или высокой интенсивности, направленной на развитие мышечной силы всех основных групп мышц, так как это приносит дополнительную пользу здоровью [4].

В свою очередь, уместно будет указать на актуальность приведенных нами выше данных в контексте содержания документа «Национальный план развития Республики Казахстан до 2025 года», где отмечается что для пропаганды здорового образа жизни «...Будет сформирована

общенациональная система физкультурно-спортивного воспитания населения, в рамках которой в зависимости от индивидуальных особенностей граждан будут разработаны и внедрены рекомендации по объему двигательной активности, включая производственную гимнастику» [5].

Казалось бы, что раз существуют актуальные, научно обоснованные рекомендации по профилактике неинфекционных заболеваний, то просто достаточно их пропаганды среди населения. Но, как показал анализ этих рекомендаций, некоторые из них нуждаются в корректировке и уточнении. Так, в рекомендациях не указывается максимальный порог для безопасной физической активности, преодоление которого может привести к снижению пользы, а обозначено только минимальное время для получения полезного эффекта. Отмечается, что «всем взрослым следует регулярно заниматься физически активной деятельностью и следует начинать с небольших физических нагрузок и со временем постепенно повышать их регулярность, интенсивность и продолжительность» [3, с. 32]. А также утверждается то, что «различные виды физической активности и физические нагрузки в различных областях (т. е. на работе, при передвижении и на досуге) могут благотворно сказываться на показателях здоровья [3, с. 37].

В связи с этим напрашивается вывод о том, что граждане, чья трудовая деятельность, связанная как с умеренной, так и высокой физической активностью, должны быть более здоровыми людьми по сравнению с другими, так как их физическая активность, обусловленная профессиональной деятельностью, по сути, является научно обоснованным фактором профилактики неинфекционных заболеваний. Но так ли это в действительности? Так как одной из основных сфер реализации физической активности взрослых граждан является профессиональная деятельность, то, как мы считаем, весьма актуальным становится поиск ответа на вопрос, является ли физическая активность, обусловленная спецификой профессиональной деятельности граждан (связанная как с умеренной, так и высокой физической активностью), фактором профилактики неинфекционных заболеваний? Поиск ответа на этот вопрос и стал целью нашего теоретического исследования.

Объект исследования – профессиональная деятельность трудящихся, связанная физической активностью.

Предмет исследования – профессиональная физическая активность (умеренной и/или

высокой интенсивности) как фактор профилактики неинфекционных заболеваний.

Задачи:

1. Выполнить обзорный анализ валидных источников научной информации по теме исследования.

2. Обобщить проанализированные данные и сформулировать выводы.

Методы и организация исследования.

По сути, данная работа представляет собой обзорную статью и, таким образом, соответствует методологии теоретического исследования. Для получения результатов в работе применялись: анализ, сравнение, классификация, систематизация, обобщение, аргументация, синтез, умозаключение.

Результаты исследования и их обсуждение. Следует отметить, что вопрос о влиянии профессиональной физической активности на здоровье трудящихся является объектом исследования уже не один десяток лет. Так, одной из наиболее ранних выявленных нами работ, находящихся в свободном доступе, стало исследование Дж. Морриса на тему «Ишемическая болезнь сердца и физическая активность». Статья по данной теме исследования была опубликована еще в 1953 году в научном журнале по медицине «The Lancet». Авторы работы. На основе сравнения профессиональной физической активности (физически активные, умеренно активные и сидячие) 31 тысячи мужчин и женщин в возрасте от 35 до 64 лет в Великобритании авторы пришли к заключению о том, что «физическая активность на работе может снижать риск развития ишемической болезни сердца» [6].

Однако, следует указать, что этот вывод был сделан без выявления корреляции с такими факторами риска, как возраст, пол, курение и прочее. Также следует иметь в виду, что статья была опубликована в 1953 году, и очевидно, что методы научных исследований с того времени стали более совершенными в связи с развитием информационных технологий. Не проводя хронологического анализа работ, мы обратились к наиболее актуальным источникам научной информации по интересующему нас вопросу за последние пять лет, находящимся в свободном доступе.

Проведенный нами анализ показал, что выводы, полученные в различных валидных исследованиях, не являются однозначными. Так, П. Коэн и его коллеги решили выявить связь профессиональной физической активности со смертностью от всех причин, для этого провели систематический обзор с мета-анализом

данных [7]. Авторы исследовали данные за период с 1960 по 2010 год, всего ими были проанализированы 2490 уникальных статей, однако после строгой проверки и отбора информации в основу мета-анализа легли 17 исследований, в пятнадцати исследованиях изучались представители обоих полов, и по одному исследованию было посвящено только мужчинам или женщинам. Основным источником информации для получения результатов в данных исследованиях являлись самоотчеты или объективные измерения (например, с использованием акселерометров или мониторов сердечного ритма). Также одним из обязательных требований было то, что данные должны были быть в достаточной степени скорректированы с учетом соответствующих факторов, причем достаточная корректировка определялась как поправка на возраст и пол, и по крайней мере еще один значимый фактор, включая социально-экономический (например, образование/доход), образ жизни (например, курение, алкоголь), использование или свободное время для физической активности) или факторы, связанные со здоровьем (например, ожирение или артериальное давление).

В итоге были изучены данные 193 696 участников в возрасте от 18 до 65 лет. В результате проведенного мета-анализа авторы констатировали, что «...мужчины с высоким уровнем профессиональной физической активности имели на 18% повышенный риск ранней смертности по сравнению с теми, кто занимался низким уровнем профессиональной физической активности, однако у женщин такой связи не наблюдалось вместо этого была обнаружена тенденция к обратной связи». В связи с этим был сделан вывод, что профессиональная физическая активность «...может не принести желаемой пользы для здоровья или даже может создать риск для здоровья» [7].

Однако результаты, полученные в данной работе, были встречены со скепсисом исследователями из США. Они отметили, что в большинстве исследований, выбранных для анализа П. Коэном и его коллегами, «...ограничена или, отсутствует корректировка важных переменных, таких как социально-экономический статус, образование и другие особенности образа жизни, а также потребление табака и физическая активность в свободное время». В свою очередь в США в период с 1995 по 31 декабря 2011 года проводилось исследование, целью которого являлось «изучение ассоциации анамнеза и продолжительности высокой профессиональной

физической активности с долгосрочной общей и причинно-специфической смертностью [8]. Выборка для этого исследования включала 322 126 (135 254 женщины) участников в возрасте от 50 до 71 года.

Сами авторы исследования отметили в своей работе, что «...Исследование является одним из крупнейших по размеру выборки, изучающих парадокс физической активности, с регионально разнообразным населением из США и долгосрочным наблюдением. Кроме того, все анализы были скорректированы с учетом многочисленных и ключевых потенциальных искажающих факторов» [8, с. 153]. Так, при проведении исследования учитывались такие искажающие факторы, как: возраст, пол, уровень образования, расовая/этническая принадлежность, курение, индекс массы тела, наличие заболеваний (инфаркт, инсульт, онкология), социально-экономический статус, физическая активность в свободное время, особенности питания [8, с. 148].

В итоге ученые сделали выводы о том, что в моделях нескорректированных на искажающие факторы результаты были связаны с более высоким риском смертности от профессиональной физической активности как у мужчин, так и у женщин. Однако, после поправки на потенциальные измеряемые искажающие факторы, в основном на уровень образования и курение, положительная связь между профессиональной физической активностью и смертностью в большинстве случаев была устранена. Таким образом, как резюмируют авторы работы, эти результаты не подтверждают мысль, что профессиональная физическая активность, способствует выживанию, как это можно понять из утверждений в текущих рекомендациях по физической активности [3, 4], предполагающих, что физическая активность во всех областях приносит пользу для здоровья.

Также исследователи акцентировали внимание на том, что «...Повышенный риск смертности среди работников, занимающихся высокой профессиональной физической активностью, по сравнению с лицами, менее активными на работе, можно объяснить неблагоприятными социально-экономическими, поведенческими факторами и факторами окружающей среды, которые более распространены в этой группе населения. Работники с высокой профессиональной физической активностью должны знать, что они могут не получить всех известных преимуществ для здоровья от физической активности, если они будут активны только на работе» [8, с. 147].

В другом крупном проспективном когортном исследовании (особая форма лонгитюдного исследования, в ходе которого отбирается когорта (группа людей, имеющих общую определяющую) изучалось влияние профессиональной физической активности на продолжительность жизни работающих мужчин и женщин в Норвегии [9]. Всего в исследовании приняли участие 437 378 человек в возрасте 18–65 лет (из них 48,7% мужчин). Для получения данных использовалась информация обследований здоровья населения Норвегии, которые проводились в период с февраля 1974 года по ноябрь 2002 года, само же исследование закончилось в декабре 2018 года. Ученые, проводившие исследование, помимо того, что с помощью самоотчетов дифференцировали участников по четырем категориям активности в профессиональной физической активности (сидячий образ жизни, ходьба, ходьба и подъем тяжестей, тяжелый труд), также сделали поправки на другие факторы, которые могут оказывать влияние на результат, а именно на: когорту рождения, образование, доход, этническую принадлежность, наличие сердечно-сосудистых заболеваний, курение, физическую активность в свободное время, индекс массы тела.

В итоге исследователи пришли к заключению о том, что «умеренная и высокая профессиональная физическая активность способствует долголетию мужчин. Однако профессиональная физическая активность, похоже, не влияет на продолжительность жизни женщин» [9, с. 386]. Авторы данной работы также отмечают, что «... Полученные результаты могут быть неприменимы к другим группам населения. Однако маловероятно, что частота, интенсивность и продолжительность профессиональной физической активности существенно различаются в Норвегии и большинстве других стран» [9, с. 394].

И тут, как мы считаем, уместно упомянуть похожее исследование, проведенное в Дании в период с 2003 по 2014 год, авторы которого согласны с учеными из Норвегии в том, что полученные результаты не следует экстраполировать на другие страны, но отмечают, что причиной отказа от экстраполяции являются именно условия реализации профессиональной физической активности в Дании. Примечательно, что даже учитывая то, что датские исследователи считают условия реализации профессиональной физической активности в своей стране «более развитыми, по сравнению с некоторыми странами Южной и Восточной Европы», тем не менее, в результате проведенного ими исследования они

пришли к заключению о том, что «...более высокая профессиональная физическая активность связана с повышенными рисками сердечно-сосудистых заболеваний и смертности от всех причин» [10].

Следует указать, что в «Копенгагенском исследовании» приняло участие 104 046 женщин и мужчин в возрасте 20 - 100 лет, все они были случайным образом приглашены из общей массы населения Копенгагена. Также важно отметить, что одним из преимуществ данного исследования авторы считают то, что ими был проведен анализ чувствительности с поправками на список из 20 потенциальных искажающих факторов во взаимосвязи между профессиональной физической активностью и здоровьем участников (возраст, пол, индекс массы тела, курение, диабет, систолическое артериальное давление, лекарство от артериального давления, показатель жизненного истощения, диетические предпочтения, диабет, потребление алкоголя, холестерин липопротеинов низкой плотности, холестерин липопротеинов высокой плотности и триглицериды, частота сердечных сокращений в состоянии покоя, болезни легких, образование, род занятий, совместное проживание, семейное положение, доход семьи) [10, с. 1507].

Еще одним из актуальных источников научной информации, который может быть полезен для достижения целей нашей работы, является, как мы считаем, исследование на базе данных биобанка Великобритании [11]. Как заявлено в работе, отражающей ход исследования, для его организации были выбраны участники из реестров врачей общей практики Национальной службы здравоохранения Великобритании и приглашены на базовую оценку в период с 2006 по 2010 год (последний раз данные базы были обновлены 20 апреля 2021 года). Всего для получения результатов исследования были приняты во внимание данные 460 901 участника в возрасте от 40 до 69 лет, которые находились под наблюдением в среднем 12 лет.

Целью данного исследования было изучение связи между профессиональной физической активностью и показателями смертности. При обработке данных для получения результатов исследования в расчет принимались поправки на перечень, состоящий из более чем 20 потенциальных искажающих факторов [11, с. 3], по сути схожих с такими же факторами (выше нами перечисленными) из предыдущей рассмотренной работы [10, с. 1507]. В итоге исследователи пришли к заключению, что «...не обнаружено

доказательств связи между профессиональной физической активностью и смертностью от всех причин у представителей обоих полов» [11, с. 9]. Однако, авторы работы, делая вывод, отметили, что «...профессиональная физическая активность не улучшает здоровье, а физическая активность в свободное время приносит здоровью пользу» [11, с. 1].

Также следует упомянуть еще одно исследование, которое проводилось в Нидерландах (г. Утрехт) в период с января 2002 года по декабрь 2019 года. Целью данного исследования являлось изучение связи физической активности в свободное время и профессиональной физической активности со смертностью, сердечно-сосудистыми событиями и диабетом 2 типа у пациентов с сердечно-сосудистыми заболеваниями. В исследовании использовались данные 7058 пациентов в возрасте 18–79 лет с сердечно-сосудистыми факторами риска. Конечно, обозначенная выборка имеет свою специфику и уступает по размерам выборкам в ранее описанных нами работах, однако данное исследование является наиболее актуальным с точки зрения сроков его проведения и публикации результатов, поэтому мы решили включить его данные в наш обзор. В результате проведенного исследования было сделано заключение, что профессиональная физическая активность не приносит такой же пользы для здоровья, как физическая активность в свободное время, и может даже иметь вредные последствия для пациентов с сердечно-сосудистыми заболеваниями. Авторы работы подчеркнули, что: «Для клинической практики наши результаты показывают, что профессиональную физическую активность не следует рассматривать как замену физической активности в свободное время» [12].

Итак, обобщим рассмотренные нами данные. Норвежское исследование [9] выявило положительное влияние профессиональной физической активности на здоровье мужчин. Ученые из США и Великобритании [8, 11] не нашли взаимосвязи профессиональной физической активности с риском для здоровья, но отметили, что профессиональная физическая активность не приносит пользы здоровью в отличие от физической активности, которая имеет положительное влияние на здоровье. В свою очередь, П. Коэн и его коллеги, а также исследователи из Дании и Нидерландов [7, 10, 12] пришли к заключению, что профессиональная физическая активность может наносить вред здоровью, а физическая активность является полезной.

В свою очередь, считаем нужным указать, что анализ источников научной информации (за последние пять лет находящихся в свободном доступе) по теме нашего теоретического исследования, не позволил выявить проспективных когортных исследований казахстанских авторов, в которых изучалась бы профессиональная физическая активность как фактор профилактики неинфекционных заболеваний.

Однако, казахстанские ученые в одной из обзорных статей от 2022 года констатируют, что, по данным Агентства статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан, «тяжелым физическим трудом заняты 79,8 тыс. человек (4,5% всех занятых), также в соответствии со статистикой по распределению больных с первичными профессиональными заболеваниями от воздействия вредных факторов «1-е место занимают больные с заболеваниями, связанными с физическим перенапряжением отдельных систем и органов, – 45%». Авторы также отмечают, что чрезмерные нагрузки при реализации профессиональной физической активности, как правило, усугубляются отсутствием четко обоснованных режимов труда и отдыха, что способствует ранней утомляемости, существенным напряжением нервно-мышечного аппарата и механизмов регуляции сердечно-сосудистой системы. «И как результат воздействия физических нагрузок, нерациональных трудовых поз ведет к развитию состояния «перенапряжения» как по отдельным системам, так и организма в целом». В результате исследователи приходят к выводу о том, что в этиологической структуре вредных производственных факторов, влияющих на состояние здоровья, «...преобладает влияние таких факторов, как физическая нагрузка на опорно-двигательный аппарат и сердечно-сосудистую систему (перенапряжение, тяжесть труда)» [13].

Следовательно, можно утверждать, что результаты проведенного нами обзорного исследования подтверждают существование «парадокса физической активности», смысл которого в том, что физическая активность полезна для здоровья, а профессиональная физическая активность (по сути, один из видов физической активности) не только может не приносить пользы здоровью, но и может нанести ему вред [14].

Исследователи [7, с. 5; 10, с. 1500; 12, с. 691–692; 14, с. 149] также отмечают, что возможность негативного влияния профессиональной физической активности на здоровье трудящихся, вероятно, детерминирована существенно отличающимися условиями реализации профессио-

нальной физической активности и физической активности. Так, если оздоровительная физическая активность, как правило, включает в себя динамические движения с уровнями интенсивности, достаточными для улучшения кардиореспираторной выносливости и метаболизма, и в основном выполняется добровольно в течение коротких периодов времени с достаточным временем для восстановления, то профессиональная физическая активность, напротив, зачастую подразумевает статическую нагрузку, монотонность, поднятие тяжестей, неудобные рабочие позы, что может приводить к системному воспалению, повышению частоты сердечных сокращений и артериального давления в течение длительных периодов (часто ≥ 40 часов в неделю) с недостаточным временем для восстановления.

Выводы. Основываясь на всех выше приведенных данных, можно сделать вывод, что утверждение Всемирной организации здравоохранения о том, что любая физическая активность, в том числе и профессиональная физическая активность средней и высокой интенсивности, способствует улучшению здоровья, не является

состоятельным. Трудящиеся должны знать, что, реализуя свою физическую активность (средней и высокой интенсивности) только на работе, они не могут получить всех тех преимуществ для здоровья, которые им могут предоставить занятия физической активностью в соответствии с рекомендациями Всемирной организации здравоохранения. Это в первую очередь обуславливается тем, что профессиональная физическая активность и физическая активность, выполняемая в соответствии с рекомендациями Всемирной организации здравоохранения, реализуется в разных условиях.

Очевидно, что, основываясь на полученных нами данных, профессиональную физическую активность не следует рассматривать как полноценный фактор профилактики неинфекционных заболеваний. Также мы надеемся, что полученные нами выводы о роли профессиональной физической активности в профилактике неинфекционных заболеваний могут быть приняты к сведению при разработке рекомендаций по объему двигательной активности, включая производственную гимнастику в Республике Казахстан.

Литература

- 1 Концепция развития здравоохранения Республики Казахстан до 2026 года (Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 ноября 2022 года № 945). – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000945> (дата обращения: 12.12.2023).
- 2 Кодекс Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.11.2022 г.). – URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=34464437&pos=5;-106#pos=5;-106 (дата обращения: 12.12.2023).
- 3 Рекомендации ВОЗ по вопросам физической активности и малоподвижного образа жизни. - 2021 - URL: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/336656/9789240032170-rus.pdf> (дата обращения: 12.12.2023).
- 4 Физическая активность. – 5 октября 2022 г. – URL: <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/physical-activity> (дата обращения: 12.12.2023).
- 5 Об утверждении Национального плана развития Республики Казахстан до 2025 года и признании утратившими силу некоторых указов Президента Республики Казахстан. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1800000636> (дата обращения: 12.12.2023).
- 6 Morris JN, Heady JA, Raffle PA, B., Roberts, C. G., & Parks, J. W. Coronary heart-disease and physical activity of work. // *Lancet*. – 1953; 262:1053–1057. – URL: [https://sci-hub.se/10.1016/s0140-6736\(53\)90665-5](https://sci-hub.se/10.1016/s0140-6736(53)90665-5) (дата обращения: 12.12.2023).
- 7 Coenen P, Huysmans M. A, Holtermann A, Krause N, Willem van Mechelen, Straker L. M, Beek. A. Do highly physically active workers die early? A systematic review with meta-analysis of data from 193 696 participants // *British journal of sports medicine*. – 2018. – Т. 52. – №. 20. – pp. 1320-1326. – URL: <https://www.healthyliving.gr/wp-content/uploads/2018/05/Do-highly-physically-active-workers-die-early-A-systematic-review-with-meta-analysis-of-data-from-193-696-participants.pdf> (дата обращения: 12.12.2023).
- 8 Gomez D.M, Coenen P, Celis-Morales C, Mota J, Rodriguez- Artalejo F, Matthews C, Saint-Maurice P. Lifetime high occupational physical activity and total and cause-specific mortality among 320 000 adults in the NIH-AARP study: a cohort study // *Occupational and Environmental Medicine*. – 2022. – Т. 79. – №. 3. – pp. 147-154. – URL: <https://oem.bmj.com/content/oemed/79/3/147.full.pdf>
- 9 Dalene K.E, Tarp J, Selmer R.M, Ariansen I.K.H, Nystad W, Coenen P, Anderssen S.A, Steene-Johannessen J, Ekelund U. Occupational physical activity and longevity in working men and women in Norway: a prospective cohort study // *Lancet Public Health* 6 (6): e386–e395. – 2021. – URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33932334/> (дата обращения: 12.12.2023).
- 10 Holtermann A, Schnohr P, Nordestgaard B.G, Marott J. L. The physical activity paradox in cardiovascular disease and all-cause mortality: the contemporary Copenhagen General Population Study with 104 046 adults // *European Heart Journal*. – 2021. – Т. 42. – №. 15. – pp. 1499-1511. - URL: <https://academic.oup.com/eurheartj/article/42/15/1499/6213772?login=false> (дата обращения: 12.12.2023).
- 11 Pearce M, Strain T, Wijndaele K, Sharp S.J, Mok A, Brage S. Is occupational physical activity associated with mortality in UK Biobank? // *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*. – 2021. – Т. 18. – pp. 1-12. – URL: <https://link.springer.com/article/10.1186/s12966-021-01154-3> (дата обращения: 12.12.2023).

- 12 Bonekamp NE, Visseren FLJ, Ruigrok Y. Leisure-time and occupational physical activity and health outcomes in cardiovascular disease // *Heart*. – 2023. – Т. 109. – №. 9. – pp. 686-694. – URL: <https://heart.bmj.com/content/109/9/686> (дата обращения: 12.12.2023).
- 13 Мусина А.А., Сарсенбаева Г.Ж., Амирсеитова Ф.Т., Сулейменова Р.К. Проблемы состояния здоровья работников вредных производств // *Journal of Health Development*. – 2022. – С. 45-51. URL: <https://jhdzkz.org/index.php/jhd/article/view/351/113> (дата обращения: 12.12.2023).
- 14 Holtermann A, Krause N, Beek A, Straker L. The physical activity paradox: six reasons why occupational physical activity (OPA) does not confer the cardiovascular health benefits that leisure time physical activity does // *British journal of sports medicine*. – 2017. – URL: <https://bjsm.bmj.com/content/bjsports/52/3/149.full.pdf> (дата обращения: 12.12.2023).

References

- 1 Концепция развития здравоохранения Республики Казахстан до 2026 года (Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 24 noyabrya 2022 goda № 945). - URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000945> (дата обращения: 12.12.2023).
- 2 Кодекс Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 24.11.2022 g.). - URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=34464437&pos=5;-106#pos=5;-106 (дата обращения: 12.12.2023).
- 3 Rekomendacii VOZ po voprosam fizicheskoy aktivnosti i malopodvizhnogo obraza zhizni. - 2021 - URL: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/336656/9789240032170-rus.pdf> (дата обращения: 12.12.2023).
- 4 Fizicheskaya aktivnost'. - 5 oktyabrya 2022 g. - URL: <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/physical-activity> (дата обращения: 12.12.2023).
- 5 Ob utverzhdenii Nacional'nogo plana razvitiya Respubliki Kazakhstan do 2025 goda i priznanii utrativshimi silu nekotorykh ukazov Prezidenta Respubliki Kazakhstan. - URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1800000636> (дата обращения: 12.12.2023).
- 6 Morris JN, Heady JA, Raffle PA, B., Roberts, C. G., & Parks, J. W. Coronary heart-disease and physical activity of work. // *Lancet*. - 1953; 262:1053–1057. - URL: [https://sci-hub.se/10.1016/s0140-6736\(53\)90665-5](https://sci-hub.se/10.1016/s0140-6736(53)90665-5) (дата обращения: 12.12.2023).
- 7 Coenen P, Huysmans M. A, Holtermann A, Krause N, Willem van Mechelen, Straker L. M, Beek. A. Do highly physically active workers die early? A systematic review with meta-analysis of data from 193 696 participants // *British journal of sports medicine*. – 2018. – Т. 52. – №. 20. – pp. 1320-1326. - URL: <https://www.healthyliving.gr/wp-content/uploads/2018/05/Do-highly-physically-active-workers-die-early-A-systematic-review-with-meta-analysis-of-data-from-193-696-participants.pdf> (дата обращения: 12.12.2023).
- 8 Gomez D.M, Coenen P, Celis-Morales C, Mota J, Rodriguez- Artalejo F, Matthews C, Saint-Maurice P. Lifetime high occupational physical activity and total and cause-specific mortality among 320 000 adults in the NIH-AARP study: a cohort study // *Occupational and Environmental Medicine*. - 2022. - Т. 79. - №. 3. - pp. 147-154. - URL: <https://oem.bmj.com/content/oemed/79/3/147.full.pdf>
- 9 Dalene K.E, Tarp J, Selmer R.M, Ariansen I.K.H, Nystad W, Coenen P, Anderssen S.A, Steene-Johannessen J, Ekelund U. Occupational physical activity and longevity in working men and women in Norway: a prospective cohort study // *Lancet Public Health* 6 (6): e386–e395. – 2021. - URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33932334/> (дата обращения: 12.12.2023).
- 10 Holtermann A, Schnohr P, Nordestgaard B.G, Marott J. L, The physical activity paradox in cardiovascular disease and all-cause mortality: the contemporary Copenhagen General Population Study with 104 046 adults // *European Heart Journal*. – 2021. – Т. 42. – №. 15. – pp. 1499-1511. - URL: <https://academic.oup.com/eurheartj/article/42/15/1499/6213772?login=false> (дата обращения: 12.12.2023).
- 11 Pearce M, Strain T, Wijndaele K, Sharp S.J, Mok A, Brage S. Is occupational physical activity associated with mortality in UK Biobank? // *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*. – 2021. – Т. 18. – pp. 1-12. - URL: <https://link.springer.com/article/10.1186/s12966-021-01154-3> (дата обращения: 12.12.2023).
- 12 Bonekamp NE, Visseren FLJ, Ruigrok Y. Leisure-time and occupational physical activity and health outcomes in cardiovascular disease // *Heart*. – 2023. – Т. 109. – №. 9. – pp. 686-694. - URL: <https://heart.bmj.com/content/109/9/686> (дата обращения: 12.12.2023).
- 13 Musina A.A., Sarsenbaeva G.ZH., Amirseitova F.T., Sulejmenova R.K. Problemy sostoyaniya zdorov'ya rabotnikov vrednykh proizvodstv // *Journal of Health Development*. – 2022. – С. 45-51. URL: <https://jhdzkz.org/index.php/jhd/article/view/351/113> (дата обращения: 12.12.2023).
- 14 Holtermann A, Krause N, Beek A, Straker L. The physical activity paradox: six reasons why occupational physical activity (OPA) does not confer the cardiovascular health benefits that leisure time physical activity does // *British journal of sports medicine*. – 2017. - URL: <https://bjsm.bmj.com/content/bjsports/52/3/149.full.pdf> (дата обращения: 12.12.2023).

<p>Хат хабарға арналған автор (бірінші автор) Мучкин Дмитрий Павлович – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Павлодар педагогикалық университетінің Әлкей Марғұлан, Павлодар қ. Қазақстан, e-mail: pochta_dem_m@mail.ru ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2648-2047</p>	<p>Автор для корреспонденции (первый автор) Мучкин Дмитрий Павлович – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор; Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан; г. Павлодар, Казахстан, e-mail: pochta_dem_m@mail.ru ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2648-2047</p>	<p>The Author for Correspondence (The First Author) Muchkin Dmitry Pavlovich – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor; Pavlodar Pedagogical University named after Alkey Margulan; Pavlodar, Kazakhstan, e-mail: pochta_dem_m@mail.ru. ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2648-2047</p>
---	---	--

¹Петрачева И.В. , ²Имангулова Т.В.

¹Российский университет спорта (ГЦОЛИФК), г. Москва, Россия

²Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТАНЦЕВАЛЬНЫХ ЗАНЯТИЙ В РЕКРЕАТИВНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Петрачева Ирина Витальевна, Имангулова Татьяна Васильевна

Перспективы развития танцевальных занятий в рекреативно-оздоровительной деятельности студенческой молодежи

Аннотация. В статье определены предпочтения студенческой молодежи в выборе видов рекреативно-оздоровительной деятельности и интерес к занятиям танцами. Результаты проведенного анкетирования позволили определить основные танцевальные направления и выявить степень их популярности среди занимающихся в танцевальной школе «Grande». Установлены основные потребности молодежи к занятиям танцами, связанные с улучшением эмоционального состояния и совершенствования навыков танцевального мастерства. По результатам экспертной оценки были конкретизированы аспекты работы школы и особенности организации занятий, направленных на участие в конкурсных программах молодежи и подготовки к ним. Разработаны практические рекомендации для улучшения качества работы школы в проведении мероприятий по привлечению к участию в фестивалях различных танцевальных направлений, в концертах и танцевальных программах студенческой молодежи.

Ключевые слова: студенческая молодежь, современные направления танцев, танцевальные занятия, молодежные мероприятия.

Petracheva Irina, Imangulova Tatyana

Prospects for the development of dance classes in the recreational and recreational activities of students

Abstract. The article defines the preferences of students in choosing types of recreational and recreational activities and interest in dancing classes. The results of the survey made it possible to identify the main dance trends and identify the degree of their popularity among those involved in the Grande dance school. The basic needs of young people for dancing classes related to improving their emotional state and improving their dancing skills have been established. According to the results of the expert assessment, the aspects of the school's work and the specifics of organizing classes aimed at participating in competitive youth programs and preparing for them were specified. Practical recommendations have been developed to improve the quality of the school's work in conducting events to attract students to participate in festivals of various dance styles, concerts and dance programs.

Key words: student youth, modern dance styles, dance classes, youth events.

Петрачева Ирина Витальевна, Имангулова Татьяна Васильевна

Студент жастардың рекреациялық-сауықтыру қызметіндегі би сабақтарын дамыту перспективалары

Андатпа. Мақалада студенттік жастардың рекреациялық-сауықтыру іс-шараларының түрлерін таңдаудағы қалауы және би сабақтарына деген қызығушылығы анықталған. Сауалнама нәтижелері негізгі би бағыттарын анықтауға және олардың «Grande» би мектебінде оқитындар арасында танымалдылық дәрежесін анықтауға мүмкіндік берді. Жастардың эмоционалды жағдайын жақсартуға және би шеберлігін жетілдіруге байланысты би сабақтарына деген негізгі қажеттіліктері белгіленді. Сараптамалық бағалау нәтижелері бойынша мектеп жұмысының аспектілері және жастардың конкурстық бағдарламаларына қатысуға және оларға дайындалуға бағытталған сабақтарды ұйымдастыру ерекшеліктері нақтыланды. Мектеп жұмысының сапасын жақсарту үшін түрлі би бағыттарының фестивальдеріне, студент жастардың концерттері мен би бағдарламаларына қатысуға тарту бойынша іс-шаралар өткізу үшін практикалық ұсынымдар әзірленді.

Түйін сөздер: студент жастар, бидің заманауи бағыттары, би сабақтары, жастар іс-шаралары.

Основные положения. Одним из популярных видов рекреативно-оздоровительной деятельности современной молодежи являются занятия танцами и участие в фестивалях различных танцевальных направлений. Для улучшения качества работы танцевальной школы и повышения интереса к занятиям важным является организация мероприятий по популярным среди молодежи направлениям танцев и участие занимающихся в конкурсных программах.

Теория и практика сферы физической культуры и спорта в контексте организации рекреационно-оздоровительных технологий по развитию танцевальных занятий является практически не разработанной и требует всестороннего комплексного изучения, что, в свою очередь, требует создания качественно новых подходов к развитию данного направления как формы физической активности молодежи.

Введение. Студенчество является наиболее активной частью молодежи. При столкновении с рядом трудностей, связанных с увеличением учебной нагрузки, невысокой двигательной активностью, относительной свободой студенческой жизни, проблемами в социальном и межличностном общении роль активных видов досуга возрастает в студенческой жизни. Социальная среда и реальная практика свидетельствуют об ухудшении здоровья студенческой молодежи, поэтому решение проблемы сохранения и укрепления здоровья является актуальной в настоящее время. В связи с этим огромную роль играет изучение интересов и потребностей современной молодежи, связанных с выбором различными видами рекреативно-оздоровительной деятельности [1, 2].

Интересы в рекреативно-оздоровительной деятельности рассматриваются как направленность и предпочтения личности, которые реализуются в сфере организации свободного времени, общения, обеспечивающие удовлетворение духовных потребностей, культурных запросов, расширение кругозора и становления социальной активности студенческой молодежи [3-5]. В современном обществе прослеживается возрастающий интерес к занятиям различными танцами, и данная динамика объясняется улучшением уровня жизни, смещением потребностей к рангу более высоких, таких, как потребность в признании и уважении со стороны окружающих, а также потребность в самовыражении, в личностном развитии и совершенствовании [6, 7]. Танцевальные занятия являются популярным видом физической рекреации среди молодежи, в

которых проявляются в полной мере желания и стремления каждого к физическому и духовному совершенству и к раскрытию своих индивидуальных способностей [8].

В связи с этим целью исследования является определение предпочтения студенческой молодежи в выборе видов рекреативно-оздоровительной деятельности и интерес к занятиям танцами. Исходя из цели исследования, были сформулированы следующие задачи:

Выявить основные танцевальные направления и степень их популярности среди занимающихся в танцевальной школе «Grande» города Москвы.

Конкретизировать особенности организации занятий и мероприятий, направленных на участие в конкурсных программах и фестивалях молодежи различных танцевальных направлений для улучшения качества занятий и привлечения к ним молодежи.

Методы и организация исследования. Для решения поставленных задач были использованы следующие методы исследования: анализ литературных источников, анкетирование, экспертная оценка и методы математической статистики. Данное исследование проводилось на базе танцевальной школы «Grande» в Москве. В анкетировании приняло участие 312 студентов Московских вузов, занимающихся в танцевальной школе. К экспертной оценке путей повышения эффективности деятельности школы было привлечено 7 высококвалифицированных специалистов, занимающихся организацией рекреативно-оздоровительной деятельности молодежи.

Результаты исследования и их обсуждение. Интересы студенческой молодежи в рекреативно-оздоровительной деятельности рассматривались нами как предпочтения личности, которые реализуются в сфере организации свободного времени, общения и культурной деятельности, обеспечивающие удовлетворение потребностей в движении, расширение кругозора и культурных запросов [9].

Танцевальные занятия являлись, по мнению респондентов, необходимыми для ведения активного образа жизни и расширения круга общения среди сверстников. По результатам проведенного анкетирования были выявлены причины вовлеченности аудитории современной молодежи к танцевальным занятиям. Основными мотивами к началу занятий современными танцами послужило желание снятия напряжения и общение с новыми людьми, дан-

ные мотивы набрали наибольшее количество голосов, что составило 30% и 25% соответственно из общего количества респондентов, а желание улучшить свои танцевальные навыки составило 15%. Также можно отметить, что немаловажным показателем мотивации к занятиям танцами является оздоровительная составляющая занятий танцами. Были выявлены предпочтения в выборе молодежи среди видов физической рекреации занятий современными

танцами и высокий интерес к ним. Установлены основные потребности молодежи к занятиям танцами, связанные с совершенствованием навыков танцевального мастерства.

Для определения наиболее популярных и предпочтительных разновидностей танцевальных направлений респондентам в вопросе анкеты предлагалось проранжировать танцевальные направления в порядке популярности. Результаты в процентах представлены на рисунке 1.

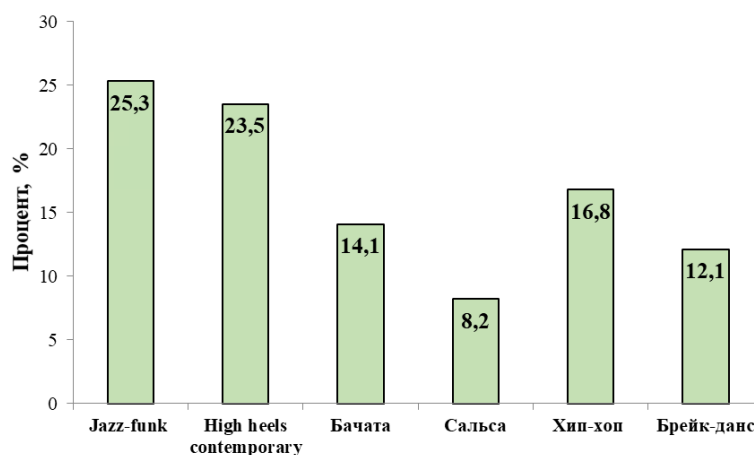

Рисунок 1 – Популярные виды современных танцев среди участников анкетирования (n=312)

Исходя из полученных данных, выяснилось, что большая часть респондентов выделила современное направление танцев jazz-funk в качестве наиболее интересного и популярного. Полученные данные объясняются универсальностью и востребованностью направления, так как программе jazz-funk присущи черты, которые находят отклик у занимающихся. Танцы, относящиеся к группе, как hip-hop и dancehall, – танцы более узкого профиля, но в jazz-funk они гармонично сливаются в одной хореографии. 25,3 % респондентов выбрали это направление танцев.

На втором месте по предпочтительности и популярности расположились танцы стиля contemporary, high heels, что составило по 23,5% от общего количества. Это обуславливается тем, что данные танцы имеют происхождение от классического танца и отличаются плавностью и мягкостью в исполнении, колоритностью музыки, вследствие чего пользуются популярностью среди занимающихся в связи с возможностью снятия эмоционального напряжения. Меньшие проценты популярности набрали такие направ-

ления, как бачата (14,1 %) и сальса (8,2 %). Популярные среди молодежи хип-хоп и брейк-данс получили 16,85% и 12,1% соответственно.

Все участники анкетирования отметили важность проведения мероприятий внутри школы танцев и возможность участвовать в конкурсных программах. Высоко оценили респонденты работу рецепции школы (4,56 баллов), работу администраторов (4,34 балла), возможно, при нехватке хореографов по определённым стилям, при ситуации, когда один педагог ведет разные по направлениям группы, работа педагогов была оценена в 4,12 баллов. Занимающиеся готовы рекомендовать занятия школы друзьям и заниматься в школе всей семьей.

Предоставляемые школой услуги вполне удовлетворяли посетителей, а администрация школы была заинтересована в развитии дополнительных услуг. При оценке услуг, предоставляемых танцевальной школой «Grande», респонденты высоко оценили услуги, предоставляемые школой, и наивысшие баллы среди молодежи набрали услуги по участию их в танцевальных

программах, организованных профессиональными танцорами на рекламных акциях, и участию в них занимающихся. В школе работает команда профессиональных танцоров, хореографов-постановщиков «Grande». «Все умеют танцевать, но не все об этом знают» является девизом команды «Grande». В арсенале команды множество готовых программ для любого масштаба мероприятий, танцевальные номера на любую тематику для мастер-классов, рекламных акций и флешмобов, а также большой опыт постановки номеров совместно с артистами, профессиональная подтанцовка на мероприятиях. Участники шоу-команды «Grande» снимались в различных видеороликах рекламы и музыкальных клипах, работали со звёздами эстрады, рекламными агентствами, выступали на многих танцевальных площадках и в клубах Москвы и Подмоскovie, на выставках и презентациях.

Оценка услуг, предоставляемых танцевальной школой «Grande», показала, что 62% респондентов оценили услуги высшим баллом, 32% респондентов оценили предоставляемые услуги на четыре балла, 6% респондентов оценили услуги на три балла. Это говорит о том, что предоставляемые школой услуги вполне удовлетворяют посетителей. В данном исследовании был проведен анализ расписаний занятий и цен занятий. Разовое занятие стоило 600 рублей, а «Full Day» составила 1500 рублей. Абонемент на 8 занятий – 4000 рублей, также продавались безлимитные карты с посещением занятий без ограничения в течение месяца, полугодия, года.

В дополнительные услуги танцевальной школы были включены тематические мероприятия, которые стали доступными для клиентов студии без привязки к определённой дате по инициативе управления школой танцев. Мастер-класс является оригинальным развлечением перед праздниками или в начале и конце сезона тренировок. За 90 минут интерактивного занятия, что больше, чем длительность занятия, педагоги показывают несложные движения, которые смогут освоить все в сочетании с «фишками», которые сделают танец ярче. По мнению респондентов, дополнительные услуги, предоставляемые школой, связанные с программами шоу-команды, являлись популярными среди молодежи. Каждый занимающийся в студии имеет уникальную возможность заявить о себе, повысить уровень мастерства в хореографии и импровизации относительно стиля, которым танцовщик успел овладеть за период занятий в школе танцев. Наиболее популярными среди студентов явились участие

в танцевальных программах, организованных профессиональными танцорами на рекламных акциях, участие в флешмобах, мероприятиях и концертах, а также фестивалях и танцевальных программах в парках города Москвы.

По результатам экспертной оценки ($W=0,87$) были выявлены особенности проведения занятий и планирования мероприятий, фестивалей и курсов среди молодежи, проводимых в танцевальной школе. Эксперты высоко оценили значимость проводимых мероприятий школы для создания среды, в которой молодёжь сможет удовлетворить максимум своих потребностей. Для повышения эффективности деятельности школы и привлечения молодёжи к танцевальным занятиям были созданы комфортные условия для проведения танцевальных занятий, осуществлялся подбор средств с целью разнообразия уроков, проводилось первичное ознакомление с программой, структурой и формой проведения конкурсных мероприятий. Было выявлено положительное влияние на интерес молодежи к танцевальным мероприятиям, как в процессе подготовке к мероприятиям, так и непосредственно на конкурсных выступлениях.

По мнению экспертов, среди нерешенных проблем в танцевальной индустрии является проблема недостаточного разнообразия занятий (4,34 балла). Недостаток квалифицированных специалистов во многом определяет качество танцевальных занятий и креативность занятий, определяет популярность и спрос на занятия многих танцевальных направлений. Танцевальные занятия школ повторяются, и создание новых и оригинальных занятий является проблемой для организаторов. Разработка разнообразных танцевальных занятий является основной задачей для популяризации танцевальной деятельности среди студенческой молодежи.

Проблемой в настоящее время для студенческой молодежи является высокая стоимость услуг в танцевальных школах. Эксперты одобрили существующую систему скидок по абонементам для клиентов и широкую программу лояльности, но, по их мнению, специальных предложений для студентов оказалось недостаточно, а ценовая политика абонементов и разовых занятий в студии оказалась для них завышенной. Существенными недостатками являются недостаточное развитие инфраструктуры, специального оборудования и инвентаря. Высокую оценку (4,76 баллов) эксперты поставили использованию оборудования в танцевальных залах, которое создает атмосферу занятий, а также работу педагога в непрерывном контакте с занимающимися (4,12 баллов).

Неотъемлемой частью рекреативно-оздоровительной деятельности молодежи танцевальной школы стали мероприятия, приуроченные к праздникам или имеющие различные тематики, которые включают с себя конкурсы на лучший костюм, тематические программы, профессиональную съемку мероприятий и мастер-классы. Баттлы и джемы стали частью ивента в честь дня рождения школы танцев, а также отдельных праздничных мероприятий, проводимых школой. Занимающиеся имели возможность таким образом в процессе получить новые впечатления, которые добавили мотивации и вдохновения продолжать заниматься танцами. Широкий

спектр мероприятий, проводимых школой, был представлен для оценки экспертам эффективности по удержанию текущих клиентов и привлечению новых в школу «Grande».

На рисунке 2 представлены результаты оценки экспертами оказания дополнительных услуг школой «Grande». Самыми важными мероприятиями эксперты отметили запланированные концерты и фестивали (4,82 балла), а также популярные среди молодежи баттлы и джемы (4,63 баллов). По мнению экспертов, участие в танцевальных программах занимающихся набрало 3,96 баллов. Участие в флешмобах набрало 3,41 баллов, а участие в программах в парках Москвы – 3,23 баллов.

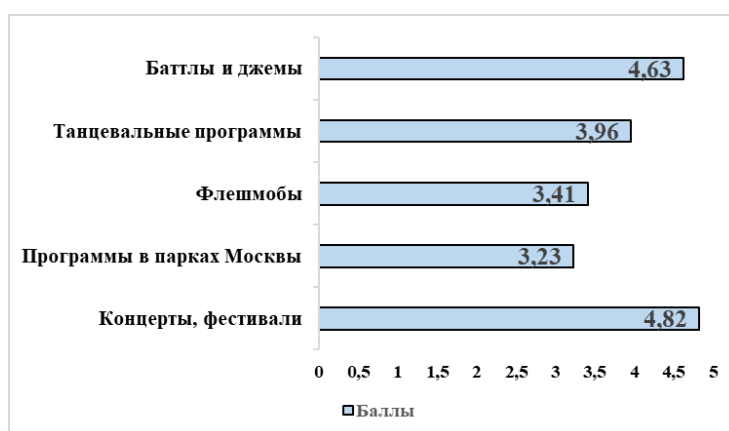

Рисунок 2 – Результаты оценки экспертами (m=7) дополнительных услуг, предоставляемых школой «Grande» занимающимся

По мнению экспертов, зрелищные, яркие и доступные ивенты обязательно должны проводиться школой танцев минимум раз в полгода. Остальные предложения были оценены чуть ниже, но они также стали приятным дополнением к программе занятий, объединяя занимающихся в настоящее танцевальное движение. Подготовка и участие в танцевальных конкурсах оказали влияние на состояние занимающихся, и они были более активными, что можно объяснить общностью цели и наличием мотивации в процессе подготовки к мероприятию. Администрация школы, по мнению экспертов, должна была использовать несколько видов привлечения внимания аудитории, особенно когда речь идет об организации фестивалей, конкурсов, баттлов и прочих мероприятий, включённых в дополнительные услуги. Основными способами рекламы являлись яркая вывеска, реклама на билбордах, красивые буклеты, которые можно распространять в жилых массивах в радиусе 10 км от шко-

лы. У экспертов наибольшее количество баллов (4,23 баллов) набрали реклама в социальных сетях и запуск группы в ВКонтакте.

По результатам анкетирования и экспертной оценки были разработаны практические рекомендации по повышению эффективности организации и проведению мероприятий по привлечению молодежи к участию в конкурсах в танцевальной школе. При решении проблем в организации рекламы занятий в студии динамика посещений и покупки абонементов возросла. Формировался интерес к конкурсной деятельности на примере уже выступающих на конкурсах участников, популяризации занятий и рекламе предстоящих танцевальных мероприятий. На 19% увеличилось к концу года количество занимающихся, а желающих участвовать в мероприятиях танцевальной школы – на 17%. Так как были определены основные танцевальные направления и степень их популярности среди занимающихся в танцевальной школе «Grande»

привлекла ним больше молодежи, было расширено разнообразие занятий с добавлением новых танцев и стилей в программу занятий. Для улучшения качества занятий были организованы групповые танцевальные проекты в создании совместных танцевальных композиций учеников с введением элементов импровизации. Особое место в практических рекомендациях занимало проведение мастер-классов и семинаров с приглашением опытных танцоров и тренеров для обучения новым танцевальным приемам. Также рекомендации включали использование видеозаписей занятий и просмотр их с последующим анализом для выявления ошибок и улучшения техники.

Таким образом, в результате проведенных исследований были сформированы следующие **выводы:**

– Были определены предпочтения молодежи в выборе видов рекреативно-оздоровительной

деятельности и конкретизированы мотивы к занятиям танцами молодежи, участвующих в танцевальных конкурсах.

– Определены наиболее популярные и востребованные направления танцев среди молодежи по результатам анкетирования – наибольшее предпочтение было отдано джаз-фанку и хип-хоп. По этим направлениям танцев выявлена растущая популярность занятий, и большая часть респондентов занималась данными танцами.

– Выявлены существенные потребности занимающихся, включающие в себя потребность в общении, совместной деятельности, и духовные, заключающиеся в самовыражении, отвечающие желаниям участия в танцевальных конкурсах.

– Выявлены особенности организации занятий и мероприятий, направленных на участие в конкурсных программах и фестивалях молодежи различных танцевальных направлений.

Литература

- 1 Архипова К.С. Автоматизация работы малого предприятия по оказанию дополнительных образовательных услуг на примере школы танцев // Матер. IX междунар. науч.-практич. конф. – Омск: Омский государственный технический университет, 2022. – С. 441-443.
- 2 Планидин Е.С. Факторы влияния на спортивно-оздоровительную деятельность и ее место в структуре рекреации современной российской молодежи // Гуманитарий Юга России. – 2022. – Т. 11. – № 5. – С. 78-88.
- 3 Ахметшина А.А. Разработка PR-кампании школы танцев с целью формирования имиджа организации // Актуальные проблемы современной экономики: новая реальность: сборник научных работ молодых исследователей. – СПб.: ООО «НИЦ АРТ», 2022. – С. 306-310.
- 4 Валиев С.К. Научно-методические основы физической рекреации и здорового образа жизни студенческой молодежи. – Воронеж: Воронежский государственный лесотехнический университет им. Г.Ф. Морозова, 2020. – 107 с.
- 5 Макеева В.С. Теория и методика физической рекреации. – М.: Советский спорт, 2014. – 152 с.
- 6 Бубекова А.Г. Проектирование базы данных для обеспечения работы школы танцев // Дневник науки. – 2019. – № 5(29). – С. 52.
- 7 Иванова И.Б. Студенческий спортивный клуб как современная форма организации массовой физкультурно-спортивной работы среди молодежи в вузе // Социально-гуманитарные знания. – 2018. – № 12. – С. 62-67.
- 8 Цибин С.Г., Петрачева И.В. Анализ перспективных направлений развития батутных центров в организации досуговой деятельности современной молодежи // Наука, фитнес, рекреация – 2017: матер. Всероссийской конф. с междунар. уч. – М.: Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Российский государственный университет физической культуры, спорта, молодежи и туризма (ГЦОЛИФК)», 2017. – С. 193-197.
- 9 Зайнутдинова А.Р. Современные тенденции формирования досуговых интересов молодежи в условиях трансформации общества // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2010. – № 8(88). – С. 66-70.

References

- 1 Arhipova K.S. Avtomatizaciya raboty malogo predpriyatiya po okazaniyu dopolnitel'nyh obrazovatel'nyh uslug na primere shkoly tancev // Mater. IX mezhdunar. nauch.-praktich. konf. - Omsk: Omskij gosudarstvennyj tehnikeskij universitet, 2022. – S. 441-443.
- 2 Planidin E.S. Faktory vliyaniya na sportivno-ozdorovitel'nyuyu deyatelnost' i ee mesto v strukture rekreacii sovremennoj rossijskoj molodezhi // Gumanitarij YUga Rossii. – 2022. – T. 11. – № 5. – S. 78-88.
- 3 Ahmetshina A.A. Razrabotka PR-kampanii shkoly tancev s cel'yu formirovaniya imidzha organizacii // Aktual'nye problemy sovremennoj ekonomiki: novaya real'nost': sbornik nauchnyh rabot molodyh issledovatelej. - Sankt-Peterburg: ООО «NIC ART», 2022. – S. 306-310.
- 4 Valiev S.K. Nauchno-metodicheskie osnovy fizicheskoy rekreacii i zdorovogo obraza zhizni studencheskoj molodezhi. – Voronezh: Voronezhskij gosudarstvennyj lesotekhnicheskij universitet im. G.F. Morozova, 2020. – 107 s.
- 5 Makeeva V.S. Teoriya i metodika fizicheskoy rekreacii. – M.: Sovetskij sport, 2014. – 152 s.
- 6 Bubekova A.G. Proektirovanie bazy dannyh dlya obespecheniya raboty shkoly tancev // Dnevnik nauki. – 2019. – № 5(29). – S. 52.

- 7 Ivanova I.B. Studencheskij sportivnyj klub kak sovremennaya forma organizacii massovoj fizkul'turno-sportivnoj raboty sredi molodezhi v vuze // Social'no-gumanitarnye znaniya. – 2018. – № 12. – S. 62-67.
- 8 Cibir S.G., Petracheva I.V. Analiz perspektivnyh napravlenij razvitiya batutnyh centrov v organizacii dosugovoj deyatel'nosti sovremennoj molodezhi // Nauka, fitness, rekreaciya - 2017: mater. vsrossijskoj konf. s mezhdunar. uch., – Moskva: Federal'noe gosudarstvennoe byudzhethnoe obrazovatel'noe uchrezhdenie vysshego professional'nogo obrazovaniya "Rossijskij gosudarstvennyj universitet fizicheskoj kul'tury, sporta, molodyozhi i turizma (GCOLIFK)", 2017. – S. 193-197.
- 9 Zajnutdinova A.R. Sovremennye tendencii formirovaniya dosugovyh interesov molodezhi v usloviyah transformacii obshchestva // Vestnik Tambovskogo universiteta. Seriya: Gumanitarnye nauki. – 2010. – № 8(88). – S. 66-70.

<p>Хат хабарга арналган автор (бірінші автор) Петрачева Ирина Витальевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Ресей спорт университеті» федералды мемлекеттік бюджеттік жоғары білім беру мекемесі, Мәскеу қ, Ресей, e-mail: 8797537@mail.ru, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1868-7635</p>	<p>Автор для корреспонденции (первый автор) Петрачева Ирина Витальевна – кандидат педагогических наук, доцент, Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Российский университет спорта «ГЦОЛИФК», г. Москва, Россия, e-mail: 8797537@mail.ru, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1868-7635</p>	<p>The Author for Correspondence (The First Author) Petracheva Irina – Candidate of Pedagogical Sciences, docent, Federal State Budgetary Educational Establishment of Higher Education Russian University of Sports «SCOLIPE», Moscow, Russia, e-mail: 8797537@mail.ru, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1868-7635</p>
--	---	--

**¹Турдалиев Р.М.^а, ¹Дошыбеков А.Б., ²Ботағариев Т.А., ²Кубиева С.С.,
³Сыздықов А.А.**

¹ Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан

² Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

³ Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН УНИВЕРСИТЕТТЕРІНДЕГІ СТУДЕНТТІК СПОРТТЫҢ ҚҰРАМА КОМАНДАЛАРЫНЫҢ ДАЙЫНДЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН АНЫҚТАЙТЫН ФАКТОРЛАР

Турдалиев Рауан Мұратұлы, Дошыбеков Айдын Бағдатұлы, Ботағариев Төлеген Әміржанұлы, Кубиева Светлана Сарсенбайқызы, Сыздықов Амангазы Аушахметұлы

Батыс Қазақстан университеттеріндегі студенттік спорттың құрама командаларының дайындық ерекшеліктерін анықтайтын факторлар

Аңдатпа. Мақалада Батыс Қазақстан университеттеріндегі студенттік спорттың құрама командаларының дайындық ерекшеліктерін анықтайтын факторлар анықталған. Студенттік командаларды спорт түрлеріне дайындаудың тиімділік критерийлері анықталды. Атап айтқанда, қаржыландыру көзі; материалдық-техникалық базаның болуы; команданы іріктеу жүйесі; сессияларға байланысты оқу процесінің кестесімен келісе отырып, жылдық макроциклдерді жоспарлау; жарыс күнтізбесін құру. Батыс Қазақстандағы жоғары оқу орындарында студенттер спортының қойылымының құрылымы мен мазмұны зерттелді. Барлық университеттерде спорттық іс-шаралар университет есебінен жүзеге асырылады. Спорт секцияларына қатысушылардың ең аз саны Х. Досмұхамедов АУ-да байқалады. Университеттерде кәсіби командалар жоқ. Х-Универсиадаға барлық университеттер қатысқан жоқ. ЖОО студенттері арасында спортпен айналысу кезінде туындайтын мәселелер анықталды. Бұл спорттың бір түрімен айналысуға деген құштарлықтың жоқтығы. Спорттық жаттығуларға тәуелділік. Қажет емес сабақ кестесі. Университеттердің техникалық мүмкіндіктерінің төмендігі; спортқа қажетті мамандардың жетіспеушілігі. Батыс Қазақстандағы жоғары оқу орындарының құрама командалары студенттерінің дене дайындығы мен дене қабілеті көрсеткіштерінің деңгейлері анықталды. Ұлдар да, қыздар да PWC170 және тұрып ұзындыққа секіру арасындағы оң қарым-қатынасты көрсетті; екінші жұмыстың қарқындылығы және 1000 және 800 м жүгіру; Екінші жұмыстан кейін 30 секундта жүрек соғу жиілігі және 1000 және 800 м жүгіру. Теріс қатынастардың ішінде тек PWC170 мен 1000 және 800 м жүгіру арасындағы қатынас ұқсас болды.

Түйінді сөздер: студенттік спорт, Батыс Қазақстан университеттері, спортқа деген қызығушылықтың болмауының себептері, дене дайындығы мен дене жұмыс қабілетінің деңгейі.

Turdaliyev Rauan Muratovich, Doshybekov Aidyn Bagdatovich, Botagariyev Tulegen Amirzhanovich, Kubieva Svetlana Sarsenbayevna, Syzdykov Amangazy Aushakhmetovich

Factors that determine the characteristics of training students of national sports teams in universities of Western Kazakhstan

Abstract. The article identifies factors that determine the characteristics of training students of national sports teams in universities of Western Kazakhstan. Criteria for the effectiveness of training student teams in sports have been determined. Namely, the source of funding; availability of material and technical base; team recruitment system; planning annual macrocycles in coordination with the schedule of the educational process, depending on the sessions; building a competition calendar. The structure and content of the staging of student sports at universities in Western Kazakhstan has been studied. At all universities, sporting events are implemented at the expense of the university. The smallest number of participants in sports sections is observed at the Kh. Dosmukhamedov AU. Problems that arise among university students when playing sports have been identified. This is a lack of desire to engage in one of the sports. Addiction to sports training. Undesirable class schedule. Low technical capabilities of universities; lack of necessary specialists in sports. The levels of physical fitness and physical performance of students of national teams of universities in Western Kazakhstan were determined. Both boys and girls showed a positive relationship between PWC170 and standing long jump; the intensity of the second work and the 1000 and 800 m run; Heart rate for 30 seconds after the second work and running at 1000 and 800 m.

Key words: student sports, universities of Western Kazakhstan, reasons for disinterest in sports, level of physical fitness and physical performance.

Турдалиев Рауан Муратович, Дошыбеков Айдын Бағдатович, Ботағариев Түлеген Амиржанович, Кубиева Светлана Сарсенбаевна, Сыздықов Амангазы Аушахметович

Факторы, определяющие особенности подготовки студентов сборных спортивных команд в вузах Западного Казахстана

Аннотация. В статье выявлены факторы, определяющие особенности подготовки студентов сборных спортивных команд в вузах Западного Казахстана. Определены критерии эффективности подготовки студенческих сборных команд по видам спорта. А именно, источник финансирования; наличие материально-технической базы; система набора в команду; планирование годичных макроциклов в координации с графиком учебного процесса, в зависимости от сессий; выстраивание календаря соревнований. Изучена структура и содержание постановки студенческого спорта в университетах Западного Казахстана. Во всех университетах спортивные мероприятия реализуются за счет средств университета. Наблюдается наименьшее количество занимающихся в спортивных секциях в АУ им. Х. Досмухамедова. В вузах отсутствуют профессиональные команды. Не все вузы приняли участие в X-й универсиаде. Выявлены проблемы, возникающие у студентов вузов при занятиях спортом. В их числе – отсутствие желания заниматься одним из видов спорта. Склонность к спортивной тренировке. Нежелательный график занятий. Низкие технические возможности вузов; отсутствие необходимых специалистов по видам спорта. Определены уровни физической подготовленности и физической работоспособности студентов сборных команд университетов Западного Казахстана. Как юноши, так и девушки продемонстрировали положительную связь между PWC170 и прыжками в длину с места; интенсивность второго задания и бега на 1000 и 800 м; ЧСС за 30 сек. после второго задания и бега на 1000 и 800 м. Среди взаимосвязей отрицательного характера аналогичной была лишь взаимосвязь между PWC170 и бегом на 1000 и 800 м.

Ключевые слова: студенческий спорт, вузы Западного Казахстана, причины незаинтересованности занятий спортом, уровень физической подготовленности и физической работоспособности.

Негізгі ережелер. Жүргізілген зерттеу Қазақстанның жоғары оқу орындарында студенттік спортты жетілдіру қажеттілігіне негізделген. Осы бағытты жүзеге асыру үшін жоғары оқу орындарының оқытушылары мен жаттықтырушылары осы мәселенің құрамдас бөліктерін білуі керектігі көрсетілген. Бұл процестің дамуын тежейтін қандай себептер бар екенін түсіну маңызды. Осы ұстанымдар арқылы жоғары оқу орындарында студенттік спортты дұрыс жолға қою ерекшеліктерін; студенттердің спортпен шұғылдануына кедергілерді; олардың дене шынықтыру дайындығы мен жұмысқа деген дене қабілеттілігі деңгейінің ерекшеліктерін меңгеру бойынша күш-жігер жұмсалды.

Кіріспе. Бұл зерттеудің өзектілігі келесі себептермен анықталады. Токиода өткен соңғы Олимпиадада Қазақстан құрамасы бейресми есепте 83-орынға табан тіреген болатын. Бұл біздің ұлттық құраманың Олимпиададағы ең сәтсіз көрсеткіші. Бұл сәтсіз нәтижелерден кейін ел басшылығы ЖОО-да студенттік құрама командаларды дайындауды жақсарту қажет деген шешімге келді. Өйткені студенттік спорт – еліміздің спорт түрлері бойынша ұлттық құрама командаларын толықтырудың ең бірінші спорттық резерві. Студенттік спортты дұрыс жетілдіру үшін студенттік спорттық командаларды дайындау ерекшеліктерін анықтайтын факторларды зерттеу қажет. Осыған байланысты бұл тақырып өзекті болып табылады.

Төмендегі мамандар өз зерттеулерінде осы мәселеге назар аударды: В.В. Орлова, О.Е. Халалеева [1]; А.Б. Габибов, Д.Ю. Карасев, В.Г. Хусточкин, В.А. Литвинов [2]; А.В. Стафеева, С.С. Иванова,

И.С. Веденеев [3]; А.А. Харламов, Ермаков В.А., Грязев М.В. [4] және т.б.

Зерттеудің мақсаты – студенттік спорттық командаларды дайындау мәселесінің құрамдас бөліктерінің ерекшеліктерін анықтау негізінде осы дайындықтың ерекшеліктерін анықтайтын факторларды анықтау.

Зерттеу міндеттері.

1. Студенттік командаларды спорт түрлеріне дайындаудың тиімділік өлшемдерін анықтау;
2. Батыс Қазақстан облысы университеттеріндегі студенттік спорт өндірісінің құрылымы мен мазмұнын зерттеу.
3. ЖОО студенттері арасында спортпен айналысу кезінде туындайтын мәселелерді анықтау;
4. Батыс Қазақстандағы ЖОО-ның ұлттық құрама командалары студенттерінің дене дайындығы мен дене қабілеті көрсеткіштерінің деңгейін анықтау;

Әдебиетке шолу. Отандық әдебиеттерге талдау екі бағытта жүргізілді. Спорт түрлері бойынша студенттік командаларды дайындаудың тиімділік өлшемдері және студенттік спорт ойындарының қойылымының құрылымы мен мазмұны туралы мамандардың пікірін анықтадық.

Бірінші бағыт бойынша келесілер анықталды.

Қаржыландыру базасы, материалдық-техникалық ресурстардың болуы, командаларды іріктеу жүйесі және онымен қатар оқыту механизміне технологияларды енгізу (олардың өзгеру жиілігі жаттықтырушылардың өздерінің әзірлемелері ме, әлде басқалардан алынған ба?) ұйымның шаралары ретінде таңдалды [1, б. 154].

Ойынға бағытталған спорт түрлері бойынша студенттік командаларды дайындау сапасын арттыру ұйымдастыру-әдістемелік сипаттағы шарттар тізбесін ескере отырып анықталады. Студенттердің оқу-жаттығу командаларын бағдарлау. Ол қабілеттермен, тұлғалық бағыттылықпен, ынтамен, дене дамуының дәрежесімен және дайындығымен сипатталады; спорттық, кондициялық және сауықтыру аймақтары үшін заманауи оқыту технологияларын қолдану. Ол қалыпты қозғалыс белсенділігімен және қозғалыс дамуымен тығыз үйлестіріле отырып жүзеге асырылуы керек [2, б. 80].

Баскетболшылардың алаңдағы жұмысының тұрақтылығы мен сапасының өлшемі техникалық дайындығы және үйлестіру қабілеті болып табылады. Осыған байланысты, баскетбол ойындарында техникалық дайындықты дамыту мен үйлестіру қабілеттерін жетілдірудің басым жағдайларының бірі спорттық жаттығулардың негізгі және қосымша құралдарын біріктіру болып саналады [3, б. 165].

Жылдық макроциклдің жобасы оның құрамдас бөліктеріне байланысты оқу механизмінің кестесімен келісілді: сессиялар, демалыстар, теориялық оқыту және өндіріске бағытталған тәжірибе. Кәсіби оқытудың ұзақтығын ескере отырып, жекпе-жек күнтізбесі және қалпына келтіру және қолдау шараларының кестесі жасалды [4, б. 4].

Автордың айтуынша төмендегідей тұжырымдасмасы анықталған. ЖОО студент спортшыларының әдіс-тәсілдік негізгі жүйесі талданған болатын. Осы айтылған тұжырымдамада барлық жылдар бойы айналысушы студенттерде әдіс-тәсілдердің оңтайлылығы жоғары деңгейлі шеберлер тобында байқалған. Жылдар бойы студенттердің чемпион болуы олардың лақтыру әдісі көбейген, ал аяқтан ұстау әдістері төмендеген [5].

Жекпе-жек кезінде спортшының тактикалық қимыл-қозғалысының тиімділігіне әсер ететін негізгі факторлардың ішінде мыналарды бөліп көрсетуге болады. Реакция жылдамдығы мен ойлау қабілеті сияқты ерекше қасиеттерді жақсарту; жекпе-жектің қарқынды жағдайында техникалық әдістер арсеналын тұрақты енгізу; сараланған және ұжымдық тактикалық локомоция дағдыларының болуы [6].

Екінші бағытта келесілер көрсетілген.

Осы аспектідегі отандық ғалымдардың еңбектерінің ішіндегі мыналарды бөліп көрсетуге болады.

Ж.С. Мұхамбет пікірінше, Қазақстан Республикасындағы студенттер спортының жақсаруы АҚШ, Ұлыбритания, Германия және Қытай сияқты алдыңғы қатарлы елдермен, сондай-ақ Ресеймен салыстырғанда салыстырмалы түрде төмен. Бүгінгі таңда Республикада салалық сипаттағы спорт

қоғамдары жоқ. Дене шынықтыру және спорт жұмысы саласындағы мемлекеттік және бизнес институттарының өзара әрекеттесу процестері ойластырылмаған. Студенттердің дене қабілетінің дамуы мен білім беру мәселелерін шешуге қатысты барлық миссиялар университет қабырғасында жүзеге асырылмайды. Осыған байланысты, қозғалыс белсенділігі жоқ студенттердің басқа жұмыс түрлерімен салыстырғанда спортпен шұғылданатын студенттердің белсенділік үлесі төмендейді [7].

С.Ж. Отаралының әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың 1-2 курс студенттерімен жүргізген зерттеуінде мыналар айтылған. Салыстырмалы түрде төмен деңгейде оқушылар дұрыс өмір салтын жүзеге асырудың дамуын көрсетеді. Студенттердің аз ғана бөлігі бос уақытын дене шынықтырумен айналысуға арнайды. Дене жаттығулары денсаулықты жақсарту құралы ретінде салауатты өмір салтын ұстануға мотивацияда азырақ үлесті алады [8].

Монографияда Г.Б. Мадиева әртүрлі спорт түрлерімен айналысатын студенттердің дене дайындығы туралы мәліметтерді ұсынады. Жылдамдық пен күш бойынша ең жоғары нәтиже спорттық ойындар секциясына баратын студенттер арасында тіркелді. Олар 100 м жүгіруде, тұрып ұзындыққа секіруде және денені иілуде жақсы нәтиже көрсетті. Ең жақсы төзімділіктің аэробика секциясына қатысқан студенттер көрсетті. Оның пікірінше, сабақта дене тәрбиесі құралдарын таңдауда алынған мәліметтерді ескеру қажет [9].

Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университетінде студенттердің дене қабілеті дайындығының рейтингтік сипатын бағалау технологиясы әзірленіп, енгізілді. Оған сәйкес, жеке тұлғалар жақсартылған нәтижелерге қол жеткізуге ынталандырылады. Ол артта қалған дене қабілеті қасиеттерді дамыту технологиясымен бірге жүзеге асырылады. Бұл студенттердің дене тәрбиесі механизміндегі мүмкіндіктерін жетілдіруге ынталандырушы фактор болып табылады және олардың дене дайындығындағы жетістіктерін арттыруға мүмкіндік береді [10].

Студенттік спортты жетілдіруді реттеудің ұйымдастырушылық-педагогикалық процесінің оңтайлылығының басымды шаралары болып мыналар қарастырылады: шешілетін міндеттердің әлеуметтік және жеке сипатын басқаруды орталықтандыру мен орталықсыздандыруды тиімді үйлестіру; алқалылық ережелері негізінде студенттік спортты жетілдіруді реттеу, олардың орындалуына жеке жауапкершілікпен келісе отырып әзірленген нәтижелерді түсіндірудің ашықтығымен университет профессорлары мен жаттықтырушыларының осы құрамының қатысуындағы белсенділік [11].

Бұл құрылым үш негізгі элементті қамтиды: ынталық-тұлғалық; білім; операциялық-әрекетті. Ынталық-тұлғалық блок бұқаралық бағыттағы студенттер үшін тұрақты ынта мен спорттың болуын білдіреді. Білім элементі – студенттерге құқықтық позициядан бұқаралық спортты жүзеге асыру негіздерін білуді білдіреді; бұқаралық бағыттағы студенттерге арналған спортты жүзеге асырудың формалары, әдістері. Операциялық-әрекетті блок қазіргі жағдайда студенттер арасында бұқаралық спортты енгізуге байланысты құзыреттерді құруға мүмкіндік береді [12].

Университетте студенттік спорттың келесі ұйымдастыру сызбасы бар:

1) Дене шынықтыру сабақтары;

2) ЖОО командаларында спортшыларды дайындау;

3) Ресей құрама командаларында спортшыларды дайындау [13].

Келесі шаралар ұсынылады. ЖОО-дағы дене шынықтыру және спортты реттеу мүшелерінің арасындағы жауапкершілік салаларын шектеу. Дене тәрбиесі кафедрасы университетте білім беру механизмін жүзеге асырады. Спорт клубы бұқаралық бағыттағы спорттық сипаттағы жұмысты жүзеге асырады және университеттің ұлттық құрама командаларының болуымен бірге жүреді [14].

Студенттер арасында арнайы ұйымдастырылған спорт түрлерінің жетілдірілу дәрежесін төмендету және қысқарту факторлары анықталды. Атап айтқанда: университет әкімшілігінің студенттік спортты жақсартуға қызығушылығының төмендеуі; дене шынықтыру кафедрасы оқытушыларының жұмысын ынталандыру тетіктерінің жоқтығы; материалдық базаның жеткіліксіздігі; жабдықтың қол жетімділігінің төмендеуі; университет спортын жетілдіруде аймақтық спорт федерацияларының мотивациясының төмендеуі; дене тәрбиесінің дұрыс насихатталмауы [15].

«Спортпен шұғылданатындар саны» және «Спортпен шұғылданатындар санын сақтау» өлшемдерін жоғары оқу орындарында студенттер арасында спорт үдерісін дамыту өлшемі ретінде сипаттауға болады. Университеттер санының көбеюіне университеттердің мүдделеріне байланысты әртүрлі спорт түрлері бойынша нұсқаулықтардың көбеюі көмектесті [16].

ЖОО-да дене шынықтыру құрылымын жетілдіруге бағытталған келесі шаралар ұсынылады:

1) ЖОО-дағы дене шынықтыру және спортты реттеу мүшелерінің арасындағы жауапкершілік салаларын шектеу;

2) Білім алушылардың дене тәрбиесіндегі гендерлік айырмашылықтар;

3) Білім алушыларға қосымша дене тәрбиесінің механизмін жүзеге асыруға жеке көзқарас.

4) Дене шынықтыру және спорт саласында бірыңғай ақпараттық кеңістікті қалыптастыру.

5) Спорт пен университеттің білім беру жобаларының байланысы [17].

Спорт резервін дайындауға университеттің спорт түрлері бойынша командаларының жаттықтырушылары мен білім алушылары және дене шынықтыру кафедраларының меңгерушілері жауапты. Кафедра меңгерушісі балалар спорт мектептерінің жаттықтырушыларымен бірлесе жұмыс істеуге міндетті. Спорт түрі бойынша ұлттық құрамаға жауапты жаттықтырушылар құрамы команданың көрсеткіштерін жобалауды, бағалауды, болжауды, университетке жоғары санатты спортшыларды іріктеуді жүзеге асыруға және сонымен бірге спортпен шұғылданатын студенттерді өздері дайындауға міндетті [18].

Зерттеудің әдістері мен ұйымдастырылуы.

Зерттеу 2023-2024 оқу жылында жүргізілді. Бірінші кезеңде (ақпан 2023 ж.) ғылыми-әдістемелік әдебиеттерге баға беріп, зерттеуіміздің ғылыми аппаратын қалыптастырдық. Біздің мәселеміздің келесі құрамдас бөліктері талданды: спорт түрлері бойынша студенттік командаларды дайындаудың тиімділік өлшемдері; университеттердегі студенттік спорт өндірісінің құрылымы мен мазмұны. Мұнда біз студенттік командаларды спортқа дайындаудың тиімділік өлшемдерін анықтадық. Осы мақсатта ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау әдісі қолданылды [19].

Екінші кезеңде зерттеуіміздің келесі екінші және үшінші міндеттері шешілді. Студенттік спорт өндірісінің құрылымы мен мазмұнын анықтау үшін Батыс Қазақстанның 3 университетінде (Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан агралық-техникалық университеті, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті) келесі көрсеткіштерге талдау жасадық. Қаржыландыру көзі; материалдық-техникалық базаның болуы; спорт секцияларына қатысушылардың саны; спорт клубының болуы; дене тәрбиесіне жетекшілік ететін бөлімнің болуы; дене шынықтыру-сауықтыру кешенінің болуы; кәсіби командалардың болуы; дене шынықтыру іс-шараларын өткізу; жатақханаларда жарыстар өткізу; студенттер мен білім берушілер арасында спорттық жарыс өткізу; спорттық жетілдіру топтарының болуы; спорт түрлері бойынша университет командаларының болуы; республикалық универсиадада нәтижелерге қол жеткізу. Бұл мәселені шешу үшін құжаттық материалдарды талдау әдісі қолданылды [19, б. 52].

Білім алушылардың спортпен шұғылдану кезінде кездесетін қиындықтарын анықтау үшін сауалнамалық сауалнама әдісі қолданылды [19, б. 60].

Зерттеудің үшінші кезеңінде жұмысымыздың төртінші міндеті шешілді. Білім алушылардың дене дайындығының деңгейін анықтау үшін келесі көрсеткіштер анықталды. Ұлдар үшін: 1000 м жүгіру (мин, сек); 100 м жүгіру (сек); кермеге тартылулар (саны); жатып кеудені жерден көтеру (саны); орнынан ұзындыққа секіру (см). Қыздар үшін: 800 м жүгіру (мин, сек); 60 м жүгіру (сек); орнынан ұзындыққа секіру (см); кеудені көтеру (саны) [20].

Дене қабілеті өнімділік көрсеткіштерінің ішінде мыналар анықталды: бірінші жұмыстың қарқындылығы (w); Бірінші жұмыстың соңында 30 секундта ЖСЖ (минутына соғу саны); екінші жұмыстың қарқындылығы (W); Екінші жұмыстың соңында ЖСЖ 30 секунд (минутына соғу саны); PWC170 [21].

Студенттердің дене қабілеті көрсеткіштері мен дене қабілеті дайындығы деректері арасындағы корреляция анықталды [22].

Корреляция коэффициенті (r) төмендегі формула бойынша анықталды:

$$r = \frac{\sum_i (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_i (x_i - \bar{x})^2 \sum_i (y_i - \bar{y})^2}} \quad (1)$$

мұндағы X_i – бірінші көрсеткіштің сараланған мәндері, \bar{X} – бірінші көрсеткіштің орташа арифметикалық мәні; Y_i – екінші көрсеткіштің сараланған мәндері; \bar{Y} – салыстырылатын көрсеткіштің орташа арифметикалық мәні.

Корреляция коэффициентін анықтау алгоритмі келесідей болды.

Салыстырылған сипаттамалар үшін орташа мәндер (\bar{X} и \bar{Y}) есептелді.

Мәндері анықталды $X_i - \bar{X}$ және $Y_i - \bar{Y}$, яғни әр салыстырылған көрсеткіштің сараланған мәндері мен орташа арифметикалық сипаттамалары арасындағы айырмашылықтар.

Алынған айырмашылықтардың квадраты есептелді $(X_i - \bar{X})^2$ және $(Y_i - \bar{Y})^2$

Айырмашылықтардың жалпы квадраты есептелді $\sum (X_i - \bar{X})^2$ және $\sum (Y_i - \bar{Y})^2$

Айырмашылықтардың көбейтіндісі есептелді $(x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})$

Айырманы көбейтудің жалпы көлемі есептелді $\sum (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})$

Табылған мәндерді формулаға енгізу арқылы корреляция коэффициенті анықталды.

Корреляция коэффициентінің табылған мәнінің сенімділігі оны арнайы кесте бойынша критикалық мәнмен салыстыру арқылы анықталады [23, б. 257].

Осымен қатар мақаланы дайындау осы кезеңде жүзеге асырылды. Зерттеуге 60 студент қатысты /Жәңгірхан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық университетінің бірінші курсы/, оның 30-ы ұл, 30-ы қыз.

Зерттеу нәтижелері. Әдебиеттік шолуда берілген ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді бағалау негізінде спорт түрлері бойынша студенттік құрама командаларды дайындау тиімділігінің негізгі өлшемдерінің қатарынан мыналарды анықтадық. Қаржыландыру көзі; материалдық-техникалық базаның болуы; команданы іріктеу жүйесі; спорттық сайыстардың қолайлы күнтізбесі. Сессияларға байланысты оқу процесінің кестесімен келісе отырып, жылдық макроциклдерді жоспарлау; жарыс күнтізбесін құру; негізгі микроциклдер мен мезоциклдерді анықтау. Топ бірігуінің объективті және субъективті факторлары: психологиялық және психофизиологиялық ерекшеліктеріне сәйкес үйлесімділік; тұлғааралық қатынастардың ерекшелігі; ардагерлер мен жас спортшылар арасындағы қарым-қатынас. Студенттік футбол командаларының тиімді әрекетінің факторлық құрылымы: бірінші фактор – топтық шабуыл локомоциясын жүзеге асыру факторы; екінші фактор – қорғаныс локомоциясының тиімділік факторы; үшінші фактор – шабуылдағы топтық қозғалыстың ұтқырлық факторы; төртінші фактор – жеке сайыстың табыс факторы. Баскетболшылардың ойын әрекетінің сәттілігі мен команданың өнімділігі арасындағы байланыс: екі ұпайлық соққылар саны; айыппұлды лақтырулар саны; жасалған үш ұпайлы соққылар саны; кедергілер саны. Студенттерді спорттық жарыстарға дайындаудың ерекшеліктері: реакция жылдамдығы мен интеллектін дамыту; техникалық техниканың арсеналына ие болу; психикалық дайындық.

Батыс Қазақстан университеттеріндегі студенттік спорт өндірісінің құрылымы мен мазмұнында келесі ерекшеліктер анықталды.

Барлық дене шынықтыру және спорттық іс-шаралар (жарыстарға саяхат) және т.б. университеттер қаражаты есебінен жүзеге асырылады. Әрбір университеттің материалдық базасы (спорт залдары, спорт кешендері) бар. Тек Қ. Жұбанов атындағы АӨУ-да жеке спорт стадионы жоқ. Секциялардағы студенттер саны бойынша Қ. Жұбанов атындағы АӨУ (469 студент) басым болса, екінші орында Жәңгір хан атындағы БҚАТУ (411 студент) және үшінші орында Х. Досмұхамедов атындағы АУ (285 студент). Барлық университеттерде спорт клубы бар. Дене шынықтыру тәрбиесіне жетекшілік ететін

кафедраға келсек, ол тек Қ.Жұбанов атындағы АӨУ-да жеке түрде бар. Қ. Жұбанов атындағы АӨУ-да дене шынықтыру-сауықтыру кешені жоқ.

Бірде-бір университетте кәсіби командалар жоқ. Барлық университеттерде денсаулық күндері сияқты дене шынықтыру-бұқаралық іс-шаралар, туристік слеттер және т.б. өткізіледі. Жатақханаларда спорттық жарыстар өткізіледі. Оқытушылар мен бірінші курс студенттері арасында спорт түрлері бойынша спартакиадалар өткізіледі, спорттық сауықтыру топтары бар (бірақ көп емес: футбол, волейбол, шахматтан).

Жәңгір хан атындағы БҚАТУ-да (футзал), Х. Досмұхамедов атындағы АУ-да (футбол, волейбол – ерлер және әйелдер; баскетбол – ерлер) құрама командалары бар.

Универсиадаларда қол жеткізілген нәтижелерге келетін болсақ, мұндағы жағдай Х.Досмұхамедов атындағы АУ-да жақсырақ. Университет спортшылары ІХ-шы және Х-шы Универсиадаға қатысып, сәйкесінше 27-ші және 9-шы орындарға ие болды. ІХ-шы Универсиадада Қ.Жұбанов атындағы АӨУ командалық есепте екінші орынды иеленді, себебі спорттың негізгі түрлерінен жарыстар осы оқу орнының базасында өтті.

Университет құрама командасына іріктеу жүйесіне келетін болсақ, барлық жоғары оқу орындарында ұлттық құрамаға облыс пен республикадағы түрлі үйірмелерде жаттығатын студенттер кіреді.

Сонымен, Батыс Қазақстанның жоғары оқу орындарында студенттік спортты қоюдың құрылымы мен мазмұнында орын алып отырған қарама-қайшылықтардың ішінде мыналарды бөліп көрсетуге болады.

Барлық университеттерде спорттық іс-шаралар университет есебінен жүзеге асырылады. Спорттық іс-шараларды өткізуге қаржыландыруды тартудың басқа көздері (демеушілер және т.б.) жоқ. Қ. Жұбанов атындағы АӨУ-да жеңіл атлетиканың түрлерін (жүгіру, секіру, лақтыру және т.б.) жүзеге асыруда, біздің ойымызша, тежеуші фактор болып табылатын спорттық стадион жоқ. Спорт секцияларына қатысушылардың ең аз саны Х. Досмұхамедов атындағы АУ-да байқалады. Қ. Жұбанов атындағы АӨУ-да дене шынықтыру-сауықтыру кешені жоқ.

Университеттерде кәсіби командалар жоқ. Балалар спорт мектептерімен ешқандай байланыс жоқ. Бір қызығы, Жәңгірхан атындағы БҚАТУ және Қ. Жұбанов атындағы АӨУ командалары Х-шы Универсиадаға қатыспады.

ЖОО студенттері арасында спортпен айналысу кезінде туындайтын проблемаларды анықтау мақсатында жүргізілген сауалнаманың нәтижелері келесіні көрсетті.

Кестеден көріп отырғанымыздай, респонденттердің 29,9%-ын университетте жүзеге асырылатын әртүрлі дене шынықтыру және спорттық іс-шараларға қатысу мүмкіндігімен қызықтырады; 43%-ын - қызықтырмайды; 27,1%-ын – кейде қызықтырады. Студенттердің 28,8%-ы университеттегі дене шынықтыру және спорттық шараларға қатысуды айтулы оқиға деп санайды; 28,6%-ы кейде санайды; 42,6%-ы - санамайды. Респонденттердің жартысынан көбінде (54,5%) спорт түрлерінің бірімен айналысуға және әртүрлі жекпе-жектерге қатысуға ниеті жоқ; студенттердің 20%-ында - кейде бар және тек 25,5%-ында оң жауап. Респонденттердің 48,2%-ы дене шынықтыру және спорттық іс-шаралардың барлық түрлеріне қатысу кезінде спорттық жаттығуларға көбірек бейім; 24,2% - таңғы жаттығуларға бейім; 27,6% – туристік сапарларға бейім.

Білім алушылардың 51,2%-ы спорттық жаттығуларға, 20,4%-ы жаяу серуендеуге, 28,4%-ы жарыстарға көбірек күш жұмсайды.

Респонденттердің 70,2%-ы спорттық матчтарда жеңіске жетуден ләззат алады; 11,2% - жоқ; 18,6% - кейде.

Студенттердің 30,1%-ы тұрақты спортпен шұғылданады; 41,1% – спортпен тұрақты айналыспайды; 25,8 пайызы тұрақты түрде айналысады.

Респонденттердің 68,2%-ы үшін дене шынықтыру және спорттық сипаттағы жұмыстың басым түрі дене шынықтыру сабақтары болып табылады; 25,4%-ға – өз бетінше дене жаттығулары; 6,5% - таңғы жаттығулар.

Спортпен белсенді айналысуға кедергі келтіретін кедергілердің ішінде респонденттердің 68,4%-ы ыңғайсыз жаттығу кестесін көрсетті; 18,4% - қызметтің бірсарындылығына байланысты; 13,2% - ойналатын спортқа қызығушылық танытпау салдарынан.

Респонденттердің 24%-ы студенттік спортты дамытудағы проблемалар ретінде университеттердің техникалық мүмкіндіктерінің төмендігін анықтады; 60% - спортта қажетті мамандардың жетіспеушілігі; 16% – тауарлық-материалдық құндылықтардың жетіспеушілігі.

Спортпен белсенді айналысуға мүмкіндік беретін шаралардың ішінде сауалнамаға қатысқан білім алушылардың 65,4%-ы «дене шынықтыру» пәнінің дәстүрлі мазмұнының орнына спорт түрлерінің бірін қосуды ерекше атап өтті; 20,4%-ы – дене шынықтыру-сауықтыру сипатындағы іс-шараларды көбірек өткізу; 14,2%-ы білмеймін деп жауап берді.

Осылайша, ЖОО студенттерінің спортпен айналысу кезінде кездесетін проблемаларының ішінде мыналарды анықтауға болады. Бұл – спорттың

бір түрімен айналысуға деген құштарлықтың жоқтығы. Спорттық жаттығуларға тәуелділік. Тек анда-санда ғана жаттығуға ұмтылу. Ыңғайсыз сабақ кестесі. Университеттердің техникалық мүмкіндіктерінің төмендігі; спортқа қажетті мамандардың жетіспеушілігі; тауарлық-материалдық қорлардың жетіспеушілігі. Студенттер спортпен

белсенді айналысуға мүмкіндік беретін шаралардың қатарында «дене шынықтыру» пәнінің дәстүрлі мазмұнының орнына спорт түрлерінің бірін енгізуді.

1-кестеде Жәңгір хан атындағы БҚАТУ баскетбол командасының студент-спортшыларының дене дайындығының бастапқы деңгейінің көрсеткіштері берілген.

1-кесте – Жәңгір хан атындағы БҚАТУ баскетбол құрамасы студенттерінің дене дайындығының бастапқы деңгейінің көрсеткіштері (ұлдар – 20 адам)

№ р/н	Бақылау жаттығулары	Нәтиже	Баға
1	1000 м жүгіру (мин., сек)	4.05	3
2	100 м жүгіру (сек)	14,1	3
3	Кермеде тартылу (саны)	14,8	3
4	Кеудені жерден көтеру (саны)	24,8	3
5	Орнынан ұзындыққа секіру (см)	241,2	3

1-кестеден көріп отырғанымыздай, «1000 м жүгіру» үшін нәтиже 4.05 минутты құрады, бұл «3» рейтингіне сәйкес келеді. «100 м жүгіруде» білім алушылар 14.1 секундта жүгірді, бұл «3» деген бағаға сәйкес келеді. Турникке тартылудан студенттер орта есеппен 14.8 есе көтерілді («3» бағасы). «Кеудені жерден көтеруден» студенттер 24.8 рет нәтиже көрсетті, бұл «3» деген бағаға сәйкес келеді. Студенттер орнынан ұзындыққа секіруден орта есеппен 241.2 см секірді («3» деген баға).

2-кестеде Жәңгірхан атындағы БҚАТУ баскетбол командасының студент-спортшыларының дене

дайындығының бастапқы деңгейінің көрсеткіштері берілген. Кестеден көрініп тұрғандай, «800 м жүгіруде» білім алушылар 3,19 минут ішінде жүгірді, бұл «3» деген бағаға сәйкес келеді. 60 метрге жүгіруде қыздар 9,7 секунд орташа нәтиже көрсетті, бұл «3» бағаға сәйкес келеді. Қыздар орташа есеппен 205,6 см биіктікте секірді, бұл «3» деген бағаға сәйкес келеді. «Кеудені көтеруден» білім алушылар 42,4 есе нәтиже көрсетті, бұл «3» деген бағаға барабар.

Осылайша, ұлдардың да, қыздардың да дене дайындығының бастапқы деңгейі орташа деңгейден төмен болды.

2-кесте – Жәңгір хан атындағы БҚАТУ баскетбол құрамасы студенттерінің дене дайындығының бастапқы деңгейінің көрсеткіштері (қыздар – 20 адам)

№ р/н	Бақылау жаттығулары	Нәтиже	Баға
1	800 м жүгіру (мин., сек)	3.19	3
2	60 м жүгіру (сек)	9,7	3
3	Орнынан ұзындыққа секіру (см)	205,6	3
4	Кеудені жерден көтеру (саны)	42,4	3

3-кестеде ер студенттердің дене қабілеті көрсеткіштерінің көрсеткіштері берілген.

3-кестеден көрініп тұрғандай, бірінші жұмыстың қарқындылығы 550,4 вт-қа сәйкес келді. Бірінші жұмыстың соңында 30 секундта ЖСЖ 89,2 секундты

құрады. Екінші жұмыстың қарқындылығы 950,2 вт барабар болды, екінші жұмыстың соңында 30 секундта ЖСЖ 160,4 секундты құрады. PWC170 өлшемі 15,9 болды, бұл орташадан жеткілікті түрде төмен болды.

3-кесте – Жәңгір хан атындағы БҚАТУ баскетболдан ұлттық құрама командасы студенттерінің дене қабілеті көрсеткіштері (ұлдар – 20 адам)

№ р/н	Көрсеткіштер	Статистикалық шамалар
1	Алғашқы жұмыс ырғағы, вт	550.4
2	Алғашқы жұмыс соңындағы 30 сек ішіндегі ЖСЖ	89.2
3	Екінші жұмыс ырғағы, вт	950.2
4	Соңғы жұмыс соңындағы 30 сек ішіндегі ЖСЖ	160.4
5	PWC170	15.9

4-кестеде спортшы әйелдердің дене қабілеті көрсеткіштерінің көрсеткіштері берілген. 4-кестеден көрініп тұрғандай, бірінші жұмыстың қарқындылығы 480,2 вт-қа тең болды, бұл ұлдарға қарағанда (550,4 вт-қа қарсы). Бірінші жұмыстың соңында 30 секундта ЖСЖ 114,2 секундты құрады, бұл ұлдарға қарағанда жоғары (89,2 секундқа

қарсы). Екінші жұмыстың қарқындылығы адекватты болды: 900,4 вт, бұл ұлдарға қарағанда 49,8 вт аз. Екінші жұмыстың соңында 30 секундта ЖСЖ 187,1 секундқа сәйкес келді, бұл ұлдармен салыстырғанда 16,7 секундқа артық. PWC170 14,0 деңгейінде адекватты болды, бұл орташадан төмен болды.

4-кесте – Жәңгір хан атындағы БҚАТУ баскетболдан ұлттық құрама студенттерінің дене қабілеті көрсеткіштері (қыздар – 20 адам)

№ р/н	Көрсеткіштер	Статистикалық шамалар
1	Алғашқы жұмыс ырғағы, вт	550.4
2	Алғашқы жұмыс соңындағы 30 сек ішіндегі ЖСЖ	89.2
3	Екінші жұмыс ырғағы, вт	950.2
4	Соңғы жұмыс соңындағы 30 сек ішіндегі ЖСЖ	160.4
5	PWC170	15.9

Осылайша, ұлдар мен қыздардың дене қабілеті көрсеткіштерінің бастапқы деңгейі орташадан төмен. Қыздардың көрсеткіштері ұлдарға қарағанда салыстырмалы түрде төмен болды.

5-кестеде ер студенттердің дене қабілеті көрсеткіштері мен дене қабілеті дайындығы деректері арасындағы корреляциялық матрицасы берілген.

5-кесте – Ер студенттердің дене қабілеті көрсеткіштері мен дене қабілеті дайындығы деректері арасындағы корреляциялық матрицасы (n=45)

Көрсеткіштер	1000 м жүгіру	100 м жүгіру	Турникте тартылу	Кеудені жерден көтеру	Орнынан ұзындыққа секіру
	Корреляция коэффициенті, r				
Алғашқы жұмыс ырғағы, вт	0,221	0,139	0,311	-0,020	-0,228
Алғашқы жұмыс соңындағы 30 сек ішіндегі ЖСЖ	0,080	0,064	0,061	0,010	0,281
Екінші жұмыс ырғағы, вт	0,313	0,091	0,058	-0,154	-0,028
Соңғы жұмыс соңындағы 30 сек ішіндегі ЖСЖ	0,218	0,159	-0,081	0,021	-0,095
PWC170	0,354	-0,051	-0,335	-0,118	0,411

5-кестеден көріп отырғанымыздай, келесі көрсеткіштер арасында ең айқын орташа оң корреляция байқалды. Бірінші жұмыстың қарқындылығы және 1000 м жүгіру ($r=0,221$); Турникте тартылу ($r=0,311$). Сондай-ақ, бірінші жұмыстың соңында 30 секундта ЖСЖ мен тұрып ұзындыққа секіру арасында оң орташа деңгейлік корреляция тіркелді ($r=0,281$); 1000 м жүгірумен екінші жұмыстың қарқындылығы ($r=0,313$); ЖСЖ екінші жұмыстың соңында 30 секунд және 1000 м жүгіру ($r=0,218$); PWC170 және Орнынан ұзындыққа секіру ($r=0,411$).

Бірінші жұмыстың қарқындылығы мен тұрып ұзындыққа секіру арасындағы орташа деңгейдің теріс сипатының корреляциясы анықталды ($r= - 0,228$); жату кезіндегі екінші жұмыстың және итермелеудің қарқындылығы ($r= - 0,154$); PWC170 және 100 м жүгіру ($r= - 0,354$); арқандағы тартылулар ($r= - 0,315$); жатқан кезде итермелеу ($r= - 0,118$).

6-кестеде студент қыздардың дене қабілеті көрсеткіштері мен дене қабілеті дайындығы деректері арасындағы корреляциялық матрицасы берілген.

6-кесте – Студент қыздардың дене қабілеті үлгерімі мен дене дайындығы туралы деректер арасындағы корреляциялық матрица ($n=30$)

Көрсеткіштер	1000 м жүгіру	100 м жүгіру	Кермеде тартылу	Кеудені жерден көтеру
	Корреляция коэффициенті, r			
Алғашқы жұмыс ырғағы, вт	-0,228	0,094	0,121	-0,008
Алғашқы жұмыс соңындағы 30 сек ішіндегі ЖСЖ	-0,311	0,231	-0,310	0,091
Екінші жұмыс ырғағы, вт	0,308	-0,115	-0,118	0,112
Соңғы жұмыс соңындағы 30 сек ішіндегі ЖСЖ	0,291	-0,189	-0,318	0,184
PWC170	-1,442	-0,391	0,381	0,281

6-кестеден көрініп тұрғандай, бірінші жұмыстың соңында 30 секундта ЖСЖ мен 60 м жүгіру арасында оң байланыс анықталды ($r=0,231$); екінші жұмыстың қарқындылығы және 800 м жүгіру ($r=0,308$); Екінші жұмыстың соңында 30 секундта ЖСЖ және 800 м жүгіру ($r=0,291$) және PWC170 және Орнынан ұзындыққа секіру ($r=0,381$). Бірінші жұмыстың қарқындылығы мен 800 м жүгіру арасында орташа деңгейдің теріс байланысы анықталды ($r= - 0,228$); Бірінші жұмыстың соңында және Орнынан ұзындыққа секіру кезінде ЖСЖ 30 секунд ($r= - 0,310$); Екінші жұмыстың соңында және Орнынан ұзындыққа секіру кезінде ЖСЖ 30 секунд ($r= - 0,318$); PWC170 және 800 м жүгіру ($r= - 0,442$) және 60 м жүгіру ($r= - 0,391$).

Осылайша, ұлттық құрамаға енген ұлдар мен қыздардың дене шынықтыру көрсеткіштері мен дене дайындығы арасындағы корреляцияны зерттеу деректері мынаны көрсетті.

Ұлдар да, қыздар да PWC170 және Орнынан ұзындыққа секіру арасындағы оң қарым-қатынасты

көрсетті; екінші жұмыстың қарқындылығы және 1000 және 800 м жүгіру; Екінші жұмыстан кейін 30 секундта ЖСЖ және 1000 және 800 м жүгіру. Теріс қатынастардың ішінде тек PWC170 мен 1000 және 800 м жүгіру арасындағы қатынас ұқсас болды.

Алынған мәліметтер студенттердің оқу процесін құру бойынша ұсыныстарды әзірлеу кезінде пайдаланылуы тиіс.

Қорытынды:

1. Спорт түрлері бойынша студенттік құрама командаларды дайындау тиімділігінің негізгі өлшемдерінің ішінде біз мыналарды анықтадық. Қаржыландыру көзі; материалдық-техникалық базаның болуы; команданы іріктеу жүйесі; спорттық сайыстардың қолайлы күнтізбесі. Сессияларға байланысты оқу процесінің кестесімен келісе отырып, жылдық макроциклдерді жоспарлау; жарыс күнтізбесін құру. Топ бірігуінің объективті және субъективті факторлары. Студенттік футбол командаларының тиімді қызметінің факторлық құрылымы: Баскетболшылардың ойын әрекетінің

жетістігі мен команданың көрсеткіштері арасындағы байланыс. Білім алушыларды спорттық жарыстарға дайындау ерекшеліктері: реакция жылдамдығын дамыту, техникалық әдістер арсеналын меңгеру; психикалық дайындық.

2. Батыс Қазақстан университеттеріндегі студенттік спорт өндірісінің құрылымы мен мазмұнында келесі ерекшеліктер анықталды. Барлық университеттерде спорттық іс-шаралар университет есебінен жүзеге асырылады. Спорт секцияларына қатысушылардың ең аз саны Х. Досмұхамедов АУ-да байқалады. Университеттерде кәсіби командалар жоқ. Х-шы жазғы Универсиадаға барлық университеттер қатысқан жоқ.

3. ЖОО студенттерінің спортпен айналысу кезінде кездесетін проблемалардың ішінде мыналарды атап өтуге болады. Бұл спорттың бір түрімен айналысуға деген құштарлықтың жоқтығы. Спорттық жаттығуларға тәуелділік.

Тек анда-санда ғана жаттығуға ұмтылу. Қолайсыз сабақ кестесі. Университеттердің техникалық мүмкіндіктерінің төмендігі; спортқа қажетті мамандардың жетіспеушілігі; тауарлық-материалдық қорлардың жетіспеушілігі. Студенттер спортпен белсенді айналысуға мүмкіндік беретін шаралардың қатарында «дене шынықтыру» пәнінің дәстүрлі мазмұнының орнына спорт түрлерінің бірін енгізу.

4. Білім алушылардың дене дайындығының бастапқы деңгейінің көрсеткіштері бойынша ұлдар да, қыздар да орташадан төмен деңгей көрсетті. Ұлдар да, қыздар да PWC170 және орнынан ұзындыққа секіру арасындағы оң қарым-қатынасты көрсетті; екінші жұмыстың қарқындылығы және 1000 және 800 м жүгіру; Екінші жұмыстан кейін 30 секундта ЖСЖ және 1000 және 800 м жүгіру. Теріс қатынастардың ішінде тек PWC170 мен 1000 және 800 м жүгіру арасындағы қатынас ұқсас болды.

Әдебиеттер

- 1 Орлова В.В., Халалеева О.Е. Студенческий спорт как фактор подготовки спортсменов высших достижений // Современные исследования социальных проблем. – 2015. – № 3 (47). – С. 140-163.
- 2 Габиров А.Б., Карасев Д.Ю., Хусточкин В.Г., Литвинов В.А. Организационно-методическое обеспечение подготовки студенческих спортивных команд по игровым видам спорта // Теория и практика физической культуры. – 2022. – № 8. – С. 79-81.
- 3 Стафеева А.В., Иванова С.С., Веденеев И.С. Особенности организации и подготовки студенческой команды по баскетболу в вузе (на примере ДМСБВК «Спарта») // Проблемы современного педагогического образования. – 2022. – № 4. – С. 164-166.
- 4 Харламов А. А., Ермаков В.А., Грязев М.В. Проектирование учебно-тренировочного процесса студенческой спортивной команды // Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки. – 2014. – № 5. – С. 262-270.
- 5 Барков А.Ю. Анализ структуры и эффективности тактико-технической подготовки студентов-спортсменов сборной команды НИУ МГСУ по вольной борьбе // Известия Тульского государственного университета. Физическая культура. Спорт. – 2018. – Вып. 4. – С. 162-168.
- 6 Вережкина С.В., Сапегина Т.А. Особенности подготовки студентов к спортивным // Соревнованиям Физическая культура, спорт и здоровье студенческой молодежи в современных условиях: проблемы и перспективы развития: матер. регион. студенч. науч.-практич. конф., посвященной 40-летию РГППУ, Екатеринбург, / ФГАОУ ВО «Рос. гос. проф.-пед. ун-т», 2019. – С. 38-42.
- 7 Мұхамбет Ж.С. Влияние спортивной нагрузки на мотивацию занятий спортом в студенческой среде высшего учебного заведения: дис. на соиск. степени доктора философии. – 6D010800. Физическая культура и спорт. – Алматы. – 174 с.
- 8 Отаралы С.Ж. Практико-ориентированные технологии оценки и коррекции физических кондиций студентов вузов: дис. на соиск. степени доктора философии. – 6D010800. Физическая культура и спорт. – Алматы. – 192 с.
- 9 Мадиева Г.Б. Физическая культура в высших учебных заведениях: монография / Г.Б. Мадиева. – Алматы: Казак университеті, 2018. – 200 с.
- 10 Старченко М.М. Рейтинговая оценка как средство повышения мотивации студентов к занятиям физической культурой: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – 13.00.04. – Омск. – 23 с.
- 11 Агаев Р.А. Управление развитием студенческого спорта в условиях образовательной организации высшего образования: автореф. ... дис. канд. пед. наук. – СПб. – 13.00.04. – 2020. – 24 с.
- 12 Садовой В.П. Сущность и структура готовности к организации массового студенческого спорта у будущих магистров сферы физической культуры и спорта // Мир науки, культуры, образования. – 2018. – № 5 (72). – С. 196-199.
- 13 Намозова С.Ш., Хуббиев Ш.З., Шадрин Л.В. Уровни студенческого спорта в университете // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2021. – № 6. – С. 56-62.
- 14 Авладеев А.А. Концепты развития студенческого спорта в России // Молодой ученый. – 2016. – № 10 (114). – С. 430-434.
- 15 Туровский А.Н. Развитие студенческого спорта в условиях российских вузов: проблемы и перспективы // Мир науки, культуры, образования. – 2019. – № 6 (79), – С. 345-347.
- 16 Мальцева Н.А., Салугин Ф.В., Бикмаев И.А., Спатаева М.Х., Пушкарева Л.Г., Салугина Т.В. Управление студенческим

- спортом в образовательных организациях высшего образования // Современные наукоёмкие технологии. – 2022. – № 4. – С. 175-179.
- 17 Ващук А.О., Медведева Д.Е. Студенческий спорт: состояние, пути развития и подготовка спортивного резерва https://www.amgpru.ru/activity/scinsce/scientiapotentiaest/all/?ELEMENT_ID=47823305 Дата обращения: (7. 02. 2024)
 - 18 Ильичева О.А. Задача создания спортивного резерва вуза <https://www.isuct.ru/e-publ/vgf/sites/ru.e-publ.vgf/files/2012/vgf-2012-05-121.pdf>. Дата обращения: (7. 02. 2024).
 - 19 Пономарев А.Б., Пикулева Э.А. Методология научных исследований: Учебное пособие. – Пермь: Пермский национальный исследовательский политехнический университет, 2014. – 186 с.
 - 20 Приемные, контрольно-переводные нормативы для учащихся – спортсменов по общей физической подготовке и специальной физической подготовке по избранному виду спорта на 2020 – 2021 учебный год <https://kazhimukansportmektebi.kz/ru/strukturnye-podrazdeleniya/sportivnaya-chast/2-uncategorised/28-reglamenti> Дата обращения: (7. 02. 2024)
 - 21 Карпман В.Л. Исследование физической работоспособности у спортсменов. – М.: Физкультура и спорт, 1974. – 96 с.
 - 22 Ларина Е. Корреляционный анализ: основное определение и сферы применения <https://www.syl.ru/article/83006/korrelyatsionnyy-analiz-osnovnoe-opredelenie-i-sferu-primeneniya> Дата обращения: (7. 02. 2024)
 - 23 Железняк Ю.Д., Петров П.К. Основы научно-методической деятельности в физической культуре и спорте: учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Изд.центр «Академия», 2002. – 264 с.

References

- 1 Orlova V.V., Halaleeva O.E. Studencheskij sport kak faktor podgotovki sportsmenov vysshih dostizhenij // Sovremennye issledovaniya social'nyh problem. - 2015. - № 3 (47). - S. 140-163.
- 2 Gabibov A.B., Karasev D.YU., Hustochkin V.G., Litvinov V.A. Organizacionno-metodicheskoe obespechenie podgotovki studencheskih sportivnyh komand po igrovym vidam sporta // Teoriya i praktika fizicheskoy kul'tury. – 2022. – № 8. – С. 79-81.
- 3 Stafeeva A.V., Ivanova S.S., Vedeneev I.S. Osobennosti organizacii i podgotovki studencheskoj komandy po basketbolu v vuze (na primere DMSBVK «Sparta») // Problemy sovremennogo pedagogicheskogo obrazovaniya. – 2022. - № 4. – С. 164-166.
- 4 Harlamov A. A., Ermakov V.A., Gryazev M.V. Proektirovanie uchebno-trenirovochnogo processa studencheskoj sportivnoj komandy // Izvestiya Tul'skogo gosudarstvennogo universiteta. Gumanitarnye nauki. – 2014. - № 5. – С. 262-270.
- 5 Barkov A.YU. Analiz struktury i effektivnosti taktiko-tekhniceskoy podgotovki studentov-sportsmenov sbornoj komandy NIU MGSU po vol'noj bor'be // Izvestiya Tul'skogo gosudarstvennogo universiteta. Fizicheskaya kul'tura. Sport. - 2018. – Vyp. 4. - S. 162-168.
- 6 Verevkina S.V., Sapagina T.A. Osobennosti podgotovki studentov k sportivnym // Sorevnovaniyam Fizicheskaya kul'tura, sport i zdorov'e studencheskoj molodezhi v sovremennyh usloviyah: problemy i perspektivy razvitiya: mater. region. studench. nauch.-praktich. konf., posvyashchennoj 40-letiyu RGPPU, Ekaterinburg, / FGAOU VO «Ros. gos. prof.-ped. un-ty», 2019. - S. 38-42.
- 7 Мұхамбет З.С. Влияние спортивной нагрузки на мотивацию занятий спортом в студенческой среде высшего учебного заведения: дис. на соиск. степени доктора философии. – 6D010800. Физическая культура и спорт. - Алматы. – 174 с.
- 8 Otalary S.ZH. Praktiko-orientirovannyye tekhnologii ocenki i korrekcii fizicheskikh kondicii studentov vuzov: dis. na soisk. stepeni doktora filosofii. – 6D010800. Физическая культура и спорт. - Алматы. – 192 с.
- 9 Madieva G.B. Fizicheskaya kul'tura v vysshih uchebnyh zavedeniyah: monografiya / G.B. Madieva. – Алматы: Kazak universiteti, 2018. – 200 s.
- 10 Starchekov M.M. Rejtingovaya ocenka kak sredstvo povysheniya motivacii studentov k zanyatiyam fizicheskoy kul'turoj: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk. – 13.00.04. – Omsk. - 23 s.
- 11 Agaev R.A. Upravlenie razvitiem studencheskogo sporta v usloviyah obrazovatel'noj organizacii vysshego obrazovaniya: avtoref. ... dis. kand. ped. nauk. – SPb. - 13.00.04. – 2020. – 24 s.
- 12 Sadovoj V.P. Sushchnost' i struktura gotovnosti k organizacii massovogo studencheskogo sporta u budushchih magistrrov sfery fizicheskoy kul'tury i sporta // Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya. – 2018. - № 5 (72), - S. 196-199.
- 13 Namozova S.SH., Hubbiev SH.Z., SHadrin L.V. Urovni studencheskogo sporta v universitete // Fizicheskaya kul'tura: vospitanie, obrazovanie, trenirovka. - 2021. - № 6. - S. 56-62.
- 14 Avladeev A.A. Koncepty razvitiya studencheskogo sporta v Rossii // Molodoj uchenyj. — 2016. — № 10 (114). — S. 430-434.
- 15 Turovskij A.N. Razvitie studencheskogo sporta v usloviyah rossijskih vuzov: problemy i perspektivy // Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya. - 2019. – № 6 (79), - S. 345-347.
- 16 Mal'ceva N.A., Salugin F.V., Bikmaev I.A., Spataeva M.H., Pushkareva L.G., Salugina T.V. Upravlenie studencheskim sportom v obrazovatel'nyh organizacijah vysshego obrazovaniya // Sovremennye naukoemkie tekhnologii. – 2022. – № 4. – С. 175-179.
- 17 Vashchuk A.O., Medvedeva D.E. Studencheskij sport: sostoyanie, puti razvitiya i podgotovka sportivnogo rezerva https://www.amgpru.ru/activity/scinsce/scientiapotentiaest/all/?ELEMENT_ID=47823305 Data obrashcheniya: (7. 02. 2024)
- 18 Il'icheva O.A. Zadacha sozdaniya sportivnogo rezerva vuza <https://www.isuct.ru/e-publ/vgf/sites/ru.e-publ.vgf/files/2012/vgf-2012-05-121.pdf>. Data obrashcheniya: (7. 02. 2024).
- 19 Ponomarev A. B., Pikuleva E. A. Metodologiya nauchnyh issledovanij / Uchebnoe posobie: Permskij nacional'nyj issledovatel'skij politekhnicheskij universitet. – 2014. – 186 s.
- 20 Priemnye, kontrol'no-perevodnye normativy dlya uchashchihsya – sportsmenov po obshchej fizicheskoy podgotovke i special'noj fizicheskoy podgotovke po izbrannomu vidu sporta na 2020 - 2021 uchebnyj god <https://kazhimukansportmektebi.kz/ru/strukturnye-podrazdeleniya/sportivnaya-chast/2-uncategorised/28-reglamenti> Data obrashcheniya: (7. 02. 2024)

- 21 Karpman V.L. Issledovanie fizicheskoy rabotosposobnosti u sportsmenov. – M.: Fizkul'tura i sport, 1974. - 96 s.
- 22 Larina E. Korrelyatsionnyj analiz: osnovnoe opredelenie i sfery primeneniya <https://www.syl.ru/article/83006/korrelyatsionnyiy-analiz-osnovnoe-opredelenie-i-sferyi-primeneniya> Data obrashcheniya: (7. 02. 2024)
- 23 ZHeleznyak YU.D., Petrov P.K. Osnovy nauchno-metodicheskoy deyatel'nosti v fizicheskoy kul'ture i sporte: uchebnoe posobie dlya stud. vyssh. ucheb. zavedenij. – M.: Izd.centr «Akademiya», 2002. – 264 s.

<p>Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор) Тұрдалиев Рауан Мұратұлы – білім магистрі, Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: Rauan_turdaly@mail.ru</p>	<p>Автор для корреспонденции (первый автор) Турдалиев Рауан Муратович – магистр педагогических наук, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан, e-mail: Rauan_turdaly@mail.ru</p>	<p>The Author for Correspondence (The First Author) Turdaliyev Rauan Muratovich – master of pedagogical Sciences, Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan, e-mail: Rauan_turdaly@mail.ru</p>
--	--	---

СПОРТТЫҚ ЖАТТЫҒУДЫҢ
ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ

ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА
СПОРТИВНОЙ ТРЕНИРОВКИ

THEORY AND METHODOLOGY
OF ATHLETIC TRAINING

¹Алимханов Е.^а , ²Мырзаев М.О., ¹Бекболатов Т.С., ¹Темиров Н.Б.,
¹Гусманов Т.И.

¹Аль-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

²С. Сейфуллин атындағы Агротехникалық зерттеу университеті, Астана қ., Қазақстан

БАЛУАННЫҢ КҮРЕС ӘДІС-АЙЛАЛАРЫН МЕҢГЕРУІНІҢ САНДЫҚ КӨРСЕТКІШІМЕН, СПОРТТЫҚ ЖАРЫСТАРДА ӘДІС-АЙЛАНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫН НЕГІЗДЕУ

Алимханов Елемес, Мырзаев Мелекша Османович, Бекболатов Токтасын Сейсенбаевич, Темиров Нұрғалым Байназарұлы, Гусманов Токтар Исатайұлы

Балуанның күрес әдіс-айлаларын меңгеруінің сандық көрсеткішімен, спорттық жарыстарда әдіс-айланы қолданудың өзара байланысын негіздеу

Аңдатпа. Мақалада грек-рим, еркін күрес, дзюдо балуандарының күрес әдіс-айлаларын меңгерулерінің сандық дәрежесімен, оны спорттық жарыстарда қолдану арасындағы байланыс зерттеледі. Қазақстандағы спорт мектептеріне арналған мемлекеттік құжаттар, шешімдер, оқыту-жаттықтыру бағдарламалары сарапталып, құжаттарда күрес түрлері бойынша жаттықтыру топтарының ерекшеліктеріне негізделген күрес әдістерінің түрлері мен оны үйретудің сандық және сапалық талабына арналған нормативтік көрсеткіштер реттелмегені көрсетіледі. Зерттеу барысында алынған деректерге сүйене отырып жасалған талдаулар, спорт мектептерінде жаттығатын балуандардың күрес әдіс-айлаларын меңгерулерінің сандық көрсеткіштері аз екендігі анықталған. Спорттық күрестер бойынша әдістерді жүйелеу, топтаудың нұсқалары беріліп, балуандар даярлауда қолданудың жолдары көрсетіліп ұсыныстар беріледі. Маман жаттықтырушылар арасында жүргізген сұрақ жауап нәтежиелері көрсеткендей, балуан даярлауда күрес әдіс-айлаларын неғұрлым көп үйретудің пайдалы екендігін көпшілік мамандар қолдайтындығы анықталған және оны міндетті түрде тәжрибеге енгізу қажет деп санайды. Қазақстандағы спорт мектептеріндегі балуан даярлайтын оқу-жаттығу топтары ерекшеліктеріне негізделген балуанды келесі даярлық тобына ауыстыру талаптарына арналған күрес әдістерін меңгерудің саны мен сапасының нормативтік көрсеткіштерін енгізу ұсынылады. Балуандардың күрес әдістерін меңгерулері дәрежесімен, күрес әдіс-айлаларын спорттық жарыстарда қолдану мүмкіндіктерінің арасында тығыз байланыс бар екендігін анықтай отырып, балуанның жарыстарда жақсы көрсеткіштерге жетулеріне ықпалы бар деп санайды. Зерттеу бойынша балуандардың әдістерді меңгерулерінің сандық көрсеткішін көбейту арқылы, балуанның спорттық жарыстарда жақсы нәтежиелерге жетуге мүмкіндігін арттыруға болады деген болжамның дұрыстығы анықталған.

Түйін сөздер: спорттық күрес, жаттығу топтары, балуан, әдіс-айла, сынақтар, сандық және сапа көрсеткіштері.

Alimkhanov Elemes, Myrzaev Meleksha Osmanovich, Bekbolatov Toktasyn Seisenbaevich, Temirov Nurgalym Bainazarovich, Gusmanov Tokhtar Isataevich

Substantiation of the relationship between the use of wrestling techniques in sports competitions and the quantitative indicator of a wrestler's mastery of wrestling techniques

Abstract. The article examines the relationship between the quantitative level of mastery of wrestling techniques (Greco-Roman, freestyle wrestling, judo) and their application in sports competitions. Government documents, decisions, training programs for sports schools in Kazakhstan are analyzed, which indicate that the documents do not contain normative indicators for quantitative and qualitative requirements for mastering wrestling techniques based on the characteristics of training groups by type of wrestling. The analysis based on the data obtained during the study showed that there are few quantitative indicators of wrestlers' assimilation of wrestling techniques in sports schools. Variants of classification, systematization and grouping of wrestling techniques are given to recommend increasing the quantitative characteristics of wrestling techniques, indicating the methods of application in the training of wrestlers. Based on the results of questions and answers conducted among expert coaches, it was found that most specialists support the usefulness of large amounts of training in wrestling techniques in training wrestlers and believe that it is necessary to apply it in practice. Based on the characteristics of wrestler training groups in sports schools in Kazakhstan, it is recommended to introduce normative indicators of the quantity and quality of mastering wrestling techniques to justify the requirements for transferring a wrestler to the next training group. Determining that there is a close relationship between wrestlers' mastery of wrestling techniques and the ability to use wrestling techniques in sports competitions, research shows that they have an impact on a wrestler's ability to achieve high results in competitions. According to the results of the study, the correctness of the hypothesis was established that it is possible to increase the ability of a wrestler to achieve high results in sports competitions by increasing the quantitative indicator of mastery of wrestling techniques.

Key words: wrestling, training groups, wrestling techniques, quantitative and qualitative indicators.

Алимханов Елемес, Мырзаев Мелекша Османович, Бекболатов Токтасын Сейсенбаевич, Темиров Нургалым Байназарович, Гусманов Тохтар Исатаевич

Обоснование взаимосвязи применения технических приемов борьбы на спортивных соревнованиях с количественным показателем владения борцом приемами борьбы

Аннотация. В статье рассматривается взаимосвязь между владением борцовскими приемами греко-римской, вольной борьбы и дзюдо и их использованием в спортивных соревнованиях. Проанализированы государственные документы, постановления, программы подготовки спортивных школ Казахстана и показано, что нормативные показатели по видам способов борьбы и количественные и качественные требования к их подготовке в документах не регламентированы. Анализ на основе данных, полученных в ходе исследования, выявил, что количественные показатели владения борцовскими приемами у борцов, тренирующихся в спортивных школах, низкие. Приведены варианты систематизации и группировки методов спортивной борьбы, показаны способы их использования в подготовке борцов и даны предложения. По результатам опросов, проведенных среди профессиональных тренеров, установлено, что большинство специалистов поддерживают пользу длительного обучения приемам борьбы в подготовке борцов и считают, что необходимо внедрять это на практике. С учетом особенностей групп подготовки борцов в спортивных школах Казахстана рекомендуется ввести нормативные показатели количества и качества освоения приемов борьбы для требований перевода борца в следующую группу подготовки. Определяя, что существует тесная связь между владением борцами приемами борьбы и умением использовать приемы борьбы в спортивных соревнованиях, исследования показывают, что они оказывают влияние на способность борцов добиваться высоких результатов на соревнованиях. По результатам исследования установлена правильность предположения о том, что повысить возможность борца добиться высоких результатов в спортивных соревнованиях можно за счет увеличения количественного показателя владения приемами борцов.

Ключевые слова: спортивная борьба, тренировочные группы, приемы борьбы, количественные и качественные показатели.

Негізгі қағидалар. Спорттық күрестер бойынша балуандар даярлауда маңызды бағыттың бірі, балуандарға күрес әдіс- айдаларын меңгерту болып табылады, күрес әдістерін үйрету, қолдану жолдары әдістемелік тұрғыда үнемі жетілдіріп отыру қажеттігі туындайды. Күрес әдіс-айдаларын үйрету мен оны қолданудың сандық және сапалық жағын жетілдіру бойынша жаттықтырушы мамандар арасында әртүрлі көзқарастар мен қайшылықтар бар екендігін көруге болады [1, 2].

Балуандарды даярлау барысындағы күрес әдіс-айдаларын үйрету мен оны қолданудың сандық және сапалық жағын тәжірибеде қолдану бойынша ғылыми зерттеулердің аздығы, тіпті жоқтығы осы мәселені арнайы қарастыру керектігін айқындайды. Спорттық күрестердегі әдіс-айдалардың жүйеленуі, топталуы оның қолданылуы бойынша зерттеулер мен оқу әдістемелік құралдарда И.И. Алимханов, Н.М. Галковский, А.А. Новиков, Г.С.Туманян, А.П. Купцов, Е. Алимханов, М.Н. Шепетюк т.б. еңбектерінде күрес әдістерінің сандық және сапалық көрсеткіштері және олардың өзара байланыстары айқындалмаған [3-9].

Дене тәрбиесі және спорт саласына арналған арнайы шешімдер, бұйрықтар, бағдарламалар, жоспарлар, оқулықтар, оқу әдістемелік құралдарды жылдан жылға жетілдіріп ғылыми тұрғыда негіздеп отыру, осы саланың табысты жұмыс жасауына ықпал етеді. Еліміздегі дене тәрбиесі және спорт саласындағы маңызды жұмыстың негізін қалайтын спорт мектептері болып табылады. Спорт мектептерінің мақсаттары «18 жасқа дейінгі балалар,

жасөспірімдер және жастар арасында спортшыларды даярлауды жүзеге асыру, оқу жаттығу үдірісі кезінде спорт шеберліктерін қалыптастырып, жарыстарға қатыстыру арқылы нәтежиелерін анықтап отыру болып табылады» [10].

Еліміздің президенті Қ.К. Тоқаев дене тәрбиесі мен спорт жүйесін жетілдірудің қажет екендігін арнайы тапсырма ретінде көтерді [11]. Қазақстандағы дене тәрбиесі және спорт жүйесінің даму барысын зерттеп, оны әдістемелік тұрғыдан жетілдіріп отырған ғылыми орталықтардың болмауы, осы саланың сапалы дамуына кедергі келтіріп отыр деп айтуға болады.

Зерттеу жұмысының өзектілігі. Әлемдік, олимпиадалық, халықаралық және республикалық жарыстарда грек-рим, еркін күрес, дзюдо күрес түрлерінен жылдан-жылға бәсекелер артып келеді. Осы жағдайға байланысты елімізде балуан даярлаудың сапасын жетілдіру, оны жаңа әдістемелермен толықтыру, оның сапасын анықтайтын нормативтік көрсеткіштерді енгізудің қажеттігін дәлелдеу, осы зерттеудің өзектілігін анықтайды.

Зерттеу болжамы. Егерде Қазақстанның спорт мектептеріндегі балуандар даярлау барысында іске асырылса:

Балуандарды жаттықтыру барысында күрестің әдіс-айдаларын үйретудің сандық түрлерін көбейту арқылы, балуан даярлаудың сапалық жағын жетілдіруге болады деп болжанады.

Зерттеудің мақсаты. Балуандарды даярлау үрдісіндегі күрес әдіс-айдаларын меңгерудің орны.

Зерттеу міндеттері:

1. Қазақстандағы спорт мектептеріне арналған мемлекеттік заңнамалар мен шешімдер, оқу-жаттықтыру бағдарламалары, балуан даярлаудың сапасын анықтайтын нормативтік талаптарды сараптау;

2. Балуандардың күрес әдістерін меңгеруі және әдістерді спорттық жарыс барысында қолданудың ара қатынасын анықтау;

3. Спорттық күрес түрлері бойынша балуандардың күрес әдістерін меңгеру дәрежесін анықтайтын нормативтік сынақтар жасау.

Зерттеу әдістері мен ұйымдастырылуы

1. Тақырыпқа байланысты ғылыми зерттеу әдебиеттеріне, оқу-әдістемелік құралдарына сараптама жасау арқылы зерттеу мақсатына сәйкес қажетті деректер алынды.

2. Спорттық күрес жаттықтырушылары мен балуандар арасында 2019-2022 жылдар аралығында сұхбаттар мен сауалнамалар жүргізу іске асырылып оған 84 жаттықтырушы, 60 спортшы қатысты.

3. Спорт мектептеріндегі күрес топтарына арналған оқу-жаттығу үрдісіндегі күрес әдіс-айлаларын мегеру санымен, әдістерді жарыстарда қолданудың сандық көрсеткіштерін анықтау іске асырылды;

4. Алынған деректер бойынша математикалық, статистикалық өңдеу іске асырылып салыстырмалы қортындылар жасалды, оны іс тәжірибесінде қолданудың әдістемелері ұсынылды.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау.

Қазақстандағы спорт мектептеріне арналған мемлекеттік құжаттар, шешімдер мен оқыту-

жаттықтыру бағдарламаларын сараптау іске асырылып, спорт мектептерінің міндеттерін анықтау, ондағы оқу жаттығу үрдісін ұйымдастыру тәртібі және «Спорт мектептері әр оқу жылы бойынша бекітілген бағдарламалар мен нормативтік талаптарды тапсырмаған немесе орындамаған оқушылар келесі топтарға ауыстырылмайды» [12]. деген шешімдердің іске асырылуы талданды.

Спорт мектептеріне арналған оқу жаттықтыру Бағдарламаларда балуандардың әр жылғы дайындық топтары ерекшеліктеріне негізделген дене қабілеттерінің даму көрсеткіштерін айқындайтын (жүгіру, тартылу, секіру т.б.) бойынша арнайы нормативтік сынақтардың бар екендігі, сонымен қатар Бағдарламада балуандардың күрес әдіс-тәсілдерін меңгерулерінің сандық және сапалық көрсеткіштеріне қойылатын талаптардың нормативтік көрсеткіштері жоқ екендігі анықталды [13]. Республикалық құжаттардағы спорт мектептеріне арналған нормативтік талаптарға енген көрсеткіштер:

1) шұғылданушылардың дене жетілуі мен функциональдық жай-күйінің деңгейі;

2) спортшыны даярлаудың жеке жоспарында көзделген жаттығу мен жарыс жүктемелері көлемін орындауы;

3) спорттық-техникалық көрсеткіштердің серпіні;

4) республикалық жарыстардағы көрсеткіштері деп анықталған [14].

Ескерту. Біздің зерттеуімізге негіз болып алынған бағыт «Спорттық-техникалық көрсеткіштердің серпіні» болып табылады, осы талаптың іске асырылуын зерттеу Алматы қаласындағы республикалық спорт колледжін бітірушілер арасында жүргізілді.

1-кесте – Республикалық спорт колледжін 2020 жылы бітірушілердің күрес әдістерін меңгерулері және әдістерді спорттық жарыс барысында қолданудың сандық көрсеткіштері (n=23 балуан)

Спорттық күрес түрлері	Үйренген күрес әдістері саны	Орташа көрсеткіш	Жарыстарда қолдана алатын күрес әдістері саны	Орташа көрсеткіш	Балуандар саны
Еркін күрес	375	44	56	6	9
Грек рим	139	28	43	9	5
Дзюдо	269	26	82	9	9
Барлығы	783 әдіс	98 әдіс	181 әдіс	24 әдіс	23 балуан
Орташа көрсеткіш		33 әдіс	8 әдіс	8 әдіс	

Кесте 1. және Кесте 2. - де көрсетілген республикалық спорт колледжді 2020 және 2021 жылы бітіруші әрбір жеке балуанның колледжде оқу барысында меңгерген күрес әдістерінің жалпы саны орта есеппен алғанда 36 әдіс болады, бұл

көрсеткішті әр жаттығу жылдарына шаққанда жылына балуандар 5 әдістен меңгерген болып шығады. Бітіруші балуандардың спорттық шеберлік дәрежелері деңгейлері бойынша 22% спорт шебері, 48% спорт шеберіне үміткер, 2% халықаралық дәрежедегі спорт

шебері, олардың колледждегі спортпен шұғылдану өгілдері 6 - 8 жыл аралығы болғандығын ескерсек, балуандардың әдістерді меңгеру сандары аз деп

қортынды шығаруға болады, себебі бітірушілердің жарыстарда қолдануға мүмкін әдістерінің орташа саны 8-13 әдіс болып отыр.

2-кесте – Республикалық спорт колледжін 2021 жылы бітірушілердің күрес әдістерін меңгерулері және әдістерді спорттық жарыс барысында қолдануларының сандық көрсеткіштері (n=37 балуан)

Спорттық күрес түрлері	Үйренген күрес әдістері саны	Орташа көрсеткіш	Жарыстарда қолдана алатын күрес әдістері саны	Орташа көрсеткіш	Балуандар саны
Еркін күрес	532	33	223	14	16
Грек рим	296	42	83	12	7
Дзюдо	535	38	210	15	14
Барлығы	1363 әдіс	113 әдіс	516 әдіс	41 әдіс	37 балуан
Орташа көрсеткіш		38 әдіс		13 әдіс	

Біз зерттеу барысында күрес түрлері бойынша үйренуге мүмкін әдістердің сандық мөлшерін анықтау үшін күрес әдістерін жүйелеу және топтау

тәжірибесі алынды, соның ішінде тек спорттық күрестердегі әдістердің орындалу бағыттары ғана мысал үшін алынды.

3-кесте – Спорттық күрестердегі әдістердің орындалу бағыттарын жүйелеу және топтау

Лақтыру, жығу	Аудару партерде және жатып күресуде	Құлату	Партерде және жатып күресу
Денемен алға еңкею арқылы	Сілке жұлкый тарту арқылы аудару	Қағу арқылы құлату	Кілемге басып ұстау (еркін күрес және грек рим күресі)
Денені иық арқылы бұру арқылы	Алға денемен сүңгіі ену арқылы аудару	Итеру арқылы құлату	Бағындырып ұстау (дзюдо, самбо күресі)
Денені арқамен бұрылу арқылы	Отыра аудару	Бұрау арқылы құлату	Созып, жаншып немесе қысу арқылы орындау (дзюдо, самбо күресі)
Кеудеден асыра лақтыру арқылы		Тарту арқылы құлату	
Айландырып лақтыру арқылы			
Бұрау арқылы жығу			
Қағу арқылы жығу			
Отырғызу арқылы жығу			

Зерттеу үшін біз күрес әдістерінің сандық көрсеткішін анықтауды, балуанның бір ғана аяқ әрекеттері арқылы орындалатын әдістері түрлерін мысал ретінде алдық, оған: аяқпен шалу, ілу, орау, қағу, аяқпен көтеру түрлері енгізілді. Шалу түрлеріне : арттан, алдынан, жанынан, қырқа шалу, іштен шалу енгізілді. Осы ретпен аяқпен ілу, қағу, аяқпен көтеру әдістерінің орындалу түрлері енгізілді.

Балуанның аяқ әрекеті арқылы орындалатын әдістері түрлерін санау, оның 70 астам түрінің бар екендігін айқындады және кейбір күрес түрінде мысалы еркін күрес, дзюдо күресінде аяқпен орындалатын әдістердің саны одан да көп болды. Бұл алынған сандық көрсеткіштерге қосымша «Спорттық күрестердегі әдістердің орындалу бағыттарын жүйелеу, топтау» бойынша күрес әдістерінің саны

еселеп көбейетіндігін көреміз. Күрес әдістерін жүйелеу, топтау профессор Алимханов Е. жүйелеу негізінде алынды [15]. Ғылым мен тәжірибеде спорттық күрестердегі әдіс-айлалардың сандық көрсеткіштерін анықтау, күрес әдістерін жүйелеу және топтау арқылы іске асырылады, бұл бағыт ғылымда аз зерттелген тың тақырып болып табылады.

Күрес әдістерінің жарыстарда орындалу санын анықтау үшін еркін күрестен 2017 жылы Шымкент қаласында өткізілген Қазақстан чемпионаты алынды [16]. Жарысқа барлық салмақ дәрежелері бойынша 191 балуан қатысты, 221 кездесу өткізілді. Кездесулерге сараптау жасау төмендегідей нәтежиелер көрсетті: чемпионатта балуандардың орындаған және бағаланған күрес әдістерінің жалпы саны 1100, оның 648 түрегеліп тұрып орындалған әдістер, 324 партерде орындалған, ескерту жасау арқылы бағаланған әдістер саны 128. Чемпионаттағы барлық 8 салмақ дәрежесі бойынша жүлделі 1,2,3 орын алған балуандардың жарыс барысында бағаланған әдістерінің саны бойынша сараптау төмендегідей деректер берді:

барлық 8 салмақ дәрежелері бойынша 1 орын алған балуандардың бағаланған әдістерінің саны – 164; 2 орын алған балуандардың бағаланған әдістері саны – 128; 3 орын алған балуандардың бағаланған әдістерінің орташа көрсеткіштері – 106 әдіс болды. Чемпионат нәтежиелерін қортындылау көрсеткендей, неғұлым жоғары дәрежеге жеткен балуандардың орындаған және бағаланған әдістерінің саны олардан төмен орын алған балуандардан көп болғандығын анықтайды. Бұл талдаулардан шығатын қортынды, балуанның әдістерді неғұрлым көп үйреніп меңгеруінің сандық көрсеткіштері мен жарыстарда әдістерді қолдану мүмкіндіктерінің арасында тығыз байланыс бар екендігін көрсетеді деп тұжырымдауға негіз береді. Бұл деректер зерттеу болжамында көрсетілген бағыттың дұрыстығын және өзектілігін анықтайды. Осы деректерді негізге ала отырып болашақ жаттықтырушыларды даярлауда және жаттықтырушы мамандарға арналған күрес әдістерін жүйелеу, топтау, әдістер түрлерін анықтау және оны меңгерту бойынша теориялық және практикалық арнайы оқу сабақтарын енгізу қажеттігі ұсынылады.

4-кесте – Жаттығушы балуанның күрес әдістерін меңгеруінің сандық және сапалық дәрежесін анықтаудың үлгі талаптары

№	Сынақ көрсеткіші түрлері	Бағалау (1-ден 10 баға) аралығы)	Балуанның білімдік дәрежесін бағалау (1-10 баға аралығы)
1	Спорт мектептеріндегі «Бастапқы даярлық тобы» 1жыл. Спорттық күрес түрлеріне бейімдеуге арналған арнайы жаттығулар түрлерін білуі және орындай алуы. 10-15 күрес әдісінің түрлерін білуі және орындай алуы. 2.жыл. 20 күрес әдісінің түрлерін білуі және орындай алуы.	Тапсырманы орындаудың дұрыстығы	1.Жазбаша берілген тапсырмаларды орындау 2.Тестілік сұрақтарға жауап беру 3.Жазбаша психологиялық сұрақтарға жауап беру
2	Оқу-жаттығу тобы. 1 жыл. 30 күрес әдісінің түрлерін білуі және орындай алуы; 2 жыл. 50 күрес әдісінің түрлерін білуі және орындай алу; 3 жыл. 60 күрес әдісі түрлерін білуі және орындай алуы.	Тапсырманы орындаудың дұрыстығы	1.Жазбаша берілген тапсырмаларды орындау 2.Тестілік сұрақтарға жауап беру 3.Жазбаша психологиялық сұрақтарға жауап беру
3	Спорттық шеберлік тобы. 1- жыл. 80 күрес әдіс-айласын меңгеру және орындай алуы; 2 жылдан жоғары. 100 күрес әдістерін меңгеруі және сапалы орындай алу.	Тапсырманы орындаудың дұрыстығы, жылдамдығы және балуанның жарыстардағы қолданған әдістер саны мен сапасын көрсетуі.	1.Жазбаша берілген тапсырмаларды орындау 2.Тестілік сұрақтарға жауап беру 3.Жазбаша және ауызша психологиялық сұрақтарға жауап беру
4	Жоғарғы спорттық шеберлік тобы. Жаттығу жылдары бойынша 100-150 дейінгі күрес әдістерін меңгеруі және сапалы орындай алуы.	Тапсырманы орындаудың дұрыстығы, жылдамдығы және балуанның жарыстардағы қолданған әдістері саны мен сапасын көрсетуі	1.Жазбаша берілген тапсырмаларды орындау; 2.Тестілік сұрақтарға жауап беру; 3.Жазбаша және ауызша психологиялық сұрақтарға жауап беру.

5-кесте – Оқытушы-жаттықтырушының өзіндік шығармашылық инновациялық жұмысына бөлінетін уақыттың мөлшері %, бойынша.

№	Спортшылардың дайындық топтары	Дайындық жылдары	Апталық сағат мөлшері	Шығармашылық инновациялық жұмысқа арналған уақыт мөлшері % бойынша
1	Жоғары спорттық шеберлік тобы	Жыл бойы	32 (36)	60 % дейін
2	Шеберлікті шындау тобы	1-2 жыл 2 жылдан жоғары	24-26 28	50% дейін
3	Оқу-жаттығу тобы	1 жыл 2 жыл 3 жыл 3 жылдан жоғары	12 14 18 20	40% дейін
4	Бастапқы дайындық тобы	1-жыл 2 жыл	8 10	30% дейін
5	Спорттық сауықтыру тобы	Жыл бойы	6	20% дейін

Кесте 5. Спорттық күрестер бойынша оқытушы-жаттықтырушының өзіндік шығармашылық инновациялық жұмысына бөлінетін уақыт мөлшерінің пайыздық үлгісі ұсыныс ретінде берілді, ол балуандарды даярлау барысында әлемдік спорттағы ғылым мен технология жетістіктерін өз жұмысында кеңінен қолдануға мүмкіндігін арттыру және балуан даярлауды әдістемелік тұрғыда шығармашылық жетілдіруге деген ізденісті іске асыруға арналады.

Еркін күрес, грек-рим, дзюдо, қазақ күресі, самбо күресі мамандары арасында жүргізілген сұрақ жауап мақсаты, балуандардың күрес әдістерін меңгеру дәрежелерінің жарыс көрсеткіштеріне әсері бар ма? деген сұрақтарға жауап алу үшін жүргізілді. Қатысқандар 84 жаттықтырушы. Маман жаттықтырушыларға берілген сұрақтар:

1. Сұрақ. Балуанның жарыстағы көрсеткішіне оның әдіс айланы көп және жан-жақты меңгеруінің дәрежесінің ықпал бар ма?. Сіздің жауабыңыз.

А. Ия ықпалы бар, қолдаймын - 39 адам;

2. Сұрақ. Балуанның күрес әдісін меңгеруінің саны емес, аз әдісті шебер орындауы шешеді деп санаймын. Б. Жауап, қолдайды – 20 адам;

3. Сұрақ. 1 және 2 сұрақтардың қосындысы шешеді деп ойлаймын. Б. Жауап, қолдаймын – 25 адам. Жаттықтырушылардың жауаптарынан алынған нәтежиелер бойынша, мамандардың көпшілігі балуандардың әдіс айланы көп білуі және оны жан-жақты меңгеруін дұрыс бағыт деп санайды. 3-ші сұрақты дұрыс деп санайтын жауаптардың негізді болуын, зерттеудің екінші кезеңінде анықтау жоспарланды.

Қорытынды:

1. Қазақстандағы спорт мектептеріне арналған құжаттарда, бастапқы спорттық даярлау топтары-

нан бастап, жоғары спорт шеберлігі топтарына дейінгі аралықта, балуандардың күрес әдістерін меңгерулерінің сандық және сапалық көрсеткіштеріне қойылатын талаптардың жоқ екендігі анықталып, нормативтік талаптарды енгізудің қажеттігі дәлелденді.

2. Спорттық күрес түрлері бойынша балуанға үйретуге мүмкін әдістердің сандық мөлшерін, күрес әдістерін жүйелеу және топтау тәжірибесі бойынша анықтауға болатындығын көрсетеді.

3. Жарысқа қатысқан балуандардың нәтежиелерін қортындылау көрсеткендей, жоғары дәрежеге жеткен балуандардың жарыстарда орындаған және бағаланған әдістерінің саны көп болғандығын анықтайды. Бұл талдаулар балуанның әдістерді көп үйреніп меңгеруінің сандық көрсеткіштері мен жарыстарда әдістерді қолдану мүмкіндіктерінің арасында тығыз байланыс бар екендігін дәлелдейді.

4. Спорттық күрес жаттықтырушылары мамандар пікірлері, балуандардың әдіс айланы көп меңгеруін дұрыс бағыт деп санайтындықтары және оның балуан даярлауда үлкен әсері бар деп санайды.

Тәжірибелік ұсыныстар:

1. Спорттық күрес түрлері бойынша болашақ оқытушы жаттықтырушы даярлауда және жаттықтырушы мамандарға арналған күрес әдістерін жүйелеу, топтау, әдістер түрлері және оны меңгерту әдістемелері бойынша теориялық және практикалық арнайы оқу сабақтарын жоспарға енгізу ұсынылады.

2. Спорт мектептеріндегі оқу-жаттығу Бағдарламасына балуандарға арналған күрестің әдіс-айласын меңгерулерінің сандық және сапалық көрсеткіштерін анықтайтын нормативтік талаптар енгізілуі ұсынылады.

Әдебиеттер

- 1 Chen L, Gu N, Shang Y, Weng MJ, Wang QP. The effects of specialized strength training and Olympic weightlifting training on wrestlers // *Medicina dello Sport*. – 2023. - №76. - 310-8. DOI: 10.23736/S0025-7826.23.04267-9
- 2 Melki H, Bouzid MS. Teaching wrestling at school: proposal of a new pedagogical approach based on games for learning of technical moves // *Pedagogy of Physical Culture and Sports*, - 2023. - №27(2). - p. 123–130. DOI 10.15561/26649837.2023.0204
- 3 Алиханов И.И. О становлении технико-тактического мастерства. В кн.: Спортивная борьба: Ежегодник. – М.: Физкультура и спорт, 1982. – С. 7-10.
- 4 Галковский Н.М. Классификация, систематика и терминология. В кн.: Спортивная борьба: Учеб. для ин-тов физ. культ. – М.: Физкультура и спорт, 1968. – С. 32-55.
- 5 Новиков А.А. Особенности двигательных навыков в борьбе. – М.: Физкультура и спорт, 1966. – С. 26-52.
- 6 Туманян С.О. О классификации приемов спортивной борьбы и последовательность их изучения // *Теория и практика физической культуры*. – 1964. – №2. – С. 64-66.
- 7 Купцов А.П. Спортивная борьба: Учебник для ин-тов физ. культ. – М., 1978. – С. 56-73.
- 8 Алимханов Е. Спорттық күрестің теориясы мен әдістемесі. (грек рим,еркін күрес, дзюдо, самбо, қазақ күресі) Оқу құралы,- Алматы: Қазақ университеті, 2014. - Б. 113-122.
- 9 Шепетюк М.Н. Теория и методика спортивной борьбы. – Алматы: Федерация дзюдо РК, 2012. – 336 с.
- 10 Қазақстан Республикасының Мәдениет және спорт министрінің 2014 жылғы 22 қарашадағы № 106 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2014 жылы 25 желтоқсанда № 10012 тіркелді. Осы бұйрыққа қосымша (2015 жылғы 26 қаңтарда («Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесінде жарияланған, 5 тармақ).
- 11 Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың VIII сайланған Парламенттің бірінші сессиясының ашылуында сөйлеген сөзі. <https://akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-viii-saylangan-parlamenttin-birinshi-sessiyasynyn-ashylyunda-soylegen-sozi-2922539>
- 12 Қазақстан Республикасының Мәдениет және спорт министрінің 2016 жылғы 19 мамырдағы № 136 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2016 жылы 31 мамырда № 13753 болып тіркелді.
- 13 Программа по греко-римской борьбе для ДЮСШ и СШМ / Сост: Матушак П.Ф., Турлыханов Д.Б. – Алматы: Білім, 2005. – 64 с.
- 14 Олимпиадалық резервтің республикалық, облыстық, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың мамандандырылған мектеп-интернат-колледждері және спорттағы дарынды балаларға арналған облыстық, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың мектеп-интернаттары қызметінің қағидаларын бекіту туралы. Қазақстан Республикасының Мәдениет және спорт министрінің 2014 жылғы 3 қарашадағы № 69 бұйрығы. (Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2014 жылы 9 желтоқсанда № 9947 тіркелді).
- 15 Алимханов Е. Спорттық күрестің теориясы мен әдістемесі. (грек рим,еркін күрес, дзюдо, самбо, қазақ күресі) Оқу құралы,- Алматы: Қазақ университеті, 2014. - Б. 113-122.
- 16 Конакбаев Б.М., Хапар Е., Омар М.Т. Анализ технико-тактической подготовки борцов вольного стиля в условиях соревнований // *Матер. VIII междунар. конф. студентов и молодых ученых «Университетский спорт: Здоровье и процветание нации»*. – Улан-Батор, 2018. – С. 250-254.

References

- 1 Chen L, Gu N, Shang Y, Weng MJ, Wang QP. The effects of specialized strength training and Olympic weightlifting training on wrestlers // *Medicina dello Sport*. – 2023. - №76. - 310-8. DOI: 10.23736/S0025-7826.23.04267-9
- 2 Melki H, Bouzid MS. Teaching wrestling at school: proposal of a new pedagogical approach based on games for learning of technical moves // *Pedagogy of Physical Culture and Sports*, - 2023. - №27(2). - p. 123–130. DOI 10.15561/26649837.2023.0204
- 3 Alihanov I.I. O stanovlenii tekhniko-takticheskogo masterstva. V kn.: Sportivnaya bor'ba: Ezhegodnik. M.: Fizkul'tura i sport, 1982, - S. 7-10.
- 4 Galkovskij N.M. Klassifikaciya, sistematika i terminologiya. V kn.: Sportivnaya bor'ba: Ucheb. dlya in-tov fiz. kul't. M.: Fizkul'tura i sport, 1968, - S. 32-55.
- 5 Novikov A.A. Osobennosti dvigatel'nyh navykov v bor'be. M.: Fizkul'tura i sport, 1966, - S. 26-52.
- 6 Tumanyan S.O. O klassifikacii priemov sportivnoj bor'by i posledovatel'nost' ih izucheniya // *Teoriya i praktika fizicheskoy kul'tury*. - 1964, - №2 - S. 64-66.
- 7 Kupcov A.P. Sportivnaya bor'ba: Uchebnik dlya in-tov fiz. kul't. M., 1978, - S. 56-73.
- 8 Alimhanov E. Sporttyq kurestiq teoriyasi men әdistemesi. (grek rim,erkin kyres, dzyudo, sambo, qazaq kyresi) Oqu quraly,- Almaty: Qazaq universiteti, 2014. - B. 113-122.
- 9 SHepetyuk M.N. Teoriya i metodika sportivnoj bor'by, Almaty: Federaciya dzyudo RK, 2012, - 336 s.
- 10 Qazaqstan Respublikasy Mәdeniet zhәne sport ministriniq 2014 zhyly 22 qarashadary № 106 byryy. Qazaqstan Respublikasynuq Әdilet ministriginde 2014 zhyly 25 zheltoksandа № 10012 tirkeldi. Osy byryqqa kosymsha (2015 zhyly 26 qantarda («Әdilet» aqparattыq-qұkыqtыq zhуjesinde zhariyalanған, 5 tarmaq).
- 11 Memleket basshysy Qasym-ZHомart Тоқаевтың VIII sajlanған Parlamenttiң birinshi sessiyasynuq ашыlyunda seјlegen sezi. <https://akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-viii-saylangan-parlamenttin-birinshi-sessiyasynyn-ashylyunda-soylegen-sozi-2922539>
- 12 Qazaqstan Respublikasy Mәdeniet zhәne sport ministriniq 2016 zhyly 19 mamyrday № 136 byryy. Qazaqstan Respublikasynuq Әdilet ministriginde 2016 zhyly 31 mamyrda № 13753 bolyp tirkeldi.
- 13 Programma po greko-rimskoj bor'be dlya DYUSSH i SSHM. Sost: Matushchak P.F., Turlyhanov D.B.- Almaty: Bilim, - 2005. - 64 s.
- 14 Olimpiadalыq rezervtiң respublikalыq, oblystыq, respublikalыq maңызy bar qalalardың, astananuq mamandandyryлған mекteп-internat-kolledzhderi zhәne sporttaғы daryndy balalarға арналған oblystыq, respublikalыq maңызy bar qalalardың, astananuq

мектеп-интернаттары қызметінің қағидаларын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрінің 2014 жылғы 3 қарашадары № 69 бұйрығы. (Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2014 жылғы 9 желтоқсанда № 9947 тіркелді).

- 15 Alimhanov E. Sportтық күрестің теориясы мен әдістемесі. (грек рим,еркін күрес, dzyudo, sambo, қазақ күresi) Оқу құралы,- Алматы: Қазақ университеті, 2014. - В. 113-122.
- 16 Konakbaev B.M., Napar E., Omar M.T. Analiz tekhniko- takticheskoy podgotovki borcov vol'nogo stilya v usloviyah so-revnovanij // Mater. VIII Mezhdunar. konf. studentov i molodyh uchenyh «Universitetskij sport: Zdorov'e i procvetanie nacii». – Ulan-bator, 2018. – S. 250-254.

<p>Хат хабарларға арналған автор (бірінші автор)</p> <p>Алимханов Елемес - педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан республикасына еңбегі сіңген жаттықтырушы, Аль-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ, Қазақстан, e-mail: elemes2050@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0167-9911</p>	<p>Автор для корреспонденции (первый автор)</p> <p>Алимханов Елемес - доктор педагогических наук, профессор, заслуженный тренер Республики Казахстан, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: elemes2050@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0167-9911</p>	<p>The Author for Correspondence (The First Author)</p> <p>Alimkhanov Elemes - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Honored Trainer of the Republic of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: elemes2050@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0167-9911</p>
---	--	--

¹Дошыбеков А.Б.^а, ¹Куспанов Н.С., ²Ботагариєв Т.А., ³Сыздықов А.А.,
⁴Бимаханов Т.Д.

¹ Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан

² Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

³ Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан

⁴ Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

ҰЛТЫҚ СПОРТ (ҚАЗАҚ КҮРЕСІ) ТҮРЛЕРІ БОЙЫНША МАМАНДАРДЫ ДАЯРЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН АЙҚЫНДАЙТЫН ФАКТОРЛАР

Дошыбеков Айдын Бағдатұлы, Куспанов Нурбол Сағындықұлы, Ботагариєв Төлеген
Әміржанұлы, Сыздықов Амангасы Аушахметұлы, Бимаханов Талант Дүйсенұлы

**Ұлттық спорт түрлерінен (қазақ күресі) мамандарды даярлау ерекшеліктерін
айқындайтын факторлар**

Аңдатпа. Мақалада ұлттық спорт түрлері бойынша мамандарды даярлау ерекшеліктерін айқындайтын факторлар берілген. Спорт түрлері бойынша мамандарды даярлаудың тиімділік критерийлері көрсетілген. Атап айтқанда: жоспарлау әдістерін меңгеру; сіздің спорттағы шеберліктің жоғары деңгейі; өз қамқорлығындағылардың дене және техникалық даярлығы бойынша іріктеуді, дағдыларды жүзеге асыру; коммуникативті (ақпаратты) дағдылардың болуы; әрекетті модельдеу және болжау қабілеті. Жаттықтырушылардың шұғылданушыларды даярлауда түйген мәселелері анықталды. Ұлттық сипаттағы спорт түрлері бойынша білімнің аздығы; спортшылардың өртүрлі табиғатына қатысты өз әрекеттерін жүзеге асыру туралы білімнің жеткіліксіздігі; жобалық іс-шараларды ұйымдастыру; әдістеме мен оқытуды үйлестіру; медициналық бақылау нәтижелерін бақылау. Ұлттық спорт түрлері бойынша мамандарды даярлау құрылымы мен мазмұнындағы қайшылықтар анықталды. Келесі бөлімдер білім беру бағдарламасында жеткілікті түрде көрсетілмеген. Бағдарламада негізгі және ауыспалы бөлімдер айқындалған. Дене шынықтырудың ұлттық стилін қалыптастыруға мән берілмейді. Қатысқандардың жобалық қызметі және олардың төреші ретіндегі даярлығы жеткілікті түрде көрсетілмеген. Қазақ күресі оқыту технологиясының мәселелері жеткілікті түрде қамтылмаған. Кәсіби құзіреттіліктің жеткіліксіз барабар дәрежесі анықталды. Көбірек дәрежеде төмендетілген, жеткілікті дәреже анықталады, атап айтқанда; аз дәрежеде орташа, сыни, анықтамалық. Студенттердің дене даярлығының бастапқы дәрежесінің нәтижелері олардың төмендеген деңгейін көрсетеді. Бақылау және эксперименттік топтардағы зерттеліншілердің дене көрсеткіштерінің деңгейі орташа деңгейге сай болды.

Түйін сөздер: мамандарды даярлау, ұлттық спорт түрлері, дене даярлығы мен дене жұмысқабілеттілігі.

Doshybekov Aidyn Bagdatovich, Kuspanov Nurbol Sagindykovich, Botagariyev Tulegen
Amirzhanovich, Syzdykov Amangazy Aushakhmetovich, Bimakhanov Talant Duysenovich

Factors determining the specifics of training specialists in national sports (kazaksha kures)

Abstract. The article presents the factors that determine the features of training specialists in national sports. Criteria for the effectiveness of training specialists in sports are outlined. Namely: mastery of planning methods; high level of skill in your sport; implementation of selection, skills for physical and technical training of their wards; availability of communication skills; ability to model and forecast activities. The problems felt by trainers in preparing students have been identified. Lack of knowledge in the field of sports of national character; inadequacy of knowledge on the implementation of their actions regarding the different nature of athletes; organizing project activities; coordination of methodology and training; monitoring the results of medical supervision. Contradictions in the structure and content of training specialists in national sports are identified. The following blocks are not sufficiently reflected in the educational program. Selection of the main and variable parts in the program. No emphasis is placed on the formation of a national style of physical culture. The project activities of those involved and their preparation as judges are not sufficiently outlined. The issues of Kazaksha Kures training technology are not sufficiently covered. An insufficiently adequate degree of professional competence has been identified. To a greater extent, a reduced, sufficient degree is defined; to a lesser extent average, critical, reference. The initial degree of physical fitness of students corresponded to a low level of development. In accordance with the required standards, the indicator of physical performance of the subjects in the control and experimental groups corresponded to a level below average development.

Key word: training of specialists, national sports, physical fitness and physical performance.

Дошыбеков Айдын Багдатович, Куспанов Нурбол Сагиндыкович, Ботагариев Тулеген Амиранович, Сыздықов Амангазы Аушахметович, Бимаханов Талант Дуйсенович

Факторы, определяющие особенности подготовки специалистов по национальным видам спорта (казакша күрес)

Аннотация. В статье представлены факторы, определяющие особенности подготовки специалистов по национальным видам спорта. Обозначены критерии эффективности подготовки специалистов по видам спорта. В частности: методы планирования обучения; высокий уровень мастерства в своем виде спорта; осуществляют отбор и повышение квалификации подопечных по физической и технической подготовке; наличие коммуникативных (информационных) навыков; способность моделировать и прогнозировать действия. Выявлены проблемы, с которыми сталкиваются тренеры при подготовке спортсменов. Недостаток знаний о национальных видах спорта; недостаток знаний о реализации своих действий в связи с разным характером спортсменов; организация проектной деятельности; координация методологии и обучения; контроль результатов медицинского контроля. Выявлены противоречия в структуре и содержании подготовки специалистов национальных видов спорта. Следующие разделы недостаточно освещены в учебной программе. В программе определены основная и варьируемая части. Формированию национального стиля физического воспитания не придается значения. Проектная деятельность участников и их подготовка в качестве судей недостаточно продемонстрированы. Проблемы обучения технологии казахской борьбы освещены недостаточно. Определен недостаточно адекватный уровень профессиональной компетентности. Определяется более уменьшенная, достаточная степень, а именно: в меньшей степени средний, критический, эталонный. Результаты начальной степени физической подготовленности студентов свидетельствуют о сниженном их уровне. Уровень физических показателей испытуемых контрольной и экспериментальной групп находился на среднем уровне.

Ключевые слова: подготовка специалистов, национальные виды спорта, физическая подготовленность и физическая работоспособность.

Кіріспе. Бұл зерттеу тақырыбының өзектілігі келесі себептермен анықталады. Ұлттық спорт түрлері бойынша мамандар даярлауды дамыту мәселелерін саралай келе, мамандар [1, 2] бұл салада жұмыс істейтіндердің арнайы білімі жоқ, барлығы дене шынықтыру пәнінің мұғалімдері деп есептейді. Біздің ойымызша, бұл оқытудың өзіндік ерекшеліктері бар және дене шынықтыру мұғалімдеріне арналған «Дене шынықтыру және спорт» білім беру бағдарламасы бойынша мамандарды даярлаудағы қолданыстағы ұсыныстардың қарапайым баламасы бола алмайды. Сондықтан ұлттық спорт түрлері бойынша мамандарды даярлау ерекшеліктеріне әсер ететін факторларды зерттеу қажеттілігі туындады. Бірқатар мамандар өз зерттеулерінде осы мәселеге назар аударды.

Ұлттық спорт түрлеріне тәрбиелеудің басқа да түрлеріне тән қасиеттер (ақыл-ой, еңбек, өнегелік және т.б.) жатады. Денелік даму мәселелерінің біршама тиімді шешімдерінің Қазақстан ғалымдарының (К.И. Адамбеков, Е.А. Алимханов, Н.Б. Мамиев, Х.К. Унтаев және т.б.) бірқатар еңбектерінде ғылыми тұрғыдан дәлелденгені: ақыл-ой, еңбектену, өнегелік тәрбиелеу оларды қазақтың ұлттық спорт түрлерімен (ҚҰСТ) шұғылдану барысында ұлттық қозғалмалы ойындармен (ҰҚО) және дене жаттығуларымен (ДЖ) ұтымды 15 үйлестіре білген жағдайда жеке тұлғаның ДТ түрлі арнайы салаларына күшті әсер етеді.

Күрестің заманауи ережелері балуандардың функционалды даярлығын жүзеге асыруға арналғандықтан спортшылардың спорттық күрестегі техникалық-тактикалық әрекет түрлі мүмкіндіктерін қолдануы

шектеледі, бұл жарыстық жекпе-жектердің көріністілігін біршама төмендетеді. «Қазақ күресі» спорттағы даму бысымдылығы түрлі және жоғары бағалымды техникалық-тактикалық әрекетті орындауын талап ететін жарыс ережелеріне ары қарай өзгерістер мен толықтырулар енгізуге арналған [3].

Л.И. Лубышеваның ұсынып отырған құндылықтар құрылымына сай қазақ күресі туралы мәдениеттің құрамдас бөлімі түрінде айтуға болады. Осыған орай, біз қазақ күресі арқылы спорт мәдениетіндегі қандай да бір құндылықтарына қол жеткізуге және маңызды міндеттерін қалай ұтымды шешуге болатындығын түсіндіру қажет [4].

Е.А. Алимхановтың пікірі бойынша, «қазақ күресінің» көріністілігін қоғамдық-бұқаралық ішаралармен, қазақ ұлттық спорт түрлері бойынша спорттық іс-шараларға деген шынайы сезімдердің белсендірілуімен байланыстырылады, қимыл-қозғалыстардың, дене сұлулығының және іс-әрекет этикасының қабылдануына, түсіндірілуіне ерекше көңіл бөлінеді. Кейбіреулерді «балуандардың» қарсыластығының эмоционалды жағы көбірек қызықтырады, бірақ дегенмен дәрежелік, тәртіпсіздік емес, ҚӘ қарсыласпен жекпе-жекте қол жеткізуге ықпал ететін жеңілдігі мен әдемілігі басты болып табылады. Е.А. Алимханов зерттеулерінде қазақ күресінің техникасы мен тактикасының тартымдылығын жіктемеге сәйкес тәсілдер бойынша анықтауға және жеңімпаздарды айқындаудың жаңа ережелерін қарастыруға талпыныс жасалған [5].

«Жарыс ережелерін балуандардың жаттығу әрекеттерін жүзеге асыруын шектеуші шарттар ретінде негізгі құқылы құжат ретінде қабылдай

отырып ескерте кететін жайт, ережелерге енгізілетін өзгерістер қағанд түрде негіздемелі және балуандардың даярлық әдістемесін жетілдіру жолдарын айқындауы қажет. Мұндай 44 өзгерістерді жастық жекпе-жектердің мазмұнына спортшылар ағзасының түрлі жүйелерінің осы жекпе-жектердің әсерінен болатын оң және теріс динамикасын ескере отырып сараптама жүргізу қажет»[6].

Ал, Е. Мырзабосынов диссертациялық жұмысында техникалық әрекет іштей күрделілігі сырттай әртүрлі жолдармен айқындалады, техникалық әрекеттің көптеген түрлерін иеленеміз, ал олар қазақ күресінде 1000 асады. Сонымен, техникалық әрекет тәжірибелік тұрғыдан үйренудің екі түрлі әдісі бар, олар: бүтіндей және жекелей бөлімдер бойынша үйрену. Бүтіндей үйрену әдісі техникалық-тактикалық әрекет жекелей бөлімдерге бөлу қиын болған жағдайда қолданылады деп атап өткен [7].

Балуандардың оқу-жаттығу әдістерін техникалық-тактикалық менгеру жолдарын анықтау мақсатымен күрестің тиімді бөлімдерін және тәсілдерді қолдану бағыттарын құрастыру, балуанның бар техникалық-тактикалық мүмкіндіктерін айқындауда жаттығу әрекетін сипаттайтын белсенділік, тиімділік, нәтижелілік, сенімділік, үйлесімділік сияқты сандық көрсеткіштерді қолдану қажет [8].

Балуандардың жарыс әрекеттері нәтижелері бойынша техникалық-тактикалық шеберлігін бағалаудың басты бөлімі болып спортшылар нәтижелі жарыстарда жиі қолданатын жекелей техникалық-тактикалық әрекет құрамын анықтау болып табылады [9, 10].

К.А.Усиннің диссертациясында қазақ ұлттық күресін дене шынықтыру сабақтарында пайдалану ауыл мектебінде өткізілетін мәдени шаралар және олардың тиімділігі дәлелденеді оқушылардың дене шынықтыру көрсеткіштерін жақсарту арқылы, денсаулық жағдайы және дене шынықтыру сабақтарына жалпы қажеттілікті арттыру қарастырған [11].

Зерттеу мақсаты - ұлттық спорт түрлерінен (қазақ күресі) мамандар даярлау мәселесінің нақты құрамдас бөлімдерін анықтау негізінде осы даярлықтың ерекшеліктерін айқындайтын факторларды көрсету.

Зерттеу міндеттері: қазақ күресі жаттықтырушыларының осы спорт түрімен шұғылданушыларды даярлаудағы мәселелерін зерттеу, ұлттық спорт түрлері бойынша мамандарды даярлау құрылымы мен мазмұнын анықтау.

Зерттеу әдістері мен ұйымдастырылуы. Зерттеу жұмысын жүргізу барысында бірқатар зерттеу әдістері қолданылды: ғылыми-әдістемелік әдебиеттерге шолу жүргізу, сауалнама жүргізу, педагогикалық тәжірибе,

велоэргометрия, PWC₁₇₀ сынамасы бойынша жалпы дене жұмысқа білеттілігін зерттеу.

Зерттеуге қазақ күресінен 85 жаттықтырушы қатысты. Қазақ күресі бойынша жаттықтырушыларды даярлаудағы мәселелерді анықтау бойынша сауалнама жүргізілді. БВ01401 «Ұлттық спорт түрлері, спорттық ойындар бойынша дене шынықтыру мұғалімі мен жаттықтырушыны даярлау» білім беру бағдарламасына талдау жасалды, ол бойынша Астана қаласындағы дене шынықтыру және бұқаралық спорт академиясында мамандар даярланады. Ұлттық спорт түрлері бойынша білім беру бағдарламасының құрылымы мен мазмұнындағы қайшылықтарды анықтау үшін біз бұрын анықталған нәтижелерді бір-бірімен салыстырдық.

Зерттеу нәтижелері мен сараптамасы.

Әдебиеттерге шолу бөлімінде берілген ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау негізінде спорт мамандарын даярлаудың тиімділігінің негізгі өлшемдері анықталды.

Сауалнама негізінде, жаттықтырушылардың қазақ күресінен мамандарды даярлаудағы мәселелері анықталды.

Жаттықтырушылардың 50%-ы теориялық даярлық бойынша оқыту ережелерін жүзеге асыру кезінде ұлттық спорт түрлерінің теориясы бойынша білімінің жоқтығын көрсетті; 20% – жеткіліксіз мәнерлі және дәлелді сөйлеу, нашар дикция үшін; 30% – ұлттық спорт түрлерінен жаңа техникалық элементтерді білудің төмендігі.

Респонденттердің 7,5%-ы теориялық оқытудың «Оқыту теориясы мен технологиясы» бөлімін орындау кезінде оқу сабақтарының бағытына байланысты микроцикл түрлеріне бөлуде қиындықтарды сезінеді; 20% оқыту әдістері бойынша білімінің жоқтығын көрсетті; 72,5%-жоспарлы нәтиже түріндегі тапсырмаларды сипаттауды жеткіліксіз білуге байланысты.

Жаттықтырушылардың 15% қазақ күресімен шұғылданушылардың дамуының психологиялық-педагогикалық заңдылықтары туралы жеткілікті білімі жоқ; олардың 25%-ы олардың психологиялық-педагогикалық даму заңдылықтарының ерекшеліктерін ескере отырып, оқушыларды оқытудың құралдары мен әдістерін таңдауда білімдері мен дағдылары жеткіліксіз деп есептейді; респонденттердің 60%-ы қатысушылардың кейіпкерлерінің әртүрлілігіне байланысты өз әрекеттерін қалай жүзеге асыру керектігі туралы білімінің жоқтығын көрсетті.

Жаттықтырушылардың 15%-ы теориялық оқытудың «Дене жаттығуларының басым түрлерін оқыту технологиясы» бөлімін орындау кезінде дене жаттығуларының басым түрлерін оқыту технологиясының қажеттілігін

көрсетті. Респонденттердің 30%-ы бұл мәселелердің себебін дене жаттығуларының басым түрлерін көрсетуге төмен дене дайындығы деп санайды; 55% - дене жаттығуларының басым түрлерін қосымша түсіндіру бойынша білім мен дағдылардың жеткіліксіздігі анықталды.

«Оқу-жаттығу жиындарында спорттық іс-шараларды дайындаудың ерекшеліктері» теориялық оқу бөлімін енгізу мәселелерінің ішінде респонденттердің 22,5%-ы оқу-жаттығу жиындарында спорттық іс-шараларды дайындау ерекшеліктері бойынша жеткіліксіз білім деп санайды; 27,5% - оқу-жаттығу жиындарында спорттық іс-шараларға нақты даярлық бойынша дағдылардың жеткіліксіздігі; 50% - оқу-жаттығу жиындарына тартылғандар үшін спорттық іс-шараларды дайындау бойынша өз іс-әрекеттерін жүзеге асыру үшін білім мен дағдылардың жеткіліксіздігі.

«Дене шынықтыру және спорт жұмысының санитарлық-гигиеналық негіздері» теориялық оқу бөлімін жүзеге асыру мәселелерін жаттықтырушылар 25% дене шынықтыру және спорт жұмысының санитарлық-гигиеналық негіздері бойынша білімінің жоқтығы деп анықтады; 30% - дене шынықтыру және спорт жұмысының санитарлық-гигиеналық негіздері бойынша дағдылардың жеткіліксіздігі; 45% - дене шынықтыру және спорт жұмыстарының санитарлық-гигиеналық негіздерін болдырмау бойынша біліктіліктер мен дағдылардың жеткіліксіздігі.

Респонденттердің 15%-ы «Спорттық нысанның құрылымы» теориялық оқу бөлімін жүзеге асыру кезінде спорттық нысанды жобалау бойынша жеткіліксіз білім сияқты мәселелерге тап болды; 25% - спорттық нысанның нақты дизайнын есепке алу дағдыларының жеткіліксіздігі; 60% - спорт нысанын жобалаудағы кемшіліктерді түзету үшін жеткіліксіз білім.

Жаттықтырушылардың 17,5%-ы әдістемелік оқытудың «Сабақтарды жоспарлау және дайындау» тарауын орындау кезінде сабақтың нақты мақсаттарын тұжырымдау қиындығын көрсетті; 37,5% – ұйымдастырушылық қиындықтарға байланысты; 45% - мақсат қою процесіндегі қиындықтарға байланысты (жоспарланған нәтижені саралау).

Әдістемелік оқытудың «Жаттығу ережелерін сақтау» бөлімін жүзеге асырудағы мәселелердің ішінде жаттықтырушылардың 15%-ы жеке оқу сабақтарын ұйымдастырудағы қиындықтарды, 35,5%-ы жеке жоспарлар бойынша өзіндік жұмысты ұйымдастырудағы қиындықтарды атап көрсетті; 52,5% – спорттық іріктеу мен спорттық бағдарлау жүйесін енгізудегі қиындықтар.

Респонденттердің 12,5%-ы «Балаларды есептер шығаруға үйрету» әдістемелік оқу бөлімін жүзеге асыру кезінде мыналарды атап көрсетті: білім алушылардың қазақ күресіне деген қызығушылықтарының жоқтығы; 25% - топпен жұмыс істеудің бастапқы кезеңдерінде тартылғандар арасында қажетті білім, біліктілік пен дағдының болмауына байланысты; 62,5% - балалардың берілген тапсырмаларды шешуге дайындығы туралы жеткіліксіз білім.

Әдістемелік оқытудың «Білім алушылардың жобалық іс-әрекетін ұйымдастыру» бөлімін жүзеге асыру кезінде жаттықтырушылардың 10%-ы білім алушылардың жобалық іс-әрекетін ұйымдастыру бойынша жеткіліксіз білім мәселесін атап көрсетті; 70% - балаларды жобалық іс-әрекетке ұйымдастырудағы қиындықтар; 20% - жобалық іс-шараларға қатысатындардың әлсіз қызығушылығы.

Әдістемелік оқытудың «Әдістеме және оқытуды білу» бөлімін енгізудегі мәселелердің ішінде жаттықтырушылардың 15%-ы әдістеме мен оқытуды жеткіліксіз меңгергендігін көрсетті; 22,5% – оқыту әдістерін таңдаудағы қиындықтар; 62,5% - оқыту процесінің соңғы нәтижесімен әдістеме мен оқытудың арақатынасы бойынша білім мен дағдының жеткіліксіздігі.

Респонденттердің 20%-ы «Жарыстарға дайындық әдістемесі» теориялық оқу бөлімін енгізудегі мәселелер ретінде жарыс ережелеріндегі өзгерістер туралы ақпараттың жетіспеушілігін атады; 35% – жарыстарды ұйымдастыру дағдыларының болмауы; 35% – Жарыстарды ұйымдастыруда дағдының жоқтығы; 45% – оқушыларды жарыстарға дайындау үшін дағдылардың жеткіліксіздігі.

«Дәрігерлік қадағалауға қойылатын талаптарды білу» әдістемелік оқу бөлімін жүзеге асырудағы мәселелерді респонденттердің 12,5%-ы медициналық бақылауды жеткіліксіз білу деп анықтады; 42,5% - медициналық бақылауды жүргізу біліктіліктері мен дағдыларының болмауы; 45% – оқу және конкурстық процесте медициналық бақылау нәтижелерінің жеткіліксіз ескерілуі.

Әдістемелік оқытудың «Нұсқаушылар мен төрешілерді дайындау әдістемесі» бөлімін енгізудегі мәселелердің ішінде респонденттердің 15%-ы төрешілік жарыстарындағы білімнің жеткіліксіздігін анықтады; 37,5% – төрешілік жарыстардағы дағдының жоқтығы; 47,5% - нұсқаушы және төреші ретінде тартылғандарды оқыту әдістемесі бойынша біліктіліктер мен дағдылардың жеткіліксіздігі.

Тәжірибелік сабақтың «Қазақ күресі техникасын меңгеру» бөлімін жүзеге асырудағы

мәселелердің ішінде жаттықтырушылардың 25%-ы қазақ күресі техникасын жеткіліксіз меңгергенін көрсетті; 20% - қазақ күресі техникасы бойынша біліктіліктер мен дағдылардың жеткіліксіздігі; 55% – білім алушыларға қазақ күресі әдістемесін бәсекелестік жекпе-жекте қолдану дағдыларын вариативті қолдануды үйретудің болмауы.

Тәжірибелік сабақтардың «Қазақ күресінің оқыту әдістемесін меңгеру» бөлімін жүзеге асыру мәселелерінің ішінде жаттықтырушылардың 22,5%-ы қазақ күресін оқыту технологиясын меңгеру дағдыларының жетіспеушілігін көрсетті; 15% – қазақ күресінің оқыту әдістемесін меңгеру бойынша жеткіліксіз білім; 62,5% – қазақ күресін оқыту технологиясын құрудағы қиындықтар.

Тәжірибелік дайындықтың «Жарыс төрелігі шеберлігін меңгеру» бөлімін енгізудегі мәселелердің ішінде респонденттердің 25%-ы жарыс төрелігінің дағдыларын жеткіліксіз білу деп санайды; 35% – жарыстарда төрешілік ету дағдысының жеткіліксіздігі; 45% – жарыстарға төреші ретінде жеке қатысудағы қиындықтар.

Тәжірибелік сабақтың «Жоспарлау құжаттарын құрастыру шеберлігі» бөлімін жүзеге асырудағы мәселелердің ішінде респонденттердің 15%-ы оқу сабағына немесе сабақтар топтамасына тапсырмаларды құрастыруда қиындықтарды көрсетті; 30% – жоспарлау құжаттарын (жиынтық жоспар, операциялық жоспар және жылдық жоспар) жасау бойынша жеткіліксіз білімге байланысты; 55% – оқу сабақтары үшін құралдар мен әдістерді таңдаудағы қиындықтар.

«Оқушылардың дене дамуы мен дене даярлығының деңгейін анықтау шеберлігі» тәжірибелік сабақ бөлімін орындаудағы мәселелердің ішінде жаттықтырушылардың 25%-ы жаттығушылардың дене дамуы мен даярлығының деңгейін анықтауда жеткіліксіз білімдерін; 25% – жаттығушылардың дене дамуы мен дене даярлығының деңгейін анықтау дағдыларының жеткіліксіздігін; 50% – дене дамуы мен дене даярлығының ерекшеліктерін есепке алудағы қиындықтарды анықтады.

«Тактикалық ұрыс дағдыларын меңгеру» тәжірибелік оқу бөлімін орындаудағы мәселелердің ішінде 22,5% жаттықтырушылар тактикалық ұрыс дағдыларын меңгеруде білімнің жеткіліксіздігін көрсетті; 32,5% – тактикалық ұрыс дағдыларының жеткіліксіздігі; 45% – қатысушылардың бәсекелестік

жекпе-жектің тактикалық тәртібін өзгертудегі қиындықтар.

Тәжірибелік сабақтың «Жүйке жүйесінің түрлерін анықтау шеберлігі» бөлімін орындаудағы мәселелердің ішінде жаттықтырушылардың 15%-ы жүйке жүйесінің түрлерін анықтауда біліктіліктерінің жеткіліксіздігін атап өтті; 25%-жүйке жүйесінің түрлерін анықтау дағдыларының болмауы; 60%-бәсекелестік күресте жүйке жүйесінің түрін өзгертудегі қиындықтар.

Кестеде 6B01401 – «Ұлттық спорт түрлері мен спорт ойындары бойынша дене шынықтыру мұғалімі мен жаттықтырушыны дайындау» білім беру бағдарламасының мазмұны көрсетілген.

Ұлттық спорт түрлері бойынша білім беру бағдарламасының құрылымы мен мазмұнындағы қайшылықтарды анықтау үшін біз бұрын анықтаған нәтижелерді бір-бірімен салыстырдық.

Ұлттық спорт түрлері бойынша мамандарды даярлаудың құрылымы мен мазмұнындағы қайшылықтарға мыналар жатады.

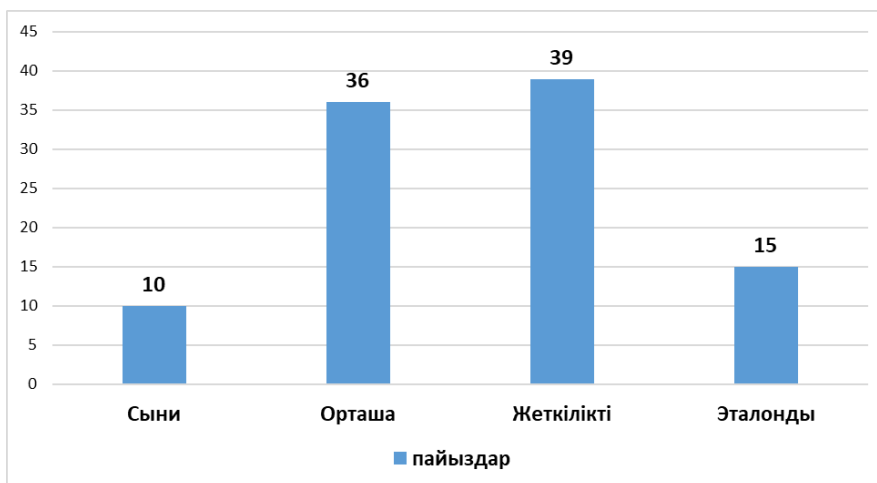
Келесі элементтер білім беру бағдарламасына жеткілікті түрде енгізілмеген. Теориялық, әдістемелік және тәжірибелік бағыттылық қабілеттері мен дағдылары. Бағдарламаны негізгі және айнымалы бөлімдерге бөлу. Стратегиялық миссияларды белгілеу. Бағдарламаны бағдарлы, әдістемелік және құрылымдық құрамдастарға бөлу. Оқытудың теориялық және тәжірибелік бөлімдері бойынша ұсыныстардың бағыты.

Білім беру бағдарламасының мақсаты – ұлттық спорт түрлері арқылы дене шынықтырудың ұлттық стилін қалыптастыруға көбірек көңіл бөлу (кесте1). Қатысқандардың жобалық қызметі, оларды төрешілер мен нұсқаушылар ретінде даярлау мәселелері қарастырылмаған. «Қазақ күресін» оқыту технологиясының мәселелері жеткілікті түрде қарастырылмаған. Қатысқандардың дене даярлығы мен дене дамуын есепке алуға және оларды анықтау әдістеріне жеткіліксіз көңіл бөлінеді.

Суретте педагогтардың кәсіби құзыреттіліктерін талдаудың соңғы нәтижелері көрсетілген. Педагогтардың 36%-ға жуығының кәсіби құзыреттілік деңгейі төмен; 39% - жеткілікті дәрежеде; педагогтардың тек 6% ғана кәсіби құзыреттілігін арттырудың орташа дәрежесіне ие; ал педагогтардың 10% сыни дәрежелі және 15% эталонды дәрежеге ие.

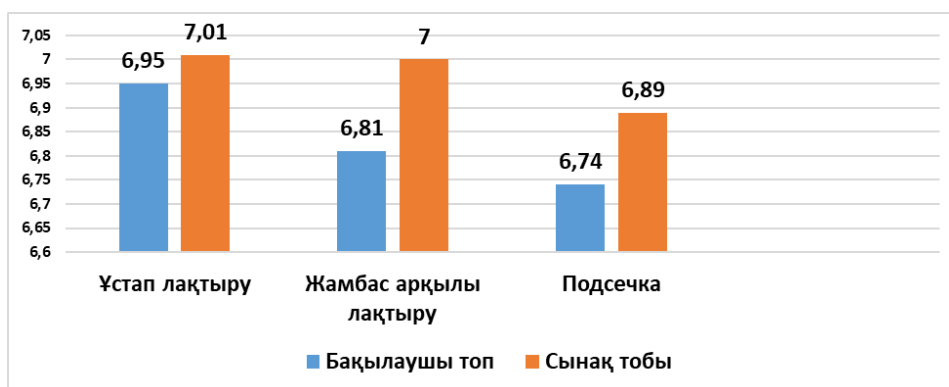
1-кесте – 6В01401 «Ұлттық спорт түрлері мен спорт ойындары бойынша дене шынықтыру мұғалімі мен жаттықтырушыны дайындау» білім беру бағдарламасының мазмұны

Қолдану саласы	Білім беру бағдарламасының мақсаты	Кәсіби қызмет нысаны	Кәсіби жұмыс көлемі
Ол еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, олардың тұлғалық жетілуіне әсер ететін интегралды білім мен маңызды дағдыларды меңгерген, сонымен бірге дене шынықтыру және ұлттық спорт, ойындар саласында кәсіби, педагогикалық және жаттықтырушылық жұмысын жүзеге асыра алатын жоғары білікті мамандарды дайындайды.	Бұл – педагогикалық және педагогикалық салада жалпы және арнайы сипаттағы интегралды кәсіби қабілеттерге ие, қазіргі заманда жоғары білікті және бәсекеге қабілетті ұлттық бағыттағы дене шынықтыру және спорт, спорттық сипаттағы ойындар мұғалімдерінің ұйымы.	Меншік нысанына және ведомстволық бағыныстылығына қарамастан, барлық типтегі оқу орындарында, орта, техникалық және кәсіптік білім беру бағдарламаларын іске асыратын ұйымдарда ұлттық бағыттағы дене шынықтыру және спорт, спорттық сипаттағы ойындардың тәрбиеліктігі болып табылады.	Бұл балалар мен жасөспірімдерге арналған спорт түрі болып саналады; бұқаралық бағыт; жоғары нәтижелі спорт түрлері; кәсіби спорт; спорттық-сауықтыру бағыты бар туризм; қозғалысты сипаттағы қалпына келтіру және рекреациялау; дене шынықтыру және спорт арқылы адамдардың денсаулығын жақсартуға байланысты жұмыстар

1-сурет – Қазақ күресі жаттықтырушыларының кәсіби құзыреттілігін дәрежелері бойынша талдау нәтижелері, %

Суретте болашақ қазақ күресі жаттықтырушыларының дене даярлығының бастапқы дәрежесін зерттеу нәтижелері көрсетілген (сурет 2).

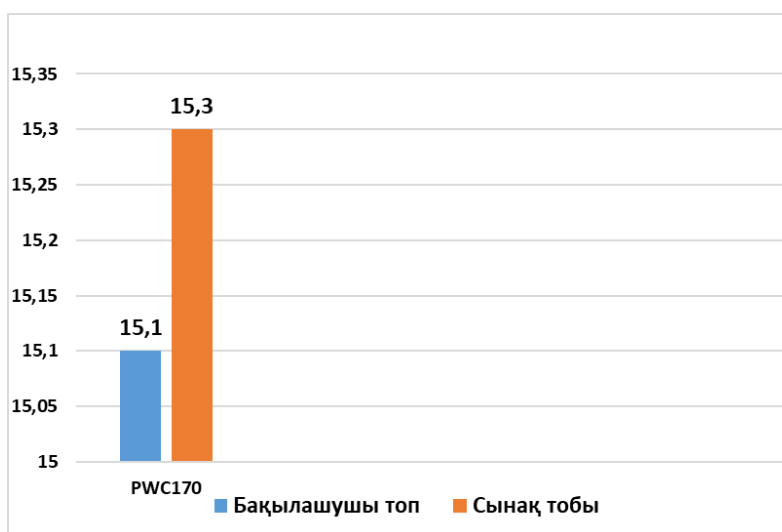

2-сурет – Қазақ күресінің болашақ жаттықтырушыларының дене даярлығының бастапқы дәрежесі, %

Суреттен көрініп тұрғандай, сынаққа дейін бақылау және сынақ топтары арасында түбегейлі айырмашылықтар анықталған жоқ. Осылайша, бақылау тобындағы Қапсыра ұстап лақтыру әдісі нәтижесі 6,95 есе жақсы, сынақ топта – 7,11 есе (0,86% өсу, Стьюдент t-өлшемі – 1,64, айырмашылықтар статистикалық дұрыс емес, $p > 0,05$). «Жамбас әдісі арқылы лақтыру» сынағында нәтиже бақылау тобындағыға қарағанда 6,81 рет, сынақ топта 7,00 реттен болды.

Нәтижелердің өсуі 2,79% құрады; Стьюдент t-өлшемі – 1,91, айырмашылықтар статистикалық дұрыс емес, $p > 0,05$). «Шалу» әдісі сынағы бойынша нәтиже бақылау тобында 6,74 есеге, сынақ топта 6,89 есеге сәйкес келді. Нәтижелердің өсуі 2,22% құрады; Стьюдент t-өлшемі – 1,84, айырмашылықтар статистикалық дұрыс емес, $p > 0,05$).

3-суретте қазақ күресіне тартылған 1 және 2 курс білім алушыларының дене үлгерімі деңгейін анықтау нәтижелері көрсетілген.

3-сурет - Қазақ күресі мен айналысатын 1 және 2 курс студенттерінің дене даярлығы деңгейінің көрсеткіштері, %

Жоғарыда келтірілген формулаға сәйкес есептеулерді жүргізгеннен кейін бақылау тобындағы PWC 170 15,1 болды, бұл дене көрсеткіштерінің орташадан төмен деңгейіне сәйкес келді, ал сынақ топта - 15,3, бұл да орташадан төмен деңгейге сәйкес болды. Дене өнімділігі деңгейлері арасындағы өсу 1,32% құрады; Стьюдент t-өлшемі – 1,62. Бақылау және сынақ топтардың дене көрсеткіштерінің деңгейі бойынша айырмашылықтары статистикалық дұрыс емес ($p > 0,05$).

Сонымен, жаттықтырушылар білім алушыларды оқытуда келесі мәселелерді қабылдайды. Ұлттық сипаттағы спорт түрлері бойынша білімнің аздығы; спортшылардың әртүрлі табиғатына қатысты өз әрекеттерін жүзеге асыру туралы білімнің жеткіліксіздігі; дене жаттығуларының негізгі түрлері бойынша қажетті түсініктемелердегі қиындықтар; оқу-жаттығу жиындарында спортшылардың спорттық жұмысын ұйымдастыруды жүзеге асыру бойынша өз іс-шараларын жүзеге асыру; дене шынықтыру және спорттық іс-шараларды санитарлық-гигиеналық қамтамасыз ету бойынша

профилактикалық іс-шараларды жүргізу; спорт нысанының құрылымындағы кемшіліктерді түзету; мақсат қою механизміндегі қиындықтар; спорттық іріктеу құрылымын жүзеге асыру; тартылғандардың берілген тапсырмаларды орындауға дайындығын білу; жобалық іс-шараларды ұйымдастыру; әдістеме мен оқытуды үйлестіру; медициналық бақылау нәтижелерін бақылау; спортшыларды төреші ретінде дайындау технологиялары; жарыстарда әдістемелерді вариативті енгізу; қазақ күресі үшін оқыту технологиясының құрылымы; жекпе-жектерге төреші ретінде тікелей қатысу; оқытудың құралдары мен әдістерін таңдаудағы қиындықтар; тартылғандардың дене дамуының ерекшеліктерін және дене дайындығын бақылау; спортшылардың жекпе-жек кезіндегі жүйке жүйесінің техникалық тәсілдері мен түрлерінің өзгеруі.

Қорытынды. Қазақ күресінен мамадар даярлау мәселесімен айналысқан ғалымдар еңбектерін сараптай келе, қазіргі уақытта өте өзекті тақырып екені айқындала түсті. Қазақ күресі жаттықтырушыларының кәсіби құзыреттілігін

дәрежелері, болашақ жаттықтырушыларының дене даярлығына және білім беру бағдарламаларына заманауи талаптарды ескере отырып жаңартуға аса көңіл бөлінуі қажет. Ұлттық спорт түрлері бойынша мамандарды даярлаудың құрылымы мен мазмұнындағы қайшылықтардың ішінде мыналарды ерекше атап өтуге болады. Келесі блоктар білім беру бағдарламасында жеткілікті түрде көрсетілмеген. Теориялық, әдістемелік және тәжірибелік дағдылар қарастырылған. «Ұлттық спорт түрлері мен спорт ойындары бойынша дене

шынықтыру мұғалімі мен жаттықтырушыны дайындау» білім беру бағдарламасында негізгі және ауыспалы бөлімдерді таңдау қажет. Теориялық, әдістемелік және құрылымдық компоненттерді белгілеу. Дене шынықтырудың ұлттық стилін қалыптастыруға мән берілмейді. Қатысқандардың жобалық қызметі және олардың төреші ретіндегі даярлығы жеткілікті түрде көрсетілмеген. Қазақ күресі оқыту технологиясы және сынақтан өткендердің дене даярлығын, дене дамуын бақылау мәселелері жеткілікті қамтылмаған.

Әдебиеттер

- 1 Специалистов по национальным видам спорта начнут готовить в РК 24.kz/ru/news/sport/item/615359-spetsialistov-po-natsionalnym-vidam-sporta-nachnut-gotovit-v-rk.(29.12.2023г.)
- 2 Кулумбетова Д.Б., Ялфимов Е.С. Управление развитием физической культуры и спорта в Республике Казахстан // Вестник казахско-русского международного университета. – 2014. <https://articlekz.com/article/20633>
- 3 Мырзабосынов Е. Ұлттық спорттық күрес – қазақ күресі балуандарының техникалық-тактикалық даярлық ерекшеліктері: дисс. ... PhD, Алматы, 2017. – С. 87.
- 4 Лубышева Л.И. Спортизация в общеобразовательной школе / Л.И. Лубышева. – М.: Теория и практика физической культуры, 2009. – 167 с.
- 5 Алимханов Е.А. Қазақтың балуандық өнері: оқу құралы.– Алматы: КазАСТ, 2008. – 216 с.
- 6 Казах-күрес. Правила соревнований / сост. Е.А. Алимханов. – Алматы, 2000. – С. 28.
- 7 Мырзабосынов Е.К. Қазақ күресі балуандарының техникалық-тактикалық дайындығын жетілдіру әдістемесінің жана тәсілдері // Вестник Казахского национального педагогического университета. Серия: Педагогические науки. – Алматы, 2017. – Т. 51, – №2. – С. 96-99.
- 8 Байдосов К.Р. Казахская национальная борьба: учебное пособие. – Алма-Ата: Мектеп, 1987. – 186 с.
- 9 Болғанбаев М. Қазақтың ұлттық спорт түрлері. – Алматы: Қайнар, 1983. – 163 б.
- 10 Даупаев М.О. Эффективность освоения техники борьбы казахша күрес студентами факультета физической культуры с учетом развития функций равновесия: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – СПб., 2004. – 22 с.
- 11 Усин К.А. Повышение эффективности физического воспитания учащихся сельских общеобразовательных школ с использованием национальной борьбы «казак күресі»: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Алматы, 2010. – 120 с.

References

- 1 Specialistov po nacional'nym vidam sporta nachnut gotovit' v RK 24.kz/ru/news/sport/item/615359-spetsialistov-po-natsionalnym-vidam-sporta-nachnut-gotovit-v-rk.(29.12.2023г.)
- 2 Kulumbetova D.B., YAlfimov E.S.Upravlenie razvitiem fizicheskoy kul'tury i sporta v respublike Kazahstan // Vestnik kazahsko-russkogo mezhdunarodnogo universiteta. – 2014. <https://articlekz.com/article/20633>
- 3 Myrزابosynov E. Ұлттық спорттық күрес – қазақ күресі балуандарының техникалық-тактикалық дайындау ерекшеліктері: diss. ... PhD, Almaty, 2017. – S. 87.
- 4 Lubyshva L.I. Sportizaciya v obshcheobrazovatel'noj shkole / L.I.Lubyshva. – M: Teoriya i praktika fizicheskoy kul'tury, 2009. – 167 s.
- 5 Alimhanov E.A. Қазақтың baluandyқ өнері: оқу құралы.– Almaty: KazAST, 2008. – 216 s.
- 6 Kazah-kures. Pravila sorevnovanij / sost. E.A.Alimhanov. – Almaty, 2000. – S. 28.
- 7 Myrزابosynov E.K. Қазақ күресі baluandyқның техникалық-тактикалық дайындығын жетілдіру әдістемесінің жана тәсілдері // Vestnik Kazahskogo nacional'nogo pedagogicheskogo universiteta. Seriya: Pedagogicheskie nauki. – Almaty, 2017. – T. 51, – №2. – S. 96-99.
- 8 Bajdosov K.R. Kazahskaya nacional'naya bor'ba: uchebnoe posobie. – Alma-Ata: Mektep, 1987. – 186 s.
- 9 Bolғанbaev M. Kazақтың ұлттық спорт түрлері. – Almaty: Qajnar, 1983. – 163 b.
- 10 Daupaev M.O. Effektivnost' osvoeniya tekhniki bor'by kazahsha kures studentami fakul'teta fizicheskoy kul'tury s uchedom razvitiya funkciy ravnovesiya: avtoref. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. – SPb., 2004. – 22 s.
- 11 Usin K.A. Povyshenie effektivnosti fizicheskogo vospitaniya uchashchihya sel'skih obshcheobrazovatel'nyh shkol s ispol'zovaniem nacional'noj bor'by «kazak kuresi»: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. – Almaty, 2010. – 120 s.

<p>Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор) Дошыбеков Айдын Бағдатұлы – PhD докторы, қауымдастырылған профессор, Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: doshybekov@mail.ru</p>	<p>Автор для корреспонденции (первый автор) Дошыбеков Айдын Бағдатович – PhD, ассоциированный профессор, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан, e-mail: doshybekov@mail.ru</p>	<p>The Author for Correspondence (The First Author) Doshiybekov Aidyn Bagdatovich – PhD, Associate professor; Kazakh Academy of Sports and Tourism, Almaty, Kazakhstan, e-mail: doshybekov@mail.ru</p>
---	---	--

Ткаченко Ю.С.^а, Елеусизова А.Е., Салиева А.Ж., Сагиев Т.А.

Евразийский Национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан

РАННЯЯ СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ И ФОРСИРОВАНИЕ ПОДГОТОВКИ В СОВРЕМЕННОМ СПОРТЕ

Ткаченко Юлия Сергеевна, Елеусизова Анастасия Ерлановна, Салиева Айгуль Жанаевна, Сагиев Талгат Абаевич

Ранняя специализация и форсирование подготовки в современном спорте

Аннотация. Данная статья посвящена анализу проблемы ранней спортивной специализации и форсирования подготовки в современном спорте. В контексте эволюции тренировочных методик и стратегий развития спортсменов рассматриваются различные аспекты воздействия ранней специализации на физическое и психологическое состояние спортсменов. Статья включает в себя обзор современных исследований, касающихся влияния ранней специализации на спортивные достижения, а также проблемы перегрузок и травм, связанных с форсированным тренировочным процессом. В заключении предлагаются рекомендации по разработке более сбалансированных и эффективных стратегий тренировки, направленных на улучшение долгосрочных результатов и здоровья спортсменов. Предложен метод «спортивной диверсификации» как альтернатива ранней спортивной специализации. Спортивная диверсификация – занятие сразу несколькими видами спорта, получение богатого двигательного опыта. Это отличный способ привить любовь к спорту и здоровому образу жизни у ребенка.

Ключевые слова: ранняя спортивная специализация, влияние форсирования подготовки, травматизм, спортивная карьера, диверсификация.

Tkachenko Yuliya Sergeevna, Eleusizova Anastasiya Erlanovna, Salieva Aigul Zhanaevna, Sagiev Talgat Abaevich

Early specialization and acceleration of training in modern sports

Abstract. This article is devoted to the analysis of the problem of early specialization and acceleration of training in modern sports. In the context of the evolution of training methods and development strategies for athletes, various aspects of the impact of early specialization on the physical and psychological state of athletes are considered. The article includes a review of modern research concerning the influence of early specialization on sports achievements, as well as the problems of overload and injuries associated with the forced training process. It concludes with recommendations for developing more balanced and effective training strategies to improve long-term performance and health in athletes. They proposed the method of "sports diversification" as an alternative to early sports specialization. Sports diversification - engaging in several sports at once, gaining rich motor experience. This is a great way to instill a love of sports and a healthy lifestyle in a child.

Key words: early sports specialization, the impact of speeding up preparation, injuries, sports career, diversification.

Ткаченко Юлия Сергеевна, Елеусизова Анастасия Ерланқызы, Салиева Айгүл Жанайқызы, Сағиев Талғат Абайұлы

Заманауи спорт түрлерінен ерте мамандандыру және дайындықты жеделдету

Аңдатпа. Бұл мақала заманауи спорт түрлерінен ерте мамандандыру және дайындықты жеделдету мәселесін талдауға арналған. Спортшылардың жаттығу әдістері мен даму стратегияларының эволюциясы контекстінде ерте мамандандырудың спортшылардың физикалық және психологиялық жағдайына әсер етуінің ертүрлі аспектілері қарастырылады. Мақалада ерте мамандандырудың спорттық жетістіктерге әсері, сондай-ақ мәжбүрлі жаттығулармен байланысты шамдан тыс жүктеме және жарақаттар проблемалары туралы заманауи зерттеулерге шолу кіреді. Ол спортшылардың ұзақ мерзімді өнімділігі мен денсаулығын жақсарту үшін теңдестірілген және тиімді жаттығу стратегияларын өзірлеу бойынша ұсыныстармен аяқталады. Олар ерте спорттық мамандандыруға балама ретінде «спорттық әртарапандыру» әдісін ұсынды. Спорттық әртарапандыру – бірден бірнеше спортпен айналысу, бай моторлы тәжірибе алу. Бұл бала бойына спортқа деген сүйіспеншілік пен салауатты өмір салтын қалыптастырудың тамаша тәсілі.

Түйін сөздер: ерте спорттық мамандандыру, дайындықты жылдамдатудың әсері, жарақаттар, спорттық мансап, әртарапандыру.

Основные положения. Ранняя спортивная специализация препятствует созданию базовой основы должного физического развития и подготовленности ребенка и не является залогом успешной карьеры. Также может стать причиной таких проблем, как: психологическое выгорание, высокий риск травматизма, раннее завершение спортивной карьеры.

Альтернативой ранней спортивной специализации может быть спортивная диверсификация. Ее можно рассматривать как внедрение учебно-тренировочный процесс элементов сторонних видов спорта. Польза спортивной диверсификации заключается в том, что благодаря освоению и изучению новых двигательных навыков улучшаются как физические, так и когнитивные способности.

Введение. В современном спорте существует тенденция более ранней профессионализации среди детей и общего «омоложения» в спорте. Мы наблюдаем прогресс среди спортсменов в раннем возрасте и за короткий промежуток времени. Это является следствием ранней спортивной специализации (РСС) и форсирования подготовки юных спортсменов. Высокие требования в юношеском спорте влекут за собой погоню за быстрыми результатами. Существующая тенденция подготовки юных спортсменов практически полностью моделирует тренировку взрослых профессиональных атлетов, что влечет за собой ряд проблем. В этих условиях нарушаются принципы многолетней подготовки спортсмена. Ранний высокоинтенсивный и высокоспецифичный тренинг не оставляет времени для создания базовой основы должного физического развития и подготовленности ребенка. Все вышеописанное может негативно отразиться на физиологическом и психологическом состоянии юных спортсменов [1]. Это, в свою очередь, приводит к тому, что немалая доля спортсменов, добившихся высоких результатов в возрастных группах, теряет перспективы для дальнейшего спортивного совершенствования и покидает спорт.

Методы и организация исследования. Суть данного труда заключается в том, что он представляет собой обзорную статью, следуя методологии теоретического исследования. В процессе анализа действительных источников научной информации были использованы различные методы, включая анализ, сравнение, классификацию, систематизацию, абстрагирование, обобщение, моделирование, аргументацию, синтез, умозаключение и описание.

Цель и задачи. Основная цель данного исследования – изучение существующей проблемы ранней специализации и форсирования подготовки.

Поставлены три исследовательские задачи:

Что является ранней специализацией в спорте?

Какие есть преимущества и недостатки тенденции РСС?

Пути решения проблемы РСС.

Результат исследования и их обсуждение.

Ранняя спортивная специализация определяется как «интенсивная годичная (> 8 месяцев) тренировка в одном виде спорта за исключением других видов спорта». Цель состоит в том, чтобы развить навыки в одном конкретном виде спорта посредством очень целенаправленной практики, направленной на улучшение результатов и повышение шансов на участие на элитном уровне [2]. Существующую проблему ранней специализации в спорте можно рассмотреть с разных сторон. Есть несколько обуславливающих факторов этого явления. Это такие тенденции как:

- снижение начала возраста занимающихся в избранном виде спорта по сравнению с утвержденными рекомендациями (см. табл. 1);

- слишком раннее начало занятий в одних видах спорта по сравнению с другими (см. табл. 1);

- ранняя профессионализированная нагрузка в циклических видах спорта.

Нельзя отрицать тот факт, что спорт развивается слишком быстрыми темпами. Правила и критерии выполнения элементов усложняются, а также система судейства соревнований выходит на новый уровень. Проводится очень много международных турниров среди юного поколения, на которые спортсмены и их тренеры хотят пройти квалификацию (к примеру, юношеские олимпийские игры).

На начальном этапе спортивной карьеры ребенка типичны взаимоотношения в треугольнике «Тренер – юный спортсмен – родители юного спортсмена». Каждая из сторон этого треугольника может оказывать значительное влияние на начало карьеры юного спортсмена. Было выделено три типа отношения родителей к занятиям ребенка спортом, которые могут создать у него трудности в сфере адаптации к требованиям вида спорта, тренера, спортивной группы и др.: 1) негативное, 2) компенсирующее, 3) безразличное [5]. Зачастую родители отдают своих детей в спорт слишком рано, считая, что чем раньше ребенок начнет заниматься спортом, тем он будет более профессиональным спортсменом. Пытаются реализовать свои амбиции через детей, ставят труднодостижимые цели, ожидают высоких результатов для его возраста [6].

Таблица 1 – Возраст учащихся для зачисления в группы начальной подготовки по видам спорта [3, 4].

Виды спорта	Возраст
Фигурное катание	4-5 лет
Гимнастика спортивная, гимнастика художественная, теннис, хоккей с шайбой	5-8 лет
Акробатика, спортивные танцы, гольф, настольный теннис, бадминтон	6-8 лет
Воднолыжный спорт, гандбол, плавание, прыжки в воду, прыжки на батуте, синхронное плавание, ушу, фристайл, шахматы, шашки, тогызкумалак, виды каратэ, водное поло, парусный спорт, спортивное ориентирование, спортивное скалолазание	7-9 лет
Городошный спорт, футбол, спортивный туризм, фехтование, таэквондо	8-10 лет
Баскетбол, бейсбол, биатлон, волейбол, конькобежный спорт, легкая атлетика, лыжные гонки, лыжное двоеборье, прыжки на лыжах с трамплина, регби, хоккей на траве, хоккей с мячом, шорт-трек, казак күресі, самбо, гребной слалом	9-11 лет
Атлетизм, бильярдный спорт, бокс, велоспорт, вольная борьба, греко-римская борьба, гиревой спорт, гребля академическая, гребля на байдарках и каноэ, дзюдо, кикбоксинг, муайтай (тай-бокс), санный спорт, современное пятиборье (биатл, триатл), триатлон, тяжелая атлетика (юноши), конный спорт, национальные виды конного вида спорта	10-12 лет
Все виды спорта, культивируемые среди инвалидов	7-11 лет
Саят (кусбегі) – охота с ловчими птицами	10-13 лет
Стрельба из лука	11-13 лет
Стрельба стендовая, стрельба пулевая	12-14 лет
Тяжелая атлетика (женский пол)	13-14 лет

Другой фактор – нерациональный тренерский подход к тренировочной деятельности юных спортсменов. Причиной этому могут быть самые разные факторы: а) тренерский подход не соответствует целям и задачам этапа начальной многолетней подготовки и теории юношеского спорта; б) мнение социума – «успех тренера определяется успехом учеников»; в) форсирование подготовки тренером для быстрого достижения результатов своих подопечных с целью достижения более высокой заработной платы; г) ограниченность и однообразность упражнений на протяжении годичного цикла.

Ранняя спортивная специализация может выступать и в положительном, и в негативном ключе. Рассмотрим положительные аспекты ранней специализации:

Более раннее начало занятий спортом среди юных спортсменов облегчает процесс освоения двигательных навыков. Нервной системе детей свойственна высокая возбудимость, пластичность, реактивность; данные особенности содействуют более быстрому овладению двигательных действий, закрепляют двигательные условные рефлексы и способствуют изучению основ техники избранного вида спорта. Особен-

но это важно в тех видах спорта, где предъявляются повышенные требования (набор сложных технических элементов), а именно: гимнастика, фигурное катание, прыжки в воду, синхронное плавание.

Ключевой причиной более раннего начала в вышеуказанных видах спорта является чувствительный период младшего школьного возраста для развития ловкости, гибкости и быстроты. Всестороннее развитие данных качеств ведет к наибольшему эффекту и дает преимущество в дальнейшем освоении более сложных двигательных действий.

Зачастую дети младшего школьного возраста гиперактивны, отличаются высокой потребностью в движении, долго не могут сидеть на месте. Такая потребность под влиянием регулярных тренировок переходит в потребность организма в физической нагрузке. Соответственно, это формирует у ребенка хорошую привычку к двигательной активности на протяжении всей жизни, что положительно действует на здоровье человека.

Начало занятий в дошкольном и младшем школьном возрасте в общем благоприятно влияет на структуру личности ребенка. Под влиянием

ранней специализации дети лучше адаптируются в школе. Желание получить высокий итоговый результат способствует формированию положительных морально-волевых качеств (дисциплинированности, ответственности, предприимчивости, самостоятельности). Соответственно, такой ребенок будет стойко преодолевать трудности в отличие от детей, не имеющих опыта в спорте.

Теперь рассмотрим негативные последствия РСС:

Помимо физической нагрузки, где интенсивные тренировки могут нанести вред организму, ранняя специализация также может быть связана с повышенным риском выгорания, беспокойства и депрессии. Переутомление, перетренированность иногда могут привести к социальной изоляции, что сильно повлияет на личность спортсмена. Высокоинтенсивные физические нагрузки могут оказывать угнетающее воздействие на центральную нервную систему. В частности, негативное влияние на интеллектуальные процессы, особенно на память [7].

Нереалистичные ожидания тренеров и родителей могут развить чрезмерный перфекционизм у спортсмена, следствием чего может стать излишнее психологическое напряжение. Этот стресс может привести к плохим навыкам преодоления трудностей, потере мотивации, перепадам настроения, нарушению сна, проблемам с психическим здоровьем.

Следствием форсированной подготовки довольно быстро достигаются спортивные результаты высокого уровня. Имея несменный статус чемпиона, у ребенка может развиться «звездная болезнь» и повлечь за собой такие негативные качества, как высокомерие, эгоизм, тщеславие. Поэтому нельзя отрицать и вероятность исхода негативного формирования личности.

Ключевым отличием юных спортсменов от взрослых профессиональных спортсменов является то, что организм первых все еще растет. Поэтому физиологические особенности костно-мышечной системы взрослых и детей будут отличаться. Постоянное увеличение показателей массы тела и роста создают дополнительную нагрузку на суставы и соединительную ткань. Рост длинных костей (бедренная, локтевая, большеберцовая и т.д.) происходит с помощью ростового хряща, структуры которого находятся вблизи концов кости. Пока ребенок не достигнет своего пикового роста, ростовой хрящ будет способствовать удлинению костей и окостенеет только к завершению роста ребенка. Под воз-

действием интенсивных тренировок мышцы и сухожилия, прикрепленные в области ростового хряща, могут развиваться быстрее, чем кость, соответственно, эта область более восприимчива к различным травмам. Эту физиологическую особенность не всегда учитывают в ранней специализации.

Влияние больших объемов тренировок, в частности в циклических видах спорта, может негативно отразиться на детской кардиореспираторной системе [8]. Последствием таких нагрузок может стать такая болезнь как дистрофия миокарда. При чрезмерной нагрузке при пульсе выше 190 ударов в минуту возникает дефект диастолы. В норме систола предсердий обеспечивает поступление крови в желудочки и длится 0,1 с. Затем предсердия переходят в фазу диастолы, которая продолжается в течение 0,7 с. По мере роста пульса фаза диастолы начинает сокращаться. После порога 190-195 ударов в минуту диастола становится практически нулевой, сердце не успевает качать кровь. Т.е. сердце начинает работать так, будто началась фибрилляция желудочков [9]. Из этого можно сделать вывод, что продолжительная работа на высоком пульсе негативно отражается на сердечно-сосудистой системе.

Опираясь на исследования таких авторов, как Ch. A. Popkin, A. F. Bayomy, Ch. S. Ahmad, где были проанализированы биографии элитных спортсменов и спортсменов ниже уровнем из разных видов спорта и стран, мы отметили определенную тенденцию: успешные спортсмены начали позже свою спортивную карьеру, имели богатый двигательный опыт, занимались несколькими видами спорта в детстве [2]. А спортсмены, которые им уступают, начали слишком раннюю специализацию, уже с ранних лет тренировались интенсивно и только в одном направлении. Ранняя спортивная специализация не является залогом успеха в спорте высших достижений. Однако, есть спортсмены-уникумы, которые добились высот, начиная специализацию с ранних лет. К примеру, Усэйн Болт (рекордсмен в беге на 100 м) начал специализироваться в 7 лет, сделав блестящую карьеру, или же многократный олимпийский чемпион пловец Майкл Фелпс, который выступил на Олимпиаде уже в 15 лет. Но, как показывает практика, раннее начало занятий не сможет сделать абсолютно всех олимпийскими чемпионами.

Несмотря на общую пользу для здоровья от участия в спортивных мероприятиях, любая активность в спорте несет риск получения травмы.

Потенциал для травмы возрастает с увеличением уровня интенсивности и объема тренировок. Это подчеркивает необходимость достаточного восстановления для юных спортсменов. Восстановление для молодого атлета не означает полного отказа от активности. Адекватное восстановление может включать в себя поддержание физической активности во время перерыва от конкретного вида спорта, так называемого активного восстановления [10].

Важно предоставить организму отдых от повторяющихся монотонных движений, которыми постоянно нагружают его. В качестве активного восстановления может служить силовой тренинг – он может быть тем вариантом, когда атлету необходимо взять перерыв от своей специфичной тренировки.

Это может предоставить возможность для реабилитации травм, их предотвращения и улучшения долгосрочного здоровья. При правильном наблюдении и хорошо разработанной программе силовой тренировки программа для юных спортсменов может улучшить физическую подготовленность, укрепить костную ткань и снизить риск травм.

Если у атлета есть неожиданный долгосрочный спад в производительности без признаков травмы, это может быть результатом перетренированности. Важно, чтобы родители и тренеры могли понимать и выявлять симптомы перетренировки, так как это может помочь уменьшить долгосрочные последствия перетренировки для организма и психологического благополучия молодого атлета.

На самом деле, важно процесс многолетней подготовки построить грамотно – без форсирования, без давления на ребенка, и тогда он будет меньше подвержен спортивному травматизму, выгоранию и будет иметь больше шансов стать элитным спортсменом. Ребенок может начать заниматься спортом и в раннем возрасте, но нужно учитывать все его возрастные и физиологические особенности. Постараться сделать так, чтобы он получил более богатый двигательный опыт, беречь его от изнуряющих нагрузок, привить интерес к спорту посредством различных игровых практик. То есть эмоционально окрасить тренировочный процесс, чтобы у ребенка оставались положительные ассоциации от тренировочных занятий. Не забывать о том, что на стандартную физическую нагрузку все дети могут реагировать по-разному, поэтому очень важен индивидуальный подход к ребенку. Также тренеру следует учитывать биологический возраст занимающихся

ся, дети могут быть ретардантами, акселератами [11]. Существуют ложные стереотипы, заблуждение, что талантливые дети – это только акселераты, потому что они рано показывают высокие результаты, лучше переносят нагрузку. Такой физиологический аспект можно принять за одаренность, но это не всегда показатель, нужно не упускать из виду и ретардантов. Они гораздо позднее раскрывают свой потенциал, растут замедленно, но стабильно. Существует проблема, что такие дети бросают спорт уже на этапе начальной специализации, потому что тренеры не обращают на них внимания, делают акцент на акселератах, так как преследуют цель быстрого результата. Много легкоатлетов показывают высокие результаты не в 15-16 лет, а в 18-20, их темпы прироста невысоки, но стабильны. К сожалению, подобные спортсмены не представляют интереса для тренеров высокой квалификации, теряют мотивацию и завершают свою карьеру [12]. С другой стороны, путь быстрого успеха для акселератов также может завершиться плохим исходом. Выигрывая у заведомо более слабых спортсменов, ребенок абсолютно не готов сталкиваться с поражениями. Уступив сопернику, он чувствует себя менее уверенным, спорт для него становится не таким привлекательным, как раньше. Таким образом, при построении тренировочного процесса нужно учитывать большой спектр факторов: биологический возраст занимающихся, индивидуальные особенности, темперамент, физиологические особенности и прочее.

Выводы. Мы выявили, что ранняя спортивная специализация не является залогом успешной спортивной карьеры и не имеет преимуществ в контексте многолетней подготовки спортсменов. Более того, она повышает риск травм, является фактором эмоционального выгорания и может снизить длительность спортивной карьеры. Таким образом, не стоит подвергать детей ранней спортивной специализации, за исключением тех видов спорта, где это обусловлено сенситивными периодами развития определенных физических качеств. Следует сделать акцент на профилактике травматизма посредством укрепления всего мышечного аппарата и на всестороннем развитии всех физических качеств. Ценным фундаментом для физической подготовленности ребенка является богатый двигательный опыт. Решением этой задачи может служить спортивная диверсификация. Ее можно рассматривать как внедрение в учебно-тренировочный процесс элементов сторонних видов спорта. Важно, чтобы на занятии основное внимание

уделялось игре, а не узконаправленной практике. Этот метод создает условия, при которых можно привить у ребенка любовь к спорту, за которой последует продуктивная, структурированная практика. Ценность диверсификации в спорте состоит в том, что физические и когнитивные способности могут развиваться по причине из-

учения и освоения новых двигательных навыков, заимствованных с различных видов спорта. Например, помимо того, чтобы развивать только зрительно-моторную координацию, которая относится к игровым видам спорта, следует также познакомить ребенка с циклическими видами спорта (бег, плавание).

Литература

- 1 Губа В.П., Квашук П.В., Никитушкин В.Г. Индивидуализация подготовки юных спортсменов. – М.: Физкультура и спорт, 2014. – 280 с.
- 2 Popkin C.A., Bayomy A.F., Ahmad C.S. Early Sport Specialization // MD Journal of the American Academy of Orthopedic Surgeons, 2017. – P. 995.
- 3 Приказ Министра культуры и спорта Республики Казахстан от 19 мая 2016 года № 136. О внесении изменений и дополнений в приказ Министра культуры и спорта Республики Казахстан от 22 ноября 2014 года № 106 «Об утверждении перечня видов физкультурно-спортивных организаций и правил их деятельности, в которых осуществляется учебно-тренировочный процесс по подготовке спортивного резерва и спортсменов высокого класса. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013753>
- 4 Приказ Министра культуры и спорта Республики Казахстан от 22 ноября 2014 года № 106. Об утверждении перечня видов физкультурно-спортивных организаций и правил их деятельности, в которых осуществляется учебно-тренировочный процесс по подготовке спортивного резерва и спортсменов высокого класса. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1400010012>
- 5 Хвацкая Е.Е. Особенности отношения родителей к занятиям ребенка спортом // Ананьевские чтения – 98: тезисы науч.-практич. конф. – СПб., 1998. – 210 с.
- 6 Smith, P., Johnson, M. The role of parents in the formation of early sports specialization // Journal of Family and Sports Psychology. – 2017. – Vol. 25. – No. 3. – P. 89.
- 7 Anderson K. The influence of early specialization on the psychological state of athletes // Journal of Psychology and Sports. – 2016. – T. 15. – No. 2. – P. 45-56.
- 8 Hill D. Physiology of early training in childhood and adolescence // Medical Journal of Sports and Exercise. – 2019. – T. 20. – No. 4. – P. 112-125.
- 9 Лежейда А.Н., Щеменов Н.Н., Селуянов В.Н. Аэробные упражнения разной интенсивности, их влияние на показатели сердечно-сосудистой системы // Теория и практика физической культуры. – 2014. – № 3. – С. 62-65.
- 10 Григорьев С.А., Кравцова Е.А. Активное восстановление в спорте: механизмы, методы, средства // Теория и практика физической культуры. – 2017. – № 3. – С. 15-18.
- 11 Иссурин В.В. Подготовка спортсменов XXI века. Научные основы и построение тренировки. – М.: Спорт, 2016. – 461 с.
- 12 Дергач Е.А., Рябинина С.К. Уход из спорта: причины и особенности: монография. – М.; Красноярск: ИНФРА-М: СФУ, 2018. – 173 с.

References

- 1 Guba V.P., Kvashuk P.V., Nikitushkin V.G. Individualizaciya podgotovki yunyh sportsmenov. - M.: Fizkul'tura i sport, 2014. - 280 s.
- 2 Popkin C.A., Bayomy A.F., Ahmad C.S. Early Sport Specialization // MD Journal of the American Academy of Orthopedic Surgeons, 2017. - R. 995.
- 3 Prikaz Ministra kul'tury i sporta Respubliki Kazahstan ot 19 maya 2016 goda № 136. O vnesenii izmenenij i dopolnenij v prikaz Ministra kul'tury i sporta Respubliki Kazahstan ot 22 noyabrya 2014 goda № 106 "Ob utverzhdanii perechnya vidov fizkul'turno-sportivnyh organizacij i pravil ih deyatel'nosti, v kotoryh osushchestvlyayetsya uchebno-trenirovochnyj process po podgotovke sportivnogo rezerva i sportsmenov vysokogo klassa. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013753>
- 4 Prikaz Ministra kul'tury i sporta Respubliki Kazahstan ot 22 noyabrya 2014 goda № 106. Ob utverzhdanii perechnya vidov fizkul'turno-sportivnyh organizacij i pravil ih deyatel'nosti, v kotoryh osushchestvlyayetsya uchebno-trenirovochnyj process po podgotovke sportivnogo rezerva i sportsmenov vysokogo klassa. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1400010012>
- 5 Hvacakaya E.E. Osobennosti otnosheniya roditelej k zanyatiyam rebenka sportom // Anan'evskie chteniya – 98: tezisy nauch.-praktich. konf. SPb., 1998. - 210 s.
- 6 Smith, P., Johnson, M. The role of parents in the formation of early sports specialization // Journal of Family and Sports Psychology. - 2017. - Vol. 25, - No. 3. - P. 89.
- 7 Anderson K. The influence of early specialization on the psychological state of athletes // Journal of Psychology and Sports. - 2016. - T. 15, - No. 2. - P. 45-56.
- 8 Hill D. Physiology of early training in childhood and adolescence // Medical Journal of Sports and Exercise. - 2019. - T. 20, - No. 4. – R. 112-125.
- 9 Lezejda A.N., SHChemenok N.N., Seluyanov V.N. Aerobnye uprazhneniya raznoj intensivnosti, ih vliyanie na pokazateli serdechno-sosudistoj sistemy // Teoriya i praktika fizicheskoj kul'tury. - 2014. - № 3. - S. 62-65.
- 10 Grigor'ev S.A., Kravcova E.A. Aktivnoe vosstanovlenie v sporte: mekhanizmy, metody, sredstva // Teoriya i praktika fiziches-

koj kul'tury. - 2017. - № 3. - S. 15-18.

- 11 Issurin V.V. Podgotovka sportsmenov HKHI veka. Nauchnye osnovy i postroenie trenirovki. M.: Sport, 2016. – 461 s.
- 12 Dergach E.A., Ryabinina S.K. Uhod iz sporta: prichiny i osobennosti: monografiya. Moskva; Krasnoyarsk: INFRA-M: SFU, 2018. - 173 s.

<p>Хат хабарға арналған автор (бірінші автор) Ткаченко Юлия Сергеевна - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің магистранты, Астана қ, Қазақстан, e-mail: tkachenko_yuliya_99@mail.ru</p>	<p>Автор для корреспонденции (первый автор) Ткаченко Юлия Сергеевна – магистрант, Евразийский Национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, e-mail: tkachenko_yuliya_99@mail.ru</p>	<p>The Author for Correspondence (The First Author) Tkachenko Yulia Sergeevna - Master's student, Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Astana, Kazakhstan, e-mail: tkachenko_yuliya_99@mail.ru</p>
---	--	--

Сведения об авторах

Абдикаримова Мадина Нурбулатовна – PhD, и.о. ассоциированного профессора, Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан, e-mail: madina.abdikarimova@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5541-6818>

Авсиевич Виталий Николаевич – PhD, ассоциированный профессор, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан, e-mail: qwer75tyu@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6790-726X>

Акешова Мадина Мурзахановна – PhD, и.о. доцента, Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан, e-mail: madina_shakh@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2264-4742>

Алимова Шолпан Жанболатовна – PhD, ассоциированный профессор, Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар, Казахстан, e-mail: sholpan_alimova@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4254-1932>

Алимханов Елемес – доктор педагогических наук, профессор, заслуженный тренер Республики Казахстан, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: elemes2050@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0167-9911>

Аскапов Саржан Нуржанович – старший преподаватель, Астана IT университет, e-mail: nurzhan_tolegenu@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-8945-9216>

Байзахов Талгат Акылбекович – магистр педагогических наук, старший преподаватель, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, e-mail: talgat.bayzakhov@mail.ru

Байкулова Айгерим Мейрхановна – PhD, ассоциированный профессор, Казахский национальный женский педагогический университет; г. Алматы, Казахстан, e-mail: aigerim.baikulova@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9525-2048>

Бекболатов Токтасын Сейсенбаевич – кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: toktassyn01@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4443-4345>

Бекнурманов Нурлан Сайлаубекевич – Заслуженный деятель спорта РК, магистр педагогики, Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати; г. Тараз, Казахстан, e-mail: nurlan_beknurmanov@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0732-4780>

Bingöl Zekeriya – PhD, эксперт по культуре и туризму, Министерство культуры и туризма, г. Мугла, Турция, e-mail: zbingol@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2070-7187>

Бимаханов Талант Дүйсенұлы – PhD, Кзыл-Ординский университет им. Коркыт Ата, г. Кызылорда, Казахстан, e-mail: Talant-bimahanov@mail.ru

Ботагариев Тулеген Амиржанович – доктор педагогических наук, профессор Актюбинский региональный университет им. К. Жубанова, г. Актөбе, Казахстан, e-mail: Botagariev_1959@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0995-9966>

Бронский Евгений Васильевич – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор Высшей школы искусства и спорта Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар, Казахстан, e-mail: Evena_salto@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5905-771X>

Бутабаева Лаура Аскарровна – PhD, Национальная академия образования имени И. Алтынсарина, г. Астана, Казахстан, e-mail: lbutabayeva@gmail.com

Губаренко Анастасия Вячеславовна – PhD, и.о. ассоциированного профессора, Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан, e-mail: gerseda@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9237-1612>

Гусманов Тохтар Исатаевич – докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби Алматы, Казахстан, e-mail: toha_mcc toha_mcc@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-7557-8458>

Дайрабаев Максат Себекович – магистр, старший преподаватель, Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан, e-mail: dairabaev.m@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2542-6246>

Дошыбеков Айдын Багдатович – PhD, ассоциированный профессор, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан, e-mail: doshybekov@mail.ru

Елеусизова Анастасия Ерлановна – магистрант Евразийского Национального университета им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, e-mail: nastya-ospanova@mail.ru

Есиркепов Жандос Мергенбаевич – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан, e-mail: zhandos-1978@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2542-6246>

Жакиенова Алия Амангельдиновна – преподаватель-эксперт, Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар, Казахстан, e-mail: gakienova@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-1882-5174>

Жидовинова Анна Вячеславовна – старший преподаватель, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан, e-mail: skarlettt2020@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3864-1586>

Ибраев Ергазы Гапизович – магистр педагогических наук, преподаватель, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, e-mail: ergazy1201@mail.ru

Имангулова Татьяна Васильевна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Международного университета туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан, e-mail: tanya_geo@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0460-5456>

Исаев Абдинаби Исаевич – PhD, и.о. ассоциированного профессора, Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан, e-mail: Abdi.kz.2014@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1850-6961>

Ислямов Берик Ботабаевич – магистр, старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, e-mail: berik_0503@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0915-8555>

Кубиева Светлана Сарсенбаевна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Актюбинский региональный университет им. К. Жубанова, г. Актобе, Казахстан, e-mail: Kudieva_S@mail.ru

Кудагельдин Махсат Турсынханович – PhD, учитель-модератор НИШ, Назарбаев Интеллектуальная школа физико-математического направления, г. Семей, Казахстан, e-mail: kudageldin@gmail.com

Кулбаев Айбол Тиналович – PhD, ассоциированный профессор, Академия физической культуры и массового спорта, г. Астана, Казахстан, e-mail: shirganak_aibol@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8239-0599>

Курманбаев Болат Изтилеуович – кандидат технических наук, и.о. ассоциированного профессора, Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан, e-mail: bulat1978kz@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1080-9685>

Куспанов Нурбол Сагиндикович – магистр физической культуры, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан, e-mail: doshybekov@mail.ru

Кыдырмолдина Айнур Шаймуратовна – кандидат биологических наук, ассоциированный профессор, учитель-эксперт НИШ, Назарбаев Интеллектуальная школа физико-математического направления, г. Семей, Казахстан, e-mail: a_kydyrmoldina@mail.ru

Лебедева Валентина Ильинична – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, декан Высшей школы искусства и спорта Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар, Казахстан, e-mail: lebedeva-vi@mail.ru

Малик Меруерт – магистр педагогики, старший преподаватель, Медицинский университет Семей, г. Семей, Казахстан, e-mail: m_malik@mail.ru

Мектепбергенов Нурбек Ерманович – магистр, старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан, e-mail: amanbayevrr@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5252-9235>

Моисеева Наталья Анатольевна – магистр педагогических наук, старший преподаватель, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, e-mail: n.mendybaeva@yandex.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6621-0786>

Мустафина Каниса Қайсаровна – магистр, старший преподаватель, Таразский региональный университет им М.Х. Дулати, e-mail: nurzhan_tolegenu@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7320-5142>

Мучкин Дмитрий Павлович – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор; Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан; г. Павлодар, Казахстан, e-mail: rochta_dem_m@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2648-2047>

Мырзаев Мелекша Османович – кандидат педагогических наук, заслуженный тренер Казахстана, ассоциированный профессор, Агротехнический исследовательский университет имени С. Сейфуллина, г. Алматы, Казахстан, e-mail: meleksha1955@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-8564-8034>

Нышанова Салтанат Тыныбековна – кандидат педагогических наук, доцент, Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан, e-mail: saltanur@maill.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3455-0775>

Оберкулова Лаззат Ахметтуллаевна – учитель-модератор НИШ, Назарбаев Интеллектуальная школа физико-математического направления, г. Семей, Казахстан, e-mail: oberkulova_l@sm.nis.edu.kz

Омаров Бақытжан Сұлтанович – PhD, ассоциированный профессор, Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан, e-mail: bahitzhan01@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8341-7113>

Петрачева Ирина Витальевна – кандидат педагогических наук, доцент, Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Российский университет спорта «ГЦОЛИФК», г. Москва, Россия, e-mail: 8797537@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1868-7635>

Процюк Оксана Александровна – магистр педагогических наук, старший преподаватель, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, e-mail: oksana.protsyuk@yandex.ru

Ризаходжаева Гульнара Абдумажитовна – PhD, ассоциированный профессор, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, г. Туркестан, Казахстан, e-mail: gulnara_rizahodja@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6791-243X>

Сагиев Талгат Абаевич – кандидат педагогических наук, старший преподаватель, Евразийский Национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, e-mail: n22omsktalगत@yandex.ru

Сайпуллаева Махинур Абдимуталиповна – магистрант, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, г. Туркестан, Казахстан, e-mail: makhinur0101@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0183-9978>

Салиева Айгуль Жанаевна – кандидат педагогических наук, доцент, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, e-mail: aigul.enu@yandex.ru

Салиева Айгуль Жанаевна – кандидат педагогических наук, доцент, Евразийский Национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, e-mail: aigul.enu@mail.ru

Сыздыков Амангазы Аушахметович – преподаватель-модератор, Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан; г. Павлодар, Казахстан, e-mail: syzdykov_amangazy@mail.ru

Сыздыков Амангазы Аушахметұлы – кандидат педагогических наук, Павлодарский педагогический университет имени А. Марғұлана, г. Павлодар, Казахстан, e-mail: Syzdykovamangazy54@mail.ru

Темиров Нургалым Байназарович – старший преподаватель, заслуженный тренер Казахстана, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: romabainazarov@mail.ru

Темірбай Нұржан Маратұлы – Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан, e-mail: temirbainurjan_93@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8664-8470>

Ткаченко Юлия Сергеевна – магистрант Евразийского Национального университета им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, e-mail: tkachenko_yuliya_99@mail.ru

Толегенулы Нуржан – магистр, старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, e-mail: nurzhan_tolegenu@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4906-5051>

Турдалиев Рауан Муратович – магистр педагогических наук, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан, e-mail: Rauan_turdaly@mail.ru

Тұрсынхан Ескендір Махсатұлы – член научного проекта, Назарбаев Интеллектуальная школа физико-математического направления, г. Семей, Казахстан, e-mail: kudageldin@yandex.ru

Умирбекова Акерке Нурланбековна – PhD, постдокторант, Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан, e-mail: Akerkesha_85@mail.ru

Чернышова Ольга Владимировна – магистр педагогики, преподаватель-эксперт, Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар, Казахстан, e-mail: olga.pvl.79@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2257-784X>

Шалабаева Лаура Исмаилбековна – PhD, ассоциированный профессор, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан. e-mail: laura.shalabayeva@mail.ru, ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2231-7888>

Щеголева Юлия Викторовна – магистрант, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан, e-mail: chshegoleva.88@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-6478-1717>

Құрметті авторлар!

«Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі» ғылыми-теориялық журналында мәліметтерді жариялау Open Journal System - ғылыми мақалаларды онлайн-ұсыну және пікір беру жүйесін пайдалану арқылы жүзеге асырылады. Тіркеу немесе авторландыру «Мәліметтерді жіберу» бөлімінде қол жетімді. Журналдың сайты <http://tmfk.kz/>

МАҚАЛАЛАРДЫ РӘСІМДЕУГЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Редакциялық кеңес журналдың ғылыми бағыттары бойынша бұрын жарияланбаған мақалаларды қабылдайды. Мақала электрондық форматта (doc, .docx, .rtf форматта), текжурнал сайтының (Open Journal System) функционалдығымен жүктеу арқылы ұсынылады.

1. Журналдың пішімі: Microsoft Word (doc). Парақ пішімі: А4. Жоғарғы және төменгі жиегі – 2 см, сол жағы – 3 см, оң жағы – 1 см. Негізгі қаріп: Times New Roman. Негізгі мәтіннің қаріп өлшемі: 12 кегль. Кестелердің, сілтемелердің, сызбалардың, кестелердің, диаграммалар мен суреттердің мәтінде кіші өлшемдегі қаріпті (12 кегль) пайдалануға рұқсат етіледі. Жоларалық интервал: дара. Мәтінді туралау: ені бойынша, сөз тасымалсыз болу тиіс. Азат жол (қызыл жол): 1,0 см.

2. Мақалада мәтін суреттердің жанына емес, төмен жағына жазылады. Суреттер анық болуы керек, олардағы жазулар оңай оқылуы керек. Суреттер мен кестелерде қол болмауы керек. Суреттер тұтас пішімде болуы тиіс (жекелеген бөліктерді, фигураларды, жазбаларды және т.б. біріктіріп сурет жасауға болмайды). Барлық суреттер мен кестелер нөмірленуі керек. Кестелер мен суреттерді нөмірлеу бөлек жүргізіледі. Мақала мәтінде міндетті түрде кестелерге, суреттерге, графиктерге сілтемелер болуы тиіс. Барлық кестелер мен суреттердің дереккөз сілтемелері көрсетілуі тиіс (егер кесте немесе сурет басқа жерден алынған болса) немесе авторлардың суреті болса, қол қойылуы тиіс. Статистикалық деректерді пайдаланған кезде кестелер мен суреттерде көрсетілуі тиіс - (Авторлар деректер негізінде құрастырған).

3. Формуларды жасау үшін тек стандартты Microsoft Office құралдарын пайдаланыңыз.

4. Мақаланы журналға жариялауға берген кезде төменде көрсетілгендерге жол берілмейді:

- беттерді нөмірлеу;

- мәтінде беттердің алшақтықтарын пайдалану;

- автоматты бет сілтемелерін пайдалану;

- автоматты тасымалдарды пайдалану;

- сирек немесе тығыздалған әріптік аралықты пайдалану;

- мақаланың бөлімдері ішінде қалың қаріппен мәтінді белгілеу.

5. Әдебиет тізімдерінің сілтемелері тік жақшада рәсімделеді:

Қазақ тілінде - [1]; [1, б. 78]; [189, б. 42-43].

Орыс тілінде - [1]; [1, с.78]; [189, с. 42-43].

Ағылшын тілінде - [1]; [1, б.78]; [189, р. 42-43].

6. Мақала көлемі – 7 беттен кем болмауы керек.

7. Мақаланың түпнұсқалығы кем дегенде 60% болуы керек. Түпнұсқалығы 40% және одан жоғары болса, егер мақалада пайдаланылған материал және авторлық қорытындылар толық талданған болса, бір ақпарат көзінен бұрыс және көп көлемде ақпарат алынбаған жағдайда шолу мақалаларына қабылданады.

8. Мақала келесі ережелерге сәйкес рәсімделуі тиіс: жоғарғы сол жақ бұрышында –FTAMP, бос жолдан кейін, ортасында авторлардың тегі және аты-жөнінің инициалы (5 автордан көп емес), ғылыми дәрежесі мен ғылыми атағы (қысқартусыз, толық жазылуы қажет), төменірек ЖОО-ның немесе ғылыми мекеменің атауын, мемлекет пен қала атауын жазу керек. Ортасында бос жолдан кейін мақаланың атауы бас әріптермен жазылады. Бос жолдан кейін, парақтың ені бойынша бос жолдан кейін – аңдатпа (100-200 сөз аралығында) және 5-7 кілттік сөздер және бос жолдан кейін, мақаланың мәтіні жазылады. Мақаланың соңында бос жолдан кейін әдебиет тізімі көрсетіледі. Әрі қарай, аударылған әдебиеттер тізімі.

9. Мақала атауы, авторлардың толық аты-жөні, аңдатпа және кілт сөздер үш тілде (қазақ, орыс, ағылшын) болуы тиіс. Аударма сапалы және мамандар тарапынан орындауы керек. Жеке парақта авторлардың толық аты-жөні, ғылыми (академиялық) дәрежелері мен ғылыми атақтары (бар болса), лауазымы, кафедра, ұйым, қызметтік мекен-жайлары, телефондары және e-mail адресі толық көрсетіледі.

10. Аңдатпа орыс, қазақ және ағылшын тілдерінде **100-200 сөзден** тұрып, мақаланың мазмұнын көрсету керек, себебі көптеген оқырмандар үшін бұл зерттеу туралы негізгі ақпарат көзі болады.

11. Барлық қысқартулар мақалада бірінші рет қолданған кезде толық жазылуы керек.

12. **Мақаланың құрылымы:** кіріспе (зерттеудің өзектілігі, мақсаты мен міндеттері); Зерттеудің әдістері мен ұйымдастырылуы; зерттеу нәтижелері және оларды талқылау; қорытындылар.

13. **Автордың (лардың) аты-жөні***, **мақаланың атауын және «Аңдатпа», «Кілт сөздер», «Кіріспе»** (зерттеудің өзектілігі, мақсаты мен міндеттері), **«Зерттеудің әдістері мен ұйымдастырылуы», «Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау», «Қорытындылар», «Әдебиет тізімі»** бөлімдерінің атауларын қалың қаріппен жазып көрсету қажет.

* Хат - хабарға арналған авторды (бірінші авторды) автордың аты-жөнінен кейін латын әрпімен «а» белгілеу қажет, мысалы, ¹Құлбаев А.Т.^а, ²Бектурғанов Ө.Е.

14. **«Зерттеу әдістері мен ұйымдастырылуы»** бөлімі мыналарды қамтуы керек:

– зерттеу жүргізу үрдісі;

– үлгі сипаттамасы: эксперимент немесе сауалнама қатысушылардың саны, жынысы, жасы және басқа да сипаттамалары;

– зерттеу барысында қолданылған әдістер мен әдістемелердің сипаттамасы;

– талдау және статистикалық өңдеу әдістері және репродуктивтілікті қамтамасыз етудің басқа тәсілдері.

15. Сандық деректерді ұсыну кезінде талдау мен статистикалық өңдеудің заманауи әдістерін қолдану қажет

16. Библиографияда негізгі жұмыстардан және соңғы 5 жылдағы жарияланымдардан басқа, Web of Science, SCOPUS, РҒДИ (РИНЦ) базаларына кіретін жоғары дәйексөзді шетелдік және қазақстандық журналдардың мақалаларына сілтемелер болуы тиіс. Авторлар өз еңбектерін 30%-дан аспайтын көлемде дәйексөз ретінде пайдалана алады. Мәтіндері интернет желісінде қолжетімді болса, барлық дереккөздер үшін URL мекенжайын (сілтемені) және жүгін күнін көрсету ұсынылады.

17. Әдебиеттер тізімін (алфавит бойынша емес) мәтіндегі дереккөздердің аталуына қарай, мақаланың соңында көрсету керек. Қазақ және орыс тілдерінде әдебиеттер тізімі МС7.1-2003 «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама «Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелері» талаптарына сәйкес рәсімделеді (Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитетінің тізіміне кіретін басылымдарға қойылатын талаптар).

Авторлар библиографиялық мәліметтердің дұрыстығына жауап береді.

Жарияланбаған диссертациялық жұмыстарға сілтеме жасауға жол берілмейді.

Әдебиеттер тізімінде пайдаланылған дереккөздердің дұрыс сипаттамасы келтірілген жарияланым оның авторлары мен олар ұсынатын ұйымдардың ғылыми қызметін бағалау кезінде ескерілетіндігінің кепілі болып табылады.

Әдебиеттер тізімінде кириллицада ұсынылған жұмыстар болған жағдайда, әдебиеттер тізімін екі нұсқада ұсыну қажет:

Біріншісі - түпнұсқада;

Екіншісі - романизацияланған алфавитпен (транслитерация <http://www.translit.ru>).

Мысалы:

Әдебиеттер

1 Федоров А.И., Авсиевич В.Н., Ившин В.Л., Голубков А.В. Поведенческие риски в отношении современных студентов к своему здоровью // Материалы XXI российской научно-практической конференции (с международным участием) Российский человек и власть в контексте радикальных изменений в современном мире: доклады / редкол.: Л.А. Закс и др. – Екатеринбург: Гуманитарный университет, 2019. – С. 929-933.

References

1 Fedorov A.I., Avsievich V.N., Ivshin V.L., Golubkov A.V. Povedencheskie riski v otnoshenii sovremennykh studentov k svoemu zdorov'yu // Materialy XXI rossijskoj nauchno-prakticheskoy konferencii (s mezhdunarodnym uchastiem) Rossijskij chelovek i vlast' v kontekste radikal'nykh izmenenij v sovremennom mire: doklady / redkol.: L.A. Zaksidr. – Ekaterinburg: Gumanitarnyj universitet, 2019. – S. 929-933.

Ағылшын тіліндегі мақалаларда әдебиеттер тізімі тек ағылшын тілінде ұсынылады, мысалы:

References

Arcelli, E., Canova R. *Trenirovka v marafonskom bege: nauchni podhod* [Training in marathon running: a scientific approach]. Moscow, House Terra-Sport Publ., – 2000. – 70 p

Kiryakov M. A., Kalinin I.N., Kharitonova L.G. [Rheographic performance athletes cyclic sports]. *Bulletin of the South Ural state University. Ser. Education, Healthcare Service, Physical Education*, 2010, on 24 (200), pp. 125-128 (in Russ.).

Larsen, H. B. Kenyan dominance in distance running. *Comparative Biochemistry and Physiology Part A: Molecular and Integrative Physiology*, 2003. on. 136(1), pp. 161-170.

18. Авторлар туралы мәліметтер

Жеке бетте әрбір автор туралы қосымша мәліметтер көрсетіледі: толық аты-жөні қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде, ғылыми (академиялық) дәрежелер мен ғылыми атақтары (болған жағдайда), лауазымы, ұйымы, байланыс телефондары, қолданып жүрген e-mail адресі, ORCID цифрлық сәйкестендіргіші URL (сілтеме).

19. Баспахана, түзету қызметтеріне шығындарды өтеу, РҒДИ және Crossref базаларында орналастыру, DOI-сәйкестендіргішін беру мақсатында мақалаларды жариялау ақылы негізде жүзеге асырылады.

Мақаланы жариялау құны (формат А4, 12 кегль, 1,0 интервал, қаріп Times New Roman) **10 000 теңгені** құрайды (сыртқы құпия пікір беруді ескере отырып). Сыртқы құпия пікір берушілерді редакциялық кеңес тағайындайды.

Мақаланы, редакция жариялауға қабылдау туралы хабарлағаннан кейін ғана, төлем төменде көрсетілген банктік деректемелер бойынша жүзеге асырылады (ҚР азаматтары үшін ағымдағы шот ашу қажет):

NAO KAZ AKAD SPORTA I TURIZMA (KAZAST)

ABAY AVENUE, 85, ALMATY, KAZAKHSTAN

Account: KZ 07856000000011507 (KZT);

KZ 578560000004009529 (EURO);

KZ 218560000005479598 (USD);

KZ 5085622203309006737 (RUB)

RNN 600700016358

BIN 010840001890

SWIFT KCJBKZKX

КБе 16 JSC BANKCENTERCREDIT, ALMATY KZ

Branch: SWIFT KCJBKZ1ALM

МАҚАЛАНЫ РӘСІМДЕУ ҮЛГІСІ

FTAMP 77.01.79

¹Бахтиярова С.Ж., ²Андрущишин И.Ф.

¹Жәңгір хан атындағы батыс қазақстан аграрлық-техникалық университеті, Орал қ., Қазақстан Республикасы

²Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ОЛИМПИАДАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ: МАМАНДАР КӨЗҚАРАСЫМЕН

Бахтиярова Саягуль Жақсыбаевна, Андрущишин Иосиф Францевич

Олимпийское образование: взгляд специалистов

Аннотация. 100-200 слов

Ключевые слова: 5-7 слов

Бахтиярова Саягуль Жақсыбаевна, Андрущишин Иосиф Францевич

Олимпиадалық білім беру: мамандар көзқарасымен

Аңдатпа. 100- 200 сөз

Кілттік сөздер: 5-7 сөз

Bakhtiyarova Sayagul, Andrusyshyn Iossif

Olympic education: the view of specialists

Abstract. 100-200 words

Key words: 5-7 words

Кіріспе... мақала мәтіні

Зерттеудің әдістері мен ұйымдастырылуы... мақала мәтіні

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау ... мақала мәтіні

Қорытындылар. ... мақала мәтіні

Әдебиеттер

1 Постановление Правительства Республики Казахстан от 23 апреля 2020 года № 242. Об утверждении Комплексного плана по развитию физической культуры и массового спорта на 2020-2025 годы.

2 Андрущишин И.Ф., Бахтиярова С.Ж. Олимпийское образование в подготовке специалистов в области физической культуры // Теория и методика физической культуры. – 2019. - № 3 (57). – С.11-15.

3 ГОСО РК 6.08.064-2010 специалистов 5В010800 – Физическая культура и спорт от 03.11.2010 г. Приказ № 514 (дата введения 2011.09.01).

References

1 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstanot 23 aprelja 2020 goda № 242. Ob utverzhenii Kompleksnogo plana po razvitiyu fizicheskoy kul'tury i massovogo sportana 2020-2025 gody.

2 Andrushhishin I.F., Bahtijarova S.Zh. Olimpijskoe obrazovanie v podgotovke specialistov v oblasti fizicheskoy kul'tury // Teorija i metodika fizicheskoy kul'tury. – 2019. - № 3 (57). – S.11-15.

3 GOSO RK 6.08.064-2010 specialistov 5V010800 – Fizicheskaja kul'tura i sport ot 03.11.2010 g. Prikaz № 514 (data vvedenija 2011.09.01)

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР:

Андрущишин Иосиф Францевич - педагогика ғылымдарының докторы, профессор; Қазақ спорт және туризм академиясы; Алматы қ., Қазақстан.

Андрущишин Иосиф Францевич – доктор педагогических наук, профессор; Казахская академия спорта и туризма; г. Алматы, Казахстан.

Iosif Frantsevich Andrushchishin - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor; Kazakh Academy of Sport and Tourism; Almaty, Kazakhstan.

e-mail: ifandru2@mail.ru.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0995-9966>

Пікір берушінің пікіріне сәйкес мақала авторларға қайта өңдеу және түзету үшін қайтарылған жағдайда, мақала 20 жұмыс күні ішінде түзетілген нұсқа түрінде қайтарылуы тиіс. Көрсетілген түзету мерзімнен кеш түскен мақалалар жаңадан түскен мақала ретінде қарастырылады. Редакция қажетті нақтылаулар мен қысқартулар жасау құқығын, сондай-ақ авторларға өз мақалаларын қысқартуды ұсыну құқығын өзіне қалдырады.

Уважаемые авторы!

Публикация материалов в научно-теоретическом журнале «Теория и методика физической культуры» осуществляется с использованием Open Journal System - системы онлайн-подачи и рецензирования научных статей. Регистрация или авторизация доступны в разделе «Отправка материала». Сайт журнала <http://tmfk.kz/>

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

Редакционный совет принимает ранее неопубликованные статьи по научным направлениям журнала. Статья представляется в электронном формате (в форматах .doc, .docx, .rtf) ТОЛЬКО посредством ее загрузки через функционал сайта журнала (Open Journal System).

Формат файла: Microsoft Word (docx). Формат листа: А4. Поля: верхнее и нижнее — 2 см, левое — 3 см, правое — 1 см. Основной шрифт: Times New Roman. Размер шрифта основного текста: 12 пунктов. Допускается использование шрифта меньшего размера (12 пунктов) в тексте таблиц, ссылок, схем, графиков, диаграмм и рисунков. Межстрочный интервал: одинарный. Выравнивание текста: по ширине, без переноса слов. Абзацный отступ (красная строка): 1,0 см.

Рисунки в тексте статьи располагаются без обтекания текстом. Рисунки должны быть четкими, надписи на них — легко читаемыми. Подписи не должны быть частью рисунков или таблиц. Рисунки должны иметь цельный формат (недопустимо составление рисунка из отдельных частей в виде вставок, фигур, надписей и т.д.). Все рисунки и таблицы должны быть пронумерованы. Нумерация таблиц и рисунков ведется раздельно. В тексте статьи обязательно должны содержаться ссылки на таблицы, рисунки, графики. Все таблицы и рисунки должны иметь ссылку на источник (если таблица или рисунок заимствованы) или подписаны «Рисунок/фото автора (-ов)». При использовании статистических данных в таблицах и рисунках должно быть указано - (Составлено автором (-ами) на основе данных...).

Для составления формул использовать только стандартные средства Microsoft Office.

При подаче статьи для публикации в журнал не допускается:

- нумерация страниц;
- использование в тексте разрывов страниц;
- использование автоматических постраничных ссылок;
- использование автоматических переносов;
- использование разреженного или уплотненного межбуквенного интервала;
- выделение текста жирным шрифтом внутри разделов статьи.

Ссылки на литературу оформляются в квадратных скобках:

На казахском языке - [1]; [1, б. 78]; [189, б. 42-43].

На русском языке - [1]; [1, с. 78]; [189, с. 42-43].

На английском языке - [1]; [1, p. 78]; [189, p. 42-43].

Объем статьи – не менее 7-ми страниц.

Оригинальность статьи должна быть не менее 60%. Для обзорных статей допускается оригинальность в объеме 40% и выше, при наличии в статье полноценного анализа использованного материала и авторских выводов, отсутствии некорректных заимствований, отсутствии заимствований большого объема из одного источника.

Статья должна быть оформлена в строгом соответствии со следующими правилами: в верхнем левом углу – МРНТИ, через пустую строку по центру – фамилия и инициалы автора (-ров) (не более 5 авторов), ученая степень и ученое звание (без сокращений), ниже без пропуска наименования вуза или научного учреждения, город и страна. Через пустую строку по центру прописными буквами – название статьи. Далее через пустую строку по ширине страницы – аннотация (от 100 до 200 слов) и ключевые слова (5-7 слов) и через пустую строку – текст статьи. В конце статьи через пустую строку – «Литература». И далее транслитерированный список литературы.

Название статьи, ФИО авторов (полностью), аннотация и ключевые слова должны быть на трех языках (казахский, русский, английский). Перевод должен быть качественным и выполнен специалистами.

Аннотация, объемом **100-200 слов**, на русском, казахском и английском языках, должна отражать содержание статьи, поскольку для большинства читателей она будет главным источником информации о проведенном исследовании.

Все аббревиатуры и сокращения должны быть расшифрованы при первом использовании в статье.

Структура статьи: Введение (актуальность, цель и задачи исследования); Методы и организация исследования; Результаты исследования и их обсуждение; Выводы.

Необходимо выделить жирным шрифтом **ФИО автора (-ров)***, **наименование статьи** и наименования разделов: «**Аннотация**», «**Ключевые слова**», «**Введение**» (актуальность, цель и задачи исследования), «**Методы и организация исследования**», «**Результаты исследования и их обсуждение**», «**Выводы**», «**Литература**».

*Автора для корреспонденции (первого автора) необходимо отметить латинской буквой «а» после инициалов автора, например, ¹Иванов И.И.^а, ²Петров П.П.

Раздел «**Методы и организация исследования**» должен содержать:

- процедуру проведения исследования;
- описание выборки: число участников эксперимента либо опроса, пол, возраст и другие характеристики;
- примененные в ходе исследования методы и методики с их описанием;
- методы анализа и статистической обработки и другие способы обеспечения воспроизводимости.

При представлении количественных данных необходимо использовать современные методы анализа и статистической обработки.

Библиография должна содержать, помимо основополагающих работ, публикации последних 5 лет, приветствуются ссылки на статьи из высокоцитируемых зарубежных и казахстанских журналов, входящих в базы: Web of Science, SCOPUS, РИНЦ. Самоцитирование допустимо в объеме не более 30% источников. Рекомендуется указывать URL (ссылку) и дату обращения для всех источников, тексты которых доступны в сети Интернет.

Список литературы следует составлять по мере упоминания источников в тексте (не по алфавиту) и размещать в конце статьи. Стиль оформления списка литературы на казахском и русском языках согласно ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления» (требование к изданиям, входящих в перечень КОКСОН).

Авторы несут ответственность за верность библиографических данных.

Не допускаются ссылки на неопубликованные диссертационные работы.

Правильное описание используемых источников в списках литературы является залогом того, что цитируемая публикация будет учтена при оценке научной деятельности ее авторов и организаций, которые они представляют.

В случае наличия в списке литературы работ, представленных на кириллице, необходимо представить список литературы в двух вариантах:

первый – в оригинале;

второй – романизированным алфавитом (транслитерация - <http://www.translit.ru>).

Например:

Литература

1 Федоров А.И., Авсиевич В.Н., Ившин В.Л., Голубков А.В. Поведенческие риски в отношении современных студентов к своему здоровью // Материалы XXI российской научно-практической конференции (с международным участием) Российский человек и власть в контексте радикальных изменений в современном мире: доклады / редкол.: Л.А. Закс и др. – Екатеринбург: Гуманитарный университет, 2019. – С. 929-933.

References

1 Fedorov A.I., Avsievich V.N., Ivshin V.L., Golubkov A.V. Povedencheskieriskivotnosheniisovremennyhstudentovk svoemu zdorov'yu // Materialy XXIrossijskojnauchno-prakticheskoi konferencii (smezhdunarodnymuchastiem) Rossijskijchelovekivlast' vkonteksteradikal'nyhizmenenijvsovremennom mire: doklady / redkol.: L.A. Zaksidr. – Ekaterinburg: Gumanitarnyjuniversitet, 2019. – S. 929-933.

В статьях на английском языке список литературы представляется только на английском языке, например:

References

Arcelli, E., Canova R. *Trenirovka v marafonskombege: nauchni podhod* [Training in marathon running: a scientific approach]. Moscow, House Terra-Sport Publ., – 2000. – 70 p

Kiryarov M. A., Kalinin I.N., Kharitonova L.G. [Rheographic performance athletes cyclic sports]. *Bulletin of the South Ural state University. Ser. Education, Healthcare Service, Physical Education*, 2010, on 24 (200), pp. 125-128(in Russ.).

Larsen, H. B. Kenyan dominance in distance running. *Comparative Biochemistry and Physiology Part A: Molecular and Integrative Physiology*, on. 136(1), pp. 161-170.

Сведения об авторах.

На отдельной странице указываются дополнительные сведения о каждом авторе: ФИО полностью на казахском, русском и английском языках*, ученые (академические) степени и ученые звания (при наличии), должность, организация, контактные телефоны, действующий e-mail, URL (ссылку) цифрового идентификатора ORCID.

19. В целях возмещения затрат на услуги типографии, корректуры, размещения в базах РИНЦ и Crossreff, присвоения DOI-идентификатора, публикация статей осуществляется на платной основе.

Стоимость публикации статьи (формат А4, 12 кегль, 1,0 интервал, шрифт TimesNewRoman) составляет **10 000 тенге** (с учетом внешнего слепого рецензирования). Рецензентов для внешней рецензии назначает Редакционный совет.

Оплата за публикацию статьи осуществляется только после сообщения редакцией о принятии к публикации и производится по указанному ниже банковским реквизитам (для граждан РК необходимо открыть текущий счет):

NAO KAZ AKAD SPORTA I TURIZMA (KAZAST)

ABAY AVENUE, 85, ALMATY, KAZAKHSTAN

Account: KZ 07856000000011507 (KZT);

KZ 57856000004009529 (EURO);

KZ 21856000005479598 (USD);

KZ 5085622203309006737 (RUB)

RNN 600700016358

BIN 010840001890

SWIFT KCJBKZKX

КБе 16 JSC BANKCENTERCREDIT, ALMATY KZ

Branch: SWIFT KCJBKZ1ALM

ОБРАЗЕЦ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЬИ

МРНТИ 77.01.79

¹Бахтиярова С.Ж.^а, ²Андрущишин И.Ф.

¹[Западно-Казахстанский аграрно-технический университет им.Жангир хана](#), г.Уральск, Республика Казахстан

²Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Республика Казахстан

ОЛИМПИЙСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ВЗГЛЯД СПЕЦИАЛИСТОВ

Бахтиярова Саягуль Жаксыбаевна, Андрущишин Иосиф Францевич
Олимпийское образование: взгляд специалистов

Аннотация. 100-200 слов

Ключевые слова: 5-7 слов

Бахтиярова Саягуль Жаксыбаевна, Андрущишин Иосиф Францевич
Олимпиадалық білім беру: мамандар көзқарасымен

Андатпа. 100-200 сөз

Түйін сөздер: 5-7 сөз

Bakhtiyarova Sayagul, Andrusyshyn Iossif
Olympic education: the view of specialists

Abstract. 100-200 words.

Key words: 5-7 words

Введение... текст статьи

Методы и организация исследования. ... текст статьи

Результаты исследования и их обсуждение ... текст статьи

Выводы. ... текст статьи

Литература

1 Постановление Правительства Республики Казахстан от 23 апреля 2020 года № 242. Об утверждении Комплексного плана по развитию физической культуры и массового спорта на 2020-2025 годы.

2 Андрущишин И.Ф., Бахтиярова С.Ж. Олимпийское образование в подготовке специалистов в области физической культуры // Теория и методика физической культуры. – 2019. - № 3 (57). – С.11-15.

3 ГОСО РК 6.08.064-2010 специалистов 5В010800 – Физическая культура и спорт от 03.11.2010 г. Приказ № 514 (дата введения 2011.09.01).

References

1 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstanot 23 aprelja 2020 goda № 242. Ob utverzhdennii Kompleksnogo plana po razvitiyu fizicheskoy kul'tury i massovogo sportana 2020-2025 gody.

2 Andrushhishin I.F., Bahtijarova S.Zh. Olimpijskoe obrazovanie v podgotovke specialistov v oblasti fizicheskoy kul'tury // Teorija i metodika fizicheskoy kul'tury. – 2019. - № 3 (57). – S.11-15.

3 GOSO RK 6.08.064-2010 specialistov 5V010800 – Fizicheskaja kul'tura i sport ot 03.11.2010 g. Prikaz № 514 (data vvedenija 2011.09.01)

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ:

Андрущишин Иосиф Францевич – доктор педагогических наук, профессор; Казахская академия спорта и туризма; г. Алматы, Казахстан.

Андрущишин Иосиф Францевич - педагогика ғылымдарының докторы, профессор; Қазақ спорт және туризм академиясы; Алматы қ., Қазақстан.

Iosif Frantsevich Andrushchishin - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor; Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan.

e-mail: ifandru2@mail.ru.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0995-9966>

*В случае возвращения статьи авторам для переработки и исправления, согласно отзыву рецензента, статья должна быть возвращена в течение **20 рабочих дней** в виде доработанного варианта. Статьи, поступившие с доработки позднее указанного срока, рассматриваются как вновь поступившие. Редакция оставляет за собой право производить необходимые уточнения и сокращения, а также право предложить авторам сократить свою статью.*

Dear Authors!

The publication of materials in the scientific-theoretical journal “Theory and methodology of physical education” is carried out using the Open Journal System - a system of online submission and review of scientific articles. Registration or authorization is available in the section “Submission of Materials”. The journal’s website <http://tmfk.kz/>.

REQUIREMENTS FOR REGISTRATION OF ARTICLES

The editorial board accepts previously unpublished articles on the scientific areas of the journal. The article is submitted in electronic format (in .doc, .docx, .rtf formats) only by uploading it through the functionality of the journal’s website (Open Journal System).

File format: Microsoft Word (doc). Sheet size: A4. Margins: upper and lower - 2 cm, left - 3 cm, right - 1 cm. Body type: Times New Roman. Body text size: 12 pt size. It is allowed to use a smaller size (12 pt size) in the text of tables, links, diagrams, graphs, diagrams, and figures. Line spacing: single. Text justification: breadthwise, without word break. Paragraph indents (red line): 1.0 cm.

2. Figures in the text of the article are located without text circumfluence. Figures should be clear and legible. Captions should not be part of figures or tables. Figures should have an integral format (it is not permissible to compose a figure from separate parts in the form of inserts, figures, inscriptions, etc.). All figures and tables should be numbered. Tables and figures are numbered separately. The text of the article must contain references to tables, figures, graphs. All tables and figures must have a link to the source (if the table or figure is borrowed) or signed “Figure/photo of the author (s)”. When using statistical data, tables and figures should indicate - (Compiled by the author (s) based on data ...).

3. To compose formulas use only standard Microsoft Office tools.

4. While submitting an article for publication in the journal, it is not allowed:

- pagination;
 - use of page breaks in the text;
 - use of automatic paging links;
 - using automatic hyphenation;
 - using sparse or condensed letter spacing;
 - text highlighting in bold type within sections of an article.
- References to literature are made in square brackets:

In Kazakh language - [1]; [1, p. 78]; [189, p. 42-43].

In Russian language - [1]; [1, p. 78]; [189, p. 42-43].

In English language - [1]; [1, p. 78]; [189, p. 42-43].

The volume of the article – at least 7 pages.

The originality of the article must be at least 60%. If there is a full analysis of the used material and the author’s conclusions in the article, the absence of incorrect borrowings, and the absence of large amounts of borrowing from one source, originality in the amount of 40% is allowed for review articles.

The article must be drawn up in strict accordance with the following rules: in the upper left corner - IRSTI, through an empty line in the center - the surname and initials of the authors (no more than 5 authors), academic degree, and academic title (without abbreviations), below without space the name of the university or scientific institution, city, and country. Through an empty line in the center in capital letters - the title of the article. Then, through an empty line across the width of the page - an Abstract (from 100 to 200 words) and keywords (5-7 words) and an empty line - the text of the article. At the end of the article through an empty line - “References”. Then a transliterated list of references.

The title of the article, full names of authors, abstract, and keywords should be in three languages (Kazakh, Russian, and English). The translation must be of high quality and performed by specialists. On a separate sheet, the full name, patronymic, and surnames of the authors, academic degrees and academic titles (if any), position, organization, telephones, and e-mail are indicated.

An Abstract, volume **100-200 words** in Kazakh, Russian, English languages should reflect the content of the article, as far as it will be the main source of information about the study for most readers.

All abbreviations must be deciphered when it is used in the article for the first.

Structure of the article: Introduction (relevance, purpose and objectives of the study); Methods and organization of the study; Research results and their discussion; Conclusions.

It is necessary to observe in bold **the full name of the author* (s), the title of the articles, and the titles of the sections: “Abstract”, “Keywords”, “Introduction”** (relevance, purpose, and objectives of the study), **“Methods and organization of the research”, “Results and discussion of the research”, “Conclusions”, “References”**.

* The author for correspondence (the first author) should be marked with the Latin letter “a” after the initials of the author, for example, **‘Ivanov I.I.’, ‘Petrov P.P.’**.

Section **“Methods and organization of research”** should contain:

- Research procedure;
- Sample description: the number of participants in the experiment or survey, gender, age, and other characteristics;
- Methods and techniques used in the course of the research with their description;

- Methods of analysis and statistical processing and other methods of ensuring reproducibility.

The bibliography should contain, in addition to the fundamental works, publications of the last 5 years, references to articles from highly cited foreign and Kazakh journals included in the bases are welcomed: Web of Science, SCOPUS, and RSCI. Self-citation is permissible in the amount of no more than 30% of sources. It is recommended to indicate the URL (link) and the date of reference for all sources, the texts of which are available on the Internet.

The list of references should be compiled as the sources are mentioned in the text (not alphabetically) and drawn up under 7.1-2003 "Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of drawing up". The authors are responsible for the accuracy of the bibliographic data.

The list of references should be compiled as the sources are mentioned in the text (not alphabetically) and displayed at the end of the article. Style of the references list in Kazakh and Russian languages according to AUSS 7.1-2003 "Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and compilation rules" (the requirement for publications included in the committee for quality assurance in education and science list).

The authors are responsible for the accuracy of the bibliographic data.

Links to unpublished dissertations are not allowed.

A correct description of the used sources in the bibliography is a guarantee that the cited publication will be taken into account when evaluating the scientific activities of authors and the organizations that they represent.

If there are works presented in the Cyrillic alphabet in the list of references, it is necessary to submit the list of references in two versions:

the first is in the original;

the second - in a Romanized alphabet (transliteration - <http://www.translit.ru>).

For example:

Литература

1 Федоров А.И., Авсиевич В.Н., Ившин В.Л., Голубков А.В. Поведенческие риски в отношении современных студентов к своему здоровью // Материалы XXI российской научно-практической конференции (с международным участием) Российский человек и власть в контексте радикальных изменений в современном мире: доклады / редкол.: Л.А. Закс и др. – Екатеринбург: Гуманитарный университет, 2019. – С. 929-933.

References

1 Fedorov A.I., Avsievich V.N., Ivshin V.L., Golubkov A.V. Povedencheskie riski v otnoshenii sovremennykh studentov k svoemu zdorov'yu // Materialy XXI rossijskoj nauchno-prakticheskoy konferencii (s mezhdunarodnym uchastiem) Rossijskij chelovek i vlast' v kontekste radikal'nyh izmenenij v sovremennom mire: doklady / redkol.: L.A. Zaksidr. – Ekaterinburg: Gumanitarnyj universitet, 2019. – S. 929-933.

In English articles, the bibliography is presented only in English, for example:

References

Arcelli, E., Canova R. *Trenirovka v marafonskom bege: nauchni podhod* [Training in marathon running: a scientific approach]. Moscow, House Terra-Sport Publ., – 2000. – 70 p

Kiryarov M. A., Kalinin I.N., Kharitonova L.G. [Rheographic performance athletes cyclic sports]. *Bulletin of the South Ural state University. Ser. Education, Healthcare Service, Physical Education*, 2010, on 24 (200), pp. 125-128 (in Russ.).

Larsen, H. B. Kenyan dominance in distance running. *Comparative Biochemistry and Physiology Part A: Molecular and Integrative Physiology*, 2003. on. 136(1), pp. 161-170.

18. Information about the authors

On a separate sheet, additional information about each author is indicated: full name in Kazakh, Russian and English, academic degrees and academic titles (if any), position, organization, contact numbers, valid e-mail, URL (link) ORCID digital identifier.

19. To reimburse the costs of printing services, proof, posting in the RSCI and Crossreff databases, assignment of a DOI identifier, the publication of articles is carried out on a paid basis.

The cost of article publication (A4 format, 12-point size, 1.0 spacing, Times New Roman font) is **10,000 tenge** (including external blind review). Reviewers for external review are appointed by the Editorial Board.

Payment for the publication of an article is carried out only after the editorial board informs about acceptance for publication and is made according to the bank details indicated below (for citizens of the Republic of Kazakhstan, you must open a current account):

NAO KAZ AKAD SPORTA I TURIZMA (KAZAST)

ABAY AVENUE, 85, ALMATY, KAZAKHSTAN

Account: KZ 07856000000011507 (KZT);

KZ 578560000004009529 (EURO);

KZ 218560000005479598 (USD);

KZ 5085622203309006737 (RUB)

RNN 600700016358

BIN 010840001890

SWIFT KCJBKZKX

BC 16 JSC BANKCENTERCREDIT, ALMATY KZ

Branch: SWIFT KCJBKZ1ALM

SAMPLE REGISTRATION OF THE ARTICLE

¹Bakhtiyarova Sayagul, ²Andrusyshyn Iossif

¹West Kazakhstan agrarian-technical university named after Zhangir khan,
Uralsk, Kazakhstan

²Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan

OLYMPIC EDUCATION: THE VIEW OF SPECIALISTS

Bakhtiyarova Sayagul Zhaksybayevna, Andrusyshyn Iossif Francevich

Olympic education: the view of specialists

Abstract. 100-200 words.

Key words: 5-7 words

Бахтиярова Саягуль Жақсыбаевна, Андрущишин Иосиф Францевич

Олимпийское образование: взгляд специалистов

Аннотация. 100-200 слов

Ключевые слова: 5-7 слов

Бахтиярова Саягуль Жақсыбаевна, Андрущишин Иосиф Францевич

Олимпиадалық білім беру: мамандар көзқарасымен

Андатпа. 100-200 сөз

Түйін сөздер: 5-7 сөз

Introduction...the text of an article

Methods and organization of research...the text of an article

Results and discussion of the research...the text of an article

Conclusions...the text of an article

References

1 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstanot 23 aprelja 2020 goda № 242. Ob utverzhenii Kompleksnogo plana po razvitiyu fizicheskoj kul'tury i massovogo sportana 2020-2025 gody.

2 Andrushhishin I.F., Bahtijarova S.Zh. Olimpijskoe obrazovanie v podgotovke specialistov v oblasti fizicheskoj kul'tury // Teorija i metodika fizicheskoj kul'tury. – 2019. - № 3 (57). – S.11-15.

3 GOSO RK 6.08.064-2010 specialistov 5V010800 – Fizicheskaja kul'tura i sport ot 03.11.2010 g. Prikaz № 514 (data vvedenija 2011.09.01)

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS:

Iosif Frantsevich Andrushchishin - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor; Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan.

e-mail: ifandru2@mail.ru.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0995-9966>.

*In case if the paper is returned to the author for further corrections according to the reviewer's comments it should be reviewed and resubmitted within **20 working days**. The articles resubmitted after the deadline are considered as newly submitted. The Editorial board keeps the right for refinements and reductions. The Editorial board can ask the authors to abbreviate their articles.*